

PERSPEKTÍVY V OCHRANE DETÍ A MLÁDEŽE
V KONTEXTE SOCIÁLNEJ PRÁCE NA SLOVENSKU,
V NÓRSKU A INÝCH KRAJINÁCH
(ZBORNÍK POZVANÝCH PREDNÁŠOK
Z MEDZINÁRODNEJ VEDECKEJ KONFERENCIE
KONANEJ 13. – 14. APRÍLA 2016 V BANSKEJ BYSTRICI)
/PERSPECTIVES IN THE PROTECTION
OF CHILDREN AND YOUTH
IN THE CONTEXT OF SOCIAL WORK
IN SLOVAKIA, NORWAY AND OTHER COUNTRIES
(COLLECTION OF INVITED CONFERENCE PAPERS
FROM THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
ORGANIZED 13TH – 14TH OF APRIL 2016
IN BANSKÁ BYSTRICA)

ÚVOD

V každej spoločnosti existujú viaceré skupiny občanov, ktoré si vyžadujú špecifickú pozornosť a často aj ochranu. Medzi ne môžeme bezpochyby zaradiť aj deti a mládež. Stále viac preto v spoločnosti rezonuje otázka, akým spôsobom k tejto cieľovej skupine pristupovať, akým spôsobom realizovať sociálnoprávnu ochranu detí, ktorá má zabezpečiť relatívne bezpečný psychosociálny vývin každého jedinca. Prístupy k sociálnoprávnej ochrane detí v rámci jednotlivých krajín Európy sú rôzne. Napriek tomu však môžeme identifikovať viacero similárnych problémov, ktoré sa vyskytujú v akomkoľvek nastavení tohto systému. Aj z toho dôvodu Katedra sociálnej práce Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Lillehammer University College zorganizovali vedeckú konferenciu pod názvom „Perspektívy v ochrane detí a mládeže v kontexte sociálnej práce na Slovensku, v Nórsku a v iných krajinách“. Cieľov tejto vedeckej konferencie bolo viacero. Poukázať na súčasný stav a perspektívy v oblasti, vedy, výskumu a praxe ochrany detí a mládeže na Slovensku, v Nórsku a iných krajinách, tiež reflektovať úlohy sociálnej práce v ochrane detí a mládeže v systéme sociálnych služieb a sociálnoprávnej ochrany, ďalej prezentovať príklady dobrej praxe, projekty a metodiky v oblasti ochrany detí a mládeže, poskytnúť priestor na vzájomnú výmenu poznatkov v oblasti ochrany detí a mládeže medzi odborníkmi v oblasti vedy, výskumu, vzdelávania a praxe, ako aj formulovať odporúčania pre oblasť vedy, výskumu, vzdelávania a praxe ochrany detí a mládeže. Veľkým prínosom tohto vedeckého podujatia bolo, že skutočne spojilo vedcov, pracovníkov z akademického prostredia a odborníkov z praxe z viacerých krajín Európy a poskytlo im možnosť diskutovať množstvo tém, ktoré môžu posunúť výkon sociálnoprávnej ochrany detí a mládeže výrazne dopredu. Hlavné, pozvané referáty zo spomínanej konferencie si môžete prečítať v zborníku, ktorý práve držíte v rukách.

PhDr. Peter Papšo, PhD.

associate professor Frank Jarle Bruun, PhD.

editori zborníka

INTRODUCTION

In every society there are several groups of people who require specific attention and often also protection. Children and youth are undoubtedly one of them. This is the reason why the question of what approach to take when dealing with this target group and how to provide social-legal protection of children which should ensure a relatively safe psychological and social development of each individual is getting more to the foreground. Approaches to social-legal protection of children differ in individual European countries. Nonetheless, we may identify several similar problems occurring in any setting of this system. It is one of the reasons why the Department of Social Work of the Faculty of Education, Matej Bel University in Banská Bystrica, and Lillehammer University College organized a scientific conference named "Outlooks in protection of children and youth in the context of social work in Slovakia, Norway and other countries." The scientific conference had a number of goals. To point out to the current status and perspectives in the area of science, research and practice of protection of children and youth in Slovakia, Norway and other countries, to be interested in tasks of social work related to protection of children and youth in the system of social services and social-legal protection, to present examples of best practice, projects and methodologies in the area of protection of children and youth, to provide room for sharing knowledge in the area of protection of children and youth among professionals in science, research, education and practice as well as to propose recommendations for science, research, education and practice of protection of children and youth. A great benefit of the scientific event was the fact that it really joined scientists, academic workers and experts from practice from several European countries and it gave them the ground to discuss a number of topics which may move performance of social-legal protection of children and youth significantly forward. You may read the main invited papers from the above-mentioned conference in the collection of abstracts which you are just holding in your hands.

PhDr. Peter Papšo, PhD.

associate professor Frank Jarle Bruun, PhD.

editors of the collection of abstracts

OBSAH / CONTENTS

ÚVOD	2
1. INTRODUCTION	3
2. PERSPEKTÍVY SOCIÁLNOPRÁVNEJ OCHRANY DEŤÍ Z POHLADU SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI	7
3. THE USE OF CHILDREN'S PICTURES WHEN INTERVIEWING THEM	19
4. SEXUÁLNE NÁSILIE PÁCHANÉ NA DEŤOCH - AKÉ OKOLNOSTI OPLYVŇUJÚ JEHO PREVALENCIU?	30
5. "THE CHILD'S BEST" IN CROSS-CULTURAL CONTEXTS: EXPLORING THE MEETING BETWEEN PUBLIC CHILD CARE PROFESSIONALS AND MIGRANT FAMILIES"	44
6. DIEŤA AKO ÚČASTNÍK RODINNEJ MEDIÁCIE.....	55
7. RIZIKÁ VIRTUÁLNEHO SVETA	66
8. PARTICIPATÍVNA TVORBA POLITIKY VOČI DEŤOM A MLADÝM LUĎOM NA MIESTNEJ ÚROVNI.....	75
9. OCHRANA MLADÝCH LUDÍ PRED NEZAMESTNANOSŤOU V KONTEXTE KRITICKEJ SOCIÁLNEJ PRÁČE.....	84
10. DEVELOPING OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF YOUNG PEOPLE. INDIVIDUAL AND FAMILY DETERMINANTS	92
11. OCHRANA DEŤÍ A MLÁDEŽE VO VIRTUÁLNOM PRIESTORE.....	104
12. ROZVOJ ŠKOLSKEJ SOCIÁLNEJ PRÁČE V SR - SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY.....	111
13. DETI AKO OBETE A PÁCHATELIA NÁSILIA - IDENTIFIKÁCIA PRVKOV NÁSILIA V SPRÁVANÍ SA DEŤÍ PROSTREDNÍCTVOM ICH CITLIVOSTI NA VYBRANÉ SOCIÁLNE ROLE V ŠKOLSKEJ TRIEDE	119
14. OCHRANA A PODPORA DEŤÍ ROZVODU.....	132
15. SOCIÁLNO-PRÁVNA OCHRANA DEŤÍ V ČR - POHLAD RODIČOV A PRACOVNÍKOV	144
16. METÓDA ART - TRÉNING REGULOVANIA AGRESÍVNEHO SPRÁVANIA U DEŤÍ A MLÁDEŽE	155
17. DOPADY PROCESU ŠTANDARDIZÁCIE V OBLASTI SOCIÁLNO-PRÁVNEJ OCHRANY DEŤÍ V ČESKEJ REPUBLIKE	163

SLOVAK AND CZECH PAPERS IN ENGLISH

18. NORWEGIAN FOSTER HOME PLACEMENTS AND THE CHALLENGE OF IMMIGRANT CHILDREN	176
19. SLOVAK AND CZECH PAPERS IN ENGLISH	201
20. OUTLOOKS OF SOCIAL-LEGAL PROTECTION OF CHILDREN FROM THE POINT OF VIEW OF THE CURRENT SOCIETY..	202
21. SEXUAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN - WHAT CIRCUMSTANCES HAVE AN EFFECT ON ITS PREVALENCE?.....	214
22. CHILDREN AS PARTICIPANTS IN FAMILY MEDIATION	229
23. RISKS OF THE VIRTUAL WORLD.....	241
24. PARTICIPATIVE CREATION OF CHILDREN AND YOUTH POLICY AT A LOCAL LEVEL	250
25. PROTECTION OF YOUNG PEOPLE AGAINST UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF CRITICAL SOCIAL WORK	259
26. PROTECTION OF CHILDREN AND YOUTH IN VIRTUAL SPACE.....	266
27. DEVELOPMENT OF SCHOOL SOCIAL WORK IN SR - CURRENT SITUATION AND OUTLOOKS	273
28. CHILDREN AS VICTIMS AND PERPETRATORS OF VIOLENCE - IDENTIFICATION OF ELEMENTS OF VIOLENCE IN BEHAVIOUR OF CHILDREN THROUGH THEIR SENSITIVITY TO SELECTED SOCIAL ROLES IN THEIR SCHOOL CLASSES.....	281
29. PROTECTING AND SUPPORTING CHILDREN OF DIVORCE.....	294
30. SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC - THE VIEW OF PARENTS AND WORKERS	306
31. THE METHOD OF ART-TRAINING OF REGULATING AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF CHILDREN AND YOUTH	318
32. CONSEQUENCES OF THE PROCESS OF STANDARDISATION IN THE FIELD OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC.....	326

PERSPEKTÍVY SOCIÁLNOPRÁVNEJ OCHRANY DETÍ Z POHLADU SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI^[1]

Peter BRNULA

Abstrakt: Príspevok sa zameriava na tému súčasných hodnôt spoločnosti a hodnôt v sociálnej práci ako oblasti profesijnej etiky, ktorá je integrálnou súčasťou sociálnej práce. Cieľom je popísať pohľad na hodnoty súčasnej spoločnosti 21. storočia, prostredníctvom popisu zmien v hodnotách v spoločnosti a vo vzdelávaní v postmodernej dobe. Východiská sú pritom vo filozoficko-etickom prístupe k súčasnej spoločnosti. Hodnoty podľa autora majú nesmierny vplyv nielen na sociálnu prácu, ale aj na sociálnych pracovníkov/sociálne pracovníčky. Odôvodňuje to práve tým, že sociálna práca ako ani sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky nefunguje/nefungujú izolovane od sveta, naopak sociálne prostredie a jeho kontext (kultúra/hodnoty a pod.) majú nesmierny vplyv na odbor a jeho perspektívy, a tým aj perspektívy sociálnoprávnej ochrany detí.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Hodnoty. Etika v sociálnej práci. Perspektíva sociálnoprávnej ochrany detí.

Úvod

Súčasná spoločnosť najmä v Európe a severnej Amerike je typická neustálou zmenou a svojou veľkou rýchlosťou bytia a života jej členov. Výnimku nepredstavuje ani spoločnosť občanov Slovenskej republiky. Práve v rýchlo meniacej sa spoločnosti, prichádza aj k zmenám hodnôt nielen jej členov/členiek, ale aj spoločnosti samotnej.

Štúdia predstavuje niekoľkoročné úsilie jej autora, ktorý tieto zmeny dáva do súvisu so súčasným rozvojom sociálnej práce na Slovensku resp. v priestore strednej Európy. Štúdia vychádza, nadväzuje a rozpracováva už publikovaný autorský text (Brnula, P. – Baťová, K., 2013). Do kontextu predkladanej štúdie však autor okrem nových poznatkov v oblasti etiky, hodnôt a sociálnej práce zasadzuje aj poznatky z riešeného výskumného projektu VEGA 1/0335/15 Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike, ktorého je spoluriešiteľom, pod vedúcim tímom Andrejom Mátelom^[2].

Aktéri sociálnej práce (sociálni pracovníci/pracovníčky) nefungujú „izolovane“ od spoločnosti a je predpokladom, že hodnoty samotných aktérov a sociálnej práce majú nielen vplyv na sociálnu prácu, ale aj na jej perspektívy. Rovnako majú nesmierny vplyv na sociálnoprávnu ochranu detí, pretože tú považujeme za integrálnu súčasť sociálnej práce. Toto si dovoľujeme tvrdiť vzhľadom k historickému

1 príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0335/15 Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike.

2 Posun v hodnotách je citelný aj v akademickej oblasti a vede, kde sa v súčasnosti kladie oveľa väčší dôraz na početnosť výstupov ako jej samotnú kvalitu. Je vôbec pre súčasnú vedu hodnotné rozpracovávanie vlastných myšlienok vedcov a vedkýň? To bez neustáleho rozpracovávania vlastných štúdií ani nie je možné. Je však tlak a potreba na neustále nové a nové výskumy a bádania tou správnu cestou rozvoja? Tieto otázky tiež dokladujú zmenu paradigmy na kvality vedy a vzdelávania v súčasnej spoločnosti.

vývoju sociálnej práce, na ktorý tu odkazujeme. Prostredníctvom dejín sociálnej práce chceme ukázať, že sociálnoprávna ochrana bola absolútnou súčasťou služieb sociálnej práce už od jej zrodu. Práve pre prepojenosť a neoddeliteľnosť sociálnej práce a sociálnoprávnej ochrany detí by mal byť veľký predpoklad v zmene sociálnoprávnej ochrany detí v blízkej budúcnosti.

Etika, profesijná etika a etický kódex sociálnej práce

V publikovanej štúdií Brnula, P. – Baťová, K. (2013) píšeme, že sociálnu prácu považujeme za úzko spojenú s hodnotami a to v rôznych rovinách: s hodnotami spoločnosti; s hodnotami sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky; s hodnotami klienta a v neposlednom rade aj s hodnotami profesie/vedy ako takej.

Odišnosť sociálnej práce od iných profesií sa podľa Palovičovej (2011) skrýva v samotnom definovaní jej cieľa, predmetu ako aj výkonu, pretože tieto vníma ako prepojené s hodnotami a dokonca aj politickými hodnotami (solidarita; rovnosť; spravodlivosť...). Prepojenie hodnôt spoločnosti a politických hodnôt v sociálnej práci nie je náhodné. Etablovanie sociálnej práce v európskom kontexte ako súčasť a nástroj sociálnej politiky^[3] prináša jednoznačné prepojenie týchto hodnôt. Keďže sociálna práca v sebe spája uvedené oblasti hodnôt nie je možné hovoriť o nej inak ako o profesii, ktorá je založená na hodnotách^[4].

Hodnoty v sociálnej práci vždy odzrkadľovali hodnoty spoločnosti v čase a priestore, v ktorom boli vykonávané. Tento fakt, ktorý vnímame ako súčasť dejín sociálnej práce je *prvým pilierom*, o ktorý opierame tvrdenie vplyvu hodnôt na perspektívy sociálnej práce. Meniace sa hodnoty v historickom kontexte sociálnej práce ponúka klasik etiky sociálnej práce Frederic Reamer^[5], na ktorého šesť hodnotových smerov tu odkazujeme.

V prípade ak hovoríme o etike v sociálnej práci, nie je možné nehovoriť o profesijnej etike ako časti etiky. Profesijná etika býva zväčša vyjadrená vo formálnych kódexoch, ale tiež v neformálnom napĺňaní hodnôt profesie. Pričom Mátel (2016) píše, že už len samotné formulovanie etického kódexu patrí do deontologickej etiky. Prikláňame sa k Mátelovmu názoru a zároveň toto tvrdenie nám poskytuje druhý pilier o ktorý opierame tvrdenie vplyvu hodnôt na perspektívy sociálnej práce. Pri tomto pilieri si dovoľíme vysloviť zároveň aj predpoklad, že práve spomínaná deontológia (z gréckeho deon estin „musí byť“ podľa Mátela, 2016) ono „musí byť“ práve môže spôsobovať neprijatie etického kódexu a jeho nenapĺňanie, resp. jeho vnímanie len ako formálneho zoznamu (keďže musí byť...)

Za ideálny stav považujeme, ak je formálny aj neformálny kódex správania sa a oblastí hodnôt a zodpovedností totožný.

Za základ etických kódexov v súlade s Remišovou (1998) považujeme to, že sa spájajú s každým jednotlivcom pracujúcim v rámci etiky profesie, ale aj tak sú v podstate vyjadrením skupinových hodnôt.

3 Viac: Bosá (2013)

4 Viac: Mátel, 2010, 2011; 2012; Levická, 2009; 2014; Levická, J. – Levická, K., 2015

5 K vývoju hodnôt v spoločnosti ako celku sa budeme venovať neskôr v tejto štúdií. Bude tak tomu pri snahe o yadefinovaní súčasných hodnôt spoločnosti.

Etický kódex však chápeme ako aj ako tzv. „medzipriestor“ medzi základnými regulačnými mechanizmami spoločnosti (ľudstva), a to práva a morálky. Etický kódex vnímame teda ako regulátor. Samotné porušenie etického kódexu nie je porušením práva, ale skôr morálky.

Toto tvrdenie dokladuje aj Remišová (1998), ktorá delí etické kódexy na tri typy: aspirračný, výchovný a regulačný. V regulačnom sa podľa nej nachádzajú rozpracované práve morálne a nie právne požiadavky.

Profesijná etika sociálnej práce prešla rovnako ako jej hodnotová orientácia svojim vývojom. Tento opäť popisuje Reamer (1998, in Levická, 2014). Tento vývoj istým spôsobom reflektoval/reflektuje práve hodnotové orientácie sociálnej práce.

Myslíme si, že pristupovať k profesijnej etike v sociálnej práci ako k etickému kódexu (súboru pravidiel, noriem) je však už pre dnešnú dobu zastarané. Rozlišujeme dva možné prístupy vo vnímaní profesijnej etiky. Hovoríme o tzv.:

- normatívnom prístupe – v tomto prístupe vnímame etiku viac konzervatívne. To znamená, že ju vnímame ako systém regulatív (ako alfy a omegy profesijného konania), teda vnímanie etiky ako súboru pravidiel, zásad a mravov. Brázda (2010) k normatívnej etike hovorí ako o tzv. „normatívnom hardware“.
- prístup slobody a zodpovednosti – ide skôr o liberálne vnímanie etiky. To znamená, že tento prístup v etike vedie sociálneho pracovníka/sociálnu pracovníčku skôr ku kritickému myslieniu vo svojom správaní a konaní. Etika v tomto prístupe nemá byť a nie je len náuka o zvyklostiach. Skôr ide o snahu o pochopenie štruktúry dobra a zla v ľudskom konaní a žití, teda doslovne akýsi pokus o kritickú hodnotovú orientáciu^[6] (Brnula, 2012).

Tento náš súčasný prístup k profesijnej etike je z časti zhodný aj s vnímaním Banksovej (2012), ktorá hovorí, že v sociálnej práci máme niekoľko prístupov k etike^[7].

Z uvedeného plynie, že v súčasnosti by nám už nemalo ísť tak striktne o definovanie etického kódexu sociálnych pracovníkov/sociálnej práce, avšak skôr o pochopenie štruktúry hodnôt sociálnej práce a ich „žiteľnosti“ v postmodernej spoločnosti. Inak povedané, mali by sme úsilie smerovať k uchopeniu toho, či hodnoty sociálnej práce sú sociálnymi pracovníkmi/sociálnymi pracovníčkami vnímané, žité, alebo len prijaté ako súbor pravidiel.

Ak hodnoty nie sú internalizované^[8], len prijaté hrozí nielen ich neprijatie, ale zároveň aj odsúdenie resp. zanedbanie.

6 Vplyv Erazima Koháka (2010)

7 na princípoch založenú etiku (kantovská etika; utilitárna etika); na vzťahovej báze postavenú etiku (etika cnosti; etika starostlivosti; etika komunity – spoločenstva); a naratívnu a na prípadoch (case based) postavenú etiku (naratívna etika; kazuistiky).

8 O morálnom vývine jedinca výborným spôsobom píše Mališková, 2012.

Sociálnoprávna ochrana detí ako integrálna súčasť sociálnej práce

Starostlivosť poskytovaná deťom bola súčasťou systému pomoci už v časoch tzv. prirodzených systémov pomoci. Tie definujeme ako tie, ktoré boli súčasťou ľudských spoločenstiev a komunit a poskytovali sa na báze vzťahov a prirodzenej medziludskej solidarity. Tieto systémy, i keď sú nesporne veľmi zaujímavé a samozrejme priniesli rozvoj pomoci a starostlivosti o deti pre sociálnu prácu, v tomto príspevku popisovať nebudeme. Rovnako si nedávame za cieľ čitateľom sprostredkovať tému dejín sociálnoprávnej ochrany detí, ale chceme v tejto časti (aj vzhľadom k priestoru, ktorý máme k dispozícii) odporučiť autorov/autorky, ktorý prepojenosť sociálnej práce a sociálnoprávnej ochrany detí dokladujú vo svojich dielach práve prostredníctvom dejín.

V podstate už samotnú prvú teóriu sociálnej práce tzv. diagnostickú školu Mary Richmondovej ovplyvnili pri jej rozvoji aj myšlienky starostlivosti o deti v sociálnej práci. Môžeme konštatovať, že prvú teoretickú školu a jej kreovanie ovplyvnila aj prax rozvíjajúcej sa a rozvinutej sociálnoprávnej ochrany detí v USA (viac in Brnula, 2013)

Aj v uhorskej sociálnej práci sa sociálnoprávna ochrana rozvíjala nesmiernym spôsobom. Už v roku 1899 bol v Budapešti organizovaný medzinárodný kongres O sociálnoprávnej ochrane detí, na ktorom boli diskutované aj otázky sociálnej práce v Uhorsku. Podľa Pikovej (2001) rozhodnutie profesionalizácie sociálnej práce je jasne zreteľné práve v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí, pretože v celej Európe prebiehala v tomto období diskusia o tom, kto sa má zaoberať práve otázkami ochrany detí.

Za najväčší výdobytok na území Uhorska môžeme považovať zavedenie zákona o sociálnoprávnej ochrane detí. Zmenou prešla v roku 1905 aj starostlivosť o chudobných v Budapešti (s účinnosťou od 1.1.1906). Hneď zvonka pozorovateľnou najvýraznejšou zmenou bol zavedenie *Poručníkov chudobných* z pôvodných Chudobinských otcov. Zmenou v systéme oproti minulosti bolo spojenie tejto funkcie aj s činnosťami sociálnoprávnej ochrany detí. Poručník chudobných získal do pracovnej náplne aj činnosti spojené s prácou s deťmi (in Brnula, 2013).

Kontinuálne prerušenie činnosti v oblasti sociálnej práce ako aj sociálnoprávnej ochrany priniesla prvá svetová vojna. Tá zmenila nielen výkon sociálnej práce a jej objekty, ale po jej skončení sa zmenila aj tvár Európy. Nadväzujúca československá sociálna práca akoby pokračovala v uhorskej ceste sociálnej práce a sociálnoprávnej ochrany. Rovnako vychádzala z prác Richmondovej a osvietenecky prinášala aj myšlienky Addamsovej^[9].

Neskoršiu podobu sociálnoprávnej ochrany detí v Československu až po jej dnešnú podobu z nášho pohľadu spracovala veľmi dobrým a podrobným spôsobom Lešková (2013), na ktorú odkazujeme. Sociálnoprávna ochrana detí bola skutočne integrálnou súčasťou sociálnej práce od jej počiatkov.

9 Viac: in Brnula, 2013

Sociálna práca sa kreovala aj v prostredníctvom práve nej. Nie je teda možné oddeliť hodnotový vývoj sociálnej práce a sociálnoprávnej ochrany detí a naopak. To znamená, že na perspektívy rozvoja sociálnoprávnej ochrany detí má rozvoj súčasnej spoločnosti a jej hodnôt nesmierny vplyv. Práve tu je priestor popísať nielen vývoj hodnôt spoločnosti, ale aj hodnoty súčasnej spoločnosti.

Vývoj hodnôt, súčasná spoločnosť a hodnoty súčasnej spoločnosti

Vývoj hodnôt v podmienkach euroamerickej spoločnosti a kultúry skúmali a popísali veľmi zaujímavo Mike Rokeach (1973); Shalom Schwartz (1992) a Ronald Inghelhart (1999). Popis všetkých troch autorov ponúka Gajarská – Kučerová, M., 2015 a pri definovaní najmä Inghelharta budeme vychádzať z jej opisu¹⁰.

Inghelhart tvrdí, že od 70 rokov 20. storočia sledujeme vo svete zmeny, ktoré majú vplyv na ekonomický, politický a aj sociálny vývoj spoločností. Tieto zmeny sú viditeľné v systematickej zmene hodnôt a motivácii ľudí, a to hlavne tých, ktorí žijú vo vyspelých industriálnych spoločnostiach. Ľudia, ktorí vyrastajú v ekonomicky a technologicky vyspelých spoločnostiach sa neobávajú o svoj život, živobytie alebo prežitie = hodnoty ako bezpečnosť, zabezpečenie, stabilita a pod., (tie boli typické pre povojnové generácie), nie sú zaraďované v hierarchii hodnôt na vrchol.

Výskum postmoderných hodnôt má podľa Inghelharta dve hypotézy. Prvá hypotéza je hypotéza nedostatku – individuálne priority a hodnoty reflektujú socioekonomickú situáciu (sebavyjadrenie a participácia sú dôležitejšie). Druhá hypotéza je hypotéza socializácie – vzťah medzi socioekonomickou situáciou a hierarchiou hodnôt nie je vytváraný rýchlo a okamžite. Obe tieto hypotézy sa Inghelhartovi potvrdili. Z hľadiska výskumných zistení teda Inghelhart tvrdí, že nastala zmena hodnotovej orientácie spoločnosti, ale tá nie je okamžitá, rapidná, ale naopak postupná. Na základe týchto zistení, je možné rozdeliť vplyv spoločnosti na hodnoty nasledovne:

- industriálna spoločnosť – bola typická masovou produkciou a byrokratickými štruktúrami. Bola síce efektívna, ale potláčala individuálnu autonómiu členov vlastnej spoločnosti. Akoby kolektívne hodnoty boli prioritnejšie ako individuálne.
- postmoderná spoločnosť – stojí v protiklade industriálnej spoločnosti. V tejto sa kladie dôraz na individuálne, autonómne pôsobenie nielen v činnostiach, ale aj v hodnotách. To sa prejavuje preferovaním individualizácie, dôstojnosti a autonómie. Zistil zároveň, že ekonomická bezpečnosť a istota vedie k odmietaniu rigidných náboženských príkazov a hierarchických inštitúcií. Čo teda znamená aj zmenu vo vnímaní etických kódexov a tým aj kolektívnych hodnôt, ktoré reprezentuje.

Postmoderná spoločnosť, ktorá podľa Tofflerovcov (2001) je už tiež prekonaná a žijeme v období tretej vlny alebo spoločnosti tretej vlny informačnej revolúcie. Tento typ spoločnosti stojí na základoch znalostiach a informáciách, v ktorej

10 pre opis výskumov prvých dvoch uvedených viď zdroj

v hodnotovej sfére už jasne a výrazne dominuje preferencia individuálnych pred kolektívnymi hodnotami. Toto predstavuje základný náraz a vytvára akoby *tretí pilier vplyvu hodnôt na perspektívy sociálnej práce*.

K súčasným hodnotám sme s filozofického pohľadu dospeli rozvratom tých pôvodných. Tento proces popisuje Lipovetsky (2011). Ten rozdelil etiku na tri obdobia:

1. náboženská etika (do r. 1700) – v tomto období etiky ide o teocentrické stanovisko v etike, teda Boh ako alfa a omega morálky/etiky. Hovorí o podriadenosti morálky voči náboženstvu a povinnostiam, Bohu.
2. moderná etika (tzv. povinnosťná) (1700 – 1950) – v tomto období išlo o emancipáciu od náboženského ducha v etike, najmä od doby osvietenstva. Táto etika je však stále orientovaná na povinnosť, ale už k laickým hodnotám sekularizovaným od náboženských. Doslovne hovorí o akomsi náboženstve laickej povinnosti.
3. etika tretieho typu – (od r. 1950) - toto obdobie etiky je typické novou logikou procesu sekularizácie etiky od povinností. Hovorí o tzv. rozpustení povinností. Obdobie etiky tretieho typu odmieta ideál odriekania, podporuje okamžité priania, egoistické vášne, súkromné a hmotné šťastie. Pod jej vplyvom spoločnosť zlikvidovala hodnotu obetovania sa, hodnotu záväzkov vzťahovať sa k niečomu inému ako k sebe samému. Lipovetsky tvrdí, že ide o minimálnu etiku, ktorá nepozná povinnosť ani sankcie.

Spoločnosť etiky tretieho typu (dneška) Lipovetsky nazýva „postmoralitnou spoločnosťou“, v ktorej sa nesmiernym spôsobom rozvíja individualizmus. Postmoralitná spoločnosť podľa Lipovetskeho odmieta rétoriku prísnej a úplnej povinnosti, ktorá oslavuje individuálne práva na autonómiu, túžbu a šťastie. Ide o etiku spoločnosti, ktorá neprikazuje žiadne veľké obete.

Lipovetskeho etika tretieho typu má veľký vplyv aj na samotné poskytovanie pomoci^[11].

Iný pohľad na hodnoty súčasnej spoločnosti poskytuje Greene^[12]. Ten tvrdí, že morálka však nie je na to, aby nás viedla ako jednotlivcov. Vysvetľuje, že morálka má význam ako akási cestovná mapa, ktorá ukazuje, ako môžu jednotlivci žiť úspešný sociálny život v rámci komunit a ako komunity môžu efektívne interagovať navzájom. Podľa Greena, je tragédiou ľudstva a ľudskej morálky to, že osobné záujmy jednotlivcov sú v rozpore so záujmami väčšiny. Ak by sa nám podarilo do istej miery limitovať osobné záujmy jednotlivcov, napr. rešpektovaním určitých pravidiel, ľudstvo nemusí byť zničené. Greene tvrdí, že ľudská morálka vyžaduje, aby sme občas uprednostnili “My” pred “Ja”.

Akoby šlo o nejaký návrat ku kolektivismu oproti absolútnemu individualizmu postmoralitnej spoločnosti.

11 Viac k tejto téme Lipovetsky (2011)

12 Greene, J. 2013. Moral Tribes. Emotion, reason, add the Gap between us and them. 1 st ed., New York : The Penguin Press, 2013

K uvedeným dvom filozofickým posunom a popisom spoločnosti od jej typu postmoralitnej spoločnosti cez metaetiku k téze riadenia spoločnosti prostredníctvom noriem. Tomuto sa venuje práca Višňovského, ktorý tvrdí, že žijeme obdobie, v ktorom sa deje tzv. normativizácia spoločnosti. Tú vníma ako „snahu sociálnych aktérov, najmä mocenských a riadiacich regulovať (manažovať) spoločnosť a všetky oblasti jej života prostredníctvom noriem a normatívnych aktov. Sociálne subjekty na všetkých úrovniach prijímajú a presadzujú svoje sociálne normy počnúc zákonmi v parlamente a končiac detailnými predpismi a inštrukciami pre každého občana či pracovníka, určujúc tak jeho konanie a správanie pokiaľ možno čo najpresnejšie a najprísnejšie v zmysle toho, čo má a nemá robiť, čo smie a nesmie konať atď. (Višňovský, 2014, s. 32). Tento typ normativizácie prebieha podľa Višňovského už v školstve a dôvodne sa obávame aj o jej vniknutie do sociálnej práce. Tu už prvé náznaky sú identifikovateľné v podobe „kvantitativizmu“ resp. „aplikovanej matematizácie“ a „štatistizácie“, pri ktorej ide o „akúsi mágiu čísiel, vzorcov na výpočet všetkého, tabuliek, grafov, ktoré majú dodávať efekt každej argumentácii“ (Višňovský, 2014, s. 33).

Vychádzajúc z uvedených výskumných zistení a teórií troch autorov je nutné konštatovať, že v takto zmenenej spoločnosti nie je možné, aby nezasiahla aj sociálnu prácu.

Ak ju zasiahla, čo ju zasiahla, tak okrem už prítomných zmien v hodnotovej orientácii sociálnej práce by sme pozornosť mali venovať aj perspektívam sociálnej práce z oblasti hodnotovej a nielen teoretickej. Najmä ak prízvukujeme, že sociálna práca je profesia/veda postavená na hodnotách, nie je možné jej perspektívu nevnímať z pohľadu hodnôt.

Kríza hodnôt v spoločnosti – kríza hodnôt sociálnej práce?

V projekte Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike Máteľ (2016, s. 74) prináša analýzu súčasných etických kódexov sociálnej práce:

Kódex	Kľúčové hodnoty (zásadné princípy)	Počet
Medzinárodný (IFSW / IASSW, 2004) + medzinárodná definícia (2014)	Ludské práva a ľudská dôstojnosť	2
	Sociálna spravodlivosť	
	+ Spoločná zodpovednosť	4
+ Rešpektovanie rozmanitosti		
Kanadský (CASW, 2005)	Rešpektovanie vlastnej dôstojnosti a hodnoty osoby	6
	Úsilie o sociálnu spravodlivosť	
	Služba ľudstvu	
	Integrita v profesionálnej praxi	
	Dôvernoscť v profesionálnej praxi	
Americký (NASW, 2008)	Kompetencia v profesionálnej praxi	6
	Služba	
	Sociálna spravodlivosť	
	Dôstojnosť a hodnota človeka	
	Dôležitosť ľudských vzťahov	
	Integrita	
Austrálsky (AASW, 2010)	Kompetencia	3
	Úcta k osobám	
	Sociálna spravodlivosť	
Švajčiarsky (AS, 2010)	Profesionálna integrita	2
	Ludská dôstojnosť a ľudské práva	
Britský (BASW, 2012)	Sociálna spravodlivosť	3
	Ludské práva	
	Profesionálna bezúhonnosť	
Slovenský (KSPaASP, 2015)	Sociálna spravodlivosť	3
	Ludská dôstojnosť	
	Dôležitosť medziludských vzťahov	
Ruský (ССОПИР, 2003)	Ludská dôstojnosť a tolerancia	4
	Sociálna spravodlivosť a humanizmus	
	Kompetencia	
	Sociálna aktivita, mobilita a flexibilita	

Vidíme, že dominantnými hodnotami sociálnej práce podľa analýzy sú najmä hodnoty ľudských práv, dôstojnosti, spravodlivosti a vzťahov. Na základe týchto hodnôt je položený základ slovenského etického kódexu.

Z prvého pohľadu je zrejme najdôležitejšie si uvedomiť súčasné trendy v sociálnej práci. Tie položíme skôr v podobe otázok protikladov, na ktoré je potrebné hľadať odpovede:

- poskytujeme informácie alebo vedomosti vo vzdelávaní budúcich sociálnych pracovníkov/sociálnych pracovníčok?
- sprostredkovávame hodnoty alebo deklarované hodnoty sociálnej práce?
- vládnu hodnoty ekonomizácie a byrokratizácie sociálnej práce?
- vládne neoliberalizmus a „pauperistický kapitalizmus“ v sociálnej práci?
- ide o kvalitu alebo o kvantitu v sociálnej práci?
- Je sociálna práca ako veda a ako prax súčasťou postmoralitnej spoločnosti?
- sme v móde „byt“ alebo „mat“ podľa Fromma (2001)?

Internalizácia hodnôt sociálnej práce v postmoralitnej spoločnosti?!

Hodnoty sociálnej práce sprostredkováva sociálna práca prostredníctvom svojich predstaviteľov (sociálnych pracovníkov/pracovníčok; vzdelávateľov/vzdelávateľok) začínajúcim sociálnym pracovníkom – či už tým, ktorí ešte nemajú dostatočné spôsobilosti, resp. ich majú obmedzené pre výkon praktickej sociálnej práce (študenti/študentky sociálnej práce), ale tiež sociálnym pracovníkom s ukončeným vzdelávaním, ktorí sociálnu prácu začali v praxi reálne vykonávať (viac: Vaska, 2012).

Hodnoty sú im sprostredkované v období postmoralitnej spoločnosti podľa Lipovetskeho, alebo inak povedané v spoločnosti informačnej vlny, ktorá od rozvratu hodnôt (Ingelhart) smeruje k metaetike pragmatizmu (Greene) a zároveň elity normativizujú samotnú spoločnosť (Višňovský).

V tejto chvíli akoby sme hovorili o „dvoch brehoch jednej rieky“, t.j. na jednom brehu stojacej profesijnej etike sociálnej práce s jej hodnotami a na druhej vykonávateľov sociálnej práce so svojim internalizovaným hodnotovým systémom. Začínajúci/e sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky môžu byť ovplyvnení svojimi hodnotami aj pre samotnú motiváciu výkonu profesie v tomto kontexte. Bol by to katastrofický scenár. Nemyslíme si však, že je tomu úplne až tak.

Vykonávatelia sociálnej práce – sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky sú ľudia žijúci v priestore spoločnosti, ktorej sú súčasťou. Gluchman (1997, s. 32) vníma samotného človeka ako mravný subjekt, ktorý „vkladá do svojho konania viac či menej zo svojho ja, čo vlastne súvisí s úrovňou jeho mravnej vyspelosti, v konečnom dôsledku jeho čin len v obmedzenej miere vypovedá o mravnej podstate konajúceho subjektu. Čin je sprostredkovaný a ovplyvnený mnohými faktormi, ktoré sú mimo dosahu pôvodcu konania“. Ak teda uznáme, že človek nevkladá do konania len vlastné ja, ale na jeho konanie ovplyvňujú aj „vonku“

stojace faktory, tak vykonávatelia úloh sociálnej práce okrem vlastných hodnôt získaných v postmoralitnej spoločnosti dokážu práve prostredníctvom „sprostredkovateľov“ (sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky/vzdelávatelia/vzdelávateľky) hodnôt sociálnej práce reagovať na čin v rámci hodnôt preferovaných profesiou/vedou sociálna práca. Inak povedané slovami Henriksena a Vetlesena (2000, s. 188) „etika síce môže byť prezentovaná a spracovaná podľa vlastnej premisy, funguje však v širších súvislostiach“.

Záver

Toto však znamená nutnosť zmeny v podávaní a sprostredkovaní hodnôt profesie. Preferujeme viac dialogický koncept ako len introjekciu hodnôt sociálnej práce. Malankievičová (2008) hovorí o výzve pre etiku v podobe potreby dialogického konceptu, ktorý podnietili práve situácia vývoja spoločnosti, jej kultúrny hodnotový systém. V praxi to znamená viac diskutovania na prirodzené a preferované hodnoty sociálnej práce ako tomu bolo pred rokmi, a to nie v úrovni intelektovej, ale skôr v úrovni emocionálnej.

Ak sociálni pracovníci/sociálne pracovníčky budú pripravovaní spôsobom dialogického konceptu, tak dosiahneme aj rozvoj sociálnej práce a sociálnoprávnej ochrany detí. Nedá sa však uzatvoriť tézu o perspektíve tým, že ak by v dialogickom koncepte prišlo k preferencii hodnôt postmoralitnej spoločnosti, mohla by sociálnoprávna ochrana detí skĺznuť z jej ochrannej perspektívy, čo by sa stať isto nemalo^[13].

Rovnako ako riziko však vidíme ak necháme „nenápadne“ vklížiť aj normativizáciu do sociálnoprávnej ochrany detí z už vyššie uvedených dôvodov^[14].

To znamená, že je nutné z hľadiska perspektívy zachovať status quo súčasného vnímania sociálnej práce.

Literatúra

BANKS, S. 2012. *Global ethics of social work? A case based approach*. 2012. In: BANKS, S. – NOHR, K. 2012. *Practising Social Work ethics around the world. Cases and Commentaries*. Abingdon: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-56033-7

BOŠÁ, M. 2013. *Feministické korene sociálnej práce*. 1. vyd., Prešov : FiF Prešovskej univerzity, 2013. 86 s. ISBN 978-80-555-0952-5

BRÁZDA, R. 2010. *Ethicum*. Zlín : VerBuM, 2010. 186 s. ISBN 978-80-904273-9-6

BRNULA, P. 2011. *Etika v sociálnej práci*. Bratislava : IRIS, 2011. 76 s. ISBN 978-80-89238-50-7

BRNULA, P. 2012. *Etika v sociálnej práci – prednášky a poznámky na PdF UK v Bratislave*

BRNULA, P. 2013. *Sociálna práca. Dejiny teórie a metódy*. Bratislava : Iris, 2013. 264 s. ISBN 978-80-89238-77-4

BRNULA, P. – BAŤOVÁ, K. 2013. *Hodnoty - sociálna práca - sociálni pracovníci v 21. storočí*. s. 31 – 41 In: *Aplikovaná etika v sociálnej práci 2* Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej

13 Ako riziko vidíme možnosť nechránenia detí a vnímania potrieb skôr cez prizmu individuálnych práv rodičov než ochranu detí.

14 Tu zase vnímame ako riziko systémy prílišnej prísnosti v ochrane, ku ktorým normativizácia smeruje, ktoré už naopak individuálne záujmy a práva akoby nevnímali (Nórsko, Veľká Británia a pod.)

- práce sv. Alžbety, 2013. ISBN 978-80-8132-087-3
- FROMM, E. 2001. *Mít nebo být?* Praha : Aurora, 2001. 242 s. ISBN 80 7299-036-5
- GAJARSKÁ – KUČEROVÁ, M. 2015. *Hodnoty v životě člověka a ich vývoj.* s. 13 – 24 in: ONDRUŠEK, D. (ed). *Hodnotové strety hrou.* 1. vyd., Bratislava : PDCS, 2015. 191 s. ISBN 978-80-89563-41-8
- GLUCHMAN, V. 1997. *Človek a morálka.* Brno : Doplněk, 1997. 203 s. ISBN 80-85765-95-0
- GREENE, J. 2013. *Moral Tribes. Emotion, reason, add the Gap between us and them.* 1 st ed., New York : The Penguin Press, 2013. 422 p. ISBN 978-1-59420-260-5
- HENRIKSEN, Jan-Olav – VETLESEN, Arne Johan. 2000. *Blízke a vzdálené.* Boskovice : Albert, 2000. 215 s. ISBN 80-85834-85-5
- KOHÁK, E. 2010. *Svoboda. Svědomí. Soužití. Kapitoly z mezilidské etiky.* Praha : SLON, 2010. 216 s. ISBN 978-80-86429-35-9
- LEŠKOVÁ, L. 2012. *Sociálny kurátor pre deti a sociálna práca.* Košice : Michal Vaško, 2012. 327 s. ISBN 978-80-7165-895-5
- LEVICKÁ, J. 2009. *Hodnoty a ich význam pre sociálnu prácu.* 2009. In: LEVICKÁ, Jana a kol. *Sociálna práca II.* Trnava : Oliva, 2009. s. 75-86. ISBN 978-80-89332-06-9
- LEVICKÁ, J. 2014. *Etika sociálnej práce.* Hradec Králové : Gaudeamus, 2014. 76 s. ISBN 978-80-7435-403-8
- LEVICKÁ, J. – LEVICKÁ, K. 2015. *Klíčové témy v profesijnej etike sociálnej práce.* Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2015, v tlači
- LIPOVETSKY, G. 2011. *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů.* Praha : Prostor, 2011. 384 s. ISBN 978-80-7260-237-7
- MALANKIEVIČOVÁ, S. 2008. *Profesijná etika (v súčasných perspektívach aplikovaného diskurzu).* Prešov : FiF PU v Prešove, 2008. 264 s. ISBN 978-80-8068-811-0
- MALIŠKOVÁ, Z. 2013. *Etické rozhodovanie v sociálnej práci.* Nitra : FZaSV UKF Nitra, 2013. 83 s.
- MÁTEL, A. a kol. 2010. *Etika sociálnej práce.* Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, n. o., 2010. 183 s. ISBN 978-80-89271-85
- MÁTEL, A. 2011. *Sociálna práca ako profesia založená na hodnotách.* In ONDRUŠKOVÁ, E. – KOSCUROVÁ, Z. (eds.) *Realita a vízia sociálnej práce.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 193-199. ISBN 978-80-223-3075-6
- MÁTEL, A. a kol. 2012. *Etika sociálnej práce.* Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, n. o., 2012. 263 s. ISBN 978-80-8132-045-3
- MÁTEL, A. 2016. *Etické kódexy sociálnej práce.* Bratislava : Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2016. 226 s. ISBN 978-80-971445-8-6
- NEČASOVÁ, M. 2001. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci.* Brno : Masarykova univerzita v Brne, 2001. 98 s. ISBN 80-210-2673-1
- NEČASOVÁ, M. 2003. *Profesní etika.* In: MATOUŠEK, Oldřich. a kol.: *Metody a řízení sociální práce.* Praha : Portál, 2003 s. 21-49 ISBN 80-7178-548-2
- PALOVIČOVÁ, Z. 2011. *Sociálna práca a etika.* In Filozofia. ISSN 0046-385X, 2011, 66, č. 2, 122-132
- PIK, K. 2001. *A szociális munka története Magyarországon (1817 – 1990).* Budapest : A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék könyvsorozata, 2001. 370 o. ISBN 963 00 8873 8
- REAMER, F. 1998. *The Evolution of Social Work Ethics.* (1998). *Faculty Publications.* Paper 170.

<http://digitalcommons.ric.edu/facultypublications/170>

REAMER, F. 2006. *Social Work Values and Ethics*. New York : Columbia University Press, 2006. 240 s.

REMIŠOVÁ, Anna. 1998. *Etické kódexy*. Bratislava : Ekonóm, 1998. 47 s. ISBN 80-225-0952-3

SZABÓ, L. 1999. *A szociális esetmunka kialakulása és elméleti hátterei*. Budapest : A Szociális Munka Alapítvány. 1999. 145 o. ISSN 1216-5670

TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2001. *Nová civilizace. Třetí cesta a její důsledky*. 1. vyd., Praha : Dokořán, 2001. 125 s. ISBN 80-86569-00-4

VASKA, L. 2012. *Teoretické aspekty začínajících sociálních pracovníků*. Bratislava: Iris, 2012. 176 s. ISBN 978-80-89238-70-5

Kontakt na autora:

doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.

Katedra sociální práce, Fakulta sociálně ekonomická Univerzity J. E. Purkyně
v Ústí nad Labem,
Pasteurova 3544/1
Ústí nad Labem 400 96
peter.brnula@ujep.cz

THE USE OF CHILDREN'S PICTURES WHEN INTERVIEWING THEM

Frank Jarle Bruun – Nisrine Lmariouh

Abstract: This presentation discusses the method of auto-driven photo elicitation interview (PEI) as a method for professionals working with child protection. In this method one uses photographs taken by children themselves as a point of departure for a conversation or interview. The method is not new. It is to some extent used in research on children in different cultural settings (Samuels 2007, Clark-Ibáñez 2007). The argument which is forwarded in the presentation, is that the method of auto-driven PEI empowers a child in the dialogue with an adult because it can create 'rapport', or a good ground for communication built on trust, understanding and focus on themes of common interest between interviewer and interviewee. In this way the method has a good potential for getting access to the subjective world of children.

The theme of the presentation is based on ethnographic fieldwork on children's development in a rural region in Morocco (Bruun and Lmariouh n.d.). In this research several ethnographic methods were used, one of them being auto-driven PEI. The results of the study indicate that young girls, to some degree, are hindered from higher education because of traditional gendered role expectations. A hypothesis is that local culture and religious values are factors counter-productive to the nationwide Moroccan policy of education for all. It is argued that the method of auto-driven PEI to some degree revealed the squeeze between modern and traditional values a group of young girls experienced when they wanted to continue to higher education. It was a choice between traditional life as a house-wife or modern education. The dilemma as experienced by the girls became visible with the help of auto-driven PEI.

Key words: Children. Pictures. Method.

Introduction

Children who find themselves in difficult life-situation and therefore need professional help, are often interviewed by professionals who want to find out about the situation and the children's experience of the situation. However, as adult professionals they have certain handicaps when it comes to getting insight in the world of children (Tiller 2006). Per Olav Tiller argues that when the interviewer is an adult person it automatically creates a power relationship in which the adult is at the top and defines the situation. It also defines the child's role and what is appropriate for the child to say and do in the interview situation. This uneven situation can cause the child's experiences, insights and understandings of the interview-themes to disappear or not getting through in the interview. If one wants children "point of view", it is therefore important to find methods that can provide a situation in which the children's perception of social life and the processes that take place there are coming through (Tiller 2006). The way this traditionally

takes place is that an adult person interviews, or observe children. This role has, as indicated by Tiller, its limitations.

This presentation takes starting point in how researchers have used children's own photographs for interviews with research purposes and argues for the usefulness of this procedure in interviewing children who are in contact with the public service apparatus care (e.g. child protection). The method "auto-driven photo elicitation interview" (PEI) is a method where the interviewer uses images that the respondents have taken as a starting point for conversation or interview (Collier 1967). This technique has also been used for interviews with children. For example Marisol Clark Ibañez studies of undergraduate school children in two North-American schools (2007, 2004) inspired the author of this post to interview young girls in a Moroccan mountain village with this method (Bruun and Lmariouh n.d.). However, there are eventually quite a few who have used the method in relation to interviewing children (Clark 1999, Close 2007, Samuels 2007, 2004, Rasmussen 2000, 2005).

One of the main arguments for using "auto-driven " PEI, is that by using images that the respondent has taken, there will be an empowerment potential in the interview situation. Since the respondent has taken the pictures, he or she will know the situation where each photo was taken, the motive, scene selection, etc., and sits therefore with more knowledge about the image than the interviewer. In this way, the method has potential to provide access to the interviewee's subjective beliefs, thoughts and reflections about sensitive and difficult things to talk about. But it is not a method that in a simple manner provides "desired" results, there is still a need to consider challenges to the reliability and validity of each interview. However, the method can provide opportunities to avoid situations where the "good helper" interviews and put words in the mouth of the interviewee.

"Rapport" is a term describing the minimum of common or shared interest for the communication between an interviewer and an interviewee (Geertz 1973). It is the responsibility of the interviewer to somehow establish a conception of his / her work that captures the interest of those who are going to provide the necessary information. The importance of establishing such a platform of communication, is something that can easily be overlooked in interview situations. Perhaps the most talked about (and funny) anthropological account on the importance of rapport is Clifford Geertz' "Deep Play: Notes on Balinese Cockfight" (1973). It tells about how Geertz had a hard time to get acceptance into the society and people interested in communication with him. That was until an unusual event took place. Geertz and wife attended an illegal cockfights with village men when police suddenly struck and everyone ran away terrified not to be arrested and fined. Without hesitation the anthropologist ran and sought refuge among the villagers. This gave him a complete acceptance in a society that normally would be very difficult for an outsider to penetrate (Geertz 1973). The point here is that once one is aware of the importance of creating interest and a common platform for communication, it can also be created, in smaller and simpler ways than in the aforementioned

example. One way to do that is to let photos which the interviewee has taken form the basis for the interview. Danish researcher Kim Rasmussen describes vividly how children were full of energy and could hardly wait to see the pictures they had taken(2000). Likewise, this ability of creating a common ground of interest is held as one of the strengths of using images in anthropological research. Anthropologist Sarah Pink argues, on the basis of her research, that the photographs can be a shortcut to capture the interviewee's interest while at the same time the interviewer signals that he/she is concerned about the interviewee's opinions and views(Pink 2007). Hurworth, another researcher, says pictures can be a "Particularly powerful tool for the researcher," because images may "challenge participants, provide nuances, trigger memories, lead to new perspectives and explanations, and help to avoid researcher misinterpretations »(2003, 4).

The next section will provide a description of how the method was used in conjunction with research on young school girls' views on their situation and future prospects in a Moroccan Berber villages which are based on the author's own research (Bruun and Lmariouh n.d.).

The last 10-30 years, Morocco has undergone considerable and rapid socio-economic changes, but with large differences between urban and rural areas and between different regions. The present study took place in one of the weakest developed areas. However, with a nationwide emphasis on education for all, including girls, it was our hypothesis that the future of girls in the village may turn out very different from the present reality with high illiteracy among the adult population, gendered division of labour, and survival on subsistence agriculture supplemented by labour migration. The research team had the hypothesis that the rapid socio-economic changes could create dilemmas for girls in the village. None of the girls had any pronounced difficulties in relation to neither schooling, family or other relationships. They were only "vulnerable" in the sense that they were girls in a society where girls future to a large extent depended on their families and especially their male relatives.

The use of auto-driven PEI in interview with young girls

A small Berber villages in the High Atlas Mountains, just outside Marrakesh in Morocco, is the site of this research project^[1]. The photographs that were the focus of our conversations and interviews were taken by seven young girls in 2011. Two years later, in 2013, the first interview with five of the girls took place. Later, in 2014, was the second round of conversations conducted on the basis of the same photos. Then also three of the girls wrote a text to each of the pictures. This method was complemented by other methods like participant observation, group interviews with children and adolescents, as well as semi-structured interviews with parents and grandparents from the same village. These other methods will not be discussed further in this presentation.

1 The research project was part of a research collaboration between The University of Cadi Ayyad, Marrakech and Lillehammer University College.

The young girls were friends, age 7 to 12 years. Our research assistant, who was the uncle of one girl asked them to take pictures of what they were doing in a period from one day to another. The girls were not given exact instruction in what to photograph, only that they should take pictures of what they did these two days. Then the group got a disposable camera and a brief tour of how it worked. They took the camera and went off. The next day they delivered the camera back. Mission complete!

The disposable camera was brought back to Norway where the film was developed and stored electronically. Out of the camera's capacity of 24, most images had a quality good enough for our purposes as a starting point for conversation with the children. The pictures from the first day showed the children play in the fields, pick flowers, follow a woman and her animals to the pastures. The other day they had taken pictures of the school environment.

Our research assistant from the village organized an interview with five of the girls on our next visit to the village. We brought paper copies of the photos and found a convenient time and space for our meeting. It was a room inside the house of our host. The room gave us some peace for random, curious onlookers, while at the same time doors and windows were open so the adult relatives could drop in to see what we were doing. We sat around a table where we had a recording machine, photographs and a bowl of Moroccan petit fours (sweet, marzipan-like cookies). There were the five girls, field assistant, translator and researcher. [See photo below]

Picture 1: Interview situation

In the picture above we see the interpreter and three of the older girls. The two youngest girls sat to the left of the interpreter and are not visible in the picture. The door is open. The scientist remained slightly behind the interpreter, took the picture and was responsible for what questions would be asked. The translator translated between English and Amazigh, while the field assistant, who was the uncle of one of the girls, stayed only a while before he left the room (see the empty chair).

The questions were open and directly linked to the images that the girls now saw for the first time. It began with a question about what it was they were doing in the picture. Based on the responses the researcher and the translator followed up with relevant questions to what the girls had first talked about, for example to say more about the activity that the picture showed. Eventually, some questions that would touch their feelings connected to the activity and why they did what they did. For example: "What do you like about the things you are doing in this photo?" "Why do you like it?"

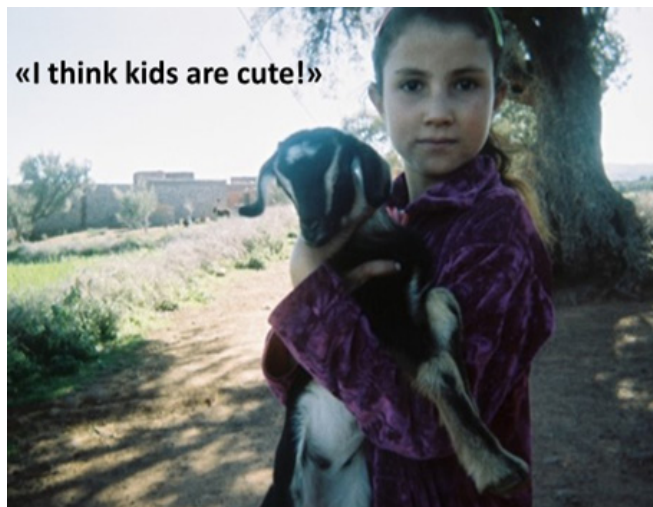
If we now look at some of the photos the girls took in 2011 and our questions about what it was they had photographed and why, then we can try to assess whether the images worked well in relation to the researcher's desire to build a bridge between themselves and the young girls, which in turn should lead to an interest on the behalf of the girls to enter into a dialogue with the researcher. The first photo is from a field outside the village and the girls with their hands full of flowers.

Picture 2: The girls gather flowers

The girls explained that this picture had they taken while they were out picking flowers for decoration and grass for the animals at home. They said this in a low voice. We asked a little more about where they found the flowers and they explained it. But they could not mention any names of the flowers when we asked for more details. It is about 20 minutes into the interview and the girls focused well on the pictures, pointed and commented. The older girls had begun to talk with a little stronger voice, while the youngest just giggled and laughed. The uncle/field assistant had by this time left the room. Below we see one of the girls holding a small baby goat, a kid. Her comment to the photo is inserted:

Picture 3: Young girl – young kid

«Rapport»
(Geertz 1973)

«Rapport» is a situation of understanding and mutual respect that is necessary before you get information in interviews.

Can photos contribute to this?

Most of the comments were like the one on the photo above. Nothing special, but if we take the words of the child seriously, it is a statement about her feelings and affection for the animals they literally grow up with in the same house with. The girls used short sentences and did not say much without being asked. But as the interview went on the conversation ran easier and when we looked at the photos from the school. They were all eager to tell how much they loved the school and the teachers. They could tell which subjects they liked the most and that they wanted to continue going to school. They all wanted to study and become teachers! “But”, one of the girls said spontaneously, “that is up to the will of my father”. This spontaneous expression from this girl, now 13-14 years old, was quickly followed up by the interpreter who asked her what her father wanted her to do? The girl then answered in a low voice “to stay at home”. When we wanted to ask more questions about this theme to stay at home, it was obvious that she did not feel comfortable about it we did not go more into the issue. After the interview the girls demonstrated one of the song-dances that they had taken photo of and they seemed to be very happy.

One year later, in 2014, the research team was back and three of the oldest girls were asked to write a text to each of the old photos. This proved to interest the girls and gave more information about the scenes of the photos. For example the next photo shows the girls with animals under a big olive tree, in the first interview they had explained that they followed an aunt taking her animals to the pastures and they had taken the photo under the big olive tree. Nothing more. However, when asked to write a text to the photo they had more to say about it. In the photo insertion below we see the girls and the woman with the animals. Under the photo is the text written by one of the girls and inserted in the photo is the translation to English.

Photo 4: Under the big olive tree

Translation of the text written on the photo^[2]:

One of the main things that has big value in our life and that lives with us in our every day life, it is these beautiful animals [goats and sheep, translator’s comment] that we love so much especially the small ones and this place where we took this picture is **a place that we love even if we cannot sit under this two huges trees because this place is for men and boys only**. In addition to xx and yy, my aunt zz was with us, even if sometimes we get angry towards these animals still it is our favorite animals the real reason which makes us take the picture in exactly **this place with all these people and animals is the precious place that we hide for them in our harts**. Photographer: nn.

If we compare this text with what they girls said in the first interview, we see that they in both situations are mentioning possible dilemmas or conflicts between parts in their life that they express affection to. That between education

2 The text is translated to English, as much as possible similar to how it was written in Arabic, without stops.

and modern jobs on the one hand, and their strong connection to the traditional life-style in the village which also includes a clear gendered division of labour. This dilemma can be illustrated by the big tree which was the place for men and situated outside the village Mosque. The girls had already learnt that this was a place reserved for men, while the place for women in the village was the home and the work inside the walls of the house, except when bringing the animals to the pastures. In this village the men would buy the food and clothes for the women at the market. The women stayed at home and received what the men had bought.

The girls' social situation from their own perspective:

Girls in between traditional life-style and modern life.

If we analyse what the girls said in the interview and in writing, and hold it up against other sources of information about village life in this area, we believe it provides us with important information about cultural values in the social context in which they grow up. Especially the statement that "We like to be together," and that they had a tendency to repeat things that others had said first. We believe that the girls' consistency about what they liked best (to be together), were signs of a local collectivist culture and not indicative of a lack of individuality, or shyness.

In Morocco in general and especially in the rural areas, traditional values are associated with the extended family and a gendered division of labour. The girls' shy and timid behaviour during interview and conversations, we believe, were signs of what they thought was appropriate behaviour based on local norms. But we can sense the oldest girl's tendency towards opposition against choosing a traditional way of life when she talked about her future and her father's will. Modern school is something new in the village. No women and hardly any men knew how to read and write, but the last 10 years school has become available for all.

Empowerment, or strengthening of girls' position in the interview situation

Unlike Samuels (2007) and Clark-Ibanez (2007), which made the point that the interviews should be individual, we did our interviewees open and available to others. Therefore there came people and looked, asked what we were doing etc.. This disturbed us a bit, but not much. In return, we succeeded in safeguarding the girls and their family's integrity and honour.

By doing group interviews which were open to inspection from the outside, we were also willing to break the researcher's "frame" for what is usually considered to be the best to do in an interview situation, namely to allow the individual to talk without being disturbed by others (Samuels 2007). We will, however, argue that a collective interview in this context is in line with the desire to strengthen the girls' position in the interview. As a group, they could feel more at ease together with the foreign researcher. By breaking the researcher's frame, it was also a way to upgrade the information that the girls brought to the meeting. It demon-

strated that the researcher believed it to be important to talk about the photos they had made. This also appeared to be a sensible strategy as the researcher was a stranger in the local context in which the research took place.

The researcher could have brought his own pictures to the interview situation, and by this signalled what was of interest to talk about and thus let this dominate the interview (Samuels 2007). By letting the girls take their own pictures without detailed instructions, it was a way to try to break the researcher "frames" and instead accentuate the girls' interests as the most important in this situation. If we succeeded with that, we can say that we strengthened the girls' position (empowered) in the interview. Although the girls spoke in a low voice, they were fully able to explain what happened in the pictures and that was the aim of interview: to find out how they experienced life in the village as the society was undergoing rapid socio-economic changes.

As Samuels points out, it's often a challenge for researchers to find the right questions, or themes, that are interesting for the interviewee (2007, 197). In this situation, we gave the girls at least the opportunity to talk about something that they themselves had chosen as interesting through the photos they had taken. When we subsequently observed the reactions, the girls' interest in the pictures, we also believe that they appreciated this opportunity to express themselves. This is also in harmony with the proudness Clark Ibañez' observed when she gave the camera to schoolchildren and asked them to take pictures of their everyday activities (2007).

The fact that the girls were given the responsibility to create images themselves may also have generated interest for the research project, although we don't believe that they understood why we showed this interest concerning their activities. Cindy Dell Clark argues that by letting kids take their own pictures, put them in a better position to control what happens in the interview situation and it shows that the interviewer appreciates their experiences and are interested in them (Clark 1999).

The intention of empowering the children in the interview situation could, however, have been destroyed or disturbed by the local research assistant who arranged it all and was present during part of the interview. One can of course ask what he was doing in the room when the interview began, because one could predict that this would have an impact on the girls' ability to express their views. What happened was an example of a dilemma situation where there are several things at play simultaneously. The uncle and research assistant was a necessary door opener and the researchers' main contact person in the village. But we would perhaps not have had the spontaneous statement from one of the older girls that her father wanted her to stay home and not attend school. Therefore, we see it as a researcher's luck that most of the interview was conducted without "chaperone." But his function as uncle and guarantee that nothing wrong would happen in the interaction with the girls, cannot be overestimated. Sociologist and feminist activist Fatema Mernissi, who has researched the female role and ex-

pectations of it among Moroccan Amazigh in rural areas, said that young women are expected to preserve family honour and therefore are looked after (2003). The girls in our interview were still young but mistakes in the contact with them could destroy further opportunities to talk with them.

Conclusion

Based on what the girls said, their behaviour during our conversations, and the content of the actual pictures, we conclude that the research method where the girls took their own pictures to the interview, worked very well and the information obtained was consistent with other researchers in the field have argued about this method (Collier 1967, Harper 2002, Clark 1999, Clark-Ibáñez 2007, 2004). Based on our research, one cannot measure the importance pictures had in the interview, however, that is not the point either. We will, however, venture to say that it proved useful in our situation and that it supported the findings of other researchers who have used the same method in interviews with children in a difficult life situation.

References

- BRUUN, F. J. - LMARIOUH, N. n.d. "Auto-driven photo-elicitation interview (PEI) with young girls in rural Morocco: A case study of visual ethnography."
- CLARK-IBÁÑEZ, M. 2004. "Framing the Social World With Photo-Elicitation Interviews." *American Behavioral Scientist* 47 (1507):1507-1527. doi: 10.1177/0002764204266236.
2007. "Inner-City Children in Sharper Focus. Sociology of Childhood and Photo Elicitation Interviews." In *Visual Research Methods. Image, Society, and representation*, edited by Gregory C. Stanczak. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- CLARK, C. D. 1999. "The Autodrive Interview. A Photographic Viewfinder into Children's Experience." *Visual Sociology* 14 (1):39-50.
- CLOSE, H. 2007. "The use of photography as a qualitative research tool." *Nurse researcher* 15 (1):9.
- COLLIER, J. 1967. *Visual anthropology: photography as a research method*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- GEERTZ, C. 1973. *The interpretation of cultures: selected essays*. Vol. 5043, *Harper torchbooks*. New York: Basic Books.
- HARPER, D. 2002. "Talking about pictures: a case for photo elicitation." *Visual Studies* 17 (1):14. doi: 10.1080/1472586022013734 5.
- HURWORTH, R. 2003. Photo-Interviewing for research. *Social research update* (40). Accessed 20131113.
- PINK, S. 2007. *Doing Visual Ethnography*. Second edition ed. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- RASMUSSEN, K. 2000. "Det fotografiske (ind)blik i børns liv." *Barn* 3-4:13.
2005. "Fotografiske feltnoter." *Dansk pædagogisk tidsskrift* 2:10.
- SAMUELS, J. 2004. "Breaking the Ethnographer's Frames: Reflections on the Use of Photo Elicitation in Understanding Sri Lankan Monastic Culture." *American Behavioral Scientist* 47 (12):1528-1550. doi: 10.1177/0002764204266238.

2007. "When Words Are Not Enough. Eliciting Children's Experiences of Buddhist Monastic Life Through Photographs." In *Visual Research Methods. Image, Society, and Representation*, edited by Gregory C. Stanczak, 197 - 224. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

Contact to authors:

Frank Jarle Bruun^[3] (corresponding author)

Associate professor

Lillehammer University College

PO Box 952

N-2604 Lillehammer

Norway

frank.jarle.bruun@hil.no

Tel.: +47 92208463

Nisrine Lmariouh

PhD candidate

Lillehammer University College

PO Box 952

N-2604 Lillehammer

Norway

nisrine.lmariouh@hil.no

Tel.: +47 47735897

3 Dr Frank Jarle Bruun is associate professor at Faculty of Education and Social Work, Lillehammer University College, Norway. Nisrine Lmariouh is PhD candidate in the program Child and Youth Participation and Competence Development, at Faculty of Education and Social Work, Lillehammer University College, Norway.

SEXUÁLNE NÁSILIE PÁCHANÉ NA DEŤOCH – AKÉ OKOLNOSTI OPLYVŇUJÚ JEHO PREVALENCIU?

Milan FICO

Abstrakt: Príspevok sa zaberá faktormi vplyvujúcimi na sexuálne násilie páchané na deťoch. Detailnejšie spracúva výsledky z pôvodne reprezentatívneho prieskumu, ktoré realizovalo IVPR (Inštitút pre výskum práce a rodiny) v roku 2013 na vzorke detí 8. a 9. ročníkov. Prvá kapitola sumarizuje výsledky vybraných prieskumov, ktoré sa už na Slovensku v tejto téme realizovali. V ďalšej časti je predstavený integratívny model Belskeho, popisujúci štyri základné rizikové oblasti spájané s násilím páchanom na deťoch. Pre potreby empirického skúmania následne vymedzujeme pojem sexuálneho násilia. Hlavné ťažisko textu spočíva v skúmaní vplyvu individuálnych charakteristík detí a okolnosti zo strany rodinného prostredia na podielový výskyt pomer šancí a mieru rozsahu uvedených oblastí sexuálneho násilia. V záverečnej časti sú zhrnuté výsledky a obmedzenia zvoleného prístupu.

Kľúčové slová: Prevalencia násilia páchanom na deťoch, sexuálne zneužívanie, individuálne charakteristiky detí, rodinné charakteristiky, faktory vplyvujúce na sexuálne násilie

Východiská skúmania a vybrané poznatky o násilí páchanom na deťoch na Slovensku

Na Slovensku sa o násilí páchanom na deťoch veľa nehovorí. Jeho existencia sa buď bagatelizuje alebo je v porovnaní s inými témami považovaná za marginálnu. Aktuálne sa vďaka niektorým medializovaným tragickým prípadom posunula do centra odborného a verejného diskurzu. Zlému zaobchádzaniu s deťmi sa začala pripisovať väčšia pozornosť a stala sa predmetom aktivít na najvyššej úrovni, s cieľom zlepšiť koordináciu politik sociálnoprávnej ochrany a prevencie.^[18] Uvedené aktivity reagujú na jeden z mýtov o násilí, ktorý hovorí o tom, že toto sa odohráva najmä, mimo rodín a domova v ktorom deti vyrastajú (Perrin, Miller, L.C., Perrin, Dale, R., 2013). Nie je tomu tak - rodinné prostredie, je pre výchovu a starostlivosť o deti nielen najvhodnejším ale vo výskyte a konfrontácii s násilím na deťoch aj najrizikovejším. Ďaleko viac ako ulice v nebezpečných mestských štvrtiach (Geller, Straus, 1988 In: Perrin 2013). Pre ilustráciu – v prípadoch sexuálneho zneužívania ide o formu násilia, ktorá sa odohráva najmä v rodinách (Cicchetti, Carlson, 1997, Karkošková, 2014, Slonad, 1999). Ak platí, že rodinné prostredie je pre výskyt (nielen sexuálneho násilia) jedným z najrizikovejších, kľúčovou otázkou sa stáva, aké okolnosti prispievajú k jeho zvýšenej prevalencii. Do súčasnosti bolo realizovaných mnoho zahraničných štúdií, ktoré si kladli rovnakú otázku s cieľom odkryť nielen profil typického dieťaťa, ktoré

18 vznikla Národná stratégia na ochranu detí pred násilím a Národné koordinačné stredisko na ochranu detí pred násilím (viď. Facebook), ktoré vydalo koordinačnú príručku zaoberajúcou sa ochranou detí pred násilím (MPSVaR,2015) a vyvíja činnosť na zefektívnenie spolupráce orgánov zo zákona zaangažovaných v sociálnoprávnej ochrane detí.

vo svojom živote zažíva násilie ale aj rozličných okolnosti rodinného prostredia, ktoré zvýšené riziko sprevádza. Ich závery spočívajú v zistení že „typické“ dieťa, neexistuje, rovnako ako je tomu u okolností v oblasti rodinného prostredia (Cicheti, Carlson, 1997). Z toho ale nevyplýva, že nemožno identifikovať faktory, ktoré s násilím viac alebo menej súvisia. Aj keď ich výskyt sám o sebe nevedie k zlému zaobchádzaniu, tieto môžu v rôznej miere na prevalenciu násilia na deťoch vplývať. Jedným z východísk považovaných za „stredný prúd“ zlého zaobchádzania s deťmi je uvádzaný ekologický model Belskeho. Na základe metaanalýz sumarizuje poznatky do štyroch všeobecných oblastí, z ktorých každá je definovaná sadou rizikových okolností:

<p>INDIVIDUÁLNA OBLASŤ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • slobodné rodičovstvo • nízky vek rodiča • duševné, zdravotné komplikácie rodiča • fyzická verbálna agresivita dieťaťa • zdravotne postihnuté dieťa
<p>RODINNÁ (PRÍBUZENSKÁ OBLASŤ)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • rodinný konflikt • domáce násilie • slabé rodičovské zručnosti • viacpočetné generačné rodiny • nízky socioekonomický status • prítomnosť nebiologického rodiča v domácnosti
<p>KOMUNITNÁ OBLASŤ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • sociálno-ekonomické znevýhodnenie • nízka úroveň sociálneho kapitálu • dostupnosť alkoholu • prítomnosť drog
<p>SPOLOČENSKÁ OBLASŤ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • kultúrne normy tolerujúce násilie • slabý právny rámec zameraný na prevenciu • ekonomický tlak • spoločenský konflikt

Zdroj: (WHO, 2013, Belsky,, Vondra,, In: Cicchetti Carlson,1997)

Zisťovanie konkrétnej podmienenosti výskytu rizikových faktorov si vyžaduje detailnejšiu sondy do špecializovaných štúdií. Tie zdôrazňujú, že násilie sa deje nielen za rozličných okolností, ale aj s rozličnými motívmi, v rôznych prostrediach, okolnostiach, kontexte. Iné okolnosti výskytu môžu súvisieť so sexuálnym násilím a iné so situáciami zanedbávania (detailnejšie k tejto téme, a konkrétnym faktorov napr. WHO, 2013. Widom, 2012, Stith, et al, 2009). Uvedenie Belskeho oblastí slúži ako základ pre porovnanie empirických zistení (viď ďalej.) Slovensko

bolo kritizované Európskou úniou za to, že neexistuje stratégia na ochranu detí pred násilím, ako aj to, že pravidelne nerealizuje prieskumy o násilí páchanom na deťoch (viac viď. Leitman, Leitmanová, 2012) Napriek tejto kritike je dostupných viacero štúdií, ktoré sa násilím páchanom na deťoch už na Slovensku v minulosti zaoberali. Jedna z prvých sa uskutočnila v roku 1999 združením SLONAD na vzorke 5230 detí vo veku 15 a 16 rokov. 12% z nich uviedlo, že bolo obeťou sexuálneho zneužívania, pričom sexuálnym agresorom bola najmä blízka, či známa osoba. V ďalších prácach uverejnených v priebehu rokov 2010-2011 sa v časopise *Pediatrics* uvádza, že na 695 náhodne vybraných respondentoch s vekovým priemerom 18 rokov 12% uviedlo svoju skúsenosť so sexuálnym zneužívaním (Fedor, Ďurdík, Bánovčin, Brndiarová, Buchanec, Ďurdík, Nosál, Uchaľová, 2010,2011). Predpokladáme, že výsledky prieskumov bývajú podhodnotené, skutočné čísla sa zrejme nikdy nedozvieme (Karkošková, 2014). Najaktuálnejšie reprezentatívne údaje, z verejnej mienky realizovala pre IVPR agentúra FOCUS v roku 2013 na 1034 dospelých respondentoch. FOCUS sa respondentov pýtal na názor, do akej miery je násilie na deťoch rozšírené. Sexuálne zneužívanie považuje za veľmi alebo dosť rozšírené 27% dospelých respondentov. Každý štvrtý respondentov ho vníma v detskej populácii ako častý jav.

Do akej miery je podľa Vás rozšírené sexuálne zneužívanie detí? N=1034	veľmi rozšírené	dosť rozšírené	málo rozšírené	vôbec sa nevyskytuje
	6,2	20,7	52,2	4,7

Zdroj: (agentúra Focus, 2013) (zvyšok do 100% - odpovede neviem)

Konzervatívne odhady zo zahraničia hovoriace o skúsenosti so sexuálnym násilím udávajú, že zo svetovej detskej populácie malo takúto skúsenosť 10% dievčat a 2% chlapcov. Predpokladá sa, že každý rok pribudne na svete vyše 210 000 nových prípadov (Hartman, C.,R., Burgess, W., Cicchetti, Carlson, 1997). Rôzne údaje z výkazov o sociálnoprávnej ochrane, zachytávajúce prípady podozrení z týrania, zneužívania, zanedbávania detí a počet návrhov na začatie trestného stíhania (viď. graf v prílohe) ako aj štatistické výkazy polície, lekárov, krízových stredísk alebo ďalších zariadení na výkon rozhodnutia súdu zachytávajú iba veľmi malú časť zo skutočnej prevalence. Na základe zistení FOCUSU realizovalo preto IVPR v spolupráci s VUDPaP MPSVaR, UNICEFom, Asociáciou výchovných poradcov, základnými školami a ďalšími subjektmi dotazníkový prieskum. Na reprezentatívnej vzorke detí 8. a 9. ročníkov sme zisťovali prevalenciu násilia páchanom na deťoch. Hlavným cieľom bolo zistiť, aká je v detskej populácii v 8. a 9. ročníkoch základných škôl prevalencia situácií zanedbávania, fyzického, psychického a sexuálneho násilia. Nezávislé ukazovatele z výskumu o ktorých sme predpokladali, že by mohli na výskyt zlého zaobchádzania s deťmi vplývať sme rozdelili do dvoch hlavných oblastí – individuálnych charakteristík

dieťaťa (pohlavie, vek prvej skúsenosti, zdravotné problémy, národnosť, prospech v škole) a rodinných charakteristík reprezentujúcich pomery, z ktorých dieťa pochádza (rodinný stav, zamestnanecký status, finančná situácia, počet súrodencov, prítomnosť alkoholu v rodine). Päť z uvedených ukazovateľov bolo porovnaných s východiskami Belskeho schémy. Aj keď pri komparácií nešlo vždy o identické ukazovatele možno nájsť určité paralely. Pre porovnanie – v Belskom modeli je v individuálnej oblasti uvedené slobodné rodičovstvo. V prieskume IVPR je podobná kategória zahrnutá v rámci rodinných charakteristík (rozvedení rodičia). V Belskeho schéme sú ako indikátory uvedené socioekonomický status a sociálno-ekonomické znevýhodnenie rodiny alebo zdravotne postihnutie. My sme skúmali uvedené zdravotné komplikácie a subjektívne vyhodnotenú finančnú situáciu rodiny, ktorá je jedným z ukazovateľov socioekonomického statusu, sociálno-ekonomického znevýhodnenia rodín. Ďalšie porovnanie - počet súrodencov, prítomnosť alkoholu - už vykazovali definičnú zhodu. V prieskume IVPR sú skúmané dve oblasti – individuálne charakteristiky detí a rodinné ukazovatele, Belsky obsahuje štyri oblasti – individuálne rodinné, komunitné a spoločenské.

Definície foriem násilia a problematika ich skúmania

Definície násilia použité pri stanovení výrokov sexuálne násilia vychádzajú z dvoch všeobecných komentárov OSN pre práva dieťaťa. Všeobecný komentár č.8, vysvetľuje články Dohovoru OSN o právach dieťaťa zaoberajúcich sa ochranou detí pred telesnými trestami a inými formami krutého alebo ponižujúceho trestania. Komentár č.13 rozoberá právo dieťaťa na ochranu pred všetkými formami násilia a zároveň formy násilia podrobne vymedzuje. Obidva komentáre vychádzajú z princípu nulovej tolerancie - akékoľvek násilie nie je ospravedlňiteľné a má sa mu predchádzať. Aj v nulovej tolerancii ale existujú výnimky. Týkajú sa mimoriadnych okolností opodstatňujúcich využitie primeraných obmedzení na jeho kontrolu. Aj tu však musí byť zreteľný rozdiel medzi minimálnym nevyhnutným použitím sily na čo najkratší nevyhnutný čas, motivovaným potrebou ochrániť dieťa a iných a použitím sily na trestanie so zámerným vyvolávaním bolesti ako formy ovládania dieťaťa. (viď. všeobecný Komentár, OSN č.13). Pre potreby textu uvádzame vymedzenie sexuálneho zneužívania. To zahŕňa akúkoľvek sexuálnu aktivitu vykonávanú dospelým na dieťati, pred ktorou dieťa chráni trestný zákon. Sexuálne činnosti dieťaťa zamerané na iné dieťa sa považujú za zneužívanie, ak je dieťa (páchateľ) výrazne staršie než jeho obeť, alebo ak použije silu, hrozbu alebo iné nátlakové prostriedky. Sexuálne činnosti medzi deťmi sa nepovažujú za sexuálne zneužívanie, ak deti prekročia vekový limit stanovený zmluvnou stranou dohovoru na konsenzuálne sexuálne aktivity. Sexuálne zneužívanie a vykorisťovanie zahŕňa podnietenie alebo donútenie dieťaťa, aby sa zapojilo do nezákonnej alebo psychicky škodlivej sexuálnej činnosti, komerčné sexuálne vykorisťovanie detí, využívanie detí v zvukových alebo obrazových záznamoch zneužívania detí; detskú prostitúciu, sexuálne otroctvo, sexuálne vykorisťovanie v cestovnom ruchu, predaj detí na sexuálne účely a nútené manželstvá.

Výskumné otázky

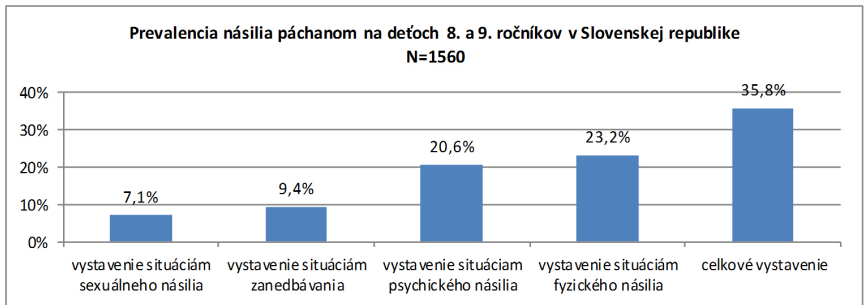
Základná výskumná otázka si kládla za cieľ zistiť prevalenciu sexuálneho násillia v populácii detí 8. a 9. ročníkov. Ďalej sme sa pýtali: „Znamená zintenzívňujúca skúsenosť so sexuálnym násillím zvyšujúce riziko, že dieťa bude poznať násillie iného charakteru? Ak áno aký je silný tento vzťah?“ Mapovali sme tiež štruktúru odpovedí ohľadom opakovanej konfrontácie v siedmych vymedzených oblastiach sexuálneho násillia. Získali sme tak empirický obraz najčastejšie reflektovaných oblastí, ako aj trend, s akým sa v živote detí opakujú. V komplexnejšej kvantitatívnej analýze sme zisťovali, ktoré determinanty (individuálnych charakteristík detí a rodinných ukazovateľov) budú so sexuálnym násillím vo vzťahu. Zisťovali sme, či možno na základe zistení identifikovať rizikovejší profil individuálnych charakteristík detí a rodinných okolností. Vybrané ukazovatele porovnáваме so schémou Belskeho.

Dáta a metódy riešenia

Mať dobré údaje znamená vlastniť jeden z kľúčov k pochopeniu násillia páchanom na deťoch. Nasledujúca analýza vychádza z reprezentatívnej anonymnej vzorky detí 8. a 9 ročníkov na základných školách. Deti a školy boli do vzorky vybraté náhodným výberom, v súlade s metodikou stanovenou VÚDPaPom (Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie dieťaťa). Povaha vzorky umožňuje použiť postupy štatistickej interferencie. Zistenia sú reprezentatívne pre celú populáciu detí, navštevujúcich 8.a 9. ročníky na štandardných základných školách. Celková návratnosť dosahovala 1560 dotazníkov. Ich vyplňanie bolo konzultované s asociáciou výchovných poradcov, ktorí kvôli etickým otázkam a možnosti retraumatizácie zabezpečili na školách pri vyplňaní prítomnosť psychológov. Dotazník prešiel kontrolou Úradom na ochranu osobných údajov, deti vyplňali dotazník anonymne. Metódy riešenia boli tri. Ako prvé sme koeficientmi mier asociácie merali silu bivariačných vzťahov individuálnych a rodinných charakteristík. Na pomer šancí výskytu bola použitá logistická regresia. Pri hľadaní vzťahov s rozsahom násillia, sme použili viacnásobnú lineárnu regresiu.

Skúsenosti detí s násillím násillím – základné zistenia

Ako prvé uvádzame všeobecnú prevalenciu - 36% z detí 8. a 9. ročníkov niekedy vo svojom živote čelila rôznym oblastiam fyzického, psychického, sexuálneho násillia a zanedbávania v rôznej intenzite a rozsahu. 7% z detí uviedlo, že boli vystavené sexuálnemu násilliu. (N=111). Ide o vysokú prevalenciu, odzrkadľujúcu fakt, že sexuálne násillie nie je pre detí ničím nezvyčajným. Dolevedená tabuľka poukazuje, na intervaly podielov jeho prevalencie u všetkých detí 8. a 9. ročníkov na celom Slovensku. Horné hranice odhadov na celú detskú populáciu u fyzického a psychického násillia naznačujú, že s nimi môže mať skúsenosť približne každé štvrté dieťa, Pri výskyte sexuálneho násillia je na každých 100 detí v 8. a 9. ročníkoch približne osem, ktoré s ním majú skúsenosť (horná hranica intervalu spoľahlivosti).

Zdroj: IVPR(2013)

ODHAD populácia 8-9ročník	zanedbávanie	psychické násilie	fyzické násilie	sexuálne násilie	celkové vystavenie
dolná hranica	7,9%	18,6%	21,1%	5,8%	33,4%
horná hranica	10,9%	22,6%	25,3%	8,4%	38,2%

poznámka: (95% interval spoľahlivosti)

Výsledky tiež ukázali vzájomnú súvislosť medzi počtom uvedených oblastí konfrontácie u všetkých štyroch skúmaných formách násilia. To poukazuje na dve skutočnosti. Prvou je fakt, že rozmanitosť výskytu násilia medzi sebou úzko súvisí - dieťa ktoré ho zo svojho života pozná sa tak veľmi často konfrontuje s oblasťami z jeho rôznych foriem. Konfrontácia sa deje rôznymi spôsobmi zahŕňajúcich celú škálu rôznych prejavov, ide o „spojené nádoby“. Druhou skutočnosťou sa ukazuje fakt, že s rastúcim počtom uvedených oblastí u jednej formy násilia rastie ich počet aj v iných formách. Inými slovami - čím intenzívnejšie boli deti konfrontované s násilím v jeho jednej forme, tým viac uvádzali oblasti násilia aj v jeho ďalších formách. Najvyššia súvislosť sa ukázala u dvojice fyzického a psychického násilia. Nasledovala vysoká súvislosť u dvojíc počtu oblastí fyzického, psychického násilia ako aj zanedbávania a sexuálneho a psychického násilia.

	Z	P	F	S
Z	1	-	-	-
P	0,424**	1	-	-
F	0,424**	0,572**	1	-
S	0,272**	0,329**	0,312**	1

POZNÁMKA: N=1560

Z – situácie zanedbávania

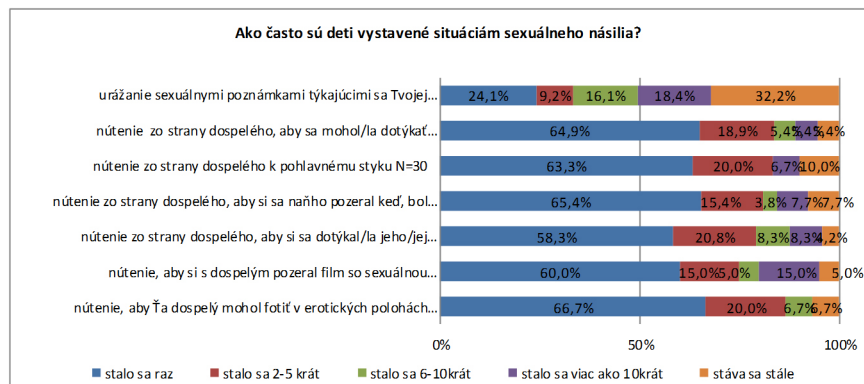
P-psychické násilie

F-fyzické násilie

S-sexuálne násilie **p.<0.01,

Skúsenosti detí s násilím – štruktúra sexuálneho násillia

Ďalšie výsledky poukazujú na rôzne druhy skúsenosti. Formy sexuálneho násillia sme sledovali v siedmych oblastiach – od nedotkových až po dotkové prejavy. Išlo o rôznu štruktúru skúseností s rôznym vystavením, v rozličnej frekvencií a rozsahu. V priemere uvádzali deti, ktoré boli sexuálnemu násilliu vystavené dve oblasti. Najčastejšie bola reflektovaná jeho jedna oblasť (priemer =2,15 medián = 2,00 modus = 1,00 štandardná odchýlka =1,562 min=1 max =7). Všetkých sedem oblastí uviedlo 1,8% detí, ktoré boli násilliu vystavené (N=2). Ako ukazuje doleuvedený graf, najčastejšie bolo uvádzané bezdotkové sexuálne násillie, ako je urážanie sexuálnymi poznámkami týkajúcimi sa postavy alebo vzhľadu. Išlo o oblasť, ktorá sa mala tendenciu aj najčastejšie opakovať. Naopak najmenej často uvádzali deti oblasť nútenia zo strany dospelých k foteniu v erotických polohách. Alarmujúcim faktom je, že ako u dotkových aj nedotkových oblastí sa podstatná časť odpovedí týkala opakovanej skúsenosti, ktorá sa mala tendenciu v živote detí v rôznej miere vracať, pričom dotkové formy násillia boli reflektované, čo do počestnosti konfrontácie na druhom a treťom mieste.

Zdroj: IVPR(2013)

Aké deti zažívajú sexuálne násillie častejšie a za akých rodinných okolností sa tak deje?

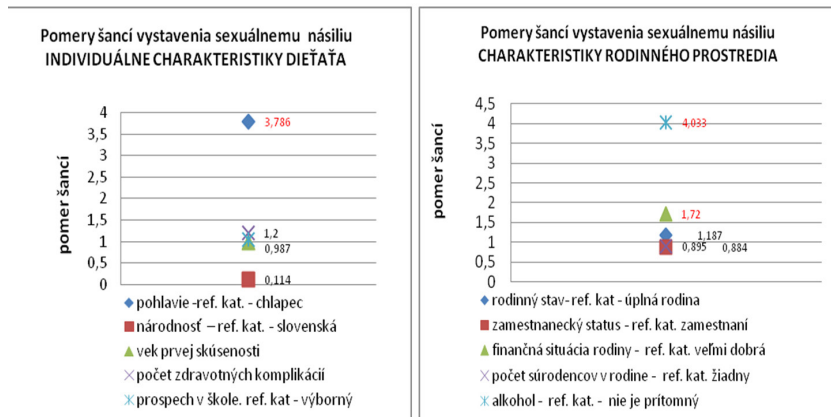
V ďalšej analýze sme sa zamerali na faktory, ktoré asociujú s podielovým výskytom sexuálneho násillia. Zaujímali nás hodnoty asociácie v bivariačných vzťahoch. Ako prvé sme vyhodnotili päť individuálnych charakteristík detí (pohlavie, vek prvej konfrontácie, zdravotné znevýhodnenie, uvedenú národnosť a prospech). Sexuálne násillie štatisticky významne diferencovalo **pohlavie** - reflektovali ho najmä dievčatá (Cramers V=0,193 p.<0.001). Z vecného hľadiska išlo o pomerne vysokú hodnotu asociácie. Skupina detí konfrontujúca sa so sexuálnym násillím udávala v porovnaní s ostatnými formami násillia najvyšší **priemerný vek** prvej skúsenosti s najnižšou štandardnou odchýlkou (priemer=12,31 medián =13,00, štandardná odchýlka= 2,257 min.=4, max.=15) (viď príloha). Alarmujúcim faktom je že tu boli uvedené aj skúsenosti vo veľmi nízkom veku. Odpovede

čítame tak, že u časti detí konfrontujúcich sa so sexuálnym násilím, sa tak môže diať dlhodobo od skorého detstva, alebo prvého momentu, ktorý si v živote pamätajú. K zaujímavým zisteniam prispieva aj faktor **zdravotných komplikácií**. Podobne ako pohlavie aj existencia najrôznejších zdravotných problémov s výskytom sexuálneho násillia štatisticky významne asociovala. Deti, ktoré uviedli nejaký typ zdravotných komplikácií sú vo zvýšenom riziku konfrontácie so sexuálnym násilím. ($\Phi=0,138$, sig.<0.001). Išlo o interval hodnoty nízkeho až stredne silného vzťahu. Na rozdiel od zdravotných problémov, národnosť, ktorú detí uviedli sexuálne násillie už nediferencovalo. Podobné nezávislé hodnoty sa ukázali aj pri vzťahu s uvedeným prospechom. V druhej hlavnej oblasti, zameranej na rodinné charakteristiky sme ako prvé vyhodnotili rodinný stav, ktorý bol podobne ako národnosť od podielu výskytu sexuálneho násillia nezávislý (Cramers $V = 0,078$ $p < 0.01$). Počet súrodencov ani zamestnanecký status nebol rovnako rozhodujúci - fakt, či jeden alebo obidvaja rodičia, nepracujú, ako aj to, aká veľká je rodina z ktorej dieťa pochádza nemá na podielový výskyt sexuálneho násillia žiadny vplyv. Podstatnejšia je rola finančnej situácie rodín. So zhoršujúcimi sa finančnými pomermi asociácie nízko až stredne rástli podiely detí, so skúsenosťou sexuálnej konfrontácie (Cramers $V = 0.162$ sig.<0.001). To v akej finančnej situácii sa nachádza rodina dieťaťa tak z hľadiska podielového výskytu sexuálneho násillia nie je jedno. Rodiny, kde je rodinný rozpočet považovaný deťmi za veľmi nízky sú rizikovejšie. Podobne rozhodujúca bola aj prítomnosť alkoholu. Hodnota koeficientu mier asociácie tu dosahovala jednu z najväčších hodnôt vôbec - bez ohľadu na to, či sa jedná o individuálne alebo rodinné charakteristiky detí (Cramers $V = 0,382$ sig.<0.001).

Aké charakteristiky detí a rodín zvyšujú pomery šancí vystavenia sexuálnemu násilliu?

V analýze zameranej na pomer šancí nazeráme na determinanty individuálnych a rodinných charakteristik komplexnejším pohľadom. Zaujímá nás, ktoré z nich udržia vecnú a štatistickú významnosť pri kontrole konštantnosti vplyvu ostatných zahrnutých ukazovateľov. Zisťujeme, ktoré ukazovatele budú pomery šancí zvyšovať a ktoré sa naopak stanú zanedbateľné. Ako prvé sme vyhodnotili pohlavie. Pri kontrole konštantnosti vplyvu ostatných ukazovateľov mali dievčatá v porovnaní s chlapcami takmer 4 krát väčšiu šancu, že budú sexuálnemu násilliu vystavené (EXP (B)=3,786**, B=1,331 SE=0,385, min=1,779 max, = 8,057). Pri odhade na celú populáciu detí 8. a 9. ročníkov, dosahoval interval vystavenia pomeru šancí svoju hornú hranicu až na číslo 8, čo je jedna z najväčších hodnôt zo všetkých ukazovateľov. Byť dievčaťom je vo veľmi silnom vzťahu so sexuálnym násilím aj u bivariačných vzťahoch. Podobne vysokú hodnotu si zachovala aj rola alkoholu. Rôzne štúdie naznačujú, že najmä jeho prítomnosť asociuje s výskytom domáceho násillia (WHO,2013), čo sa môže následne prejaviť aj pri násillí voči deťom. Jeho prítomnosť mala u sexuálneho násillia opäť podstatný vplyv (EXP(B)= 4,033** B=1,395 SE=0,205 min=2,701 max=6,024). Oveľa menšiu, aj keď stále štatisticky významnú rolu zohrávala aj finančná situácia rodiny. Jej zhoršenie opäť

zvýšilo aj pomer šancí vystavenia $EXP(B)=1,720^{**}$ $B=0,542$ $SE=0,144$ $min=1,297$ $max=2,280$).

Zdroj: IVPR(2013) – (červenou označené sig. charakteristiky)

Možno uvažovať aj o detských a rodinných ukazovateľoch ktoré vplyvajú na rozsah sexuálneho násillia?

Posledná časť analýzy identifikuje individuálne a rodinné charakteristiky vplyvajúce na rozsah sexuálneho násillia. Od skúmania vzťahu s podielovým výskytom a pomerom šancí vystavenia prechádzame k identifikácii vplyvu na priemerný počet reflektovaných oblastí. Každú formu násillia sme merali pomocou niekoľkých výrokov. Počet výrokov, ktoré deti uviedli, reprezentoval rozsah ich skúsenosti. Deti mali s násillím rôzne intenzívnu skúsenosť. Univerzálne platilo, že s rastúcim počtom konfrontácie, klesali podiely detí, ktoré ho sexuálne násillie zažívali (viď. graf v prílohe). Značná časť z nich sa ale konfrontovala s viac ako jednou oblasťou. Zaujímalo nás aké okolnosti ovplyvňujú toto riziko. V rámci individuálnych charakteristík detí hrá (pri kontrole konštantnosti vplyvu ostatných charakteristík) rolu pohlavia a vek prvej skúsenosti. So zmenou pohlavia z chlapca na dievča sa priemerný rozsah vystavenia štatisticky významne zvyšuje v priemere o vyše dve oblasti ($b = 2,494$, $\beta = 0,575$, $t = 6,067$, $p. < .001$). Dievčatá sú sexuálnemu násilliu nielen častejšie vystavené, vzhľadom na podiely a pomer šancí, ale zároveň sa konfrontujú aj s jeho rôznorodjšími oblasťami. Podobne so zvyšujúcim sa vekom prvej skúsenosti o 12 mesiacov, narástol v priemere aj rozsah sexuálneho násillia. ($b = 0,138$, $\beta = 0,203$, $t = 2,143$, $p. < .05$). Čím bol vyšší vek prvej konfrontácie, tým väčšiemu rozsahu sexuálneho násillia sú deti vystavené. V priemere tak čelia vyššiemu rozsahu tie deti, ktoré so sexuálnym zneužitím majú prvú skúsenosť vo vyššom veku. Z vecného hľadiska ale išlo o veľmi malú hodnotu (zvýšenie o 0,138). Rolu pri rozsahu konfrontácie už nezohrávala existencia zdravotných problémov, prihlásenie sa k národnosti ani výška prospechu. Išlo o indiferentné ukazovatele aj z predchádzajúcich častí. Dva štatisticky významné ukazovatele vysvetľovali pomerne veľký rozptyl –

až 42%. V porovnaní s rodinnými charakteristikami (18,8%), kde sa ako štatisticky významné ukázali tri okolnosti bol preto model zameraný na dieťa lepší. Vysvetlený rozptyl závisí od vzájomnej multikolinearity ukazovateľov, poradia v akom sa zahrnuté prediktory udávajú do modelu ako aj ďalších okolností (De Vaus, 2007, Tarling, 2009). V rodinných okolnostiach hralo pri zvyšujúcom sa rozsahu konfrontácie najväčšiu rolu najmä zhoršujúca sa finančná situácia rodiny ($b = 0,352$, $\beta = 0,074$, $t = 2,228$, $p < .05$) a prítomnosť alkoholu v rodine ($b = 1,900$, $\beta = 0,394$, $t = 12,075$, $p < .001$). Slabší aj keď stále štatisticky významný vplyv dosahoval aj zamestnanecký status ($b = -0,303$, $\beta = -0,071$, $t = 2,108$, $p < .05$) (jeden alebo obidvaja rodičia nepracujú). Rozsah konfrontácie so sexuálnym násilím bol nezávislý od rodinného stavu a počtu súrodencov.

CHARAKTERISTIKY	ROZSAH SEXUÁLNEHO NÁSILIA			
	b	SE	B	
DIEŤA	konštanta	-1,858	0,848	-
	pohlavie	2,494	0,411	0,575***
	vek prvej skúsenosti	0,138	0,064	0,203*
	zdravotné problémy	0,056	0,145	0,040
	národnosť	1,648	0,857	0,200
	prospech	0,469	0,357	0,118
	R2	0,421		
RODINA	konštanta	0,366	0,144	-
	rodinný stav	-0,018	0,062	-0,009
	zamestnanecký status	-0,303	0,135	-0,071*
	finančná situácia	0,352	0,154	0,074*
	počet súrodencov	0,015	0,024	0,020
	alkohol	1,900	0,157	0,394***
R2	0,188			

POZNÁMKA: b - neštandardizovaný regresný koeficient

SE - štandardná chyba

B - štandardizovaný regresný koeficient, hladina významnosti:

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$, R2 - podiel celkového vysvetleného rozptylu

KÓDOVANIE: **pohlavie:** 0- chlapec 1-dievča

národnosť: 0- majorita 1-rómska minorita

rodinný stav: 0 - úplná rodina 1- rozvedená rodina

zamestnanecký status 0 - obidvaja rodičia nepracujú 1 - jeden alebo obidvaja rodičia pracujú

finančná situácia: 0 - veľmi dobrá alebo dobrá, 1- veľmi zlá alebo zlá

alkohol: 0 - nebol prítomný 1- bol prítomný

Zhrnutie výsledkov

Niž násilia páchanom na deťoch, sa týkala všetkých detí bez ohľadu na individuálne a rodinné charakteristiky. Aj keď sa vyskytuje u niektorých detí a rodín častejšie zasahuje všetky vrstvy spoločnosti. Ak sa vyskytne má tendenciu sa vracieť a v rôznej miere opakovať. Vysoko súvisí s konfrontáciou s ostatnými formami násilia. V porovnaní s východiskami Belskeho zameranom všeobecnejšie - na celkovo zlé zaobchádzanie s deťmi sa v oblasti sexuálneho násilia v niektorých ukazovateľoch empirické očakávania potvrdili. Pri porovnaní

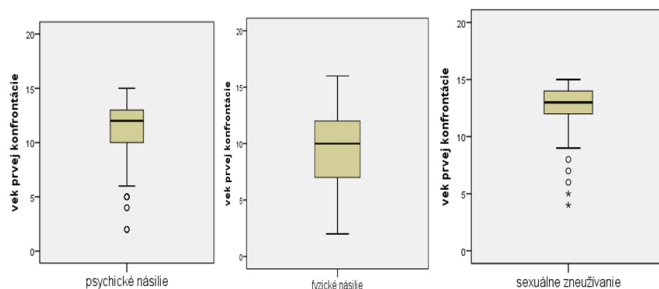
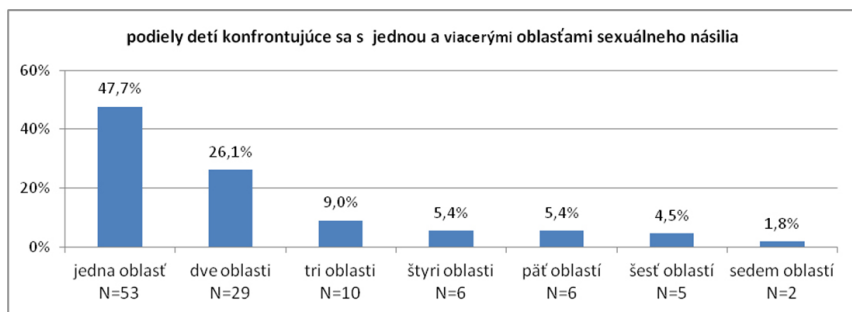
sa ako rizikové ukázali najmä prítomnosť alkoholu v rodine, zlá finančná situácia rodiny alebo nezamestnanosť jedného alebo oboch rodičov. Nízky finančný rozpočet rodiny môže znamenať aj nízky socioekonomický status, vystavenie sociálnemu vylúčeniu, kde môže byť v dôsledku absencie sociálnej kontroly riziko násilia na deťoch vyššie. Čiastočne súvisí výskyt sexuálneho násilia aj s uvedenými zdravotnými komplikáciami. V ich dôsledku môžu mať deti znížený sklon násiliu čeliť alebo schopnosť sa mu brániť. Všetky uvedené charakteristiky sú zaradené aj v Belskeho schéme ako rizikové okolnosti. Podobne sa rizikovými ukázali aj na Slovensku. Rozhodujúcimi okolnosťami boli aj individuálne detské črty (mimo Belskeho modelu), pohlavie, výška veku prvej skúsenosti. Naopak, počet súrodencov sa pri porovnaní ukázalo ako nezávislý. Sexuálne násilie nebolo vo vzťahu ani s prospechom dieťaťa alebo národnosťou.

Diskusia a obmedzenia

Na príspevok a závery z neho plynúce sa možno pozrieť aj cez obmedzenia, ktoré zvolený prístup prináša. Ako prvé obmedzenie možno uviesť spôsob zisťovania prejavov násilia v živote detí. Nič, medzi normatívnymi definíciami tak ako boli vymedzené v komentári OSN a indikátormi, ktoré ho mali prezentovať môže byť vnímaná ako nejednoznačná. Diskusiu je možné rozvinúť aj vzhľadom na rozsah zvolených výrokov. Zaradenie ďalších z nich by mohlo ovplyvniť aj celkové výsledky. Obmedzením sa ukazuje aj fakt, že nevieme zistiť, aký podiel detí bolo v súbore vystavených takým typom situácií, ktoré by z právneho a medicínskeho hľadiska mohlo byť zaradené medzi diagnostiku syndrómu (CAN). Ako upozorňujú niektoré štúdie, týranie je často sofistifikované a aj preto je ťažko identifikovateľné aj medzi samotnými lekármi, ktoré by na syndróm týraného a zneužívaného dieťaťa (CAN) mohli upozorniť (Kováč, Moravanský, Spitz, 2009). Poslednými dvoma obmedzeniami je vecné zistenie súvislostí a povaha samotnej vzorky. Z vecného hľadiska dosahujú koeficienty miery asociácie pomerne nízke hodnoty, čo značí že väčšina štatisticky významných ukazovateľov spadá do oblastí s veľmi nízkym vplyvom. Rolu štatisticky významných faktorov preto nie je možné preceňovať keďže hodnota väčšiny asociácií je veľmi nízka, rovnako ako aj celkovo vysvetlený rozptyl, poukazujúci na pomerne slabú prediktívnu hodnotu individuálnych a rodinných charakteristík. Keď hovoríme o vplyve, veľkosti asociácií máme väčšinou na mysli len nízku alebo strednú súvislosť. Výsledky tiež odrážajú iba situáciu detí 8. a 9. ročníkov na základných školách. Nemožno ich preto zovšeobecňovať na celú detskú populáciu. Tým že nezachytávame situáciu napr. na špeciálnych školách, vypadáva kategória detí so závažnejšími zdravotnými znevýhodneniami, ktorá môže zažívať situácie sexuálneho násilia v kombinácií s málo podnetným sociálnym prostredím. Napriek obmedzeniam, nie je správne zistenia ako celok spochybňovať. Ako ukazujú výsledky, sexuálne násilie sa týka veľkého množstva detí, ktoré ho zo svojho života v rôznej miere poznajú. Do budúcnosti sa otvára množstvo tém na hlbšie preskúmanie, rozšírenie oblastí skúmania alebo detailnejšie overenie získaných výsledkov. Záverom je možné spomenúť niektoré systémové bariéry brániace účinnejšiemu riešeniu

násilia páchanom na deťoch, spolu s realizovanými zmenami na ich riešenie a odstránenie. Tieto sa týkajú verejnosti, odborných profesií v rôznej miere zaangażovaných do výkonu sociálnoprávnej ochrany (psychologické poradne, obce, lekári, učitelia na školách, polícia, súdy). Systémové bariéry môžu byť jedným z vysvetlení, malého počtu evidovaných podozrení a efektívneho riešenia prípadov detí týraných sexuálne zneužívaných, šikanovaných (viď graf. v prílohe). Hlbšie sa týmito témam venuje správa IVPR, zaoberajúca sa skúmaním systému ochrany detí pred násilím (Fico, 2015). Aktuálne bola na preklopenie systémových bariér vydaná Národným koordináčnym strediskom na ochranu detí pred násilím príručka, ktorej cieľom je posilniť koordináciu preventívnych aktivít a zlepšenie ich výkonu v praxi. Príručka obsahuje návod a praktické postupy koordinovaného riešenia násilia páchanom na deťoch (MPSVaR, 2015).

PRÍLOHA:

Literatúra:

- BELSKY, J. 1980. Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35 (4), 320-335
- CICCHETTI, D., CARLSON, V., 1997. *Child maltreatment – Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*, Cambridge University Press, 1997, ISBN:13 978-0-521-36455-3
- DUBOWITZ, H., (ed), 1999. *Neglected Children, Research Practice and Policy*, Sage Publications, 1999, ISBN-0-7619-0853-6
- DE VAUS, D., 2002. *Analyzing Social Science Data: 50 Key problems in Data Analysis*, SAGE, 2002, ISBN-13: 978-0761959380
- FICO, M., 2013. Prevalencia násilia páchanom na deťoch v Slovenskej republike, IVPR, 2013, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2013/Fico/vu_fico_prevalencia.pdf
- FICO, M., 2015. Skúmanie systému ochrany násilia páchanom na deťoch (v spolupráci NKSNoDPN), 2015 [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Fico/nks_maltreatment_final_gov_version_18_8_2015.pdf
- FEDOR, M. BUCHANEC, J. UCHALOVÁ, FEDOR, M. ml, BÁNOVČIN, P. 2011. Výskyt sexuálneho zneužívania detí v Slovenskej Republike (časopis *Pediatrica* č.6, 2011)
- FEDOR, M. BUCHANEC, J., BRNDIAROVÁ, M. ĎURDÍK, P., BÁNOVČIN, P., 2010. Výskyt fyzického týrania detí v Slovenskej republike (časopis *Pediatrica* č.5, 2010)
- FEDOR, M., NOSÁL, M., BUCHANEC, J., BÁNOVČIN, P., FEDOR, M., ml. 2011. Výskyt psychického násilia na deťoch v Slovenskej republike (časopis *Pediatrica*, č. 6 2011)
- FRIEDMAN, E., GALLOVÁ, KRIGLEROVÁ, E., KUBÁNOVÁ., M., SLOSIARIK, M., 2009. *Škola ako geto*, Roma Education Fund, 2009, ISBN 978-963-9832-09-1
- KARKOŠKOVÁ, S., 2014. *Obete sexuálneho zneužívania medzi nami*, ASCEND, 2014, ISBN 978-80-971470-1-3
- KOVÁČ P., MORAVANSKÝ, N., SPITZ, J. 2009. Týranie a zneužívanie dieťaťa – minimum pre praktického pediatra, *Pediatrická prax*, 2009, 1 49-51. [online] [cit. 2015-01-25 dostupné na: https://www.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/a_kniznica_users/PrehlPubl-Cin/01ukba.pdf
- LEITMAN, I., LEITMANOVÁ, M., 2012. Situácia v oblasti ochrany detí pred násilím z pohľadu MVO zameranej na poskytovanie pomoci týraným, zneužívaným a zanedbávaným deťom, NÁRUČ, 2012 [online] [cit. 2013-06-30 dostupné na: http://naruc.sk/wp-content/documents/NARUC_APEL.pdf
- STITH, S.M., et. al. 2009. Risk factors in child maltreatment, Meta-analytic review of the retreat. *Agression and violent behavior*, volume 14. 13-29, 2009 In: *European Report on preventing child maltreatment*, WHO (2013)
- WIDOM 2012 In: OLSON, S., STROUD, C (reporters), 2012. *Child Maltreatment, research, policy and practice for the next decade*, Workshop summary, Institute of medicine and National Research Council, 2012
- ŠKODÁČEK, I. 2003. Častotť syndrómu zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa na Slovensku, *Psychiatria* 10, (2003) s.114-119 [online] [cit. 2015-01-25 dostupné na: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-2003/psy3-2003-cla2.pdf>
- KOVÁČ, P. MORAVANSKÝ, N., SPITZ, 2009, Týranie a zneužívanie dieťaťa (minimum pre praktického lekára), *Pediatrická prax*, č.1 49-51, 2009 [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: https://www.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/a_kniznica_users/PrehlPubl-Cin/01ukba.pdf
- REPKOVÁ., K. 2013. *Násilie na deťoch so zdravotným postihnutím – odporúčania pre verejnú politiku založené na výskumnej evidencii*, WHO, Bratislava, 2013, ISBN: 978-80-971475-0-1
- PERRIN, MILLER, CINDY L., PERRIN, ROBIN. D., 2013. *Child Maltreatment: An Intro-*

ction, Third edition, Sage, 2013, ISBN-13: 978-1452205793

TARLING, R., 2009. Statistical modeling for Social Researchers, Principles and practice, Routledge, 2009, ISBN 978-0-415-44840-6

Koncepcie a výskumné správy

Politické usmernenia Rady Európy pre integrované národné stratégie na ochranu detí pred násilím, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/ministerstvo/usmernenia-integrovaných-narodných-stratégiach-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf>

Úrad verejného zdravotníctva, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=370:tyranie-deti&catid=63:deti-a-mlade&Itemid=70

Všeobecný komentár č.8 Výboru OSN pre práva dieťaťa [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/vseobecny-komentar-c-8-pravo-deti-ochranu-pred-tesnymi-trestami-anglicky-jazyk.pdf>

Všeobecný komentár č.13 Výboru OSN pre práva dieťaťa, dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/vseobecny-komentar-c-13-ochrana-pred-vsetkymi-formami-nasilia-slovensky-jazyk.pdf>

Národná stratégia na ochranu detí pred násilím, MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/narodna-strategia-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf>

Koordinácia ochrany detí pred násilím (koordináčna príručka), MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/urady/PE/pdf/socialne/Koordinacna_prirucka_-_elektronicka_verzia.pdf

Politické usmernenia Rady Európy pre integrované národné stratégie na ochranu detí pred násilím MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: < <https://www.employment.gov.sk/files/ministerstvo/usmernenia-integrovaných-narodných-stratégiach-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf> >

Hidden in Plain Sight: A statistical Analysis of violence against children, UNICEF [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.unicef.org/publications/index_74865.html

European Report on Preventing child maltreatment, WHO, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/217018/European-Report-on-Preventing-Child-Maltreatment.pdf

Violence against children with disabilities, FRA, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-violence-against-children-with-disabilities_en.pdf

World Report on violence against children [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.unicef.org/lac/full_text%283%29.pdf

General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: < http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf >

Kontakt na autora:

Milan Fico

Župné námestie 5-6

Inštitút pre Výskum práce a rodiny

Bratislava, 81241

Email: Milan.Fico@ivpr.gov.sk

“The Child’s Best” in Cross-Cultural Contexts: Exploring the meeting between public Child Care Professionals and Migrant Families”^[19]

Anne Sigfrid GRØNSETH

Abstract: The paper presents plans for an interdisciplinary project which examines the meeting between professional actors in public child care and migrant families. The project aims to illuminate challenges in the meeting related to varying cultural approaches to child-rearing, what is understood as “the child’s best”, local and transnational relations and obligations, social position and communication. It is an equal aim to investigate how such conditions can create tensions and misunderstandings in the relation, while suggesting guidelines for political shaping and professional approaches. The project takes a bottom-up perspective employing open-ended in-depth interviews and participant observations, all contextualized within perspectives of social structures of the welfare-state, white-papers, media-debate.

Key words: Children. Culture. Child’s best.

Introduction/Background

While the proportion of the population with a migrant background has increased, the migrant population is also more diverse, hence adding to an increasingly *plurality* of the Norwegian society (Eriksen 2009). Although the range and scope of migrants’ transnational practices vary considerably, it is also widely recognized among scholars that the ways in which identities and different kinds of commitments are negotiated within social spaces that span more than one place need to be integrated in research related to issues of migrations and integration (Vertovec 2001, Olwig 2002, Carling 2008, Erdal & Oppen 2013). Transnationality may provide many assets in integration strategies of individual and groups.

How family relations may constrain integrations processes though the social control patriarchal and religious authority exert has been much researched (Engebriksen & Fuglerud 2007, 2009; Bredal 2004; Singla 2006). The ways in which close relations – such as family - can represent resources in the integration strategies of actors has received less considerations. While aspirations and experiences related to the process of migration differ in the older and younger generations (Werbner 2002/2007, Rytter 2010), family relations continues to play a central role in immigrants' establishment of a new life (Olwig 2011) - and causes of tension and conflicts, as well as accommodation and cooperation (Foner and Dreby 2011).

The last few years there have been an increasingly heated debate concerning Norwegian practices of child care and intervention by the child protection (child welfare). Particularly the practice of removing children from their families and placing them in custody of either institutional care or in foster homes

¹⁹ The paper is partly developed from an earlier drafted research application in cooperation with Hans-Jørgen Wallin Weihe.

has been criticized. The legal regulation and practices concerning such placements and the active involvement by child welfare authorities and even police have been interpreted as authoritarian and infringing upon individual and family rights. (Nissen and Skytte, 2004). Among the immigrant populations which experience the Norwegian policy of child care as overly interfering without understandable reasons, this actual project focuses on the “new immigrant populations” referring to people from Eastern Europa with special concern for Poland as this has the most numerous population. In particular the Polish population is related to the new and large flow of Polish migrants to Norway and the fact that they have voiced their concern strongly in Norwegian contexts, and Polish public debate and media. In comparison to many other immigrant populations the Polish immigrant community has many representatives participating in the public discourse and refer to a different established system of child welfare in their home country. For instance, the Polish state and moral bodies, like the Catholic Church, has a tradition of involvement in cases concerning Poles abroad. Thus the case of child welfare intervention is not only discussed on the individual level, but also on the state level and in moral bodies like the Catholic Church.

Thus, by this project’s focus on meetings between migrants such as Eastern European countries and Norwegian practices, ideas about “the child’s best” and child care practices can illuminate actual differences and conflicts between immigrants and the Norwegian authorities, but also, equally important, shed light on a socially and politically sensitive area in a growingly multicultural Norwegian society challenging a number of issues such as gender roles, childrearing and education (Adler 1993 and 2003; Skytte, 2008; Fauske, 2011) .

Questions like Ethnic identity and acculturation and of challenges for education are obviously not limited to the relationship with child protection and child welfare authorities, but to the challenges of change in a society moving from being a ethnically homogenous society to a multi culturally ethnically diversity. With increasing Polish immigration to Norway a number of Polish children are growing up in Norway. Even if the families and children have challenges coming to another culture and having to learn another language there are few cases of outright conflict and problems. It is a sad fact that children experience abuse and neglect. However, child welfare systems and child protection and the practice of professionals as well as their definition of abuse and neglect vary a great deal internationally. In addition ambiguous policies, laws not being implemented, legal and professional practice might vary (Dubowitz and Merrick, 2010). However, in a few cases, there have been challenges and sometimes interventions by the local Norwegian child protection/welfare authorities. The interpretations of such interventions have varied and Norwegian child protection/welfare authorities have in some cases been accused of abuse of the rights of families and implementing practices thought of as unjust and even damaging to the children and their families. In this study we wish to focus upon the situation of immigrant families living with children in Norway and their relationship to the Norwegian child protection/welfare

system. The United Nations have focused upon the “Rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities” (UN High Commission for Human Rights, 2002). Monitoring children’s rights of those from minorities is of particular concern and perhaps even a particular challenge to traditionally ethnic homogenous nations like Norway.

Aim and Tentative Research Questions

The project explores the meaning and practices of ““The Child’s Best” in a Cross-Cultural Context by an exploration of the meeting between public Child Care Professionals and Migrant Families”

Norwegian and many migrant’s Child Care is challenged by distinct and overlapping cultural and social values, expectations, demands and desires in cross-cultural contexts as it is displayed the meeting between Norwegian professional child care and migrants in Norway.

As part of this overall aim the study focuses on six main research questions:

How do children and parents with migrant backgrounds experience everyday child care In different social contexts in Norway (kindergarten, school, leisure activities, neighborhoods, children- and health care services)?

How do children, parents and professionals experience encounters within Norwegian welfare services, in particular child-care authorities?

How do the public discourse and media coverage describe the Norwegian child welfare action towards migrant families?

Anthropological, psychological, legal, child welfare and sociological researchers will be part of the planned project. In the international advisory board the project will have additional experts with competency not only in child welfare, but also in moral issues and questions of child welfare from the point of religion.

Theoretical approaches

Contrasting paradigms, where migrant families either are seen as disengaged and disenfranchised citizens, or as actively engaged in new forms of practices and politics, have dominated both within research and policy making (Bennett 2008). One effect of this appear to be that complex processes of power, oppositions and resistances often has been overlooked in studies that focus upon creative combinations of elements of global capitalism, transnationalism, and local culture (Bucholtz 2002). In order to avoid the perspectives to be limited to one of the above mentioned extremes, this research aims to identify various constraints and opportunities that contribute to the shaping of the experiences and participation of migrants in meeting with Norwegian child care protection, and the various modes in which this can be dealt with (such as withdrawal, confrontations, resistance etc.).

Transnational experiences of migrants imply that families are more than passive receivers of the host society’s culture and observers of homeland traditions, since being raised in transnational social fields contributes to certain

skills and social connections which can be activated at different stages of the life cycle (Levett 2009). Much of the literature on issues of migration and integration has tended to see migrant families as being 'between two cultures' (Grønseth 2010). This research proposal stresses the importance of avoiding an uncritical advocacy of hybridization with the effect of overemphasizing cultural mixing as a solution to the problems of negotiating difference and overlooking hierarchical and asymmetrical relations (see Hatoss 2012, Gomasasca 2013). Rather, we will pay attention to the processes of child care that people engage in, and how family members thereby actively and reflexively make efforts of balancing the various contradictions and dilemmas experiences of these processes may engender. Such a perspective provides an opportunity of taking note of what can be seen as dialogic aspects of child care processes. In this manner, different ways of negotiating and performing child care, which may cut across established cultural and ethnic identities, may be approached in empirical studies. It furthermore allows for the exploration of how families strive for experiences of "wholeness" - despite that the actions from the "outside" may be understood as contradictory identities and orientations (see Ewing 1990), and hence frequently occurs in the contexts of 'othering' (Fabian 2006, Taussig 1993, Bauman 1995) in which the majority's stereotypes and expectations set frames for child rearing practices in everyday life.

The fact that child care and upbringing takes place in many social contexts of practice raises high demands on their ability to master complexity. This calls for a comprehensive approach to child care participation in different practices and contexts, and to the conditions that enable them to master changes in these practices and contexts. This approach includes a focus on parental and professional child carers experiences, values and interests in relation to participation and competence development. Recognizing the interplay between structural powers and individual creativity the project will explore child care in everyday life as it takes place in the intersection of ethnicity, gender and class, while ultimately seeking beyond these categories so as to grasp how lay and professional child carers engage with culture and identity as processes taking place in tensions between continuity and change.

By addressing child carers with migrant and Norwegian backgrounds, the project focuses on differences in how child carers deal with a high degree of complexity in their experiences of child care, upbringing and identity. This comparative approach also recognizes how an increasing proportion of child carers with distinct cultural background challenge familiar and generate new practices, competences and values. Recognizing that child carers develop practices in and across different everyday contexts, the study takes an approach that includes multi-practices and multi-contexts in order to grasp how parents and professionals manage transitions and overlaps between these different practices and contexts. When focusing on values and practices of child care, issues of childhood and care giving are important. This is in line with how childhood

and care giving can be seen as created in the course of social life, rather than as an “ethnos” often designated as a “biological fact” that cannot be disputed (Bauman 1997:213). Thus the study will highlight how participation in one social context, such as kindergarten school, work, peer-group, leisure activities, raises certain demands on certain values and practices of childhood and care giving.

Norms for child care will be related to the values of the individual families as well as society and professionals working with children. In the Polish society the values of the Catholic Church are important. For many Polish immigrant families in Norway the Catholic Church continues both to be an important communicator of values as well as an important social part of their life as immigrants (DeMarinis, Grzymała-Moszczyńska, Jablonski, 2002; Grzymała-Moszczyńska 2012). In another study, conducted by the University of Aberdeen in United Kingdom and the Jagellonian University of Krakow the focus is on Polish priests and Polish parishioners in Britain and Ireland and their acculturation processes in the respective countries. The focus is the seemingly changing role of the Roman Catholic Church following the migration of large numbers of Polish citizens after the enlargement of the European Union in 2004 (Trzebiatowska, 2010). Other research projects like the informal child migration in Europe project at the University of Oslo looks into how the informal networks of care constitute a social and cultural potential for children and caretakers.

Method

The project is unique in its research design as it employs narrative interview methods combined with fieldwork emphasizing face-to-face encounters with those involved in childcare process as families, professionals and members of the immigrant communities (Grønseth & Davis 2010). These data are contextualized and interpreted with reference to media debates, and archive studies. If possible we plan to include children and youth in the interviews, however ethical considerations might in some cases rule out such interviews. By employing narrative interviews, the project will identify competences defined by the informants to be needed in dealing with everyday life child care. By a focus on subjective experiences, professional approaches and established moral institutions concerning practices and values the total project aim to enhance our understanding of child care and upbringing in the everyday life in a cross-cultural contexts and critically develop the analytical tools so as it addresses culture as a process taking place in tensions between continuity, repetition, change and creativity. The total investigation will be carried out on different identified geographical locations chosen to examine possible differences in participation and acquirement of competences related to distinct contexts of everyday life. The project will cover a range of different data from children, parents, professionals, archives, and media-debates.

References

- PHILLIPE, A. Centuries of childhood (1962)
- SIGNE, H. Kinning Strangers (2006)
- GILLIS J. A world of their own making: Myths, ritual and the quest for family. (1996)
- ROSE, N. Governing the Soul: the shapin of the private self (1999)
- ADLER, W: L.L and Gielen, U.P. (ed.), (2003). Migration: Immigration and Emigration in International Perspective. Westport, Connecticut, London: Palgrave, Page .183-207.
- BAUMANN, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture: their Relevance to Multi-ethnic Alliances. In Prina Werber and Raiz Modood (eds). Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism. London: Zed Books.
- BURRELL, K. (2008). 'Time Matters: Temporal Contexts of Polish Transnationalism', in BURRELL, K. (2009). Polish Migration to the UK in the 'New' European Union: After 2004 Aldershot: Ashgate
- BURRELL, K. (2010). „Staying, returning, working and living: key themes in current academic work research undertaken in the UK on migration movements from Eastern Europe, Social Identities 16:3, pp. 297-308.
- CHRZANOWSKA, A. – KLAUS, W. (ed.) (2011). Poza systemem: dostep do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów I cudzoziemców ubiegających się o ochrone międzynarodową w Polsce.Stowarzyszenie Warszawa: Interwencji Prawnej.Page.143 - 159.
- Council of Europe (1999). Religion and the Integration of Immigrants. Strasbourg: Council of Europe Publishing
- D'ANGELO, A. – RYAN, L. (2011) „Sites of socialisation - Polish parents and children in London schools, Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny, 37:1, pp. 237-58
- DE MARINIS, V. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – JABŁOŃSKI, P. (2002) Polish Children and Refugees: The Role of Religious Culture and Gender in the Host Community Acculturation Process. in Moberg, David and Piedmont, Ralph (eds.)(2002).„Research in the Social Scientific Study of Religion. Brill: Leiden-Boston-Köln. Page .23-52.
- DUBOWITZ, H. – MERRICK, J. (2010). International aspects of child abuse and neglect. New York: Nova Science Publishers
- FAUSKE, H. (2011). Oppvekst i et samfunn i endring, in Hatland, Aksel (2011). Veivalg i velferdspolitikken. Bergen: Fagbokforlaget
- GRØNSETH, A. S. – DAVIS, D. L. (2010). Mutuality and empathy: self and the other in ethnographic encounters. Wantage: Sean Kingston Publishers
- GRØNSETH, A. S. (2012). Moving Tamils, Moving Amulets: Creating self-identity, belonging and emotional well-being. In Moving Subjects, Moving Objects: Transnationalism, Cultural Production and Emotions. Maruška Svašek (ed). London: Berghahn Books, Pp. 117 – 136.
- GRØNSETH, A. S. (ed) (In press 2013). Being Human, Being Migrant: Senses of Self and Well-being. Accepted with minor revisions for publication with Berghahn Books.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2012) Hur kultur och religion paverkar hälsa, sjukdom och behandling:Exempel fran tibetanska flyktingar in Dharamsala, Indien. In DeMarinis,V; Wikstrom,O and Cetrez,O.(2012). Inspiration till religionspsykologin- kultur, hälsa och mening. Stockholm: Natur och Kultur. Page 157-174
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011), Ciemna strona powrotów do domu (z emigracji) [Dark side of return migration]. Szlachta, B. (ed.) (2011). Myśl i polityka. Kraków :Kra-kowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM:. Page.375-387.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2010), Klatka czy most – rola religii a adaptacji kulturowej imigrantów [Cage or bridge- role of religion in cultural adaptation of migrants].
- ZAMOJSKI, W. J.(ed.). (2010). Migracje, religie i kościoły wobec migracji i migrantów.

- Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. Migracje i Społeczeństwo, 14.10-19.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – HAY, D. – KROTOFIL, J. (2011). Between universalism and ethnic particularism: Polish migrants to the United Kingdom; perspective from the psychology of religion, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37,1, 223-236.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – KROTOFIL, J. (2010). Religion and Social Networks in Catholic Parishes – the Case of Polish Migrants in Great Britain. In Borowik, I and Zawila, M (2010). *Religions and Identities in Transition*. Nomos: Kraków, 288-304.
- HOFSTEDE, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organizations across nations* (2nd edition). Thousand Oakes, CA: Sage.
- JANOKOWSKA-OKLEJAK, M. – RESZKA, A. (2009). *Combating violence – Europe and Polish practice*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji
- KROTOFIL J. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011). Holy Spirit weekend, Charismatic experience of Polish Catholics in the UK. *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37,1, 205-221.
- LATRIDIS DEMETRIUS S. (2000). *Social justice and the welfare state in Central and Eastern Europe: the impact of privatization*. Westport, Conn.: Praeger
- MOSKAL, Marta (2010) „Polish migrant children's experiences of schooling and home-school relations in Scotland, CES Briefings 54 (University of Edinburgh, Centre for Educational Sociology), <http://www.ces.ed.ac.uk/PDF%20Files/Brief054.pdf>
- MØRCK, L.L. (2011). Studying empowerment in a socially and ethnically diverse social work community in Copenhagen, Denmark. *Ethos*, 16:115-137
- NISSEN, M. S. – SKYTTE, M. (2004). *Mit barn er anbragt: etniske minoritetsforældres fortællinger*. København: Socialforskningsinstituttet
- Nygren, Pär og Thuen, Harald (2008). *Barn og unges kompetanseutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- PAWLUS, M. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011). Sytuacja dziecka w wielokulturowej rodzinie – opis na podstawie analizy wybranych przypadków [Child in the multicultural family- analysis of selected cases] .*"Pediatria Polska"* Tom 86; nr 5; s. 498 – 505
- PAWLUS, M. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2012). Kulturowo wrażliwa opieka medyczna, [Culturally sensitive healthcare].*"Pediatria Polska"* Tom 88; nr 12, s. 621-64
- SAJKOWSKA, M. – WOJTASIK, L. (2004). *Protecting children against corporal punishment: awareness- raising campaigns*. Strasbourg: Council of Europe Publication
- SKYTTE, M. (2008). *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk
- SZLACHTA, B. (ed.) (2011). *Myśl i polityka*. Kraków :Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM:. Page.375-387.
- TRZEBIATOWSKA, M. (2010). The Advent of the “EasyJet Priests” Dilemmas of the Polish catholic Intergration in the UK, *Sociology*, Vol 44(6), 1055 – 1072
- TYLDUM, G. [ed.], *Polonia i Oslo. En studie av arbeids- og levekår blant polakker i blant polakker i hovedstadsområdet*, Faforapport, Oslo: FAFO
- UN High Commission for Human Rights (2002, 17. of April). *Rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities*. Geneva: United Nations UN Sub-commission on the Promotion of Human Rights, Working Group of Minorities
- WEIHE, H. J. W. (2010). *Empati og etikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- WEIHE, H. J. W. – SMITH-SOLBAKKEN, M. (2012). *Sorg – Kjærlighetens pris er sorgen*. Stavanger: Hertervig Akademisk
- WHITE, A. (2011b). „The Mobility of Polish Families in the West of England: Translocalism and Attitudes to Return, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37:1, pp. 11-32.

And

- ANTHIAS, F. (2001). New hybridities, old concepts: the limits of 'culture'. *Ethnic and racial studies*, 24(4), 619-641.
- AMMERMAN, N. T. (2007). *Everyday religion: Observing modern religious lives*. Oxford: Oxford university press.
- ANDERSSON, M. (2005). Individualized and Collectivized Bases for Migrant Youth Identity Work". P. 27-52 in *Youth, Otherness and the Plural City: Modes of Belonging and Social Life*, edited by M. Andersson, Y.G. Lithman and O. Sernhede. Göteborg: Daidalos.
- ANDERSSON, M. (2006): Ethnic entrepreneurs: Identity politics among Pakistani students in Norway, in H.G. Sicakkan and Y. G. Lihman (Eds.). *What happens when a society is diverse? Exploring multidimensional identities*. New York: The Edwin Mellen Press.
- ANDERSSON, M. (2012). The debate about multicultural Norway before and after 22 July 2011", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 19(4): 418-427.
- APPADURAI, A. (1995). The production of locality. *Counterworks: Managing the diversity of knowledge*, 204-225.
- BALDASSAR, L. – MERLA, L. (Eds.). (2013). *Transnational families, migration and the circulation of care: understanding mobility and absence in family life (Vol. 29)*. Routledge.
- BAUMAN, Z. (1995) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- BENNET, W. (2008). Changing citizenship in the digital age. In: W. Bennet, ed. *Civic life online: learning how digital media can engage youth*. Cambridge, MA: MIT Press, 124
- BREDAL, A. 2004. "Vi er jo en familie": arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater / [Oslo]: Unipax Institutt for samfunnsforskning.
- BREIVIK, G. (1989). Nansen and the Norwegian outdoor life tradition. *Scandinavian Journal of Sports Sciences*, 11 (1) pp. 9-14
- BUCHOLTZ, M. (2002). Youth and cultural practice. *Annual review of anthropology*, 525-552.
- CARLING, J. (2008) 'The human dynamics of migrant transnationalism', *Ethnic and Racial Studies*, 31(8): 1452_77.
- DERVO, B. K. – SKÅR, M. – KÖHLER, B. – ØIAN, H. – VISTAD, O. I. – ANDERSEN, O. and GUNDERSEN, V. (2014). *Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer*. NINA Rapport 1073. 98.
- DZAMARIJA, M. T. (ed.) 2010. *Barn og unge med innvanderforeldre - demografi, utdanning, inntekt og arbeidsmarked*. Rapport 12/2010 Statistics Norway.
- DØVING, C. A. (2010). *Religionspluralisme. Religion, migrasjon og integrering*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- ENGBRIGTSEN, A. – FUGLERUD, Ø. (2007a). *Ungdom i flyktningefamilier. Familie og vennskap- trygghet og frihet? NOVA-raport 3/07*.
- ENGBRIGTSEN, A. – FUGLERUD, Ø. 2007b. *Ekteskap, slektskap og vennskap; nettverk som inntak til kulturelle prosesser*. I: Fuglerud, Ø. and T. Hylland Eriksen (eds.): *Grenser for kultur*. Oslo: Pax Forlag.
- ENGBRIGTSEN, A. – FUGLERUD, Ø. 2009. *Kultur og Generasjon. Tilpassingsprosesser blant Somaliere og Tamilere i Norge*. Universitetsforlaget. Oslo
- ERDAL, M. B. – OEPPEN, C. (2013). Migrant balancing acts: understanding the interactions between integration and transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 39(6), 867-884.
- ERDAL, M. B. (2014). This is My Home. *Comparative Migration Studies*, 2(3), 361-384.
- ERIKSEN, T. H. (2009). From Obsessive Egalitarianism to Pluralist Universalism? A Normative Epilogue. *Paradoxes of Cultural Recognition: Perspectives from Northern Europe*, 283.
- ERIKSEN, T. H. (2015). Rebuilding the ship at sea: super-diversity, person and conduct in eastern Oslo. *Global Networks*, 15(1), 1-20.

- EWING, K. P. (1990). "The Illusion of Wholeness: Culture, Self, and the Experience of Inconsistency". In *Ethos* vol.18, pp. 251-278
- FABIAN, J. (2006) The other revisited. Critical afterthoughts. *Anthropological Theory*. Vol. 6(2) 139-152
- FANGEN, K. 2007. Breaking up the Different Constituting parts of Ethnicity. The case of young Somalis in Norway. *Acta Sociologica* 50(4), 401-414.
- FONER, N. – DREBY, J. (2011). Relations between the generations in immigrant families. *Annual Review of Sociology*, 37, 545-564.
- FORTIER, A. 2000. *Migrant belongings: memory, space and identity*. Oxford: Berg.
- FRIBERG, J. H. – GAUTUN, H. (2007). Inkludering av etniske minoriteter i frivillige organisasjoner og fotballag for barn og ungdom i Oslo. Fafo-report 2007:16.
- FRIBERG, J. H. (2005). Ungdom, fritid og deltakelse i det flerkulturelle Oslo. Fafo-notat 2005:16.
- GOMARASCA, P. (2013). Multiculturalism or Hybridisation? Cultural Mixing and politics. *Diversities*, 15(2), 67-80.
- GRØNSETH, A. S. (2010). *Lost Selves and Lonely Persons. Experiences of illness and wellbeing among Tamil refugees in Norway*. Carolina: Carolina Academic Press.
- GRØNSETH, A. S. (2013). Negotiating the Past, Imagining a Future: Exploring Tamil Refugees' Sense of Identity and Agency. In: Grønseth, A.S. (ed) *Being Human, Being Migrant: Senses of Self and Wellbeing*. London: Berghahn Books.
- GULLESTAD, M. (1990): Naturen i norsk kultur. Noen foreløpige refleksjoner. In Frønes, I. & Deichman-Sørensen, T. (Eds.): *Kulturanalyse*. Gyldendal, Oslo.
- GULLESTAD, M. (2006) *Plausible Prejudice: Everyday Practices and Social Images of Nation, Culture and Race*. Oslo: Universitetsforlaget.
- GURHOLT, K. (2008). Norwegian friluftsliv and ideals of becoming an 'educated man'. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 8(1), 55-70.
- Harinen, P. M., Honkasalo, M. V., Ronkainen, J. K., & Suurpää, L. E. (2012). Multiculturalism and young people's leisure spaces in Finland: perspectives of multicultural youth. *Leisure Studies*, 31(2), 177-191
- HATOSS, A. (2012). Where are you from? Identity construction and experiences of 'othering' in the narratives of Sudanese refugee-background Australians. *Discourse & Society*, 23(1), 47-68.
- HELLUM, A. – KETSCHER, K. (eds.) (2008). *Diskriminerings- og likestillingsrett*, Universitetsforlaget
- HOFMAN, S. (2010) *Hensyn til kultur – til barnets beste?*, Kvinnevertslig skriftserien nr. 84, 2010, Det juridiske fakultet, UiO
- HØSTMÆLINGEN, N. – SANDBERG, K. – KJØRHOLT, E. S. (eds.): 2012: *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*, Universitetsforlaget
- JACOBSEN, C. (2002). *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*. Oslo: Unipax.
- JENKINS, R. (1996) *Social Identity*. London: Routledge.
- JENKINS, R. (1996). *Social Identity*. London: Routledge.
- JONES P. R. – KRZYŻANOWSKI, M. (2008) *Identity, Belonging and Migration: Beyond Describing 'Others'*. In: *Identity, Belonging and Migration* by Delanty, G.; Wodak, R.; Jones, P.R. (eds.) Liverpool: Liverpool University Press, 38-53. 2008.
- KIILAKOSKI, T. – KIVIJÄRVI, A. 2014. Youth clubs as spaces of non-formal learning: professional idealism meets the spatiality experienced by young people in Finland. *Studies in Continuing Education*, 1-15.
- KING, R. – SKELDON, R. (2010) *Mind the Gap! Integrating Approaches to Internal and International Migration*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619-1646
- Kjørholt (ed.) (2010). *Barn som samfunnsborgere – til barnets beste?* Universitetsforlaget, Oslo.

- KLOEK, M. E. – BUIJS, A. – BOERSEMA, J. J. – SCHOUTEN, M. G. C. (2013). Crossing borders: Review of concepts and approaches in research on greenspace, immigration and society in North-West European countries. *Landscape Research*, 38, pp. 117–140.
- KRANGE, O. – STRANDBU, Å. (2004) Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbe-folkningen og endringer fra 1992 til 2002. NOVA rapport 16/2004
- LIPPE, M. (2010). Youth, Religion and Diversity. A qualitative study of young people's talk about religion in a secular and plural society. A Norwegian case. Thesis (PhD) – Universitetet i Stavanger.
- LIPPE, M. (2011) Reality can bite: The perspectives of young people on the role of religion in their world (2011). *Nordidactica - Journal of Humanities and Social Science Education*, 1 (2), 15-34.
- LEVITT, P. – JAWORSKY, B. N. (2007). Transnational migration studies: Past developments and future trends. *Annu. Rev. Sociol.*, 33, 129-156.
- LOVELL, N. (1998). "Introduction." In *Locality and Belonging*, by Nadia Lovell (ed.), 1-24. London: Routledge.
- MANDEL, R. *Cosmopolitan Anxieties*. Durham: Duke University Press, 2008.
- NIBBS, F. G. (2014). *From Displacement to Belonging. A Comparison of Processes and Approaches at Multiple Scales as Experienced by the Hmong Refugees in Texas and Germany*. Carolina Academic Press.
- MADIANOU, M. – MILLER, D. (2013). *Migration and new media: Transnational families and polymedia*. Routledge.
- OLSEN, B. (2013): *Unge med innvandrebakgrunn i arbeid og utdanning 2011*. Rapporter 2013/36. Statistisk sentralbyrå.
- OLWIG K. F. (2002). A wedding in the family: home making in a global kin network. *Global Netw.* 2:205–18
- RYSSST, M. (2014). Friendship and gender Identity among Girls in a multicultural setting in Oslo, Childhood , first published 11 September as doi: 10.1177/0907568214549081
- RYTTER, M. (2010). A sunbeam of hope: negotiations of identity and belonging among Pakistanis in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(4), 599-617.
- RYTTER, M. (2011). Money or Education? Improvement Strategies Among Pakistani Families in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(2), 197-215.
- SEIPPEL, Ø. (2002). Idrett og sosial integrasjon [Sports and Social Integration]. Rapporter [Reports] 2002:9, URL (consulted December 2014): <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2002/2002-009>. Oslo: Institutt for samfunnsforskning [Institute for Social Research].
- SEIPPEL, Ø. – STRANDBU, Å. – SLETTEN, M. A. (2011). Ungdom og trening. Endring over tid og sosiale skillelinjer. NOVA Rapport 3/11. Oslo: NOVA - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- SINDING-LARSEN, H. (2012). Natur- og miljøutfordringer i en flerkulturell bydel. In Alghasi, S., Eide, E., Eriksen, T.H. (Eds.): *Den Globale Drabantbyen*. Oslo: Cappelen Dam Akademisk
- SINGLA, R. (2006). Intermate partnership formation and intergenerational relationships among ethnic minority youth in Denmark. *Outlines*, no 2, 2006. 76-97.
- SKEIE, G. – VON DER LIPPE, M. (2009). Does religion matter to young people in Norwegian schools? In: C. Beraud, M. Friederici, G.B. Troost and P. Valk (Eds.). *Teenagers Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies. A European Quantitative Study*. Vol. 7. Waxmann Verlag
- SPAAIJ, R. (2014). Refugee youth, belonging and community sport. *Leisure Studies*, 1-16.
- Schinkel, W. (2013). The imagination of 'society' in measurements of immigrant integration. *Ethnic and racial studies*, 36(7), 1142-1161.
- SKÅR, M. (2010). Forest dear and forest fear: Dwellers' relationships to their neighbourhood forest. *Landscape and Urban Planning*, 98(2): 110-116

- STANG, E. G: Culture as a legal argument in cases of child welfare and violence against children, *The Journal of International Family law, policy and practice* vol 1/2014
- STANG, E. G. – LIDÉN, H. (2014) Barn i asylsaker. Evaluering og kartlegging av hvordan barns situasjon blir belyst i Utlendingsnemndas saksbehandling, herunder høring av barn, NOVA rapport nr. 1/2014
- STANG, E. G. (2008a) Barnekonvensjonen artikkel 3 nr. 1 i asylsaker, *Kritisk Juss* nr. 3/2008
- STANG, E. G. (2008b) Barn, tortur og retur. Den rettslige betydningen av barnespesifikke former for tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling i asylsaker, herunder barns returvern. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 4/2008, Det juridiske fakultet, UiO
- STODOLSKA, M. – ALEXANDRIS, K. (2004). The role of recreational sport in the adaptation of first generation immigrants in the United States. *Journal of Leisure Research* 36 (3): 379-413
- STRANDBU, Å. (2005). Identity, embodied culture and physical exercise - stories from Muslim girls in Oslo with immigrant background. *Young - Nordic Journal of Youth Research* 13(1), 27-45
- STRANDBU, Å. (2011). Barnets deltakelse: hverdagslige og vanskelige beslutninger. Universitetsforlaget, Oslo.
- SVENINGSSON, S. – ALVESSON, M. (2003) 'Managing Managerial Identities: Organizational Fragmentation, Discourse and Identity Struggle', *Human Relations*. 56(10): 1163–93.
- TAUSSIG, M. (1993). *Mimesis and Alterity. A particular history of the senses*. New York: Routledge.
- THORNTON, S. (1997). The Social Logic of Subcultural Capital. In *The Subcultures Reader*, edited by K. Gelder and S. Thornton, 200–209. London: Routledge.
- WERBNER, P. (2004) Theorising Complex Diasporas: Purity and Hybridity in the South Asian Public Sphere in Britain. *Journal of Ethnic & Migration Studies* 30(5): 895–911
- WILDING, R. (2012). Mediating culture in transnational spaces: An example of young people from refugee backgrounds. *Continuum*, 26(3), 501-511.
- VERTOVEC, S. (2007). 'Super-diversity and its Implications', *Ethnic and Racial Studies* 30(6): 1024–54.
- VERTOVEC, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 27(4), 573-582.
- VESTEL, V. (2009a). The process of Hybridization: Cognition, Emotion and Experience Among Multicultural Youngsters in "Rudenga", East side Oslo. In Alghasi, S., T. H. Eriksen and Gorashi, H. (eds.) *The Paradoxes of Cultural Recognition*. London: Ashgate.
- VESTEL, V. (2009b). Limits of hybridity versus limits of tradition? In *Ethos*, 37(4):467-490.
- YUVAL-DAVIS, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of prejudice*, 40(3), 197-214.
- ØIA, T. – VESTEL, V. (2007). Møter i det flerkulturelle. NOVA – rapport 21/07.
- ØIAN, H. (2014) Sosial integrering, kultur og identitet. In Kaya, M.S. and Fauske, H. (Eds.): *Innvandrergrepper på utsiden av samfunnet*. Oslo: Abstrakt forlag
- ØIAN, H. (2013) Wilderness tourism and the moralities of commitments. Hunting and angling as modes of engaging with the natures and animals of rural landscapes in Norway. *Journal of Rural Studies* 32,177-185

Contact to author:

Anne Sigfrid Grønseth

Lillehammer University College

Box 952

2604 Lillehammer

Norway

DIEŤA AKO ÚČASTNÍK RODINNEJ MEDIÁCIE

Lenka Holá

Abstrakt: Cieľom príspevku je identifikovať možnosti ochrany záujmov dieťaťa v situácii rozpadu rodiny. Budú diskutované východiská aktívneho uplatnenia záujmov dieťaťa v sociálnej práci s rodinou prostredníctvom rodinnej mediácie, najmä faktory priamej účasti dieťaťa na rodinnej mediácii. Príspevok vychádza z premisy, že účasť dieťaťa na rodinnej mediácii je možná a žiaduca. Teoretické východiská tohto predpokladu nachádzame v oblasti práva, sociálnej práce a mediácie. Aktívne zapojenie detí je vnímané ako jedna z perspektív ochrany záujmov detí.

Kľúčové slová: Dieťa. Záujem dieťaťa. Rodinná mediácia. Participácia.

Záujmy dieťaťa a ich ochrana

Je zrejmé, že snaha spoločnosti o ochranu dieťaťa nemohla začať skôr, než sa zrodilo samotné detstvo ako sociálny konštrukt. Medzi odborníkmi v oblasti histórie a sociológie detstva síce nepanuje zhoda ohľadom začiatku jeho súčasného vnímania, prevažuje však názor, že 18. storočie predstavuje začiatok obdobia zásadných zmien v oblasti spoločenskej konceptualizácie detstva a starostlivosti o deti (Lenderová, Rýdl, 2006, s. 12 – 13). So zmenou spoločenského vnímania dieťaťa a akceptáciou skutočnosti, že nie je iba "malý dospelý", prichádza v 18. a 19. storočí nový prístup k vnímaniu jeho záujmov. Zatiaľ čo predtým boli deti a ich ochrana predovšetkým vecou rodiny, stávajú sa teraz vecou štátu (parens patrie). Na sklonku 19. storočia označila Ellen Key (1909) nadchádzajúce storočia ako "storočia dieťaťa" (The Century of the Child). Skutočne sa táto doba niesla v duchu ochrany dieťaťa a jeho práv (Chutná, 1995, s. 147). Nemáme priestor venovať sa postojom spoločnosti na ochranu dieťaťa a jeho záujmov v historických súvislostiach. Možno len veľmi zjednodušene povedať, že zatiaľ čo spočiatku sa záujem dieťaťa objavoval v textoch dohovorov ako objektívna deklarácia, teraz je uvádzaný už ako všeobecný princíp a základné východisko prístupu k deťom, a to v teórii i praxi. V súčasnosti tak nie je pochýb o tom, že princíp záujmu dieťaťa sa v oblasti práva a sociálnej starostlivosti etabloval. Pôvod princípu sa však nedá úplne presne určiť. Hoci princíp záujmu dieťaťa nemožno celkom stotožňovať s ochranou dieťaťa, možno povedať, že sa v nadväznosti na posilnenie ochrany práv detí konštituoval (Kornel, 2013, s. 16).

Myšlienku, že dospelí (rodičia alebo štát) sú schopní lepšie než dieťa samo rozoznať, čo je pre neho dobré, môžeme považovať za impulz pre zrodenie samotného princípu najlepšieho záujmu dieťaťa. Zároveň je však nutné princíp chápať ako limitáciu moci dospelých nad dieťaťom, lebo v zmysle tohto princípu môžu dospelí robiť iba to, čo deti a ich záujmy chráni (Van Bueren, 2007, s. 201). S tým však vzniká celý rad teoretických i praktických otázok, napr. neurčitost samotného pojmu "záujem dieťaťa", otázka konfliktu záujmov dieťaťa so záujmami rodiny ako celku a ďalších jej členov (napr. rodičov a súrodencov), autonómie

vôle maloletého dieťaťa (Eekelaar, 1994, s. 44), v neposlednom rade kritériá posudzovania životnej situácie dieťaťa pre rozhodovanie o najvhodnejšom opatrení (Balogová, 2010, s. 183) a kritériá samotnej voľby najvhodnejšieho opatrenia.

Na všeobecnosti a neurčitosti pojmu "záujem dieťaťa" sa zhoduje prevažná časť odbornej literatúry. Hrušáková (1993, s. 21) uvádza, že záujem dieťaťa je pojmom, ktorého obsah nie je možné jednoznačne vymedziť. Hoci napr. konkrétne právne normy ho často obsahujú, nikde nevymedzujú, čo pod ním treba rozumieť (a dodáva, že to ani urobiť nemôžu). Navyše ho užívajú v rôznych súvislostiach. V kontexte Dohovoru o právach dieťaťa (Convention on the Rights of the Child)^[20] predstavuje záujem dieťaťa súhrn všetkých práv, ktoré sú deťom v Dohovore zaručené. Podľa Schwenzerové a Dimseye (2006, s. 92) je definovať záujem dieťaťa možné len v spolupráci s ďalšími spoločenskými vedami, najmä pediatriou, psychológiou a sociálnou prácou. Napríklad Národný akčný plán k transformácii a zjednoteniu systému starostlivosti o ohrozené deti na obdobie 2009 až 2011 (s. 5), schválený vládou Českej republiky, definuje v súlade s týmto tvrdením najlepší záujem dieťaťa ako *"...životnú úroveň a podmienky, nevyhnutné pre jeho zdravý telesný, duševný, duchovný, mravný a sociálny vývoj a plnohodnotné detstvo, a osobný potenciál dieťaťa je plne vyvinutý v rámci rodiny; cudzia starostlivosť a pomoc je dieťaťu poskytovaná len v nevyhnutnej miere."*

Tým sa dostávame aj ku klasifikácii záujmov dieťaťa. John Eekelaar, významný britský familierista, rozoznáva záujmy dieťaťa základné, vývojové a zamerané na autonómiu (Eekelaar, 2006, s. 155). Existujú rôzne názory, pokiaľ ide o váhu jednotlivých kategórií (napr. Schiratzki In: Maclean, 2005, s. 132). Problémom tak naďalej zostáva, že nie je možné vedecky posúdiť, aké riešenie je pre budúcnosť dieťaťa lepšie ako iné a akú váhu jednotlivých kritérií pre ňu majú (Kornel In: Lavický, Spáčil, 2010, s. 233). Ako poznamenal pravidelne citovaný R. Mnookin, rozhodnutie o tom, čo je v záujme dieťaťa *"...kladie otázky o nič menej fundamentálne, než čo sú základný účel a hodnoty ľudského života samotného."* (Mnookin, 1975, s. 260). Avšak, s týmto konštatovaním sa nemôžeme uspokojiť, najmä ak ide práve o tak zásadnú otázku. Zainteresovaní odborníci nemôžu rezignovať na túto snahu a uspokojiť sa s odôvodnením, že konkrétne zvolené riešenie je v záujme dieťaťa bez ďalšieho.

Tiež Eekelaar (1994, s. 47) varuje pred prílišnou objektivizáciou záujmu dieťaťa. Podľa neho často nesprávne vychádzame z predpokladu, že pre konkrétnu situáciu existuje riešenie alebo riešenia, ktoré sú objektívne správne. Správnosť riešenia hodnotíme podľa vlastnej skúsenosti alebo odbornej autority osoby, ktorá je za správne považuje (napr. psychológa, sudcu, učiteľa). Podľa autora síce nemožno zavrhnúť možnosť, že skutočne existujú objektívne správne riešenia, avšak je ťažké zaručiť ich spoľahlivosť. Predovšetkým preto, že ide o posúdenie multidisciplinárne, ako sa vyjadruje Mnookin (1975, s. 230). Príkladom takéhoto

20 Dohovor o právach dieťaťa bol 20. 11. 1989 v New Yorku prijatý Valným zhromaždením OSN. Ratifikovalo ho 193 štátov, Československo v septembri 1990, do platnosti vstúpil 1. 1. 1993 ako zákon č. 3/1993 Zb.

aktuálneho problému je otázka osvojenie dieťaťa osobou homosexuálnej orientácie alebo styku rodičov - páchatela domáceho násilia - s dieťaťom.

Od paternalizmu ku konceptu participácie

Pokiaľ sa príspevok vzťahuje k mediácii ako odbornej metóde sociálnej práce s rodinou, potom sa pohybuje v oblasti profesionálnej intervencie. Kde spoločnosť v rámci svojej rodinnej politiky vytvára systém na podporu zdravého fungovania rodiny a pomoci rodinám so zvládaním ťaživých situácií. Je teda zreteľná paralela medzi záujmami spoločnosti, záujmami dieťaťa, ich ochranou a právom. Ako teda zabezpečiť podmienky zdravého a plnohodnotného fungovania detí pri rešpektovaní princípu ich najlepšieho záujmu? A čiá predovšetkým je to zodpovednosť?

V sociálnej práci, rovnako ako v iných pomáhajúcich profesiách, boli v dejinnom vývoji od staroveku do súčasnosti významne uplatňované princípy paternalizmu, filantropie a charity (Janák, 2011, s. 16). Paternalizmus (pater - latinsky otec) ako základ autokratických sústav, je systém štátnej sociálnej starostlivosti o občanov. Jeho podstatou je vzťah medzi dvoma subjektmi, z ktorých jeden pristupuje k druhému z nadradenej, súčasne otcovskej a chrániacej pozície. Nadradený subjekt (napr. rodič, učiteľ, lekár, sociálny pracovník) vychádza z presvedčenia, že podriadená osoba nedokáže spoznať, čo je pre ňu dobré, a je potrebné jej správne a žiaduce postoje, jednanie či názory odovzdať či uložiť. Avšak podpora dobra, dobrého života záleží v sociálnej práci na tom, ako si dobro človeka predstavuje sociálny pracovník, a na tom, ako definuje dobro klient. Henriksen a Vetlesen (2000, s. 173) uvádzajú, že paternalizmus *"...znamená, že niekto iný interpretuje moje záujmy a potreby správnejšie a pravdivejšie, než by som to implicitne alebo explicitne dokázal ja sám"*. Paternalizmus je z hľadiska sociálnej práce zdôvodňovaný poukazom na optimalizáciu riešenia. Nerobí ale takýto prístup z detí obyčajné pasívne objekty ochrany, keď, čo je pre dieťa dobré, určuje iný subjekt? Nie je tento koncept v rozpore s liberálnym konceptom jeho práv, založenom na autonómii jedinca? A nie je v rozpore so súčasnými modernými trendmi v sociálnej práci?

Od konca 60. rokov 20. storočia dochádza k zmene paradigmy v sociálnej práci zo subjekt-objektové na subjekt-subjektovú, ktorá vychádza zo zásady, že klient je expertom na riešenie svojich problémov. Zmena paradigmy tak reflektuje premeny v spoločenských vedách, ktoré sa začínajú odkláňať od vied prírodných (najmä medicíny). Pre súčasnú etapu paradigmatického vývoja je charakteristický prístup, v ktorom je subjektom sociálny pracovník aj klient. Klient tak má nielen právo, ale aj povinnosť svoj problém definovať a aktívne riešiť (Chytil, 2011, s. 3).

Zmena paradigmy v pomáhajúcich profesiách sa prejavuje prechodom od paternalizmu k participácii (partnerstvu). V anglosaskej sociálnej práci začína byť koncept participácie užívaný asi od 90. rokov 20. stor. To má svoje kultúrne, spoločenské a historické korene. Silnejúci záujem o tému súvisí s bojom za ľudské práva, rozvojom pedagogiky oslobodenie, neformálneho vzdelávania dospelých, činností organizácií zaoberajúcich sa právami detí a rodičov, rozvojom svojpo-

moci a vzájomnej pomoci, dobrovoľníctvom, hnutím na ochranu používateľov zdravotníckych a sociálnych služieb a feministickým hnutím. McNeishová et al. (2002) dokonca hovorí o vývoji participatívneho diskurzu v sociálnej práci. V českej a slovenskej sociálnej práci je uplatňovaný zhruba o pätnásť rokov neskôr. V sociálnej práci s rodinou ho zmieňujú napr. Hudcová, Brozmanová-Gregorová (2009), Levická (2004). Krebs (2010) opisuje uplatňovanie participatívnej filozofie ako zásadnú zmenu postavenia človeka. Ten prestáva byť objektom sociálnej politiky a stáva sa jej plnoprávnym, zodpovedným a rešpektovaným subjektom. Chytil (2011) súčasne upozorňuje na riziká zriekania sa zodpovednosti zo strany spoločnosti (sociálnych pracovníkov) a prenášanie neprimeranej zodpovednosti na klientov, ktorá by mohla viesť k ich sekundárnej bezmocnosti. Podľa Navrátila (In: Nosál, Čechovská, 2014) je však česká sociálna práca širšiemu uplatňovaniu participácie dlžná, najmä pri práci s rodinou a účasti detí.

Východiská aktívneho zapojenia detí do rodinnej mediácie

Otázkou tohto príspevku je, aké možnosti ochrany detí sú dané ich aktívnym zapojením do riešenia vecí, ktoré sa ich bezprostredne týkajú. Vychádzame z premisy, že účasť detí na rodinnej mediácii je možná a žiaduca. Teoretické východiská tohto predpokladu nachádzame v oblasti práva, sociálnej práce a mediácie.

Princíp najlepšieho záujmu dieťaťa bol vo svojej pôvodnej podstate prejavom štátneho paternalizmu. V súčasnosti čelí otázke, ako vyriešiť jeho stret s právom dieťaťa vyjadriť svoj názor a právom dieťaťa na to, aby jeho názor bol pri rozhodovaní o ňom braný do úvahy.^[21] Isté východisko ponúka Campbell (1992, s. 22) príklonom k hľadaniu spoločných, prepájajúcich znakov. Podľa neho je neoddeliteľnou súčasťou všetkých záujmov detí autonómia a participácia detí.

Deti môžu participovať na rozhodovaní o otázkach, ktoré sa ich dotýkajú, v zásade štyrmi spôsobmi. Na najnižšej úrovni je len informovanie sa dieťaťa. V druhom stupni je mu priznané právo vyjadriť svoj názor. Tretím stupňom je možnosť dieťaťa svojím názorom rozhodnutie ovplyvniť. Najsilnejšia je pozícia dieťaťa vtedy, kedy jeho vyjadrenie je určujúce pre rozhodnutie o ňom (Alderson, 2008, s. 91-92). Päťstupňovú škálu participácie detí predkladá Shier (2001), kedy 1. vypočutie dieťaťa, 2. deti sú podporované k vyjadrovaniu svojich názorov, 3. názory detí sú brané do úvahy, 4. deti sú zahrnuté do rozhodovacích procesov, 5. deti zdieľajú moc a zodpovednosť pri rozhodovaní.^[22] Právo tak hovorí o participatívnych právach dieťaťa. Práve s ohľadom na participatívne práva dieťaťa Eekelaar (1994, s. 46) dopĺňa svoj model rozhodovania o otázkach týkajúcich sa dieťaťa o prvok "dynamického sebaurčenia". V zásade to znamená, že dieťa by malo byť počas svojho vývoja povzbudzované k tomu, aby mieru vonkajších vplyvov

21 V zmysle článku 12 Dohovoru o právach dieťaťa: „Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou dohovoru, zabezpečujú dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť zodpovedajúca jeho veku a úrovni.“

22 Na každom stupni sú zisťované možnosti, príležitosti a povinnosti. Model tak predstavuje logický sled 15 otázok ako nástroj pre plánovanie účasti detí.

na svoju osobu spoluurčovalo.^[23] Dynamika modelu spočíva v tom, že rozhodnutia nie sú konečné a je možné ich meniť.

Podporu participácie dieťaťa a významu jeho názoru nachádzame aj v návrhoch Európskeho súdu pre ľudské práva. Napr. bol preskúmaný z pohľadu čl. 8 EÚLP postup talianskych štátnych orgánov, ktoré ponechali dieťa v starostlivosti pestúnskej rodiny namiesto rodiny prirodzenej, a to, okrem iného, aj na základe želania dieťaťa. V tomto postupe sa nezistil zásah do práva na rodinný život, ale naopak ochrana záujmu *dieťaťa*.^[24]

Dokladom potreby takýchto postupov sú výsledky rozsiahlej kvalitatívnej štúdie (European Commission, 2011), vykonávanej v roku 2010 v krajinách EÚ 27. Jej cieľom bolo zistiť, aké to je byť dieťaťom v súčasnej Európe. Ako najčastejšiu príčinu nespokojnosti deti uvádzali "Dospelí nám dostatočne nedôverujú". Vzápätí nasledovala kategória "Nemáme možnosť zúčastniť sa rozhodnutí, ktoré sa týkajú nášho života". Jedna z ďalších oblastí, na ktoré sa výskum zameriaval, bola otázka, ako samotné deti vnímajú svoje práva, a ktoré považujú za najdôležitejšie. Hneď na druhé miesto za právo na šťastné detstvo, umiestnili deti právo na participáciu. Najmä v situácii rozpadu rodiny. Deti chcú byť aktívnymi účastníkmi rozhodnutia, ktoré sa ich týkajú a chcú mať pocit, že ich názory sú rešpektované.

Idea participácie prináša v súčasnej dobe veľmi podstatné námety k sociálnej práci s deťmi, mládežou a ich rodinami (Navrátil In: Nosál, Čechovská, 2014, s. 39). Jej aplikácia však nie je jednoduchá. Komplikovaná je navyše mnohovýznamovosťou samotného pojmu. Participáciu možno definovať ako účasť, navádzanie naň a podiel spolu s ostatnými (Kraus, 2009). Jadrom participácie je dialóg, diskusia, vzájomné počúvanie a ovplyvňovanie. Boyden a Ennew (1996) potom vysvetľujú, že existujú prinajmenšom dve základné poňatia participácie. Podľa prvého je pojem participácia synonymom prostej účasti, prítomnosti na nejakom mieste či aktivite. Je relatívne ľahko dosiahnuteľná. Druhé poňatie chápe participáciu ako formu splnomocnenia, ktoré umožňuje účastníkom reálne sa podieľať na rozhodovaní. Toto druhé poňatie integruje koncept participácie s konceptom splnomocnenia a vyžaduje oveľa sofistikovanejší prístup k aplikácii.

Participatívna sociálna práca je chápaná ako posilňovanie jednotlivcov, skupín a komunit k aktivite a zapojenie sa do konštruktívneho tvorenia svojej životnej situácie (upr. podľa Navrátila, 2003). Dieťa, ktoré sa ocitá v núdzi, býva však tradične vnímané ako pasívny objekt ochrany a starostlivosti. Tento stále prevládajúci protektívny diškurz môže podceňovať, alebo dokonca prehliadať vlastný potenciál dieťaťa - jeho schopnosti a zdroje podieľať sa na takomto riešení problémov, ktorý je naozaj naplňovaním jeho najlepších záujmov. Z toho vyplýva úloha súčasnej sociálnej práce s rodinou - *hľadať možnosti zavedenia participácie*

23 Prvok sebaurčenia neznamená, že by dieťa malo niesť plnú zodpovednosť za rozhodnutia, ale jeho názor, ak je ho schopné vyjadriť, by mal byť braný do úvahy.

24 Rozsudok ESLP zo dňa 9. 7. 1998, Bronda v. Taliansko (sťažnosť č. 22430/93). In: HUDOC. European Court of Human Rights. Dostupné z <http://www.echr.coe.int/echr/en/hudoc>, cit. 10. 12. 2016.

praxe tak, aby súčasťou a výsledkom bolo splnomocnenie detí k reálnemu podieľaniu sa na rozhodovaní o sebe a vlastnom živote. Takéto prístupy robí z participácie základný mechanizmus pomoci a podpory.

A konečne východiská pre aktívne zapojenie detí v oblasti mediácie. Mediáciu chápeme ako metódu konštruktívneho riešenia konfliktov ľudí, ktorej podstata je v identifikácii ich vlastných zdrojov pre zvládnutie a riešenie konfliktnej situácie. Ide o metódu, ktorá nie je prvotne zameraná na problémy klientov, ale metódu, ktorá je zameraná na samotného klienta. *"Prostredníctvom mediácie a za pomoci mediátora sú aktivované jeho nevyužitú zdroje riešiť svoju konfliktnú situáciu."* (Holá, 2003, s. 7). V kontexte sociálnej práce je mediácia zameraná za zlepšenie sociálneho fungovania klientov prostredníctvom ich vzájomnej participácie a splnomocnenia.

Otázka zapojenia dieťaťa do rodinnej mediácie je jednou z najčastejších a tiež pravdepodobne najzložitejších, ktorú si odborníci na poli mediácie kladú. V rámci účasti dieťaťa na rodinnej mediácii môžu nastať dve situácie. Prvá je spojená s pozíciou dieťaťa ako jedného z účastníkov konfliktu (napr. v otázke správy jeho majetku, dedičstvo po jednom rodičovi, kedy do sporu vstupuje s druhým rodičom, konfliktného vzťahu s jedným alebo oboma rodičmi). Dieťa je priamym účastníkom konfliktu, ktorý bude spoluurčovať výsledné riešenie. V druhom prípade ide o konflikt rodičov, kde jeho predmetom sú otázky bezprostredne sa dotýkajúce dieťaťa (napr. starostlivosť o dieťa po rozchode rodičov, vzdelanie dieťaťa a voľba štúdia, kontakt dieťaťa so prarodičmi).

Rodinny mediátor je vedený záujmami maloletých detí. Ako ich ale môže priniesť do mediácie, keď konkrétne potreby konkrétneho dieťaťa nepozná? Možno sa spoľahnúť len na informácie sprostredkované rodičmi, príp. ďalšími odborníkmi? V práci Kornela (2013) je diskutované o možnosti zisťovania a ochrany ich subjektívnych záujmov aktívnym zapojením dieťaťa. To je tiež hlavným cieľom účasti dieťaťa na rodinnej mediácii. Je to možnosť, ako záujmy dieťaťa zistiť, v rodičovskom rozhodovaní uplatniť a tým tiež chrániť. Dieťa nie je len tým, kto prijíma rozhodnutia rodičov, avšak jeho názor, ak je schopné ho vyjadriť, berú rodičia pri hľadaní najlepšieho riešenia do úvahy.

Tému identifikácie a ochrany záujmov dieťaťa uzavrieme Odporúčaním Rady Európy No R (98)1 k mediácii v rodinných veciach, kde je uvedené, že mediácia by mala byť používaná vo všetkých sporoch medzi členmi rovnakej rodiny, tvorenej buď pokrvným príbuzenstvom, alebo vzniknutej uzavretím sobáša, a medzi osobami, ktoré žijú alebo žili v rodinných vzťahoch podľa predpisov národného práva (v ust. I, ods. a). Teda aj medzi rodičmi a deťmi. Mediátor by mal postupovať zvlášť v prospech detí a do mediácie prinášať ich perspektívy (ust. III, ods. H). Taktiež český zákon o mediácii (zák. č. 202/2012 Zb.) Vo svojom § 8 ods. 1 b) konštatuje, že mediátor je povinný rešpektovať názory strán konfliktu a vytvárať podmienky pre ich vzájomnú komunikáciu a v prípade, keď sa predmet konfliktu bezprostredne dotýka práv maloletého dieťaťa, zohľadňuje záujem dieťaťa. Znovu sa tak dostávame k zásadnej otázke, ako môže rodinný mediátor zohľadňovať

záujmy dieťaťa, keď potreby konkrétneho dieťaťa nepozná či informácie o nich má len sprostredkované?

Deti by teda nemali byť stavané do úlohy "zraniteľných obetí vlastnej situácie", ale do úlohy jedincov, ktorí prinášajú jedinečnú a dôležitú perspektívu prenesenú z ich rodinného prostredia na proces rozhodovania. Výskumy ukazujú, že deti sú spoľahlivými svedkami udalostí a sú spôsobilé vyjadriť sa k rozhodnutiam, ktoré budú ovplyvňovať ich životy (Kaltenborn, 2001). Rovnaký názor zastávajú aj ich rodičia (Cashmore a Parkinson, 2008).

Zaujímavé výsledky výskumu účasti detí na rodinnej mediácii prináša Bellová et al. (2013), keď medzi sebou sa porovnávali výsledky v dvoch skupinách. Skupina A zahŕňala 14 rodičovských párov, ktoré zapojili svoje deti do rozvodovej mediácie, skupina B 19 rodičovských párov, ktoré prechádzali rozvodovou mediáciou bez toho, aby boli zapojené ich deti. V oboch skupinách boli zaznamenané pozitívne prínosy mediácie. Avšak, na zlepšenie partnerského vzťahu alebo pravdepodobnosť riešenia konfliktov účasť detí vplyv nemala. Iba 5 rodičovských párov v skupine A sa domnievalo, že im mediácia pomohla vyriešiť všetky, alebo časť tém, v porovnaní s 13 rodičovskými pármí zo skupiny B. Len 4 rodičovské páry v skupine A, v porovnaní s 11 pármí zo skupiny B, si myslelo, že sa ich vzťahy s partnerom zlepšili v dôsledku mediácie. Zapojenie detí do mediácie by mohlo viesť k sklamaniu, že neprinieslo, čo sa očakávalo. Rodičia skupiny A však videli iné výhody zo zapojenia svojich detí, než v samotnom výsledku mediácie. Oceňovali predovšetkým samotný priebeh mediácie, skúsenosti, nové informácie od detí a zlepšenie vzťahov s deťmi. To do istej miery korešponduje s výskumom Krinského a Rodrigueza (2006), ktorí zistili, že keď deti dostanú primeranú príležitosť podieľať sa na hľadaní riešenia v otázkach, ktoré sa ich týkajú, majú potenciál zvýšiť svoje sebavedomie, pocít sily a rozvíjať zručnosti na zvládnutie problémov.

Zdá sa, že nie sú pochybnosti o možnosti zapojenia detí do rodinnej mediácie. Čo doteraz zostáva nezodpovedané, je, do akej miery, na aký účel, kedy a v akej podobe by deti mali byť do procesu zapojené (Dennison, 2010). V tomto doteraz nepanuje zhoda a je potrebné viesť ďalšie multidisciplinárne diskusie odborníkov z oblasti psychológie, sociálnej práce, práva, pedagogiky a sociológie.

Pre dokreslenie ešte uvádzame štandardy rodinnej a rozvodovej mediácie, ktoré spracovali Association of Family and Conciliation Courts a Association for Conflict Resolution. Uvádzajú, že sa deti môžu zúčastniť mediácie len so súhlasom oboch rodičov a súdom vymenovaného advokáta dieťaťa.^[25] S nimi by sa mal mediátor tiež dohodnúť, v akej podobe sa deti mediácie zúčastnia. Rozhodnutie o tom, či, kedy a ako teda vyžaduje starostlivé zváženie. Pritom je potrebné brať do úvahy vek dieťaťa, jeho vývoj, emočný stav, rozumovú úroveň, schopnosť pochopiť podstatu mediácie, schopnosť formulovať svoje potreby, prinášať návrhy na riešenie. Samozrejme tiež záujem dieťaťa sa procesu zúčastniť. Do úvahy prichádza osobná účasť na mediácii, rozhovor s psychológom alebo mediátorom, rozhovor s osobou

25 Model Standards of Practice for Family and Divorce Mediation. Dostupné z <http://www.mediate.com/articles/afccstds.cfm>, cit. 5. 10. 2014.

vybranou rodičmi či oznámenia prostredníctvom nahrávky na videokazetu. Možná je aj samostatná individuálna práca mediátora s dieťaťom formou oddelených sedení a ďalej mediácia, kedy práva a potreby dieťaťa obhajuje jeho opatrovník. Mediátor sa môže s deťmi zoznámiť a posúdiť ich potreby ešte pred tým, než začne pracovať s rodičmi. Musia byť zvážené prínosy z účasti dieťaťa, rovnako ako potenciálne riziká (Kaspiew, 2008).

Aktívne zapojenie detí ako jedna z perspektív ich ochrany

Je výsadou moderných sociálnych systémov, že maximum potrebnej starostlivosti vrátane odborných služieb "doručujú" dieťaťu priamo do jeho prirodzeného prostredia. Ako konštatuje Macela (2012, s. 45), systém starostlivosti o ohrozené deti v Českej republike je v tomto ohľade veľmi neefektívny a zastaraný. Podpora rodiny v ťažkostiach je výrazne účinnejšia a pre spoločnosť výhodnejšia ako následné riešenie dôsledkov jej úplného zlyhania. Avšak v Českej republike je zo zhruba 6,5 miliardy korún, ktoré sú ročne určené na systém starostlivosti o ohrozené deti, plných 54% venovaných práve na elimináciu negatívnych dôsledkov. Na prevenciu je vyhradené len 12%. Systém bol takto nastavený po desiatky rokov. V posledných rokoch sa vonkajší aj vnútorný tlak zvyšuje, je požadovaná jeho zmena. Ako reakciu na to prijala vláda ČR niekoľko strategických dokumentov, pričom kľúčovou je Národná stratégia ochrany práv detí "*Právo na detstvo*"^[26]. Klade si za cieľ vytvoriť nový, moderný systém, ktorý zaisťuje dôslednú ochranu všetkých práv každého dieťaťa a napĺňanie jeho potrieb, systém podporujúci zvyšovanie kvality života detí a rodín, eliminujúci diskrimináciu a nerovný prístup voči deťom a podporujúci všestranný rozvoj dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí, prípadne v náhradnom rodinnom prostredí, to všetko za participácie dieťaťa na rozhodovacích procesoch, ktoré sa ho bezprostredne dotýkajú. Hlavným cieľom stratégie je vytvoriť funkčný systém dôslednej ochrany všetkých práv detí a napĺňanie ich potrieb. Na dosiahnutie tohto cieľa je potrebná zásadná zhoda na základných princípoch systému ochrany práv detí a starostlivosť o ohrozené deti: 1. *Je plne zameraný na dieťa.* 2. Rešpektuje potreby a vývoj dieťaťa. 3. Sleduje dlhodobý záujem dieťaťa, podporuje jeho jedinečnosť a vývoj. 4. Umožňuje rovnaké príležitosti pre všetky deti bez ohľadu na ich pohlavie, schopnosti, rasu, etnikum, zdravotné postihnutie, okolnosti alebo vek. 5. *Zahŕňa do riešenia situácie deti a rodiny, rovnako tak ako celé ich sociálne okolie.* 6. Stavia na silných stránkach detí a rodín a identifikuje problémové miesta. 7. *Funguje integrovane a v spolupráci všetkých zúčastnených subjektov.* 8. *Je trvalým a interaktívnym procesom.* 9. Poskytuje a reviduje opatrenia a poskytované služby. 10. Je založený na objektívne zistených skutočnostiach a dôkazoch. S ohľadom na našu tému je podstatné, že z uvedených princípov najmenej štyri zdôrazňujú spoluprácu a interaktivitu zúčastnených subjektov. Systém je ďalej stavaný na štyroch prierezových prioritách, z ktorých ako prvá je stanovená participácia dieťaťa. Kedy "*Dieta, ktoré*

26 Národná stratégia ochrany práv detí bola schválená uznesením vlády č. 4 zo dňa 4. januára 2012. Je ďalším rozvojom Národného akčného plánu k transformácii a zjednoteniu systému starostlivosti o ohrozené deti na obdobie 2009 až 2011. Hlavný cieľ Národnej stratégie ochrany práv detí má byť dosiahnutý do roku 2018. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/14308>, cit. 29. 1. 2016.

je schopné formulovať svoje vlastné názory, má právo tieto názory slobodne vyjadrovať vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom dieťaťa musí venovať patričná pozornosť zodpovedajúca jeho veku a úrovni."

Niet pochyb, že situácia rozpadu rodiny je ohrozujúca pre všetkých jej členov, najmä však deti. Rodinná mediácia dáva jej účastníkom možnosť uvedomiť si svoje potreby a príležitosť na identifikáciu vlastných zdrojov pre zvládnutie a riešenie konfliktnej situácie. Aktívnym zapojením sú vyhľadane a nachádzané vzájomne uspokojivé spôsoby ako nepriaznivú situáciu zvládnuť. Dáva priestor pre vyjadrenie a pochopenie, je uplatnením práva na sebaurčenie a voľbu. V kontexte sociálnej práce ide o zlepšenie sociálneho fungovania členov rodiny prostredníctvom ich vzájomnej participácie a splnomocnenia.

Rodinná mediácia je zameraná na rodinu, teda aj na deti. Ich aktívne zapojenie do mediáčného procesu máme za jednu z významných možností ochrany ich práv a záujmov. Je to výzva, ktorej sú odborníci v Českej republike stále ešte veľa dlžní. Ako výstup z tohto príspevku odporúčame, aby sa profesionáli na poli vývoja a potrieb dieťaťa a odborníci z oblasti riešenia konfliktov zaoberali otázkou zapojenia detí do rodinnej mediácie. Zákonné podmienky, rovnako ako súčasné trendy v oblasti pomáhajúcich profesií, sú tomuto naklonené. Potom teda nezostáva nič, než prejavíť záujem a osobnú odvalu k prechodu od paternalizmu k participácii a splnomocňovania detí a ich rodín. V tom však súčasne hľadať vhodnú mieru a podobu s ohľadom na záujmy detí.

Literatúra

- ALDERSON, P. 2008. *Young Children's Rights: Exploring Beliefs, Principles and Practice*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, 144 s. ISBN 1843105993
- BALOGOVÁ, B. 2010. Model posúdenia životnej situácie rodiny. In: NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. et al. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s. 157-195. ISBN 978-80-7435-038-2
- BELL, F. et al. 2013. Outcomes of Child-Inclusive Mediation. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2013, Vol. 27, Issue 1, pp. 116-142.
- BOYDEN, J. – ENNEW, J. (eds). 1996. *Children in Focus: A Manual for Experiential Learning in Participatory Research with Children*. Stockholm: Rädda Barnen, 1996. 206 s.
- CAMPBELL, T. 1992. The Rights of the Minor: As Person, As Child, As Adolescent and As Future dult. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*. 1992, roč. 6, č. 1, s. 1-23. ISSN 13609939
- CASHMORE, J. – PARKINSON, P. 2008. Children's and Parent's Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce. In: *Family Court Review*, 2008, 46(1), 91-104.
- DENNISON, G. 2010. Is mediation compatible with children's rights? In: *Journal of Social Welfare & Family Law*. 2010, Vol. 32, Issue 2, pp. 169 -182.
- Doporučením Rady Evropy No R (98)1 k mediaci v rodinných věcech
- EEKELAAR, J. 1994. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. In: *International Journal of Law, Policy and Family*. 1994, roč. 8, č. 3, s. 42-61. ISSN 13609939

- EEKELAAR, J. 2006. *Family Law and Personal Life*. New York: Oxford University Press, 2006. 234 s. ISBN 0199535426
- HENRIKSEN, J. O. – VETLESEN, A. J. 2000. *Blízke a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*. Boskovice: Albert, 2000. 215 s. ISBN 978-80-8583-845-5
- HOLÁ, L. 2003. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing, 2003. 190 s. ISBN 80-247-0467-6
- HOLÁ, L. 2014. Naplňování práva dítěte být slyšeno v rodinné mediaci. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z., LEVICKÁ, J., SMUTEK, M. (eds.). *Sociální práce v kontextu lidských práv*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 614 s. ISBN 978-80-7435-533-2
- HOLÁ, L. – WESTPHALOVÁ, L. – KOVÁČOVÁ, A. – SPÁČIL, O. 2014. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014. 256 s. ISBN 978-80-7502-015-4
- HRUŠÁKOVÁ, M. 1993. *Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 160 s. ISBN 8021006943
- HUDECOVÁ, A. – BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. et al. 2009. *Sociální práce s rodinou*. Banská Bystrica: PF UMB a OZ Pedagog, 2009. 249 s. ISBN 978-80-8083-845-4
- CHUTNÁ, M. 1995. Geneze práv dítěte v mezinárodním měřítku. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1995, roč. 3, č. 4, s. 147-160, ISSN 12109126
- CHYTL, O. 2011. *Proměny sociálních služeb a sociální práce*. ACCENDO, 2011. Dostupné z <http://accendo.cz/wp-content/uploads/chytil.pdf>, cit. 14. 2. 2016.
- JANÁK, D. 2011. *Kapitoly z dějin sociální práce*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011. 125 s. Dostupné z <http://docplayer.cz/1235071-Kapitoly-z-dejin-socialni-prace.html>, cit. 2. 3. 2016.
- KALTENBORN, K. 2001. Individualization, Family Transitions and Children's Agency. In: *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 2001, 8, 463–498.
- KASPIEW, R. R. 2008. Family Violence in Children's Cases Under the Family Law Act 1975 (Cth): Past Practice and Future Challenges. In: *Journal of Family Studies*, 2008, 14(2–3), pp. 279–290.
- KEY, E. 1909. *The Century of the Child*. New York and London: Putnam, 1909. 339 s.
- KORNEL, M. 2010. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In: LAVICKÝ, Petr; SPÁČIL, Jiří (eds.). *Macurův jubilejní památník*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 231–237. ISBN 788073575427
- KORNEL, M. 2013. *Nejlepší zájem dítěte*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 168 s.
- KOVAŘÍK, J. et al. 2001. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. 121 s. ISBN 8070405317
- KRAUS, J. et al. 2006. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006. 879 s. ISBN 8020014152
- KREBS, V. et al. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4
- KRINSKY, M. – RODRIGUEZ, J. 2006. Giving a voice to the voiceless - Enhancing youth participation in court proceedings. In: *Nevada Law Journal*, 2006, Vol. 6, pp. 1302-1314.
- LENDEROVA, M. – RÝDL, K. 2006. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Litomyšl: Paseka, 2006. 376 s. ISBN 80-7185-647-9
- LEVICKÁ, J. et al. *Sociální práce s rodinou*. Trnava: Mosty, n.f a FZSP TU, 2004. 102 s. ISBN 80-88774-20-9

- MACELA, M. 2012. Reforma systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti. In: *Sociální práce/Sociální práca*, 2012, č. 3, s. 45 – 48. ISSN 12136204
- McNEISH, D. et al. *What works for children?* Buckingham: Open University Press, 2002. 196 s.
- MNOOKIN, R. H. 1975. Child-custody Adjudication: Judicial Function in the Face of Indeterminacy. In: *Law & Contemporary Problems*, 1975, roč. 39, č. 3, s. 226-293. ISSN 00239186
- Národní strategie ochrany práv dětí. Právo na dětství. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/14308>, cit. 29. 1. 2016.
- NAVRÁTIL, P. et al. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
- NOSÁL, I. – ČECHOVSKÁ, I. (eds.). 2014. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami: studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská, 2014. 136 s. ISBN 978-80-9055-981-3
- SHIER, H. 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. In: *Children & Society*, 2001, Volume 15, Issue 2, pages 107–117. ISSN 09510605
- SCHIRATZKI, J. 2005. Litigation in the Shadow of Mediation: Supporting Children in Sweden. In: MACLEAN, M. (ed.). *Family Law and Family Values*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2005, s. 123-136. ISBN 1841135488
- SCHWENZER, I. – DIMSEY, M. 2006. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2006. 257 s. ISBN 9050955908
- Úmluva o právech dítěte - Sdělení MZV č. 104/1991 Sb.
- VAN BUEREN, G. 2007. *Child rights in Europe: convergence and divergence in judicial protection*. Strasbourg: Council of Europe publishing, 2007. 201 s. ISBN 9789287162694
- Zákon č. 202/2012 Sb. o mediaci a o změně některých zákonů

Kontakt na autora:

doc. PhDr. Lenka HOLÁ, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

tř. 17. listopadu 8

771 11 Olomouc

lenka.hola@upol.cz

RIZIKÁ VIRTUÁLNEHO SVETA

Anna Hudcová

Abstrakt: Príspevok je zameraný na problematiku kyberšikanovania ako jednej z foriem rizikového správania detí a mládeže. Zaoberá sa charakteristikou jednotlivých foriem kyberšikanovania ako aj šírením nenávisťných prejavov na internete.

Kľúčové slová: Kyberšikanovanie..Virtuálny svet. Kyberšikanovanie a jeho formy. Šírenie nenávisťných prejavov na internete. Rasizmus.

Úvod

Súčasná možnosť informačnej spoločnosti a existencia virtuálneho priestoru so sebou prináša na jednej strane otvorenosť a takmer neobmedzenú možnosť prejavovať svoje názory a myšlienky, na druhej strane anonymitu, ktorá pre mnohých predstavuje záruku bezpečnosti ale zároveň aj beztrestnosti. Virtuálny svet je priestorom, ktorý nezodpovedá skutočnosti je svetom fantazijným. Rizikom je, že súčasná generácia ovplyvnená výrazným vpádom virtuálnych technológií nedokáže virtuálny svet rozlíšiť od reálneho sveta, čo má svoje dôsledky. Zaujímavými v tomto smere sú myšlienky nemeckého neurológa a psychiatra M. Spitzera, ktorý vo svojej publikácii „Digitálna demencia“ (2013) nekompromisne odcudzuje nekontrolované a nadmerné používanie digitálnej techniky. Konštatuje, že dôsledkom je narušená koncentrácia, znížená schopnosť zapamätania si, zníženie kognitívnych schopností, pretože nie sme nútení si veci pamätať. Všetko sa dá niekde uložiť a vygoogliť, nemusíme nad ničím uvažovať a premýšľať. Prenášaním intelektuálnej práce na digitálne médiá sa stávame digitálnymi dementmi (Čobejová, Krivošík, 2014).

Je to kontroverzná téma, na ktorú existuje viacero názorov. Na jednej strane sú to názory odmietajúce digitálne médiá a naopak skupina, ktorá ich vehementne obhajuje. Nič však nie je čierno-biele, čo platí aj v tomto prípade.

Existencia digitálnych technológií a predovšetkým internetu poskytuje možnosť vzniku virtuálneho sociálneho prostredia, ktoré slúži na diskutovanie, vymieňanie si informácií, rozširovanie a obohacovanie nášho rozhľadu, ale je to aj miesto kde sa môžu ľudia vzájomne urážať, ponížovať a kde môžu prebiehať rôzne formy atakov vrátane kyberšikanovania

Virtuálne prostredie označované aj ako kyberpriestor (cyberspace) je produktom aktívneho spojenia informačných a komunikačných technológií a človeka. Ide o fenomén, v ktorom neexistujú geografické ani kultúrne hranice čo je nepredstaviteľnou výhodou. W. Gibson vníma kyberpriestor ako konsenzuálnu dátovú halucináciu, vizualizovanú v podobe imaginárneho priestoru, tvoreného počítačovo spracovanými dátami a prístupného len prostredníctvom vedomia užívateľov, nie fyzického kontaktu (Robins, 2003). Antropológ D. Hakken (1999) charakterizuje kyberpriestor ako sociálnu arénu, do ktorej vstupujú všetci sociálni aktéri, ktorí ju používajú ku vzájomnej sociálnej interakcii.

Riziká virtuálneho sveta

Globalizácia v spojitosti s rozvojom nových technológií umožňuje neobmedzenú komunikáciu, čo považujeme za pozitívnu skutočnosť. Rizikovým je to, že správanie ľudí v kyberpriestore býva odlišné od správania v reálnom svete. V kyberpriestore sa mení nielen vnímanie druhých ľudí, ale aj vnímanie samého seba (Hulanová, 2012, s. 28). Dôvodom tejto zmeny je predovšetkým skutočnosť, že pri komunikácii tvárou v tvár platia isté pravidlá, ktoré sú ovplyvnené a riadené sociálnymi normami. Tieto zabezpečujú vzájomnú slušnosť komunikujúcich. Kyberpriestor mení bežnú komunikáciu. Sociálne normy tu strácajú svoju platnosť na čom sa v podstatnej miere podpisuje anonymita kyberpriestoru. Podľa L. Hulanovej (2012) dochádza k efektu desinhibície. Komunikujúci nemajú zábrany, stráca sa plachosť, ostych, rozpaky a často dochádza aj k obchádzaniu a porušovaniu zákazov a zákonov. Komunikácia sa prejavuje značnou odviazanosťou, ktorá často vedie k extrémom. On-line komunikácia prebieha otvorenejšie, ale často na úkor slušnosti. Anonymita komunikujúcich spôsobuje, že sa komunikujúci cítia bezpečne, neboja sa odsúdenia alebo odhalenia. V tomto zmysle môže ísť o pozitívnu – priaznivú, alebo negatívnu – škodlivú desinhibíciu. Ako sme naznačili ovplyvňujúcimi faktormi podľa Sulera (2008) sú:

- anonymita - nikto nevie, kto som,
- eviditeľnosť - nikto nevidí, ako sa tvárim, ako vyzerám,
- asynchronizácia komunikácie – reakciu si môžem premyslieť, nemusím reagovať okamžite,
- fantázia – celé dianie prebieha v mojej fantázii
- neutralizácia sociálneho statusu - nie je dôležité, aké mám postavenie v reálnom živote.

Kyberpriestor a jeho využívanie bude viesť k postupnej premene človeka, jeho životného štýlu aj jeho vnútorného sveta. Je to ovplyvnené skutočnosťou, že virtuálny svet je fantazijným miestom oddeleným od reálneho sveta, pričom hranice medzi reálnym a virtuálnym svetom sú nejasné a difúzne. Táto skutočnosť je nebezpečná pre deti, mládež i dospelých ale najzraniteľnejšou kategóriou sú v tejto situácii práve deti a mládež, pretože často nedokážu oddeliť reálne od virtuálneho.

Digitálne médiá teda na jednej strane predstavujú možnosť, prostredníctvom ktorej deti a mládež získavajú množstvo nových informácií, sú dôležitým zdrojom vzdelávacích možností, ale na druhej strane sú rizikom, ktoré môže spôsobiť zníženie ich poznávacích schopností. Predstavuje zvýšené riziko vyvolávania závislosti na internete a iných digitálnych technológiách a takisto možnosť jednoduchšieho kontaktu s agresormi. Dnešná mladá generácia má v porovnaní so všetkými predchádzajúcimi generáciami najjednoduchší prístup k informáciám. Všetko sa dá vygoogliť, informácie získavajú rýchlo a bez ich výraznejšej intelektuálnej aktivity. Toto im dodáva istotu, a niekedy aj nezdravé sebedovetie, na druhej strane však nemajú ambície a snahu hľadať súvislosti, kriticky zhodnotiť situáciu.

Na základe uvedených skutočností môžeme konštatovať, že virtuálne prostredie je atraktívne, ale aj nepreskúmané územie plné rizík, o ktorých sa v ostatnom období hovorí nielen v odborných kruhoch ale aj v médiách a medzi laickou verejnou. Čas, ktorý deti a mládež trávia vo virtuálnom priestore pre ne predstavuje zábavu, ale aj značné riziká. Jedným z nich je kyberšikanovanie. Nie je to nový jav, zmenil sa len jeho charakter. Ide o prejav agresie vo virtuálnom prostredí, ktorého charakteristickým znakom je zneužitie moderných komunikačných technológií na ubližovanie a psychické týranie iných. Reprezentuje správanie, v ktorom sa ignorujú mravné pravidlá komunikácie, prevláda bezcitnosť a arogancia. To je dôvod prečo je potrebné venovať pozornosť tomuto fenoménu. Dôležité je viesť deti a mládež k tomu, aby dokázali kyberpriestor a moderné technológie bezpečne využívať, ale viesť ich aj k zodpovednosti za svoje konanie vo virtuálnom prostredí.

Pozitívne a negatívne charakteristiky virtuálneho sveta

Na základe uvedených konštatovaní môžeme povedať, že virtuálne prostredie je typické pozitívnymi i negatívnymi znakmi. Medzi pozitívne charakteristiky patrí:

- **vytvorenie príjemného a bezpečného prostredia** – povinnosťou dospelých je vytvoriť bezpečné prostredie. Dôležité je udržať pozornosť detí a zabezpečiť kvalitný obsah informácií;
- **spájanie ľudí rôznych kultúr** – prostredníctvom virtuálneho sveta môžu komunikovať a vzájomne sa poznávať ľudia rôznych kultúr. Konflikty medzi jednotlivými národmi vychádzajú zo vzájomného nepochopenia a nepoznania sa;
- **získavanie vedomostí, skúseností** – existujú rôzne on-line metódy získavania vedomostí a skúseností;
- **prístup k vzdelávaniu a vzdelávacím materiálom aj pre ľudí so špecifickými potrebami rýchly, flexibilný prostriedok komunikácie.**

Negatíva virtuálneho sveta:

- **imaginárne svety spájajú ľudí rôznych kultúr**, čo môže byť zdrojom prenosu špecifických zvláštností, správania ale aj predsudkov;
- **je to priestor pre uverejňovanie rasistických, extrémistických, deviantných názorov a šírenie týchto názorov**;
- **vytváranie nebezpečného prostredia pre iných prostredníctvom zmeny identity**;
- **strata osobného kontaktu a osobných aspektov neverbálnej komunikácie**. Virtuálna komunikácia nie je plnohodnotnou náhradou komunikácie face to face. Nie je to náhrada za plnohodnotné osobné stretnutie;
- **závislosť na virtuálnych hrách, sociálnych sieťach**; „lákание“ hrať virtuálne hry;
- **šírenie fotografií, blogov, web stránok s hanlivým obsahom, s neprav-**

divími informáciami, ktoré môžu poškodzovať dobré meno jednotlivca;

- **sociálna izolácia**;
- **syndróm digitálnej demencie**
- **desinhibícia** – najvýraznejším znakom internetovej komunikácie je desinhibičný efekt. Elektronická komunikácia mení zaužívané spôsoby komunikácie. Najvýraznejším znakom je odloženie zábran v komunikácii, prekonanie nesmelosti, plachosti, v extrémnych podobách môže ísť o obchádzanie zákazov, istú neviazanosť. Ľudia sú v prostredí internetu otvorenejší, rýchlejšie o sebe prezradia aj dôverné a intímne informácie;
- **kyberšikanovanie** a jeho najrôznejšie formy ako provokovanie (flaming),
- **obťažovanie** (harassment), **poníženie** (denigration), **vylúčenie** (exclusion), zosobnenie (impersonation), odhaľovanie intímností (outing), podvod (trickery), **kyberprenasledovanie** (cyberstalking), priame hrozby a stresujúci materiál (cyberthreats), **sexting**, **happy slapping**, **hejtovanie**, **kybergrooming**.

Týmto formám budeme venovať pozornosť v ďalšom texte.

Formy kyberšikanovania

Kyberšikanovanie má viacero foriem, ktoré sa vyprofilovali v priebehu ostatného obdobia a to najmä zásluhou zahraničných i domácich výskumov v tejto oblasti. Ako uvádza Hudecová, Kurčíková (2014) medzi najčastejšie formy patria:

- **Provokovanie (flaming)**

Vyznačuje sa použitím hrubého a vulgárneho jazyka, urážok a niekedy i vyhrážok. Cieľom je vyprovokovať objekt k vyjadreniu.

- **Obťažovanie (harassment)**

Obťažovanie je opakované rozposielanie nenávistných, drzých a urážlivých správ v online prostredí. Správy sú doručované obeti prostredníctvom SMS, e-mailov, chatu, sociálnych sietí, prostredníctvom facebooku, prípadne komunikácie prostredníctvom telefónu.

- **Poníženie (denigration)**

Ide o formu nepriameho útoku. Obeť je zo strany agresora očierňovaná, sú o nej zverejňované vymyslené, kruté informácie, ktoré sú urážlivé a zosmiešňujúce. Najčastejšie sa to realizuje prostredníctvom osobných blogov, webu, v diskusných fórach a na sociálnych sieťach.

- **Vylúčenie (exclusion)**

Zámerné vylúčenie osoby z online skupiny alebo zoznamu priateľov. Táto forma kyberšikanovania počíta s ostrakizovaním obete, čo u nej vyvoláva pocity izolovanosti, nepotrebnosti, neschopnosti, vrátane psychickej traumy. Táto forma môže prebiehať v atmosfére online hier, blogov alebo v iných heslami chránených prostrediach.

- **Krádež identity (impersonation)**

Vytváranie falošného profilu, pričom ide o poškodzovanie povesti obeť narúšanie vzťahov, priateľstvá. Ide o zneužitie mena, hesiel, alebo iných identifikačných údajov obeť. V súvislosti s týmto javom ide o krádež identity „identity theft“ (Hinduja, Patchin, 2009),

- **Odhalenie (outing)**

Prejavy outing sa zameriavajú na fotografovanie a natáčanie obeť v intímnych a nepríjemných situáciách (prezliekanie sa, osobná hygiena, toaleta) a následné zverejňovanie týchto materiálov, najčastejšie na internete.

- **Kyberprenasledovanie (cyberstalking)**

Sledovanie, sledenie alebo prenasledovanie obeť. Správy majú vyhrážajúci a vydiarujúci charakter, sú zraňujúce alebo extrémne útočné.

- **Sexting**

V rámci outing existuje aj ďalšia forma nežiaduceho správania, ktorá výrazne poškodzuje osobnosť obeť. Je to odosielanie vlastných obnažených fotografií, sexuálne ladených správ alebo videozáznamov a ich následné zneužitie. Toto správanie začína byť pomerne časté medzi mladými ľuďmi, ktorí sexting využívajú k nadviazaniu vzťahov, alebo aby si svoj vzťah „okorenili“.

- **Fackovanie pre zábavu (Happy slapping)**

Ide o nečakaný útok, kde počas útoku priateľa útočníka celý postup filmujú, pričom snímanie bitky môže stupňovať agresiu a podnecovať k ďalším agresívnym prejavom. Často sú napadnutí neznámi ľudia. Ide vždy o minimálne dve osoby. Spolupráca útočníkov obeť ešte viac zraňuje (Hollá, 2010). Záznam sa potom obvykle rozšíri na internete alebo ho páchatelia rozosielajú na mobilné telefóny svojich kamarátov a kamarátov obeť. Obeť je tak traumatizovaná niekoľkonásobne.

- **Kybergrooming**

Zámerné vytváranie dôverného vzťahu dospelého voči dieťaťu s cieľom pripraviť vhodnú pôdu, resp. situáciu k tomu, aby agresor obeť pohlavne zneužil. Tento proces manipulácie podľa K. Kopeckého (2008) prebieha v určitých etapách.

- **Vytvorenie dôvery a súčasne snaha izolovať obeť** – obvyčajne sa groomer v on-line komunikácii stavia do pozície osoby, ktorá chápe obeť, ktorej sa môže bez strachu zdôveriť so svojimi problémami. Často ide o veľmi citlivé témy, o ktorých spolu komunikujú.
- **Podplácanie obeť, budovanie kamarátskeho vzťahu** – nadviazaný vzťah útočník zámerné posilňuje obdarúvaním obeť bez zjavnej príčiny.
- **Vyvolanie emočnej závislosti obeť na osobe útočníka** – v tejto etape útočník obvykle pozná najintímnejšie tajomstvá obeť, získal dôverné informácie, čím sa obeť dostáva do jeho područia. V tejto situácii sa nez dôveruje so svojimi problémami rodičom, alebo najbližším. Dôverníkom sa stáva groomer.

- **Osobné stretnutie** – dôjde k nemu v prípade, že sa osobné stretnutie neuskutočnilo už v predchádzajúcej etape.
- **Sexuálne obťažovanie, zneužitie dieťaťa** – je poslednou etapou, ktorá završuje proces manipulácie s dieťaťom (Kopecký, 2008 in Hulanová, 2012, s. 53).

Zneužívanie sociálnych sietí ako fóra pre šírenie nenávisti a extrémizmu

Vážnym rizikom súčasnej doby je zneužívanie sociálnych sietí ako fóra pre radikalizáciu a šírenie nenávisti a extrémizmu. Prejavy šírenia nenávistných prejavov a komentárov na internete nazývame **hejtovanie**. Je charakteristické neprimeranou kritikou, cynickými komentármi a znevažovaním iných. Je tu evidentná snaha čo najviac uraziť hejtovaný objekt. Aplikovanie hejtingu prináša hejterovi pocit slasti. Veľmi často je namierené proti rôznym menšinám a názorom iných. Šírenie nenávistných prejavov, je ovplyvnené absenciou tolerancie voči iným. Korene takéhoto správania spočívajú v rasizme, ktorého jadrom je nenávisť človeka k človeku. Ide o prejav netolerancie, nedostatku lásky, pochopenia a porozumenia. Často je to však aj dôsledok zjednodušených predstáv ľudí, alebo výsledok primitívnej ideológie a poloprávd.

Globalizácia sveta podporená súčasnými možnosťami informačnej spoločnosti a existenciou virtuálneho priestoru so sebou prináša na jednej strane otvorenosť a takmer neobmedzenú možnosť prejavovať svoje názory a myšlienky, na druhej strane anonymitu, ktorá pre mnohých predstavuje záruku bezpečnosti a zároveň beztrastnosti. Súčasný virtuálny svet sa teda vyznačuje aj negatívnou konotáciou, ktorá predstavuje poskytovanie možností rýchleho šírenia rasovo nenávistných prejavov. Je to priestor aj pre tých, ktorých myšlienky sú zdrojom osočovania a nenávisti. Šírenie nenávisti a extrémizmu na internete je nepochybne spojené aj s možnosťou toho, že dnešná mladá generácia v porovnaní s predchádzajúcimi má omnoho jednoduchší prístup k informáciám, ale aj k ich šíreniu a často bez dôkladnej analýzy a zhodnotenia. Rýchla dostupnosť informácií im dodáva istotu, ale na druhej strane ich táto situácia nevedie k tomu, aby sa usilovali hľadať súvislosti, kriticky zhodnotiť získané informácie. Vo všeobecnosti absentuje schopnosť informácie porovnávať, analyzovať, spracovať ich, rozpoznávať pravdivé od nepravdivých, nepresných a samozrejme aj škodlivých. Za dôležité teda považujeme zdôrazňovať, aby nedochádzalo k mechanickému a nekritickému preberaniu informácií bez ich adekvátneho zhodnotenia. To ale predpokladá viesť mladých ľudí ku kritickému mysleniu a poskytovať im pozitívne vzory z radov ich idolov.

V tejto súvislosti môžeme poukázať aj na správanie internetovej osobnosti. V kyberpriestore sa mení nielen vnímanie druhých ľudí, ale aj vnímanie samého seba (Hulanová, L. 2012, s. 28). Nie je neobvyklé, že užívatelia majú aj viac virtuálnych identít a používajú ich podľa aktuálnej situácie. Tvorba nových identít je často projekciou vlastných ideálov, potrieb či túžob a to práve u osôb trpiacich pocitmi menejcennosti, u osôb ťažko prijímaných a začleňovaných do spoločnos-

ti. Títo práve prostredníctvom virtuálnej identity vyjadrujú svoje pocity a nálady, ktoré môžu byť aj negatívne. Vo svojich statusoch či komentároch na sociálnych sieťach, v diskusiách či blogoch dávajú najavo svoj hnev, nespokojnosť, ba dokonca i agresiu. Nechávajú voľný priebeh svojim emóciám, bez ohľadu na normy spoločnosti aj vďaka anonymite, ktorá im zaručuje, že ich správanie nebude sankcionované.

Špecifiká rasovo nenávisťných prejavov na internete

Internet sa vyznačuje otvorenosťou, dostupnosťou informácií a takmer neobmedzenou možnosťou prejavovať svoje názory a myšlienky, ktoré nie sú len pozitívne ale často sú zdrojom nenávisť. Riziká internetu, ktoré sa viažu na šírenie nenávisť a neznášanlivosti komentuje Váleš (2007). Ide o:

Anonymitu – autori neznášanlivých prejavov môžu ostať prakticky úplne anonymní, zároveň však môžu ostávať prakticky anonymní i prevádzkovatelia neznášanlivých portálov, ak sú portály registrované v krajinách, ktoré považujú slobodu prejavu ako nespochybniteľné právo.

Čiernobielosť v zmysle voľnosti argumentov – internet je priestorom kde nie je nutné predkladať argumenty a objektivizovať tvrdenia. Preto môže ísť o skreslené obrazy či vymyslené skutočnosti, ktoré sa vydávajú za vedecky potvrdenú pravdu, na ktorej zakladajú čiernobiele videnie sveta, v ktorom akýkoľvek problém možno zvaliť na viditeľnú skupinu obyvateľov a provokovať voči nej nenávisť.

Nečitateľnosť, v zmysle infiltrácie rizikových užívateľov – nemožnosť na prvý pohľad rozoznať rasistický obsah. Neznášanlivé prejavy sú zahalené do rúška politickej nekorektnosti a revolty, ktoré môže jednoducho oslovíť neskúsených užívateľov.

Nemožnosť odhaliť všetky zdroje, resp. schopnosť odhaliť len jednotlivé ataky neznášanlivosti – čo je dané zložitnosťou internetových sietí. Toto umožňuje prakticky neobmedzené pôsobenie šíriteľov rasizmu. Je to aspekt, ktorý je spoločný všetkým formám internetovej kriminality.

Možnosti riešenia šírenia rasizmu v kyberpriestore v kontexte sociálnej práce

Ohrozenie demokracie a šírenie rasistických prejavov nemožno prehliadať. Dôležité je uvedomenie si dôsledkov spomenutých prejavov v sociálnom kontexte. V súčasnosti je nepopierateľné, že na vytváraní stereotypov, predsudkov, či kultúrnej neznášanlivosti má veľký podiel celý rad oblastí súvisiacich priamo so sociálnou prácou (napríklad: nezamestnanosť, prostredie, vznik extrémistických skupín a začleňovanie mládeže do týchto skupín a apod.) Realitou sa stala diskriminácia v zamestnaní na základe rasy či národnosti. Všetky tieto oblasti zasahujú do poľa pôsobnosti sociálnej práce.

Podľa Ondrejoviča a Polákovej (2001, s. 207) „odkrývanie koreňov xenofóbie, rasizmu a predsudkov môže pomôcť nielen k pochopeniu týchto zložitých javov

v súčasnosti, ale ich analýza tvorí východisko pre to, aby sme sa pokúsili efektívne intervenovať do týchto javov nielen represiou, ale aj efektívnejším, i keď zložitejším spôsobom.“ (in Patyi, 2011, s. 332). Tým sa otvára nová dimenzia rozvoja modernej sociálnej práce, ktorej úlohou by malo byť poukazovanie na existenciu sociálnych predsudkov a stereotypov v spoločnosti (Patyi, 2011). Takisto identifikovať akékoľvek formy útlaku a diskriminácie, ktoré sa vyskytujú v živote klientov, vrátane tých, ktorí sú predmetom rasistických útokov.

Šírenie rasizmu v kyberpriestore predstavuje špecifický problém, ktorý si vyžaduje aj špecifické riešenia. Základným cieľom predchádzania rasizmu je podpora jednotlivcov, ale aj celej spoločnosti formovať postoje smerujúce k tolerancii, multikulturalite a k otvorenosti voči inakosti. Znamená to dosiahnutie výraznejšej informovanosti o danej problematike, vedieť identifikovať a poukazovať na existenciu sociálnych predsudkov a stereotypov v spoločnosti, zdôrazňovať nebezpečenstvá a riziká internetu a upozorňovať na možnosť šírenia rasistických prejavov. Cieľom je tiež podporovať rozvoj kritického myslenia a viesť mladých ľudí k tomu, aby dokázali hľadať argumenty, zhodnocovať a objektivizovať získané informácie a na základe objektívnych informácií si vytvárať vlastný názor. Dôležitou úlohou je podporovať osobnú zodpovednosť za svoje správanie a konanie. Dnes je jasné, že online prostredie je pre mladých ľudí prirodzeným prostredím, ktoré nemožno zakázať alebo obmedziť. Preferencia internetu pri vyhľadávaní informácií je samozrejmosťou, je to realita, s ktorou musíme počítať. Dôležité je preto hľadať možnosti ako poskytnúť resp. naservirovať také informácie prostredníctvom internetu, ktoré budú pre deti a mládež zaujímavé svojím obsahom, a aby to boli informácie, ktoré ich budú nútiť sa zamyslieť nad ich pravdivosťou, a dôsledkami. Cieľom je poskytnúť informácie, ktoré ich budú pozitívne formovať. Jednou z najväčších výziev súčasnosti je naučiť orientovať sa v informačnej záplave, ktorá je príznačná pre 21. storočie.

Literatúra

- ČOBEJOVÁ, E. - KRIVOŠÍK, J. 2014. Rastú nám digitálni dementi? In: Týždeň, 2014, č. 27.
- HALACHOVÁ, M, ŽIAKOVÁ, E. Kyberšikanovanie adolescentov – novodobý sociálny problém a možnosti jeho intervencie. In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou: Sociálna práca – cesta k zmyslu života. Košice: 2013. ISBN 978-80-8152-012-9.
- HOLLÁ, K. 2010. Elektronické šikanovanie ako nová forma agresie. Bratislava: Iris, 2010. ISBN 978-8089256-58-7.
- HUDECOVÁ, A. 2014. Kyberpriestor a ohrozenie človeka v súčasnosti. In: Mlode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia-Badania-Praktyka. 2014. Toruń: Akapit, 2014. ISBN 978-83-63955-18-2
- HUDECOVÁ, A. KURČÍKOVÁ, K. 2014. Kyberšikanovanie ako rizikové správanie. Banská Bystrica: Belianum: 2014. ISBN 978-80-557-0745-7.
- HULANOVÁ, L. 2012. Internetová kriminalita páchaná na deťoch. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-545-9.
- JIROVSKÝ, V. 2010. Kybernetická kriminalita. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1561-2.

ROBINS, K. 2003. Kyberprostor a svět, v kterém žijeme. In: Revue pro médiá č. 5: Médiá a digitalizace. Brno. Fakulta sociálních studií, MU Brno, 2003.

SULER, J. (2008). Computer and cyberspace addiction. International Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 1, 359-362.

VAŇKÁTOVÁ, E. Kyberšikanovanie ako jedno z rizík elektronickej komunikácie. In Sociálna prevencia. 2010. ISSN 1336-9679.

VELŠIC, M. Sociálne siete na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2012. ISBN 978-80-89345-36-6.

Kontakt na autora:

Prof. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.

UMB Banská Bystrica, Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Ružová 13

Banská Bystrica

email: anna.hudecova@umb.sk

PARTICIPATÍVNA TVORBA POLITIKY VOČI DEŤOM A MLADÝM ĽUĐOM NA MIESTNEJ ÚROVNI

Aneta Chlebničánová – Peter Lenčo – Rastislav Očenáš

Abstrakt: Cieľom príspevku je predstaviť prístupy participatívnej tvorby politiky zameranej na deti a mladých ľudí na miestnej úrovni. Teoretický rámec poskytujú holandská metodika mapovania *novo vynárajúcich sa potrieb detí* a severoamerická metodika *kolektívneho dopadu*. Politický rámec je vymedzený dokumentmi národnej a medzinárodnej, zvlášť európskej politiky detí a mládeže. Téma je konkretizovaná prostredníctvom skúseností z realizovaného projektu *Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom* využívajúcim skúsenosti zo Slovenska a Švajčiarska.

Kľúčové slová: novo vynárajúce sa potreby detí. kolektívny dopad. komunity priateľské deťom a mladým ľuďom. participatívna tvorba politik. deti. mládež.

Úvod

Deti a mladí ľudia sú z pohľadu veku zväčša odkázaní na to, aké miesto v spoločnosti im dospelí vytvoria. Začleňovanie detí a mladých ľudí do života spoločnosti ako jej aktívnych a rovnocenných členov a ich participácia na rozhodnutiach, ktoré sa ich dotýkajú, sú prejavom rešpektujúceho prístupu k nim. Je to náročná cesta, ktorá si od dospelých vyžaduje veľa trpezlivosti, pretože deti a mladí ľudia nemajú toľko životných skúseností, vedomostí a zručností ako dospelí, avšak oplatí sa na ňu vydať, pretože vedie k tomu, aby z nich boli a vyrástli zodpovední a aktívni občania. Navyše, ak týmto spôsobom nájdú svoje miesto a ukotvenie v miestnej komunite, budú sa cítiť jej súčasťou a spoluzodpovední za jej rozvoj a budúcnosť, ktorá sa neraz prejaví aj v tom, že z nej neodídu, resp. napr. po čase štúdia mimo domova, sa do nej radi vrátia. Podpora participácie detí a mladých ľudí na živote miestnej komunity, pretavenej do tvorby a realizácie politik na nich zameraných, je zároveň veľkou účiaccou sa a často transformujúcou skúsenosťou aj pre dospelých. Vyžaduje si od nich najskôr zmenu myslenia a postoj, že deti a mladí ľudia majú právo na základe svojich vlastných potrieb formovať komunitu, v ktorej vyrastajú a tá by sa mala snažiť vytvárať podmienky, aby v nej mohli naplno rozvinúť svoj potenciál. Zároveň sa dospelí musia naučiť načúvať deťom a mladým ľuďom, viesť s nimi dialóg, spoločne hľadať riešenia, vysvetľovať súvislosti im primeraným spôsobom a jazykom, uzatvárať dohody a tie následne dodržiavať.

Participatívna tvorba politik voči deťom a mladým ľuďom a participácia detí a mladých ľudí na živote spoločnosti je jadrom mládežníckej politiky. Najvyšší právny dokument Slovenskej republiky v tejto oblasti *Zákon č. 282/2008 Z. z. o podpore práce s mládežou*, ktorý chápe mládež vo vekom rozmedzí 0 – 30 rokov, používa pojem "spoluúčasť mládeže" a definuje ho ako "aktívne zapojenie mládeže v procese plánovania, rozhodovania a uskutočnenia podujatí a projektov v oblasti spoločenského a hospodárskeho života" (§ 1, bod k). Následne ukladá vyšším územným celkom (§ 5) a obciam (§ 6) podporovať spoluúčasť mládeže. Aktuálne platný strategický dokument v oblasti mládeže na Slovensku *Stratégia Slovenskej*

republiky pre mládež na roky 2014 – 2020 vníma participáciu ako jeden z hlavných princípov mládežníckej politiky, pričom podčiarkuje zainteresovanosť všetkých dotknutých do procesu tvorby a realizácie politiky (politici/rozhodovatelia, odborníci a samotní mladí ľudia) a potrebu konzultácií jednotlivých krokov a rozhodnutí s mladými ľuďmi (časť 4.1). Konkrétne možnosti zvyšovania participácie detí a mladých ľudí rozoberá v časti 5.4.

Podobne aj aktuálny koncepčný dokument Európskej únie v oblasti mládeže *Stratégia EÚ pre mládež – investovanie a posilnenie postavenia mládeže* vyzdvihuje potrebu participatívnej tvorby politík zameraných na deti a mladých ľudí. Konkrétne v článku 5.2 vyzýva členské štáty, aby "v rámci svojich národných mládežníckych politík organizovali permanentný a pravidelný dialóg s mladými ľuďmi." Najkomplexnejším dokumentom pre podporu participácie detí a mladých ľudí na tvorbe politík je *Revidovaná Európska charta o participácii mladých ľudí na miestnom a regionálnom živote*, ktorú vydal Kongres miestnych a regionálnych samospráv Európy pri Rade Európy. Jeho prínos je v tom, že okrem deklaratívnej roviny podčiarkujúcej dôležitosť a potrebu participácie detí a mladých ľudí vymenúva jednotlivé sektorové politiky (Časť I), do riešenia ktorých by mali byť deti a mladí ľudia zapojení. Čiže nejde len o tradične javiac využívané politiky v oblasti voľného času, kultúrno-spoločenského a športového života, ale aj napr. politiky zamestnanosti, zdravia, bývania, prístupu k právam atď. Zároveň sú v ňom vymenované "nástroje pre spoluúčasť mládeže" (Časť II) ako napr. poskytovanie informácií, konzultovanie, školenia, podpora aktivít, projektov a organizácií mladých ľudí atď. Pre podporu dlhodobého, systematického a kontinuálneho zapájania mladých ľudí do tvorby politík na miestnej a regionálnej úrovni odporúča zavádzať inštitucionálne a štrukturálne prvky (Časť III), akými sú napr. parlamenty, rady, výbory a fóra mladých. Globálne uznanie potreby participácie detí a mladých ľudí zabezpečila Organizácia spojených národov v *Dohovore o právach dieťaťa* (článok 12).

Ako vyplýva z vyššie uvedených dokumentov, politické predpoklady a vôľa pre plnú participáciu detí a mladých ľudí je, problematickým však ostáva pretavenie týchto deklarácií a odporúčaní do praxe. Preto sme sa rozhodli pre myšlienku a následne projekt vytvárania a budovania komunit, ktoré sú priateľské deťom a mladým ľuďom a teda dávajú im priestor byť ich aktívnymi a rovnocennými členmi.

Nové potreby detí

Autormi konceptu *novu vynárajúcich sa potrieb detí* (angl. *newly emerging needs of children*) sú holandskí odborníci Nico van Oudenhoven a Rekha Wazir. Novo vynárajúce sa potreby detí definujú ako "skupiny voľne prepojených výziev, príležitostí, udalostí, problémov a hrozieb, ktoré sa týkajú celkového rozvoja detí, s ktorými sa však dnešné deti, ani deti v minulosti, vo svojej spoločnosti doteraz nestretli, prípadne ak sa v minulosti aj vyskytovali, ich výskyt sa výrazne zvýšil." (Van Oudenhoven – Wazir, 2006 In Piovarčiová a kol., 2010, s. 12). Zároveň tieto potreby nie sú rodičmi, učiteľmi, vychovávateľmi, politikmi a ďalšími tzv. "dôle-

žitými dospelými", resp. spoločnosťou vo všeobecnosti dostatočne reflektované, pretože nie je vytvorený systematický mechanizmus ako ich rozpoznať, zisťovať a reagovať na ne.

Impulzom pre skúmanie aktuálnych potrieb detí, ktoré sa javili ako nové, boli správy v médiách zaoberajúce sa deťmi a mladými ľuďmi ako napr. nárast obezity detí, nárast agresívneho správania či dokonca vraždy uskutočnené deťmi, nové choroby spôsobené zmenou životného štýlu a pod. Analýzou mediálnych obsahov takýchto správ v rôznych krajinách sa ukázalo, že ide o javy, ktoré nie sú až také výnimočné a je potrebné im venovať väčšiu pozornosť. Dôležitým faktorom z pohľadu politiky voči deťom a mladým ľuďom bolo, že veľmi často profesionáli pracujúci s deťmi a mladými ľuďmi nevedeli ako na ne adekvátne reagovať. Išlo o dôležité signály poukazujúce na to, že deti a mladí ľudia v meniacom sa globálnom svete čelia novým výzvam, dostávajú sa do nových situácií a tieto je potrebné monitorovať, vyhodnocovať a hľadať adekvátne stratégie ako na ne reagovať a ako im poskytnúť čo možno najlepšiu podporu pre ich rozvoj.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti sa Van Oudenhoven a Wazir (tamtiež) rozhodli pre preskúmanie danej problematiky a zrealizovanie široko koncipovaného výskumu. Ten pozostával z analýzy a metaanalýzy literárnych prameňov (správy v médiách, vedecké a odborné články, štúdie medzinárodných organizácií a pod.), dát získaných rozhovormi s dospelými, predovšetkým rodičmi detí a pracovníkmi v tzv. pomáhajúcich profesiách i samotnými deťmi a mladými ľuďmi v rozličných krajinách. Postupným získavaním prvotných dát bolo možné tvoriť prvotné hypotézy a základy konceptu novo vynárajúcich sa potrieb detí a tieto testovať v praxi. Výsledkom boli zadané hlavné trendy (témy), ktoré sa ukázali najsilnejšie a tieto následne detailnejšie rozpracovali. Konkrétne ide o témy:

- Meniaci sa koncept detstva
- Dodržiavanie Dohovoru o právach dieťaťa
- Nerovnomerný vzostup „dievčenskej sily“
- Obchádzanie tradičných sprostredkovateľov výchovy
- Splývajúce reality, virtuálnosti a nemožného
- Sprístupnenie neznámych území (napr. cestovanie, internet)
- Vystavenie účinkom globálneho životného štýlu

V súlade s autormi konceptu novo vynárajúcich sa potrieb detí je dôležité uviesť, že nejde len o negatívne javy v životoch detí a mladých ľudí, ale aj o javy pozitívne, ktorým sa však zvyčajne venuje menšia pozornosť – napr. meniaci sa koncept detstva prináša snahu spoločnosti o väčšie zapájanie detí a mladých ľudí do rozhodnutí o veciach, ktoré sa ich bezprostredne dotýkajú; používanie internetu ľahko sprístupňuje deťom a mladým ľuďom užitočné informácie pre ich intelektuálny i osobnostný rozvoj atď.

Pri uplatnení konceptu novo vynárajúcich sa potrieb detí ako základného rámca a východiska v mapovaní potrieb detí a mladých ľudí v komunite sa postupuje nasledovne: najskôr sa identifikujú javy, ktoré sa v súvislosti s deťmi

a mladými ľuďmi vyskytujú (z mediálnych správ, individuálnych alebo skupinových rozhovorov s deťmi, mladými ľuďmi a tzv. dôležitými dospelými). Z nich sa vyvodzujú príčiny týchto javov, pretože samotný jav je len prejavom niečoho hlbšieho, najčastejšie nenaplnenej základnej potreby. Po identifikovaní potrieb sa hľadajú účinné stratégie ako intervenovať do života detí a mladých ľudí, aby sa ich potreby naplnili, čím by sa negatívne javy odstránili, resp. minimalizovali. Pre ilustráciu uvádzame výsledky mapovania nových potrieb detí na Slovensku v roku 2009 (Piovarčiová a kol., 2010 a Piovarčiová – Halašová, 2014, s. 11):

1. "malá až žiadna angažovanosť rodičov,
2. nárast agresivity,
3. príležitosti a ohrozenia informačno-komunikačnými
4. technológiami (IKT) a vplyv médií,
5. zastarané, nevyhovujúce spôsoby učenia a vyučovania,
6. príležitosti a problémy trávenia voľného času detí,
7. tlak na výkon a úspešnosť detí,
8. dôsledky súčasného životného štýlu na zdravie detí."

Uvedené témy boli zaznamenané ako najčastejšie medzi všetkými respondentmi a boli výsledkom aj opakovaného zisťovania potrieb detí v roku 2014 (viac Lenčo, 2015). Sú dôležitým rámcom, ktorý nám dáva oporu v uvažovaní o napĺňaní potrieb detí a mladých ľudí v komunitách, v ktorých pôsobíme, no sú iba rámcom – potreby detí a mladých ľudí sú v každej komunite svojim spôsobom jedinečné a zároveň sú jedinečné aj stratégie a opatrenia vedúce k ich naplneniu, vychádzajúce z preferencií detí a mladých ľudí ako aj možností komunity a schopností všetkých zainteresovaných. O tom, ako strategicky uchopiť identifikované potreby a nastaviť intervencie v komunite vedúce k ich naplneniu hovorí nasledovná časť nášho príspevku, ktorá predstavuje koncept kolektívneho dopadu.

Kolektívny dopad

Najčastejšie používanou stratégiou riešenia sociálnych problémov je súťaž medzi jednotlivými organizáciami, ktoré sa snažia prezentovať svoje riešenie ako najlepšie voči potenciálnemu donorovi, ktorý takto vyberie a podporí niekoľko projektov. Kania a Krammer (2011) takýto prístup nazývajú *izolovaný dopad*. Hoci pripúšťajú, že na vyriešenie niektorých *technických problémov* je prístup jedného riešenia postačujúci (napr. zabezpečenie bezbariérového prístupu do budov v komunite), iné predstavujú *adaptívne problémy* (napr. nárast obezity obyvateľstva v komunite), ktoré si vyžadujú komplexný prístup viacerých zainteresovaných strán so širšou škálou riešení, nielen izolovanú intervenciu predstaviteľov organizácie implementujúcej jeden špecifický projekt. Takýto prístup nazývajú *kolektívny dopad* (angl. Collective Impact) a definujú ho ako "dlhodobý záväzok skupiny dôležitých aktérov z rozličných sektorov k spoločnému programu pre riešenie špecifických sociálnych problémov" (Kania – Krammer 2011, s. 39). Tento prístup však nie je len akousi metódou, ktorú je možné použiť na zvýšenie efektu intervencie v komunite, je to celková systémová zmena prístupu k riešeniu problémov v komunite, ktorá si vyžaduje zmenu myslenia a manažmentu spolupráce.

Severoamerický model *kolektívneho dopadu*, ktorý sa medzičasom rozšíril do celého sveta, stojí na piatich pilieroch – podmienkach úspešnej spolupráce súčasťou ktorej je aj realizácia samotných opatrení, ktoré majú reálny dopad v komunite:

- *Spoločný program* – všetci účastníci zdieľajú víziu pre zmenu, čo zahŕňa spoločné porozumenie problému a zdieľaný prístup k riešeniu problému prostredníctvom dohodnutých aktivít.
- *Zdieľaný systém hodnotenia* – všetky zúčastnené organizácie súhlasia so spôsobmi, ktorými bude úspech meraný a vykazovaný, súčasťou ktorých je aj zoznam spoločných indikátorov identifikovaných a použitých s cieľom učenia sa a zlepšenia.
- *Vzájomne sa dopĺňajúce aktivity* – rozliční kľúčový hráči (tzv. angl. stakeholders) zvyčajne pochádzajúci z rozličných sektorov, koordinujú súbor rozličných aktivít prostredníctvom vzájomne sa dopĺňajúcich aktivít.
- *Nepretržitá komunikácia* – všetci aktéri sa podieľajú na častej a štruktúrovanej otvorenej komunikácii s cieľom budovať vzájomnú dôveru, uistiť sa o vzájomných cieľoch a vytvoriť spoločnú motiváciu.
- *Podporná organizácia* – nezávislí, platení pracovníci oddaní iniciatíve poskytujú neustálu podporu prostredníctvom vedenia vízie a stratégie iniciatívy, podporovania jednotlivých aktivít, vytvorením zdieľaných meracích postupov (nástrojov), budovaním verejnej vôle, zlepšovaním politiky a mobilizovaním zdrojov." (Kania – Hanleybrown – Splansky Juster 2014, s. 2)

Model kolektívneho dopadu od jeho predstavenia v roku 2011 prechádza postupným vývojom. Aby mohol byť kolektívny dopad úspešný, je potrebné zmeniť uvažovanie pri prístupe k riešeniu sociálnych problémov a nastavení celého procesu intervencie. Kania – Hanleybrown – Splansky Juster (tamtiež) uvádzajú nasledovné tri základné podmienky zmeny myslenia umožňujúce realizáciu prístupu kolektívneho dopadu:

1. *Kto je do riešenia problému zaangažovaný*: Cieľom je dostať na palubu všetkých kľúčových hráčov. Komplexné spoločenské problémy nemôžu byť (vy)riešené jedinou organizáciou/inštitúciou z jedného sektora. Do riešenia by sa mali zapojiť všetky organizácie/inštitúcie a sektory, ktorých sa daný problém akokoľvek dotýka (tzv. medzisektorová spolupráca). Napr. pri riešení kriminality mladých ľudí v New Yorku v roku 2010 začali sudcovia viac využívať alternatívne formy trestov pre mladých ľudí; organizácie ponúkli programy pre mladých ľudí, ktoré im pomohli začleniť sa späť do komunity po prepustení z výkonu trestu a posilniť ich vzdelanie a zručnosti pre schopnosť viesť samostatný život; firmy boli pripravené a cielene ponúkali možnosť týmto mladým ľuďom sa zamestnať atď. Dôležitým aspektom je tiež mať medzi sebou ľudí, ktorí majú osobnú skúsenosť s riešeným problémom a môžu ponúknuť svoje osobné

skúsenosti s rozličnými typmi intervencií a podporných aktivít, s novo navrhnutými alebo pomenovať tie, ktoré chýbajú.

2. *Ako je nastavený systém spolupráce:* V uplatňovaní kolektívneho dopadu je vzťahová rovina rovnako dôležitá ako racionálne argumenty prečo je dané riešenie potrebné a efektívne, a prečo je potrebné ho realizovať. Význam vzťahovej roviny kolektívneho dopadu je odôvodňovaný tým, že proces spolupráce, intervencie a zmeny, o ktorý sa snažíme, je postavený na ľuďoch, teda je sociálnym procesom. V ňom zohráva dôležitú úlohu dôvera medzi ľuďmi, osobné odporúčanie, interakcia a zaangažovanosť, ktoré napomáhajú spolupráci a následnému uplatneniu krokov, ktoré boli definované na základe racionálnej úvahy. V kolektívnom dopade je zároveň štruktúra rovnako dôležitá ako samotná stratégia – najčastejšie modely spolupráce sa prejavujú tak, že jednotliví kľúčoví hráči sa zídu, dohodnú sa na akčnom pláne a následne "si každý robí svoje". V kolektívnom dopade je dôležité pravidelné vzájomné stretávanie sa, "kolektívne nazeranie, učenie sa a aktivita" – čiže neustály proces definovania, redefinovania a následnej (spoločnej) akcie ako proces a výsledok "učiacej sa organizácie", aj vzhľadom k tomu, že riešenia nie sú vždy známe a sú výsledkom spoločného rozvažovania o probléme a úsilia o jeho vyriešenie, ktoré v praxi nemusí úplne fungovať a je potrebné ho premyslieť znova, resp. sa objavia ďalšie premenné s ktorými sa predtým nepočítalo alebo ktoré sú výsledkom predchádzajúcich aktivít a opatrení. Zároveň je dôležité zdieľať spoločný úspech, nielen pripisovať si zásluhy ako tá-ktorá organizácia, ktorá uskutočnila svoju časť práce (do čoho sú organizácie donormi často tlačené, aby preukázali svoj izolovaný prínos a dokumentovali tak buď potrebu podpory alebo jej efektívne využitie).
3. *Ako sa uskutočňuje progres:* Kolektívny dopad je realizovaný prostredníctvom adaptívnej práce, nie iba technickými riešeniami. To znamená, že je procesom neustáleho učenia sa, pre ktoré by mal byť vyhradený priestor počas celej doby trvania partnerstva organizácií a ich zúčastňovaní sa na riešení spoločne zadaných problémov. Ide nielen o neustále hľadanie lepších a efektívnejších intervencií na základe identifikovaných a vynorených premenných, ale aj o neustále hľadanie zdrojov (ľudských, časových, finančných, organizačných atď.), ktoré naplneniu spoločného cieľa dohodnutým spôsobom môžu napomôcť. Ďalšou dôležitou zmenou v myslení pri uplatňovaní kolektívneho dopadu je opustenie predstavy, že jestvuje jedno zázračné ovocie s množstvom vitamínov a uvedomenie si, že pre vyvážený prísun vitamínov je dôležitý košík plný ovocia, z ktorých jednotlivé druhy majú rozličné vitamíny. V tomto ohľade sa musia organizácie a inštitúcie naučiť vnímať svoju aktivitu v celkovej širšej škále mozaiky, v ktorej svojou aktivitou prispievajú k celkovému obrazu. Zároveň politici a poskytovatelia grantov musia pochopiť, že je dôležité opustiť prístup investovania do jednotlivých (izolovaných) riešení a "investovať

do procesov a vzťahov, ktoré umožňujú viacerým organizáciám pracovať spoločne" (tamtiež, s. 5).

Konkrétne príklady uplatnenia kolektívneho dopadu pri riešení rozličných sociálnych problémov je možné nájsť na internetovej stránke Collective Impact Forum – www.collectiveimpactforum.org.

Záver

Projekt *Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom* umožňuje, aby politické deklarácie o spoluúčasti detí a mladých ľudí na živote komunity, v ktorej vyrastajú a o participácii na rozhodnutiach, ktoré sa ich dotýkajú, sa stali realitou. Zároveň je spôsobom, aby deti a mladí ľudia boli nielen vypočutí, ale skutočne počutí a ako partneri sa podieľali tak na artikulovaní svojich potrieb, ako aj na navrhovaní potrebných opatrení, ich realizácii a vyhodnocovaní. Skúsenosti s realizáciou tohto projektu s modelovými komunitami, rozličnými samosprávami, aktívnymi organizáciami ako aj študijná návšteva vo Švajčiarsku nás naučili, že veľké myšlienky potrebujú čas, skúsenosti a podporu.

Aby bola komunita skutočne priateľskou deťom a mladým ľuďom, musí uplatniť viacero princípov, ktorými sú (Chlebníčianová – Lenčo, 2015):

- *Komplexnosť*, ktorá sa prejavuje v uchopení témy, ktorú chce komunita riešiť; v prizvaní rôznorodých členov komunity, ktorí sa na riešení problému podieľajú; a definovaní časových mílnikov spolupráce a napredovania.
- *Pravidelné mapovanie potrieb*, na základe ktorých je možné hľadať účinné stratégie intervencie a tieto neustále prehodnocovať, keďže čas, meniaci sa doba a spoločnosť, podmienky, nastupujúce generácie, zrealizované aktivity atď. prinášajú pre komunitu, deti, mladých ľudí a dospelých v nej nové výzvy a potrebu hľadania nových spôsobov reagovania na ne.
- *Skutočná participácia* je prejavom rešpektujúceho partnerského prístupu k deťom a mladým ľuďom, v ktorom môžu vyrásť na aktívnych a zodpovedných dospelých. Je dôležité uplatňovať ju v rodine, škole, komunite, nielen izolovanie ako súčasť jednotlivých projektov. Napomáhajú jej rozličné štruktúry ako žiacke školské rady, študentské parlamenty, obecné rady mládeže, mládežnícke parlamenty apod.
- *Systematický prístup a dôsledné zabezpečenie implementácie* pomáhajú prejsť od slov k činom, čo býva najčastejšie zhmotnené v akčnom pláne komunity. Tento však nie je absolútnym, je skôr kompasom a zoznamom následných krokov, ktoré však podliehajú priebežnej evaluácii a prípadnej zmene, ak si to situácia vyžaduje. Veľa komunít po vytvorení akčného plánu spomalí, resp. sa uspokojí s vytvoreným plánom, no ten je iba predpokladom reálnej zmeny, ktorú treba implementovať.
- *Sieťovanie a spolupráca* sú dôležitým predpokladom úspechu. Komunita, resp. samospráva by mala zabezpečiť koordinujúcu úlohu alebo zabezpečiť koordinátora v komunite, od ktorého sa však neočakáva, že vyrieši

všetky problémy, ale očakáva sa od neho, že bude aktívnym hýbateľom všetkých zainteresovaných strán a procesov vedúcich k vytvoreniu, napĺňaniu a hodnoteniu akčného plánu.

- *Zdieľanie zdrojov* je spôsobom ako môže komunita naplno využiť svoj potenciál zvlášť, keď jednotliví aktéri nemajú izolovane dostatok ľudských, časových, finančných, duševných (know-how) a ďalších zdrojov. Do tejto oblasti patrí aj transparentná dotačná politika, ktorá podporuje spoluprácu a minimalizuje súťaženie o limitované (finančné) zdroje v komunite.
- *Nastavovanie procesov* a ich permanentná revízia je nevyhnutnou podmienkou efektívneho fungovania v podmienkach, ktoré sa neustále menia. Nejestvujú dve rovnaké komunity, ktoré v ktorej by mali deti a mladí ľudia tie isté potreby, ktorých naplnenie nastane presne tými istými spôsobmi s využitím tých istých zdrojov a postupov. Preto si každá komunita musí nastaviť vlastné procesy, ktoré jej pomôžu uspieť. V základom môžu mať podobné črty, vždy však budú pre tú ktorú komunitu jedinečné.

Vytváranie *Komunit priateľských deťom a mladým ľuďom* je postavené na participatívnom prístupe, ktorý tvorí jej dôležitý základ. Ide však o celkovo komplexný prístup k tvorbe, realizácii a vyhodnocovaniu komunitnej (samosprávnej) politiky voči deťom a mladým ľuďom. V ňom by sme však nemali ani na chvíľu strácať zo zreteľa samotné deti a mladých ľudí a budovať ju tak, aby sa v nej cítili prijaté a bezpečne. Lebo pre deti a mladých ľudí je komunita priateľská deťom a mladým ľuďom predovšetkým miestom, v ktorom „nejde o to ako vyzerá, ale skôr o to, ako sa v nej deti cítia. Mali by sa cítiť pochopené, že dospelým na nich naozaj záleží“ (Juraj, 20 rokov, účastník fokusovej skupiny). Tento citát si dovoľíme doplniť: "Nejde o to ako vyzerá, ale skôr o to, ako sa v nej deti a mladí ľudia spolu s dospelými cítia. Deti a mladí ľudia cítia, že dospelým na nich naozaj záleží a dospelí cítia, že deti a mladí ľudia sú rovnako dôležití občania komunity." (Chlebničánová – Lenčo, 2015, s. 21).

Viac informácií a materiálov pre podporu participatívnej tvorby politík voči deťom a mladým ľuďom sa nachádza na internetovej stránke projektu www.codetipotrebuju.sk.

Literatúra

Collective Impact Forum: www.collectiveimpactforum.org.

Čo deti potrebujú: www.codetipotrebuju.sk

Dohovor o právach dieťaťa.

CHLEBNÍČANOVÁ, A. – LENČO, P. 2015. Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2015. 27 s. ISBN 978-80-89403-08-0.

KANIA, J. – KRAMER, M. 2011. Collective Impact. In: Stanford Social Innovation Review, roč. 9, 2011, č. 4, s. 36 – 41.

KANIA, J. – HANLEYBROWN, F. – SPLANSKY JUSTER, J. 2014. Essential Mindset Shifts for Collective Impact. In: Stanford Social Innovation Review – Supplement : Collective

Insights on Collective Impact, roč. 12, 2014, č.3, s. 2 – 5.

KOM (2009) 200: Stratégia EÚ pre mládež – investovanie a posilnenie postavenia mládeže.

LENČO, P. 2015. Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom. In ADAMÍK ŠIMEGOVÁ, M. – BIZOVÁ, N. – BRESTOVANSKÝ, M. Školská psychológia a kvalita života v edukácii. Trnava: Universitas Tyrnaviensis. 2015. s. 328 – 339. ISBN 978-80-8082-837-0.

PIOVARČIOVÁ, T. a kol. 2010. Novo vynárajúce sa potreby detí na Slovensku : Prieskumná štúdia. Bratislava : Iuventa, 2010. 61 s. ISBN 978-80-8072-102-2.

PIOVARČIOVÁ, T. – HALAŠOVÁ, D. (eds.) 2014. Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi: Súbor nástrojov na identifikáciu a reagovanie na novo vynárajúce sa potreby detí. 2. upravené vyd. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2014. 48 s. ISBN 978-80-89403-06-6.

Revidovaná Európska charta o participácii mladých ľudí na miestnom a regionálnom živote.

Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020.

Zákon č. 282/2008 Z. z. o podpore práce s mládežou.

Kontakt na autorov:

Mgr. Aneta Chlebníčanová

Nadácia pre deti Slovenska
Heydukova 3, 811 08 Bratislava
aneta@nds.sk

Mgr. Peter Lenčo, PhD.

IUVENTA - Slovenský inštitút mládeže
Karloveská 64, 842 58 Bratislava
peter.lenco@iuventa.sk

Mgr. Rastislav Očenáš

Nadácia pre deti Slovenska
Heydukova 3, 811 08 Bratislava
rasto@nds.sk

OCHRANA MLADÝCH ĽUDÍ PRED NEZAMESTNANOSŤOU V KONTEXTE KRITICKEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE

Peter JUSKO

Abstrakt: V našom príspevku sa budeme venovať vybraným kontextom nezamestnanosti mladých ľudí, protektívnym charakteristikám mladých nezamestnaných a externým faktorom, ktoré týchto mladých ľudí môžu pred nezamestnanosťou ochrániť. Nezamestnanosť mladých ľudí ako multidisciplinárny problém je potrebné vnímať vo viacerých kontextoch, a preto by sa aj sociálni pracovníci mali v týchto širších spoločenských súvislostiach orientovať. Napriek tomu nemôžeme rezignovať na dôležitosť zmien v individuálnych charakteristikách nezamestnaných mladých ľudí, resp. mládeže ohrozenej nezamestnanosťou. Dosiahnuť merateľný výsledok, tj. znížiť nezamestnanosť mládeže, ale aj ochrániť mladých ľudí pred nezamestnanosťou si vyžaduje konzistentné pôsobenie všetkých aktérov participujúcich na riešení tohto problému.

Kľúčové slová: Nezamestnanosť. Mládež. Kritická sociálna práca. Vzdelávací systém. Trh práce. Splnomocňovanie klienta. Služby zamestnanosti. Dobrovoľníctvo nezamestnaných.

Úvod

Cieľom konferencie „Perspektívy v ochrane detí a mládeže v kontexte sociálnej práce na Slovensku, v Nórsku a v iných krajinách” je poukázať na súčasný stav v tejto oblasti, reflektovať úlohy sociálnej práce v nej a formulovať odporúčania pre vybrané oblasti ochrany detí a mládeže. Jednou z takýchto oblastí je aj nezamestnanosť mladých ľudí, ktorú budeme analyzovať v kontexte kritickej sociálnej práce.

Súčasní mladí ľudia žijú v spoločnosti, ktorá býva označovaná ako „postmoderná”, „postindustriálna”, či ako „reflexívna” modernita. Táto „tekutá modernita” (Bauman, 1995) prináša, okrem iného, stratu tradičných istôt, čiže napr. aj „istotu” pracovného miesta pre mladých absolventov vysokých škôl. Fragmentarizácia ľudského života v postmodernej spoločnosti sa prejavuje aj v živote mladých ľudí vstupujúcich na trh práce. Neistota uplatnenia sa na pracovnom trhu súvisí s atomizáciou aktivít mladých ľudí realizovaných v období pred vstupom a krátko po vstupe na trh práce. V rámci stratégie Európa 2020 sa vo vzťahu k dosiahnutiu rastu a vytvoreniu pracovných miest považuje pomáhanie mladým ľuďom pri vstupe na trh práce a zotrvaní na ňom za hlavnú prioritu Európskej únie.

Zistiť čo tieto procesy znamenajú a aké sú ich celospoločenské súvislosti a dôsledky by malo byť úlohou akčného kritického výskumu, ktorý sa zameriava práve na identifikáciu prebiehajúcich sociálnych zmien a ich celospoločenských konzekvencií. Tento typ výskumu je podľa Janebovej (2014) postavený na zásadách participácie, splnomocňovania, zameranosti na prax a zmenu. Všetky tieto atribúty sú potrebné aj pri štruktúrálnej analýze problému nezamestnanosti mladých ľudí.

Riešiť vážne sociálne problémy akým je aj nezamestnanosť mladých ľudí nie je možné bez porozumeniu podstaty sociálnych problémov a ich celospoločenských súvislostí. Akcieschopnosť sociálnych pracovníkov v praxi k presadzovaniu potrebných spoločenských zmien je determinovaná už ich pregraduálnou prípravou a jej obsahovou a didakticko-metodickou aplikáciou na podmienky vysokoškolského štúdia. Snaha porozumieť a následne riešiť sociálne problémy by mala byť u sociálnych pracovníkov úzko prepojená s ich teoretickým vzdelaním a odbornou praktickou prípravou.

Podľa Oznámenia Európskej únie „Spoločene pre mladých Európy. Výzva na prijatie opatrení proti nezamestnanosti mládeže” majú mladí ľudia kľúč k budúcej dynamike a prosperite Európy. Ich talent, energia a kreativita pomôžu Európe pri dosahovaní rastu a zvyšovaní konkurencieschopnosti a prekonávaní dôsledkov prebiehajúcich kríz.

V našom príspevku sa budeme venovať vybraným kontextom nezamestnanosti mladých ľudí, protektívnym charakteristikám mladých nezamestnaných a externým faktorom, ktoré týchto mladých ľudí môžu pred nezamestnanosťou ochrániť. Nezamestnanosť mladých ľudí ako multidisciplinárny problém je potrebné vnímať vo viacerých kontextoch, a preto by sa aj sociálni pracovníci mali v týchto širších spoločenských súvislostiach orientovať. Napriek tomu nemôžeme rezignovať na dôležitosť zmien v individuálnych charakteristikách nezamestnaných mladých ľudí, resp. mládeže ohrozenej nezamestnanosťou. Dosiahnuť merateľný výsledok, tj. znížiť nezamestnanosť mládeže, ale aj ochrániť mladých ľudí pred nezamestnanosťou si vyžaduje konzistentné pôsobenie všetkých aktérov participujúcich na riešení tohto problému.

Kontexty nezamestnanosti mladých ľudí

Nezamestnanosť mladých ľudí ako multidisciplinárny problém je potrebné vnímať vo viacerých kontextoch. Ak sociálni pracovníci podľahnú tlaku politických elít, prehnanému manažerizmu svojej práce, či prehnanej administratívnej zložke realizovaných aktivít môže sa ich pomoc mladým nezamestnaným zmeniť len na inštrumentálnu stránku sociálnej práce spočívajúcej v zmiernovaní existujúcich problémov, ale nie v ich riešení. Ak sa spoločenský systém priamo podieľa na tvorbe resp. prehlbovaní nezamestnanosti mladých ľudí, tak sociálni pracovníci ako zamestnanci tohto systému majú možnosť len korigovať dôsledky, resp. defekty tohto systému, ktoré sa však opäť a opäť najmä v letných mesiacoch obnovujú v podobe cyklickej absolventskej nezamestnanosti. Na potrebu riešiť riziko týchto cyklov neaktivity upozorňuje aj Rada Európskej únie vo svojom Odporúčaní o zavedení záruk pre mladých ľudí.

Samozrejماً nutnosť kvalitného všeobecného rozhľadu sociálneho pracovníka dostáva v ostatných desaťročiach vážne trhliny spôsobené nielen „kvalitou” nášho vzdelávacieho systému, ale aj požadovanou selektívnosťou vedomostí a kvalifikačných predpokladov na obsadenie pracovných pozícií v službách zamestnanosti. Prvým kontextom je už v Úvode spomínaný postmodernizmus, resp.

postmoderná perspektíva, ktorá sa podľa Fooka (2000) nevzťahuje k poznaniu všeobecnému, ale skôr ku kontextuálnemu. Postupnosť od praxe k teórii je prijateľne využiteľná pri optimalizácii opatrení na riešenie nezamestnanosti mladých ľudí, pretože difúznosť mládežníckej nezamestnanosti si priamo vynucuje permanentnú reflexiu sociálnej praxe.

Ďalším, z pohľadu sociálnej práce redukujúcim kontextom nezamestnanosti mladých je jej ekonomický alebo až finančný kontext. Ekonomizáciou sociálnej práce rozumie Janebová (2014, s.14) „preberanie mechanizmov trhu do oblasti sociálnej práce, ktoré majú prispieť k zoštíhleniu služieb považovaných za neefektívne a prebujnelé“. V súlade s príslušnými dokumentmi EÚ sa nám ako efektívne javia predovšetkým investície do zručností a odstraňovanie nesúladu medzi ponúkanými a požadovanými zručnosťami. Ide napr. o podporu praktických podnikateľských skúseností a ich prepojenie s reálnym podnikateľským prostredím prostredníctvom tzv. start-up-ov.

Okrem ekonomického (finančného) kontextu ochrany mladých ľudí pred dôsledkami nezamestnanosti je dôležité sa zamerať aj na ich reálnu životnú situáciu. Jednou z možných techník kvalitného posudzovania životnej situácie klienta je tzv. P – C – S analýza, prostredníctvom ktorej môže byť nezamestnanosť mladého človeka posudzovaná v personálnom, kultúrnom a štrukturálnom kontexte. Davies (1997) poukazuje na to, že sociálny pracovník by mal všetky tieto kontexty životnej situácie klienta reflektovať a rešpektovať jedinečnosť každého človeka.

Snaha kritickej, resp. v tomto ponímaní až radikálnej sociálnej práce presadzovať zásadné štrukturálne zmeny týkajúce sa zvýšenia ochrany mladých ľudí pred nezamestnanosťou nesie v sebe riziko vzniku anómie tej časti sociálnej sféry, ktorú by v zmysle ponímania spoločenských a politických elít mala funkčne udržiavať. Takáto „neposlušnosť“ sociálnej práce by mohla mať pre jej rozvoj nepriaznivé konzekvencie.

Protektivné charakteristiky mladých nezamestnaných

Multidimenzionálnosť nielen príčin, ale aj ďalších charakteristík nezamestnanosti mladých ľudí zdôrazňuje potrebu a význam realizácie štrukturálnych zmien vo viacerých oblastiach spoločenského života. Napriek tomu nemôžeme rezignovať na dôležitosť zmien v individuálnych charakteristikách nezamestnaných mladých ľudí, resp. mládeže ohrozenej nezamestnanosťou. Na tento problém upozorňuje napr. už Payne (1997), ktorý poukazuje na to, že nie je dobré zabúdať na individuálne problémy ľudí a orientovať sa len na štrukturálne sociálne zmeny. Absenciu tohto rozmeru slovenskej sociálnej politiky a politiky zamestnanosti počítujeme na Slovensku aj v súčasnosti. Európska komisia prijala v roku 2013 odporúčania pre jednotlivé členské krajiny týkajúce sa zamestnanosti mladých ľudí. Slovenskej republike bolo odporúčané:

- zintenzívniť úsilie riešiť vysokú nezamestnanosť mládeže, napríklad prostredníctvom systému záruk pre mladých ľudí,

- prijať opatrenia s cieľom prilákať mladých ľudí k učiteľskej profesii a zlepšiť výsledky vzdelávania v tejto oblasti,
- posilniť poskytovanie praktickej výučby priamo v podnikoch v rámci odborného vzdelávania a prípravy,
- v rámci vysokoškolského vzdelávania vytvoriť bakalárske programy viac orientované na pracovné uplatnenie na trhu práce.

Úlohou sociálnej práce pri aktivizácii mladých nezamestnaných je jednak „štandardnej“ sociálnej práci vlastné uschopňovanie klienta, ako aj splnomocňovanie klienta, ktoré sôr presadzujú prístupy v rámci kritickej sociálnej práce. Rozdiel medzi nimi spočíva podľa Janebovej (2014, s.67) v tom, že zatiaľ čo uschopnenie znamená, že sociálna práca umožňuje ľuďom vytvárať stratégie, ktorými sa vyrovnávajú s podmienkami ich života, tak splnomocňovanie znamená nielen sa prispôsobovať, ale aj sa naučiť prevziať kontrolu nad vlastným životom a životnými podmienkami. Práve táto individuálna charakteristika mladých ľudí by podľa nášho názoru mala pôsobiť buď ako ochrana pred nezamestnanosťou, alebo pred jej negatívnymi dôsledkami.

Zákon o službách zamestnanosti považuje absolventov škôl za jednu zo znevýhodnených skupín na trhu práce. Ich znevýhodnenie vytvára priestor pre etablovanie sociálnej advokácie, čiže obhajoby práv tejto skupiny klientov voči tvorcom politik, ale aj širokej verejnosti. Podľa Staub-Bernasconi (2009) je presadzovanie práv celých znevýhodnených skupín potrebné vtedy, ak splnomocňovanie klientov nie je možné kvôli ich veku, či inému znevýhodneniu. V oblasti podpory zamestnávania a zamestnateľnosti mladých ľudí sa v prijatých rezortných podporných opatreniach SR na roky 2014 až 2012 objavuje aj opatrenie zamerané na uplatňovanie osobitného prístupu v prípadoch mladých ľudí z marginalizovaných rómskych komunít, ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením a mladým ľuďom so zdravotným postihnutím so zvyškovým pracovným potenciálom, ktorí sú vystavení viacnásobnému znevýhodneniu.

Napriek existujúcim znevýhodneniam mladých ľudí na trhu práce, resp. práve kvôli nim je potrebné aby sociálni pracovníci pracujúci v službách zamestnanosti dodržiavali voči tejto cieľovej skupine dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania, pretože mladí ľudia nie sú len objektom integrácie na trh práce, ale rovnoprávnymi subjektmi tohto procesu, ktorí majú svoj sociálne integratívny, participatívny, kreatívny, hodnotový, či občiansky potenciál, ktorý by sa v procese ich vstupu na trh práce mal prejavíť.

Externé ochranné faktory v problematike nezamestnanosti mladých ľudí

Dosiahnuť merateľný výsledok, tj. znížiť mieru nezamestnanosti mládeže, ale aj ochrániť mladých ľudí pred nezamestnanosťou si vyžaduje už východiskovo konzistentné pôsobenie všetkých aktérov participujúcich na riešení tohto problému. Ťažiskovými aktérmi v problematike nezamestnanosti mladých ľudí sú rodina, vzdelávací systém, orgány štátnej správy v oblasti služieb zamestnanosti, pomoci v hmotnej núdzi a sociálneho poistenia, mimovládne organizá-

cie ako aj fyzické a právnické osoby poskytujúce sprostredkovanie zamestnania, poradenské služby, či iné aktivity v oblasti politiky zamestnanosti. Odhalenie možnej nekonzistencie medzi nimi by nám mohla pomôcť metóda dekonštrukcie (In: Pease – Fook, 1999). Ide o metódu radikálnej politickej analýzy, ktorá poskytuje argumenty umožňujúce odhaliť vnútornú nekonzistenciu systémotvorných prvkov. Za takto nekonzistenté prvky môžeme označiť napr. dlhodobý a neriešený, resp. neriešiteľný (?) nesúlad medzi vzdelávacím systémom a trhom práce. Kooperácia medzi rezortom školstva, vedy výskumu a športu a rezortom práce, sociálnych vecí a rodiny v oblasti ochrany mladých ľudí pred nezamestnanosťou sa v zmysle implementácie záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike sa realizuje v dvoch základných fázach:

1. Prevenčná fáza, realizovaná najmä v rezorte školstva obsahuje aktivity zamerané napr. na prípravu na zamestnanie, získanie novej kvalifikácie, získanie kompetencií pre prax. V tejto fáze sú jednotlivé opatrenia zamerané na zabezpečenie opätovného začlenenia sa mladých dospelých na trh práce prostredníctvom aktivačných opatrení a cieľených služieb zamestnanosti, tzv. druhej šance na vzdelávanie a krátkodobého odborného vzdelávania a implementácie systému uznávania výsledkov ďalšieho vzdelávania.
2. Nápravná fáza, realizovaná najmä v rezorte práce zahrňuje napr. individuálne akčné plánovanie pre absolventov škôl, zabezpečenie udržateľného zamestnania pre mladých nezamestnaných, či získanie praxe vo svojom, alebo v inom odbore. V nápravnej fáze sa aplikujú viaceré opatrenia v oblasti podpory zamestnávania a zamestnatelnosti mladých ľudí, ako aj podpory znevýhodnených mladých ľudí napr. po ukončení náhradnej starostlivosti, alebo po výkone trestu odňatia slobody.

Mladí ľudia sami tvoria, resp. sú súčasťou územných, ale aj iných typov komunit. Z tohto dôvodu by sme vo vzťahu k nezamestnanosti mládeže za protektívny faktor označili aj komunitnú prácu. Z jej rôznych modelov by sme zdôraznili najmä význam tých, ktoré podporujú emancipáciu mladých členov komunity a participáciu jej ostatných členov pri identifikácii zdrojov pomoci mladým nezamestnaným. Myslíme si, že do týchto modelov by sme mohli zaradiť komunitné plánovanie, komunitné organizovanie, komunitný rozvoj a komunitné vzdelávanie.

To, že sme si za tému nášho príspevku zvolili ochranu mladých ľudí pred nezamestnanosťou vyplýva aj z toho, že jedným z dominantných diskurzov v sociálnej práci jej zameranie na „hasenie požiarov“ (In: Musil, 2010), čiže na už vzniknuté problémy, a to iba na úrovni základných kuratívnych činností. Tento prístup nezahŕňa celé kontinuum príčin, priebehu a dôsledkov nezamestnanosti v živote mladého človeka a aj preto sa z hľadiska ochrany mladých ľudí pred nezamestnanosťou neúčinný.

Byť súčasťou znevýhodnenej skupiny uchádzačov o zamestnanie môže

byť pre mladého človeka stigmatizujúce. Ako ho ochrániť pred stigmou nezamestnanosti? V prvom rade chceme zdôrazniť, že ide o získaný, resp. pripísaný status, s ktorým sa drvivá väčšina mladých ľudí nestotožňuje a jeho tolerovanie súvisí „len“ s povinnou akceptáciou daného právneho stavu. Ochrana pred touto stigmou vidíme v profesionálnom výkone sociálne práce, ktorý by mal mať, ako svoju integrálnu súčasť, humanistickú koncepciu človeka, rešpektovanie jeho slobodných rozhodnutí a nediskriminačné a antiopresívne prístupy vo svojej každodennej práci s mladým klientom.

Záver

Cieľom kritickej sociálnej práce je primárne zmena spoločenského prostredia, a nie adaptácia na existujúci spoločenský systém. Iniciovat zmeny v tomto systéme nielen v rovine legislatívnej a inštitucionálnej, ale aj v prístupe všetkých relevantných aktérov bolo aj cieľom nášho príspevku. Uvedomujeme si, že realizovať zmeny v transdisciplinárnom odvetví práce s mládežou je zložitá úloha, ešte viac sťažená akútnymi celospoločenskými očakávaniami zvýšenia zamestnanosti mladých ľudí. Kľúčový dokument EÚ smerujúci ku zvyšovaniu zamestnanosti mládeže – Záruka pre mladých – sa zameriava na tieto oblasti:

- rozvíjanie prístupov na báze partnerstva,
- zabezpečenie včasnej intervencie a aktívacie, prijatie,
- podporných opatrení, ktoré umožnia integráciu do pracovného trhu,
- využívanie fondov Európskej únie,
- hodnotenie a sústavné zlepšovanie systému záruky pre mladých ľudí a jeho urýchlenú realizáciu.

Cieľom týchto opatrení je zabrániť predčasnému ukončovaniu školskej dochádzky, podporiť zamestnateľnosť a odstrániť praktické prekážky v zamestnanosti mladých ľudí.

Pri koncipovaní miery rozsahu a závažnosti plánovaných zmien by sa sociálni pracovníci mohli rozdeliť do dvoch skupín (spracované podľa Fook, 2003 a Mullaly, 2007):

1. Prvá „umiernennejšia“ skupina sociálnych pracovníkov by sa snažila o zmeny v oblasti existujúceho stavu konvenčnej sociálnej práce, čiže v legislatívnych úpravách služieb zamestnanosti, zosúladovania vzdelávacieho systému a trhu práce, či vo využívaní existujúcich možností pre mladých ľudí na globálnom trhu práce.
2. Druhá „radikálnejšia“ skupina sociálnych pracovníkov by zastávala názor, že existujúci systém sa reformovať nedá, a je preto potrebné vytvoriť buď nový systém služieb zamestnanosti, alebo realizovať ochranu mladých ľudí pred nezamestnanosťou (aj) mimo tento systém.

Domnievame sa, že pre zvýšenie ochrany mladých ľudí pred nezamestnanosťou je potrebné aj podporovať už existujúce a účinné opatrenia, aj permanentne optimalizovať tie, účinnosť ktorých je spochybnovaná, ale aj vytvárať

alternatívne možnosti riešenia tohto problému „mimo systém“. Príkladom optimalizácie služieb zamestnanosti v SR je opatrenie pod názvom „praxou k zamestnaniu“, v rámci ktorého môžu zamestnávateľia, ktorí vytvoria pracovné miesto pre uchádzača o zamestnanie do 29 rokov požiadať o finančný príspevok na mentorované zapracovanie a prax.

Predtým ako mladý človek vstúpi na trh práce je súčasťou vzdelávacieho systému, predovšetkým na stredných a vysokých školách. V zmysle témy nášho príspevku by sa súčasťou stredoškolského, ako aj vysokoškolského štúdia mala stať problematika kritického myslenia a kritickej gramotnosti. Jej aplikácia do riešenia problému nezamestnanosti mladých ľudí tak na individuálnej úrovni študenta, resp. absolventa školy, ako aj celospoločenskej úrovni reprezentovanej zástupcami pomáhajúcich profesií, najmä sociálnej práce umožňuje nadobudnutie takých kompetencií, s pomocou ktorých bude môcť mladý človek ale aj pomáhajúci profesionál flexibilne, nezávisle, kompetentne a udržateľne prijímať rozhodnutia, ktoré ochránia spoločnosť pred dlhodobou neudržateľnými dôsledkami nezamestnanosti mladých ľudí. Od roku 2014 sa na stredných a vysokých školách postupne implementuje mobilitný program Erasmus plus, ktorý otvára cezhraničné príležitosti v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy, čiže mobilitami, ale aj praktickými sťažami u zamestnávateľa pre študentov, ale aj výmennými pobytmi pedagogických, vedeckovýskumných a administratívnych zamestnancov prispieva k vytváraniu integrovanejšieho trhu práce.

Literatúra

- BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmednri době*. Praha: SLON. 2002, 166s. ISBN 80-86429-11-3
- DAVIES, M. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Work*. Oxford: Balckwell Publisher, 2013. ISBN 978-1-118-45172-4
- FOOK, J.: *Critical Social Work. The Current Issues*. In: *Qualitative Social Work*, 2003, Vol. 2, No. 2, s.123-130. DOI 10.1177/1473325003002002001
- HORHEIMER, M.: *Critical Theory. Selected Essays*. New York: The Continuum Publishing Company, 2002, 285s. ISBN 0-8264-0083-3
- CHYTL, O.: Důsledky modernizace pro sociální práci. In: *Sociální práce / Sociální práca*, 2007, č.4, s.64 -71. ISSN 1213-6204
- Informácia o príprave a prijatí Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike*. Bratislava: MPSVaR SR, 2014.
- JANEBOVÁ, R.: *Kritická sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 109s. ISBN 978-80-7435-413-7
- JUSKO, P. – HALÁSKOVÁ, R.: *Politika zamestnanosti*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2012. 164 s. ISBN 978-80-557-0339-8
- MULLALY, B.: *The New Structural Social Work*. Don Mills: Oxford University Press, 2007, 398s. ISBN 978-01-954-1906-1
- MUSIL, L.: Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In: *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s.11-25. ISBN 978-80-7435-086-3
- Odporúčanie Rady EÚ 2013/C/120/1 o zavedení záruky pre mladých ľudí. Bratislava: Úradný vestník Európskej únie, 2013.

Oznámenie Európskej komisie 447/2013 *Spoločne pre mladých ľudí Európy. Výzva na prijatie opatrení proti nezamestnanosti mládeže*. Brusel: Európska komisia, 2013.

PAYNE, M.: *Modern social work theory*. Chicago: Lyceum Books, 1997, 366 s. ISBN 9780925065155

PAESE, B. – FOOK, J. (eds.): *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical Perspective*. London: Routledge, 1999.

STAUB-BERNASCONI, S.: *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft - Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis - Ein Lehrbuch*. Bern: Haupt Verlag, 2007, 544s. ISBN: 978-3-8252-2786-9

Adresa autora:

doc.PaedDr. Peter Jusko, PhD.

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Slovenská republika

Email: peter.jusko@umb.sk

DEVELOPING OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF YOUNG PEOPLE. INDIVIDUAL AND FAMILY DETERMINANTS

Wojciech Jan MALISZEWSKI – Aleksandra BŁACHNIO

Abstract: The article presents a model of communicative competence and its determinants. It analyses the complexity of the effective communication activity in a variety of social situations. Among the individual factors, there are the personality and the temperamental variables, the interrelation – man vs social group, Myers-Briggs Type Indicator (MBTI), and social exposure. The last one demands both assertiveness and intelligence of the players awaiting of the communication process, what is also described in the article. Further, the authors discuss: communication in the family, styles of communication in the family and the classification of destructive policies distorting the process of communication in the family. The impaired communication process in the family leads to the developmental disorders of the youth's communicative competence. The text ends with the training model (self-development) for parents in order to form the good relationships with children and teenagers.

Key words: Social communication. Communication skills. Style of communication in family. Personality. Social skills and competences.

The term „communication (communicative) competence” stands for one of the most important human competences. Communication skills create a bridge between man and the world, between his private and public life. Everyday situations including parent – child interactions dynamise the development of communication competence of a young person. The typical child – parent interactions as well as all other social interactions in broader context of a group and/or society imply:

1. language comprehension including nonverbal communication;
2. context understanding, i.e. the ability to make logical and correct judgment in order to develop situational awareness needed for individual to function effectively in environment;
3. recognition of the presence of another person based on the empathy and understanding of „inner” meaning of his words;
4. identification of various systems of values, rules and ethical standards that regulate social life in general; social interactions in particular using the pattern of obligations (Speck, 2005 p. 19).

Although the scientific history of the concept of communicative competence began in the 1960s there is still the lack of consent in approaches to this category. In general „competence” means „inferred ability to be effective in a particular field of action”. Thus „competence” includes one's scope of knowledge, skills but also individual experiences. The further analyses of literature show the wide range of available definitions of the term. Just to mention few:

- communication competence - refers to the process whereby people effectively deal with appropriate symbolic behavior manifested in social and interpersonal context;
- communication competence – is perceived as an inherent grammatical competence but also as the ability to use grammatical competence in a variety of communicative situations;
- communication competence – as a synthesis of an underlying system of knowledge and skill needed for communication;
- communication competence – as a knowledge of the rules for understanding and producing both the referential and social meaning of the language;

In their reflections on the subject, Morreale, Spietzberg and Barge determine communication competence in a concise yet lucid way. Below, a more extensive expression of these deliberations, contained in an academic they co-authored is delivered. The authors define communicative competence as the use of verbal and / or non-verbal behavior to achieve the favored objectives in a manner that is appropriate to the context. Communicative competence is also knowledge of the principles of effective communication and the ability to apply these principles in specific situations.

Communicative competence refers to a degree to which the desired objectives are achieved by communication in a manner appropriate to the situation. To improve one's communication skills in a variety of situations one should develop skills in three areas:

- motivation (the degree to which a person endeavors at competent communication);
- the knowledge of a given communication situation,
- the ability to communicate the appropriate messages.

The following factors condition the success or the failure in communication as well as the accomplishment of the standards of communicative competence:

- **the clarity** (the precision of messages);
- **the appropriateness** (the adequacy to the context) and
- **the effectiveness** (achieving the expected result).

All of which are taken into consideration, when the competence score of a particular person is evaluated. People communicate in a clear, appropriate, and effective way thanks to such abilities as active listening, empathy or assertiveness. The level of communication competence is one of the most important skills that a person ought to acquire during his or her lifetime.

The communication context plays equally important part in this process. The context of communication creates a framework within which an interaction occurs. The definition of competent behavior varies depending on the context. Each context impacts the factors creating motivation, the required knowledge, and the optimal skills. The context can be characterized with regard to its type

and level. Particular context types are determined by culture, time, relations, situations, place, and function. The levels of context, in turn, refer the three most common contexts of communication: interpersonal communication, the communication within a small group, and public communication.

Motivation, knowledge, skills, and context constitute basic components of the communicative competence model illustrating what one needs to achieve. This model, however, does not demonstrate how it should be obtained. Constructing a comprehensive communication model that would give guidance on what people ought to do or say in all potential situations is *de facto* not possible.

Taking into consideration the standards of competence, clarity, appropriateness, and effectiveness a person can be:

1. inappropriate and ineffective
2. inappropriate and effective
3. appropriate and ineffective
4. appropriate and effective

Ad. 1. A person represents minimized kind of interaction, i.e. s/he does not achieve the desired goals and behaves inappropriately to a situation.

Ad. 2. Despite inappropriate behavior, a person achieves his or her goals. This is maximizing form of communication.

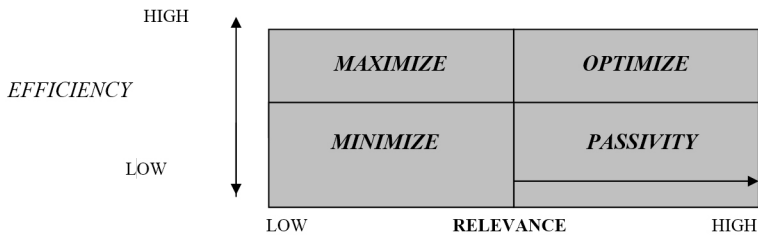
Ad. 3. In spite of his or her proper and appropriate behavior, a person does not achieve his or her goals. It is passive form of communication.

Ad. 4. A person communicating in an optimized manner achieves his or her goals without breaking any rules or principles and is the most competent one. One needs to keep in mind that clarity is competent only when it is appropriate and effective. (Morreale, Spietzberg, Barge, 2007, p. 53-89)

The figure below illustrates four basic dimensions (styles) of communicative competence:

- utterly incompetent;
- partially competent (passiveness; maximization);
- very competent (optimization).

Figure 1. Communication competence (Morreale, Spietzberg, Barge, 2007, p. 71)

After analyzing this scheme, one can conclude that competence in communication involves balancing a variety of communicative behavior and the pursuit

of an occurrence of a communicative act maintaining compliance in respect of its appropriateness and its effectiveness.

The aforementioned discussion as well as the study of literature on the subject both justify the introduction of an original approach towards the communication model in a family, a model in which one can discover the basic determinants of opportunities and threats for the development of the communication skills of young people in a family environment. One needs to bear in mind that this article does not analyze the issue of functional and dysfunctional families. The premise has been that in a given situation, one sees a family as a lasting and complete relationship, with opposite-sex parents, both of whom are the biological parents of the children and the children presented in the model are the result of their relationship.

Further, this model highlights the issue of particular circumstances of the development of communicative competence. An issue of identifying specific variables significantly correlated with the development and the presentation of the acquired social communication skills does not seem to need any justification. The model presented below (Figure 2) constitutes a construct based on the assumption that all acts of interpersonal communication, including the ones taking place within a family, are in their nature symbolic interactions. The authors believe that the mainstream pragmatism together with symbolic interactionism constitute the research paradigm navigating these deliberations.

The scheme of communication with a family, presented below, emphasizes the idea that each of the participants in the process of communication is determined by a wide range of individual and environmental factors. Before they all are identified and reviewed, one should stress that all individual differences (a basic psychological category – a subject of research in developmental psychology and other psychology sub-disciplines) impact, at times invisibly, the communication behaviors of people. A basic category of personality itself, perceived as a regulator of our intra- and interpersonal behavioral skills, as well as a factor to helping to predict the actions of a person in a given social (life) situation. Despite various concepts of personality and the plurality of approaches to explain human behavior one can extract some constant elements pointing to the fact that individual predispositions (variable conditions and of psychophysical characteristics) as well as dispositions (current personality characteristics) can, and indeed differentiate the state of the entity acting, i.e. given behavior of an individual in a given interaction. The following diagram (Figure 3) illustrates the relationships among these factors.

For the examination presented here, the readability, or rather sending the variables in the above scheme it is simple. Personality, interpreted as individuality and a certain stability of individual behavior, has been operating as a factor stimulating communication performance, thus stimulating the communication skills of an individual. Simultaneously, the socio-cognitive concept of personality contains significant personality correlates of an individual's competence and per-

sonality, as seen within the realm of the diversity of behavior in social situations (Cervone, Pervin, 2011, p. 535). Focusing on direct communication that controls behavior of an individual, the authors propose referring individual predispositions to the MBTI theory.

Figure 2. The Family Communication Model (Source: own construction)

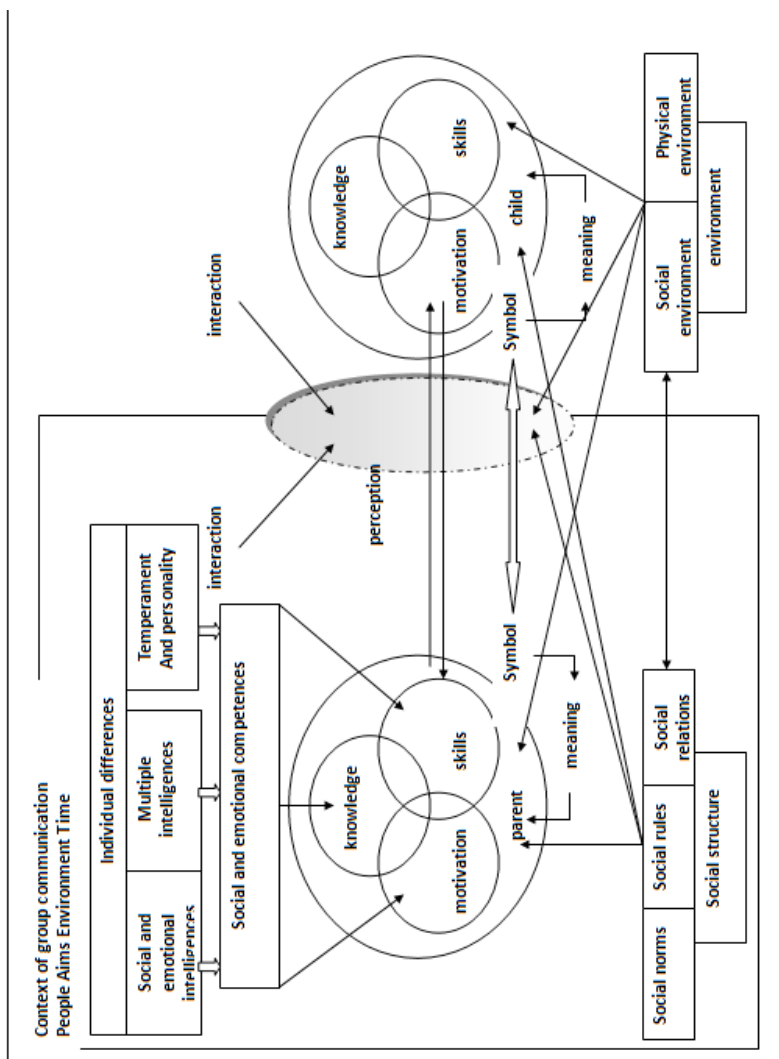
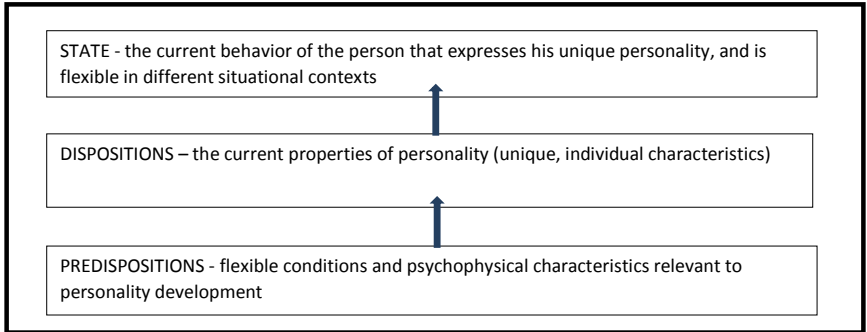

Figure 3. Personality vs behavior (Gasiul, 2006, p. 46)

MBTI typology is based on Karl Jung's concept of personality. Basic notions are presented as pairs: extraversion-introversion, identified respectively by the letters E and I; thinking-feeling, represented by T and F; and intuition-sensing marked with symbols I and S. The two American researchers have introduced one new pair, namely judging-perceiving, identified as J and P. Myers and Briggs collated four opposite pairs, which allowed for distinguishing sixteen personality types. (Čakrt, 2006, p. 59) They managed to find a way to reconcile these numerous modes of outlining human individuality. The MBTI system juxtaposes four-letter combinations, one of each pair, to form sixteen combinations of personality types. MBTI segmentation assumes that people:

- have different preferences for focusing their attention (an extrovert and an introvert);
- differ in their preferences in obtaining information (the analytical and the intuitive approach);
- have different preferences as to the decision-making (via analysis or guided by feelings);
- vary in understanding of the outside world (continuous assessment of the world or continuous observation of the world).

The following chart presents the characteristics of the above-mentioned parameters, showing the division into two types of psychological attitudes (E or I; J or P), and two types of functions (S or N; T or F).

Table 1. Basic parameters of attitudes in the MBTI system (Čakrt, 2006, p.62)

Types of attitudes - Jung's concept of personality	Psychological function		Types of attitudes - by Cook-Briggs and Briggs-Myers
	SN	TF	
External attitude - extraversion (E)	S – perception through the senses - sensing	T - analytical approach - thinking	Judging - (J)
Internal attitude - introversion (I)	N – intuitive perception - intuition	F – emotional approach - feeling	Perceiving - (P)

This approach turns out to become useful in finding the correlation of types of attitudes and psychological functions with an individual's communication conduct. The MBTI questionnaire is one of the most frequently used tools for the diagnosis of individual predisposition for a given career (education) of young people. Other definitions of personality, as a group of personality traits, BIG FIVE, offer interesting solutions on predicting communication behavior of an individual.

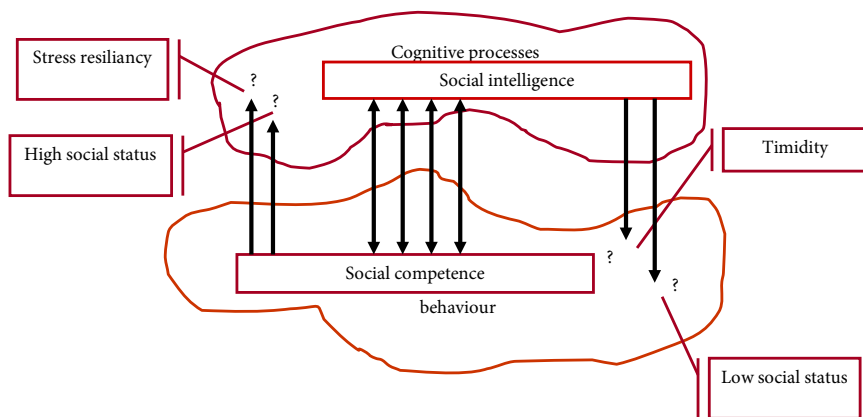
Another factor perceived as a communication behavior determinant is intelligence, which is a variable individual for each person. "...Mental capacity called intelligence is one of the most valuable, and perhaps the most precious, of human values" (Strelau, 1997, p.7). There is no unambiguous definition of the concept of **intelligence**. The common understanding of intelligence, based on observation of one's behavior in everyday situations does not differ far from the understanding of this concept adopted by psychologists, which does not mean that there is a general consensus in this regard. In fact, the stations of the scholars with regard to the characteristics of intelligence are so diverse and divergent that it is impossible to propose a definition of the concept that would be commonly accepted (Strelau, 1997: p.15). Intelligence is seen as:

1. an ability to adapt to new conditions and to perform new tasks - W. Stern;
2. mental property, which manifests itself in a relatively constant characteristic of person's efficiency of task performance - B. M. Teplov;
3. the ability to learn - G. A. Ferguson;
4. the ability to solve problems - J. Piaget;
5. intellectual potential of an organism determined by the genotype and phenotype - intelligence type A and B - D. O. Hebb;
6. behavior revealed in the course of research based on intelligence tests (so-called intelligence type C), often called the psychometric intelligence - P. E. Vernon.

Any deliberation intelligence provides data that show its significant correlation with human behavior. From the point of view of communication behavior, symbolic human interaction, the results of research in the area of social intelligence and further identification of social competence seem to be particularly useful. Social intelligence is the ability to understand other people and events as well as social processes. Guilford defines social intelligence as a pattern of specific mental abilities that differ from the others only in that they are applied to behavioral forms of representation of the world in mind, namely to the problems arising from the behavior and emotions of other people (Nęcka, 2003, s.95).

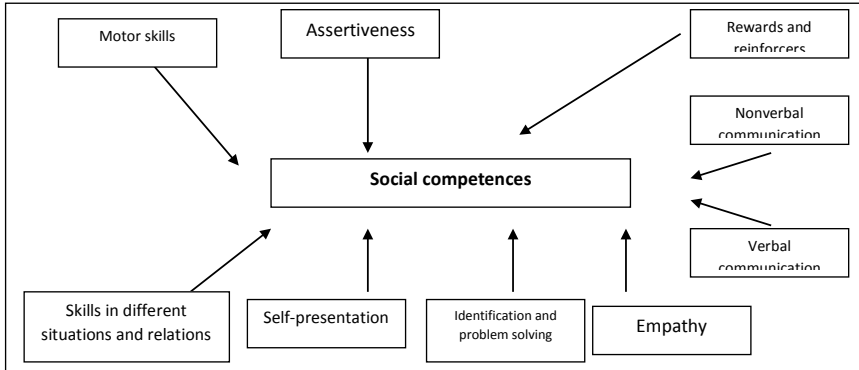
Social competence is a complex skill conditioning the efficiency to cope with a particular type of social situations, acquired by a person in the course of social training. Social competence is also seen as an ability; possessing the skills necessary to ensure that the desired effect is exerted on other people in social situations (Argyle, 2002, p. 133). The following figure shows the interdependencies between social intelligence and social competence.

Figure. 4. The relationship between social competence and social intelligence (Nęcka, 2003, p. 94)

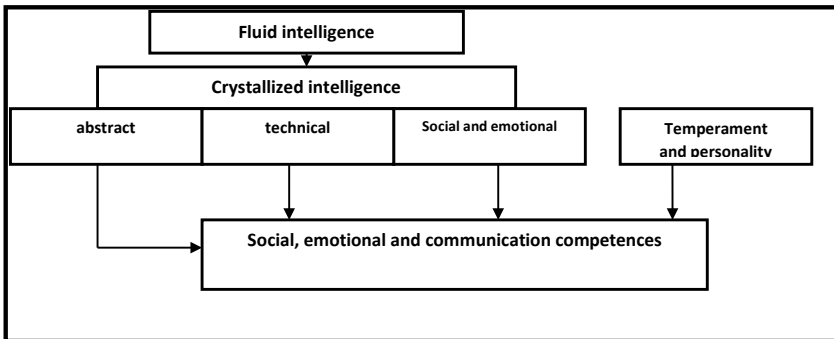
Social competence which are key determinants of the successful process of communication skills development have many components. To improve the process of fostering these competences different authors (Mackintosh, Coleman, 2002; Nečka, 2003) search for the answers to the question what psychological processes affect the effective social behavior? They analyse and discuss different components of social skills, which are presented in the following graph:

Figure 5. Components of social competences.

Moreover, what indeed indicate empirical results the communicative competence is rooted in competences and social skills which are moderated by the social intelligence. The set of mutual relations between the two concepts is presented in Fig. 6 (based on the scheme by Matczak, 2007).

Figure 6. Interrelationships and sources of social competences, emotional intelligence and personality

In conclusion, social skills are the result of social training, the intensity of which depends on the personal and temperamental variables, and the efficiency depends on intelligence, especially social intelligence, as well as its component, emotional intelligence. These assertions allow for drawing the conclusion that communicative competence of each young person, which correlates with social skills, can and should be described from the perspective of intelligence, but also

with regard to the personality traits as well as temperamental traits of family environment that constitutes the natural environment for mental development.

Treating family as an environment for so-called social context determining the communicative competence (of a child, a teenager, etc.) the following should be indicated:

- a family system within the frame of style (pattern) communication;
- the determinants of disorders caused by parents.

Each member of a family system is a member of various subsystems and at the same time and has varying degrees of power within them. Employing the criterion of a part carried out in the family, B. Harwas-Napierała distinguishes its most important subsystems:

- *a spousal subsystem (husband - wife);*
- *a parent subsystem (mother - child, father - child);*
- *a sibling subsystem (child - child).*

The interactions within each subsystem affect not only its participants but also the participants of other subsystems constituting a family system. (Harwas-Napierała, 2006, pp. 17-22). The extent to which the interacting participants address their own needs and expectations as well as the ones manifested by their partners constitute the basis for distinguishing the patterns and styles of interpersonal communication. Harwas-Napierała refers the concept of the communication style to individual variations in one's disposal extent, determining the nature of the communication activities, which can be observed in human interpersonal relations. Simply said, it is the way a person communicates with others.

Partner style - a way of communication, in which a person recognizes the importance of the needs, expectations and desires of the other person as well as his or her own. This form of communication is conducive to mutual exchange of information and feedback and revealing one's thoughts and feelings. Non-partner style - characterized by the fact that a person does not treat one's own needs and the needs of his or her partner equally. This style comes in two forms: the egocentric and the altruistic one. In the egocentric form the needs of a person outweigh the needs of the partner in the interaction. During the conversation a person interrupts the utterances, gives orders, and imposes one's own views. The altruistic form in turn is based on disregarding one's own needs and the subjecting these needs to the needs of the others. A person often yields to the pressure and demands of his or her discussion partner, and allows his or her utterances to be interrupted. These forms of communication have reduced chances of achieving an agreement and distinctly reduce the degree of satisfaction in the conversation with another person. In other words, one can distinguish three patterns of communication:

- the cooperating pattern – communication is a two-sided. The sender describes the facts and events in an objective manner. The sender does not impose the recipient how to behave and decisions are taken jointly by negotiation.

- the authoritarian pattern – the sender of the message consciously expresses what is expected from the recipient, while taking responsibility for the actions taken by the recipient.
- the manipulative pattern – the sender manipulates the emotions and needs of the recipient so that s/he undertakes the actions expected by the sender (Harwas-Napierała, 2006, p. 25).

These patterns and styles indicate that the optimal development of communication skills is the partner style and the cooperating pattern. This is where the parents by treating their child as a partner enable the comprehensive development of communication skills. Summing up the above considerations, the communication barriers in families that hinder the development of communication skills are presented in Table 2.

Table 2. The barriers to communication (McKay, Davis, Fanning, 2006)

Judging	Sending solution	Avoiding the other person's concerns
<ul style="list-style-type: none"> • criticizing • labeling • diagnosing • bragging connected with the assessment 	<ul style="list-style-type: none"> • ordering • threatening • moralizing • excessive/appropriate questioning • advising 	<ul style="list-style-type: none"> • diverting • logical argument • reassuring

Being a parent is not an easy task, on the contrary it often becomes a challenge. Most of the parents meet their children's basic needs satisfying their safety and care needs. However the emotional care is more demanding. It requires an empathic understanding of a child; acceptance and respect. For many adults such behaviors are rather difficult to be run. Good communication skills are essential to assert a child of his high self-esteem and personal worth, to legitimate his autonomy and positively stimulate his development. To have a complete communication it is necessary to include:

1. an effective listening,
2. expressing true self
3. describing the situation
4. expressing feelings by "owning" them (using a personal pronoun "I"),
5. fostering understanding of one's needs,
6. giving clear and understandable instructions
7. fostering assertive strategies

This article gives only general overview on the development and training of communication competences of the youth. Still, parents and school have limited knowledge and skills to teach and practise good communication. We believe that first step toward resolving this problem is to make them more involved in the process of understanding and identifying the barriers to communication, overcoming their conversational bad habits, modelling skills of good listening and constructive assertion, and fostering the subjective communication pattern.

References

- GARDNER H. 2002, Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce, Wydawnictwo Media Rodzina Poznań, 399 p., ISBN 978-83-7278-029-3
- GARDNER H., KORNHABER M. L., WAKE W. K. 2001, Inteligencja. Wielorakie perspektywy, WSiP Warszawa, ISBN 978-83-02-08094-2, ss. 254
- GASIUL H. 2006, Psychologia osobowości. Nurty, teorie, koncepcje, Wydawnictwo Difin Warszawa, 426 p.I, SBN 978-83-7251-634-0
- HARWAS-NAPIERAŁA B. 2006, Komunikacja interpersonalna w rodzinie, Poznań, 138 p., ISBN 978-83-232-1565-7
- MATCZAK A., 2007, Kwestionariusz kompetencji społecznych. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych PTP Warszawa, 77 p., ISBN 978-83-607-3313-4
- McKAY M., DAVIS M., FANNING P. 2001, Sztuka skutecznego porozumiewania się, GWP Gdańsk, 309 p., ISBN 83-87957-37-2
- MORREALE S. P., SPITZBERG B. H., BARGE J. K. 2007, Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza, umiejętności, PWN Warszawa, 744 p., ISBN 978-83-01-14939-0, ss. 744
- MYERS-BRIGGS I., McCAULLEY M. H. 1985, Manual: A guide to the development and use the Myers-Briggs Type Indicator, Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California
- NEŹCKA E. 2003, Inteligencja. Geneza, struktura, funkcje, GWP Gdańsk, 278 p., ISBN 978-83-89120-08-9
- SMÓŁKA P. 2008, Kompetencje społeczne. Metody pomiaru i doskonalenia umiejętności interpersonalnych, Oficyna Wolters Kluwer Kraków, 206 p., ISBN 978-83-7526-633-7
- SPECK O. 2005, Być nauczycielem. Trudności wychowawcze w czasie zmian społeczno-kulturowych, GWP Gdańsk, 336 p., ISBN 978-83-89120-82-8

Contact to author:

Aleksandra Błachnio, dr

Institute of Psychology, UKW Bydgoszcz

Address of instytution: Kazimierz Wielki Univerzity, Jana Karola Chodkiewicza 30 street,

85-064 Bydgoszcz

e-mail: aleksandra.blachnio@gmail.com

Wojciech Jan Maliszewski, dr hab.

Head of Social Work Department, University of Applied Sciences Piła

Address of instytution: Stanisław Staszic University of Applied Sciences in Piła. 64-920 Piła, Podchorążych 10

e-mail: wojciechmaliszewski23@gmail.com

OCHRANA DETÍ A MLÁDEŽE VO VIRTUÁLNO M PRIESTORE

Katarína KURČÍKOVÁ

Abstrakt: Problematika rizík spojených s digitálnymi médiami vrátane internetu je veľmi rozsiahla. Najrizikovejšími hrozbami medzi deťmi a mládežou v súčasnosti je kyberšikanovanie, ktoré má v ostatnom období gradujúcu tendenciu a čoraz brutálnejšie formy. Príspevok sa zaoberá ochranou detí a mládeže vo virtuálnom priestore a prezentuje najzávažnejšie zistenia výskumu realizovaného v rámci úlohy VEGA 1/1062/11 „Sociálno-pedagogické aspekty cyberbullyingu v podmienkach základných a stredných škôl“ realizovaný v roku 2012/2013.

Kľúčové slová: Kyberšikanovanie, ochrana detí a mládeže, virtuálny priestor, prevencia

Úvod

Problematika kyberšikanovania súvisí s agresiou a agresívnym správaním jedinca, prípadne viacerých jedincov. Ide o sociálno-patologický jav, ktorý sa stáva v súčasnosti na Slovensku, ale aj v ostatných krajinách vážnym pedagogickým, psychologickým i sociálnym problémom. Kyberšikanovanie ovplyvňuje predovšetkým meniacu sa ponuku na trhu s komunikačnými prostriedkami. Internet, mobily, on-line hry, e-mail, čety, sociálne siete, skype, youtube, užívateľské programy a aplikácie poskytujú priestor pre komunikáciu, získavanie informácií, seberealizáciu, kreativitu, súťaživosť, ale aj príležitosti pre ubližovanie a angažovanie sa agresorov. Práve preto je nevyhnutné poskytnúť uvedenému problému adekvátnu pozornosť a riešiť ho už v jeho počiatkoch.

Prevencia kyberšikanovania a ochrana detí vo virtuálnom priestore

Deti a mládež sú jednou z najviac ohrozených skupín vo virtuálnom svete, ale zároveň sú najfrekvencovanejší užívatelia nových informačných technológií. Dospelých, rodičov, pedagógov, pedagogičky i iných pracovníkov a odborníčky s mládežou zaujímajú predovšetkým odpovede na otázku: „Ako zmierňovať a eliminovať kyberšikanovanie medzi deťmi a mládežou?“. Je nevyhnutné si uvedomiť fakt, že neexistuje absolútne žiadna defenzíva proti kyberšikanovaniu, ktorá by tento fenomén úplne eliminovala. Aj napriek tomu je žiaduce zavedenie čiastočne efektívnych preventívnych opatrení. Môžeme diskutovať napríklad o zvýšení celospoločenskej informovanosti o hrozbách a devastujúcich dôsledkoch kyberšikanovania na obeť, zavádzanie projektov, programov a metodických materiálov, prostredníctvom ktorých je možné bojovať proti tomuto závažnému javu.

Súčasná situácia v oblasti riešenia negatívnych javov u detí a mládeže nás utvrdzuje o potrebe efektívnej prevencie. Prevencia v oblasti šikanovania a kyberšikanovania zahŕňa množstvo aktivít a opatrení na rozmanitých úrovniach. Niektoré z nich sa týkajú priamo šikanovania, iné prospievajú všeobecne ku kvalitnejšej školskej klíme. Ríčan a Janošová (2010) delí prevenciu v oblasti šikano-

vania nasledovne:

- prevencia na úrovni školy ako celku (vzájomná solidarita pedagógov, pedagogičiek, organizácia a hustota dozoru, školská rada, etická výchova, otvorená komunikácia a informovanosť žiakov, žiačok i rodičov o probléme šikanovania)
- prevencia na úrovni jednotlivých tried (anonymný dotazník zisťujúci šikanovanie, charta triedy, pedagogická komunita, relaxačno-zážitkové pobyty)
- prevencia na úrovni jednotlivcov (individuálne sledovanie potenciálnych obetí, pravidelné individuálne rozhovory so všetkými žiakmi)

Progresívny počet prípadov kyberšikanovania vyvoláva naliehavosť, aby sa na preventívnych opatreniach proti tomuto agresívnemu správaniu podieľali nielen rodičia, pedagógovia, vedeckí pracovníci, ale taktiež politici (Patchin, Hinduja, 2006).

Prevencia by mala byť v záujme rodičov, školy a štátu. Kľúčové je pôsobiť preventívne, teda predchádzať vzniku problémov spojených aj s kyberšikanovaním.

Prevencia šikanovania a kyberšikanovania v školskom prostredí

Ak hovoríme o úlohách školy pri riešení a prevencii kyberšikanovania, v prvom rade by sme mali obrátiť svoju pozornosť k úlohe pedagóga a pedagogičky. Ich zodpovednosť formálne zahŕňa ustanovenie jasných pravidiel, odborné posudzovanie žiakov (študentov) a žiačok (študentiek), udržiavanie bezpečnej školskej výchovy, inštalovanie monitoringu a filtrovanie softvérov, zavádzanie a hodnotenie formálnych programov zamedzujúcich kyberšikanovaniu a poučenie rodičov. (Hinduja, Patchin, 2009).

Podľa E. Vaňkátovej (2010) prevencia kyberšikanovania na školách smeruje:

- k osvojovaniu základných pravidiel bezpečného používaniu internetu,
- k vytváraniu stratégií a plánu prevencie (Vaňkátová, 2010).

Škola by mala byť vnímaná ako prostredie, v ktorom nesmie byť kyberšikanovanie podporované, musí zaujať preventívne postavenie voči tomuto prípadu. Ako výrazné pozitívum vidíme preventívne aktivity, ktoré by mali byť uskutočňované pravidelne. Za nevyhnutné považujeme realizáciu preventívnych programov, ktoré by mali byť primárne určené proti školskému šikanovaniu. Zahraničné výskumy v uvedenej oblasti jednoznačne ukazujú, že preventívny intervenčný program, ktorý je zameraný na zníženie školského šikanovania, dokáže znížiť aj výskyt kyberšikanovania (Hinduja, Patchin, 2009).

Podľa „*Koncepcie mediálnej výchovy v Slovenskej republike*“ v kontexte celoživotného vzdelávania je cieľom mediálnej výchovy na základných školách, aby žiaci a žiačky lepšie porozumeli pravidlám fungovania, dokázali posudzovať šírené posolstvá, mali by objavovať iba to hodnotné a taktiež by sa mali naučiť posúdiť negatívne vplyvy a dokázať ich eliminovať. (Koncepcia mediálnej výchovy v SR).

V rámci prevencie kyberšikanovania a šikanovania je nutné upriamiť pozornosť aj na *Metodické usmernenie č. 7/2006 – R* k prevencii a riešeniu šikanovania žiakov v školách a školských zariadeniach, ktoré sa riadi princípom – „Sme škola, kde sa šikanovanie netoleruje v žiadnych podobách!“ (Metodické usmernenie č. 7/2006)

Škola je významné miesto pre realizáciu primárnej a sekundárnej prevencie. Prevencia musí byť dlhodobá, nepretržitá a vykonávaná odborne, aby sa v budúcnosti predišlo vzniku kyberšikanovaniu. Z aspektu prevencie je dôležité, aby deti a dospelávajúci boli informovaní o tom, že internet je špecifickým prostredím, v ktorom sa ľudia správajú iným spôsobom ako v off-line prostredí, teda v reálnom svete. Kyberpriestor svojou anonymitou poskytuje možnosť agresívneho správania jednotlivca, alebo pridanie sa na stranu agresora, prípadne prizerajúceho sa svedka kyberšikanovania. V rámci prevencie kyberšikanovania by deti a dospelávajúci mali byť oboznámení s okolnosťami, ktoré môžu negatívnym spôsobom ovplyvniť ich správanie v kyberpriestore.

V prostredí základných a stredných škôl preventívne aktivity vykonávajú spolu s pedagógmi aj iní odborníci a odborníčky z pomáhajúcich profesií ako napríklad psychológ, sociálny pedagóg, či sociálny pracovník. Škola spolupracuje s centrami pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, s Policajným zborom SR a mimovládnyimi organizáciami.

Prevencia kyberšikanovania v rodine

Na prevencii kyberšikanovania participuje nielen škola, ale v prvom rade by to mala byť rodina, kde sa dieťa učí sociálnym spôsobilosťami. Rodina je v živote jedinca najdôležitejšia skupina. V prípade prístupu k technológiám a pri riešení problémov spojených s kyberšikanovaním považujeme rodinu za najsilnejšiu a najdôležitejšiu element.

Prevencia v rodine by mala začať v situácii, keď dieťa dostane k dispozícii prvýkrát mobilný telefón, alebo sa pripojí k internetu.

Kavalír (2009) konštatuje, že tak ako pripravujeme svoje dieťa na to, aby zvládlo nástrahy skutočného sveta, musíme ho naučiť prekonávať problémy, s ktorými sa môže stretnúť vo svete virtuálnom.

Hollá (2010) uvádza niekoľko rád pre rodičov. Rodičia by mali podporovať u detí vytváranie pozitívnych hodnôt a tiež vytváranie dobrých vzťahov. Zároveň chrániť svoje deti pred negatívnymi vplyvmi internetu a oboznámiť ich s možnými rizikami. Ochraňovať deti pred nevhodným obsahom, využívať rodičovskú zámku, korigovať strávený čas za počítačom. Veľký dôraz kladie na správne, vhodné a dostupné umiestnenie počítača v miestnosti a nastavenie ochrany a obmedzení. Veľký význam vidí aj v mediálnej výchove rodičov (Hollá, 2010).

V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, že reštriktívny prístup vedie síce k obmedzeniu rizika kyberšikanovania, na čo poukazujú viacerí autori (Livingstone a kol., 2011, Carier, 2008 a iní). Súčasne však deti a dospelávajúci prichádzajú aj o výhody, ktoré tieto technológie nepopierateľne poskytujú. Jedným z negatív-

nych stránok reštriktívnych opatrení je to, že obmedzením prístupu k elektronickým médiám môže dôjsť k prehĺbeniu sociálneho vylúčenia alebo vyčlenenia jednotlivca z vrstovníckej skupiny. K obmedzeniu internetu by rodičia mali teda pristupovať po dôkladnom zvážení výhod a nevýhod. Napriek tomu by však mali disponovať informáciami, ako môžu viesť deti k bezpečnému využívaniu internetu a iných elektronických zariadení.

Okrem reštriktívnych opatrení existujú ďalšie mediačné stratégie, ktoré ovplyvňujú používanie internetu deťmi a mládežou:

- aktívna rodičovská mediácia: spočíva v zdieľaní on-line aktivít, ktorým sa dieťa venuje, rozprávanie o jeho skúsenostiach s on-line svetom, zisťovanie ako tomuto svetu rozumie
- pasívna rodičovská mediácia: sprostredkovanie informácií o bezpečnom využívaní internetu, ako čeliť a predchádzať rizikám, ako sa s nimi vysporiadať, ako sa správať k neznámym ľuďom z on-line prostredia
- monitorovanie on-line aktivít: kontrolovanie počítača po tom, ako ho dieťa opustilo a spätné zisťovanie, ktoré stránky navštívilo
- technicky zameraná regulácia: používanie technologických aplikácií, ktoré umožňujú regulovať čas strávený na internete, software pre filtrovanie a blokovanie nevyžiadanych obsahov (Livingstone a kol., 2011, in. Černá, a kol., 2013, s. 128).

Napriek tomu, že ani uplatnenie viacerých stratégií nie je zárukou zníženia rizika kyberšikanovania, je dôležité, aby rodičia s deťmi komunikovali o tom, čo dieťa na internete robí, čo zažíva, s akými problémami sa stretáva. Vzájomná komunikácia prispieva k tomu, že v prípade kyberšikanovania sa dieťa zverí rodičom.

Je dôležité, aby rodič uchoval všetky dôkazy o kyberšikanovaní. V prípade riešenia alebo vyšetrovania problému sú totiž hlavným zdrojom pri obvinení agresora a preukázaní jeho činnosti.

Potrebu efektívnej prevencie akcentujú aj autorky Žiaková, Halachová (2013), ktoré venujú pozornosť možnostiam intervencie pri riešení kyberšikanovania. Konštatujú, že mnohí autori sa zhodujú na troch základných bodoch intervencie. Ukončenie komunikácie, blokovanie a oznámenie. Uvedené autorky tvrdia, že pri správnom zvládnutí prvej úrovne nemusia byť ďalšie kroky nevyhnutnými.

Výskum VEGA 1/1062/11 „Sociálno-pedagogické aspekty cyberbullyingu v podmienkach základných a stredných škôl“ realizovaný v roku 2012/2013

Internet a nadmerné používanie digitálnej techniky je spojené s mnohými negatívnymi dôsledkami, ktoré sa prejavujú narušenou koncentráciou užívateľov digitálnych médií, neschopnosťou empatie a absenciou prosociálneho správania (Spitzer, 2013). Anonymita internetu a sociálnych sietí zvädza k takým druhom konania, ktoré nie je možné akceptovať. Od predstierania inej identity až k formám agresívneho správania vo forme kyberšikanovania.

Gradácia a vzrastajúca tendencia brutality medzi deťmi a mládežou bola výzvou pre skúmanie kyberšikanovania na základných a stredných školách v Banskobystrickom kraji. Východiskovou bázou pre výskum bola teoretická analýza našej i zahraničnej literatúry z predmetnej problematiky. Aj keď bol uvedený výskum pomerne rozsiahly (691 respondentov), sme si vedomé skutočnosti, že obsahol len malý segment slovenskej populácie. Naše výsledky teda nie je možné zovšeobecniť a vzťahovať aj na iné vekové kategórie. Výhodou však je, že zahŕňa aspoň časť jedincov (škopolovinné deti a mládež), ktoré majú skúsenosti s orientáciou vo virtuálnom prostredí. Výskum taktiež upozornil na niektoré nové riziká spojené s kyberšikanovaním. Na základe zistení je potrebné uvedomiť si fakt, že šikanovanie v akejkoľvek podobe je potrebné detailne skúmať a na základe prezentovaných výsledkov zvoliť prostriedky ako negatívne pôsobenie tohto javu aspoň čiastočne eliminovať.

Výskum priniesol tieto zistenia: (Hudecová, Kurčíková, 2014):

- potvrdil fakt, že kyberšikanovanie úzko súvisí s tradičným šikanovaním
- takmer polovica respondentov a respondentiek, žiakov a žiačok stredných škôl (48,3%) je vystavená niektorej z foriem kyberšikanovania, čo korešponduje aj s výsledkami zahraničných výskumov
- najčastejšími formami kyberšikanovania na skúmaných stredných školách boli sexuálne narážky a návrhy (48,3%), vulgarizmy a nadávky na osobu respondentov a respondentiek (35,5%)
- ukázalo sa, že informovanosť o fenoméne kyberšikanovania je dostačujúca, problematická je informovanosť o bezpečnom používaní informačných technológií, čo dokumentujú získané výsledky
- 48% respondentov/tiek potvrdilo osobnú skúsenosť s kyberšikanovaním, čo korešponduje s výsledkami výskumu Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie z roku 2010
- najčastejšou formou kyberšikanovania bolo kyberšikanovanie prostredníctvom sociálnych sietí
- potvrdilo sa, že vyššia frekvencia kyberšikanovania je determinovaná anonymitou virtuálneho prostredia
- ukázalo sa, že na základných a stredných školách je nedostatočná prevencia kyberšikanovania

Nakoľko výskumnú vzorku tvorilo 691 respondentov základných a stredných škôl Banskobystrického kraja, zistenia majú regionálnu platnosť a nemožno ich zovšeobecňovať na celé Slovensko.

Výsledky výskumu však upozornili na riziká spojené s kyberšikanovaním, ktoré nemožno prehliadať. Je potrebné si uvedomiť fakt, že šikanovanie v akejkoľvek podobe je rizikovým správaním a je dôležité vynakladať patričné úsilie, aby sme tento jav eliminovali.

Šikanovanie a kyberšikanovanie má tiež vážne sociálne dôsledky, ktorým vzhľadom na rozsiahlosť a náročnosť skúmania nebolo možné venovať náležitú pozornosť. Táto skutočnosť je výzvou aj pre ďalšie kontinuálne výskumy. Dôsledky

a stúpajúca tendencia kyberšikanovania a šikanovania si vyžadujú riešenie. Aj preto sme na základe výskumných zistení odporúčali:

Na úrovni školy

- zamerať sa na dôkladnejšiu, cieľnú a pravidelnú prevenciu kyberšikanovania,
- využívať možnosti spolupráce s CPPPpP, políciou, tretím sektorom a ostatnými aktérmi,
- realizovať preventívne aktivity, projekty zamerané cielene na kyberšikanovanie,
- zvyšovať počítačovú gramotnosť detí a zavádzať mediálnu výchovu v rámci prevencie,
- zvyšovať informovanosť detí o problematike kyberšikanovania, závislosti na internete a jeho negatívnych stránkach,
- zlepšovať vzťahy medzi deťmi spoločnými akciami podľa vzoru západných krajín (navrhujeme projekt Veľký brat, kedy sa starší žiak stará o mladšieho žiaka),
- zlepšiť komunikáciu medzi pedagógom, pedagogičkou a žiakom, žiačkou vytvárať priestor dôvery,
- pri podozrení kyberšikanovania neodkladne konať a riešiť daný problém

Na úrovni rodičov

- zvýšiť informovanosť o kyberšikanovaní a jeho prevencii,
- vyššia kontrola dieťaťa pri počítači,
- komunikácia a spolupráca so školou a ostatnými inštitúciami

Môžeme konštatovať, že kyberšikanovanie patrí do kategórie rizikového správania, ktoré má v súčasnosti gradujúcu tendenciu. Nie je len záležitosťou edukačného prostredia, ale jeho výskyt zaznamenávame v rodine, pracovnom prostredí a v iných sociálnych prostrediach. Jeho nebezpečnosť akcentuje skutočnosť, že v porovnaní s tradičným šikanovaním má omnoho výraznejšie, nielen fyzické, psychické, ale aj sociálne dôsledky na jednotlivca i spoločnosť.

Záver

Informačno-komunikačné technológie sú významným prostriedkom v živote človeka. Využívajú sa v práci, v škole, ale aj vo voľnom čase. Slúžia na komunikáciu a získavanie informácií rôzneho charakteru. V súčasnosti sú dostupné skoro pre všetky vrstvy obyvateľstva rôzneho veku. Okrem pozitív v sebe nesú aj negatíva. V spojení s určitými ľudskými negatívnymi vlastnosťami sa v technickom prostredí objavuje agresia, obťažovanie, manipulácia, zastrasovanie. V súčasnosti sa pri využívaní nových technológií čoraz viac hovorí aj o šikanovaní a kyberšikanovaní. Kyberšikanovanie je pomerne nový pojem a podobne ako šikanovanie sa neprejavuje len u detí, ale aj u dospelaj populácii. Od šikanovania sa odlišuje najmä jeho skrytým pôsobením, väčšou anonymitou a formou na rozdiel od šikanovania, ktoré prebieha tzv. „face to face“. Kyberšikanovanie je zároveň závažnejšie, pretože prebieha nepretržite. Aj na základe horeuvede-

ných faktov sme sa v príspevku zamerali na ochranu detí a mládeže vo virtuálnom priestore a snažili sme sa poukázať na hlavné problémy v tejto oblasti a navrhnúť určité preventívne riešenia.

Literatúra:

ČERNÁ, A. et al. 2013. *Kyberšikana Pruvodce novým fenoménom*: Praha: Grada, 2013. 152 s. ISBN 978-80-247-4577-0

HINDUJA, S., & PATCHIN, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications (Corwin Press).

HOLLÁ, K. 2010. *Elektornické šikanovanie – nová forma agresie*. Bratislava: Iris, 2010. 92 s. ISBN 978-80-89256-58-7.

HUDECOVÁ, A. – KURČÍKOVÁ, K.: 2014. *Kyberšikanovanie ako rizikové správanie*. Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0745-7

KAVALÍR, A. (Eds.) *Kyberšikana a jej prevencia – príručka pre učiteľa*. Plzeň: Člověk v tísni. p.s. 2009.

Koncepcia mediálnej výchovy v SR. Dostupné na internete: http://www.zodpovedne.sk/download/koncepcia_medialnej_vychovy_v_SR.pdf.

Metodické usmernenie č. 7/2006-R. Dostupné na internete: <http://www.prevenciasikanovania.sk/?mod=odbornici--legislativa-sk-sk--metodicke-usbmernenie-c-7-2006-r-sk&PHPSSESSIONID=d1c2a24ac63a0b2a641077123ba757e8>.

PATCHIN, J.W., & HINDUJA, S. (2006). *Bullies move beyond the school yard: A preliminary look at cyberbullying*. Youth Violence and Juvenile Justice, 4(2), 148–169.

Projekt Zodpovedne.sk. Dostupné na internete: <http://www.zodpovedne.sk/>.

ROGERS, V. 2011. *Kyberšikana*. Praha : Portál, 104 s. ISBN 978-80-7367-984-2.

RÍČAN, P. - JÁNOŠOVÁ, P. 2001: *Jak na šikanu*. Praha. ISBN 978-80-247-2991-6

VAŇKÁTOVÁ, E. 2010. *Kyberšikanovanie ako jedno z rizík elektronickej komunikácie*. In: *Sociálna prevencia*. ISSN 1336-9679, 2010, č. 1, s. 6-9.

Kontakt na autorku:

PhDr. Katarína Kučíková, PhD.

Katedra sociálnej práce

PF UMB

Ružová 13

Banská Bystrica

Slovensko

E-mail: katarina.kurcikova@umb.sk

ROZVOJ ŠKOLSKEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE V SR - SÚČASNÝ STAV A PERSPEKTÍVY

Tatiana MATULAYOVÁ

Abstrakt: Napriek mnohým spoločenským výzvam v oblasti školstva a sociálnoprávnej ochrany detí, sa o možnosti ustanovenia pracovnej pozície sociálneho pracovníka v škole v slovenskej odbornej verejnosti takmer nediskutuje. Obsah pracovnej náplne sociálnych pracovníkov v rezorte školstva sa skôr spája s administratívnou činnosťou, ako profesionálne poskytovanými intervenciami. Cieľom príspevku je ponúknuť vybrané empirické skúsenosti a poznatky ako základ argumentácie pre potrebu iniciovania odbornej diskusie v pedagogickej verejnosti a súčasne ako stimul pre zvýšenie aktivity zo strany sociálnych pracovníkov o rozvoj tejto aplikovanej sociálnej práce.

Kľúčové slová: Školská sociálna práca. Sociálny pracovník v škole. Sociálny pedagóg.

Sociálna práca ako činiteľ spoločenských zmien a súčasne ako profesia, ktorej kľúčovou profesijnou hodnotou je sociálna spravodlivosť, je v rezorte školstva „tichou profesiou“ (Zita, 2008). Obsah pracovnej náplne sociálnych pracovníkov (v rezorte sú zamestnaní v niektorých školských poradenských zariadeniach, internátnych školách, reedukačných domovoch apod.) sa skôr spája s administratívnou činnosťou, ako profesionálne poskytovanými intervenciami. Napriek mnohým spoločenským výzvam v oblasti školstva a sociálnoprávnej ochrany detí, sa o možnosti ustanovenia pracovnej pozície sociálneho pracovníka v škole v slovenskej odbornej verejnosti takmer nediskutuje. Jednou z príležitostí, ako upozorniť na prínosy sociálnej práce v škole sú aj odborné podujatia. Cieľom príspevku je ponúknuť vybrané empirické skúsenosti a poznatky ako základ argumentácie pre potrebu iniciovania odbornej diskusie v pedagogickej verejnosti a súčasne ako stimul pre zvýšenie aktivity zo strany sociálnych pracovníkov o rozvoj tejto aplikovanej sociálnej práce^[27]. Najprv vymedzíme školskú sociálnu prácu v odbornej literatúre a slovenskej školskej legislatíve, potom priblížime najnovšie skúsenosti s implementáciou pracovnej pozície školského sociálneho pedagóga v národnom projekte; priblížime vybrané výskumné zistenia a v závere sa krátko zmienime o témach diskurzu a možnostiach a bariérach rozvoja sociálnej práce v škole v slovenských podmienkach.

Vymedzenie školskej sociálnej práce v odbornej literatúre

V odbornej literatúre sa stretávame s množstvom rôznych definícií školskej sociálnej práce. Pre účely tohto príspevku odkazujeme na heslo v českej Encyklopédii sociálnej práce^[28]: „*Školskí sociální pracovníci poskytují sociální služby škole ako inštitúcii, kde zohrávajú dôležitú integračnú úlohu v oblasti sociálnej prevencie, inter-*

27 Príspevok obsahuje informácie autorkou už publikované v iných článkoch, ktoré sú uvedené v zozname literatúry.

28 s odôvodnením, že v slovenská encyklopédia neexistuje, a uvádzaná česká je vhodným zdrojom aj pre slovenskú odbornú verejnosť vzhľadom na spoločnú históriu aj súčasnú úzku spoluprácu

vencie a pri vyvolávaní pozitívnej zmeny v prospech žiakov, ich rodín a komunit. Školský sociálny pracovník napomáha škole pri napĺňaní jej základných funkcií tým, že sprostredkúva a koordinuje sociálne služby všetkých subjektov (škola, rodina, komunita, orgány sociálno-právnej ochrany a i.) zainteresovaných na sociálnom rozvoji detí a mládeže. Jadro modernej školskej sociálnej práce predstavujú nasledujúce pracovné oblasti: poradenstvo a prípadová práca, sociálno-pedagogicky orientovaná práca so skupinou a projekty, sieťovanie a orientácia na komunitu, voľno-časové aktivity, rozvoj školy a inovácie, práca s rodičmi, prevencia násilia, sprevádzanie žiakov pri prechode zo školy na trh práce a i.

Školskú sociálnu prácu vykonávajú kvalifikovaní sociálni pracovníci, ktorí realizujú kontakt medzi rodinami žiakov a školou, spolupracujú s učiteľmi, rodičmi, vychovávateľmi a ďalšími odbornými pracovníkmi školy. Ich poslaním je napomáhať pri zvládaní osobných a rodinných problémov a rozvoji osobnostného potenciálu žiakov a študentov.“ (Tokárová – Matulayová, 2013, s. 470).

Vymedzenie školskej sociálnej práce v školskej legislatíve

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní síce uvádza medzi činnosťami, poskytovanými v rámci poradenstva aj sociálnu činnosť (napríklad poskytovanie sociálneho poradenstva, či socioterapie), ale zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch pracovnú pozíciu sociálneho pracovníka nevymedzuje. Sociálna činnosť je realizovaná pedagogickými a odbornými zamestnancami, medzi ktorých podľa platnej legislatívy nepatrí sociálny pracovník. O zmene tejto legislatívy sa v SR v pedagogickej obci nevedú diskusie.

Najnovšie skúsenosti zo Slovenska

Súčasní učitelia sa vo svojej každodennej praxi musia vyrovnávať okrem tzv. tradičných problémov detí (vývojové poruchy, neurotické problémy, agresivita, poruchy učenia) so stále vzrastajúcim počtom tzv. neštandardných pedagogických situácií (napr. Lazarová, 2005). Pedagogická obec sa v posledných desaťročiach intenzívne zaoberá navrhovaním stratégií prispievajúcich k efektívnej edukácii detí a mládeže v súčasných spoločenských podmienkach. V minulej dekáde niektorí poprední slovenskí pedagógovia navrhovali inštitút tzv. pedagóga školy, ktorého “práca by mala mať funkciu preventívnu, korektívnu i kompenzujúcu pre tie prípady a subjekty, žiakov i učiteľov, ktoré hľadajú oporu v situáciách, na ktoré nie sú pripravené a a nevedia, ako sa zachovať, najmä v javoch, ktoré sa vyskytujú v škole a vo vzťahu so školou“ (Černotová, 2004, s. 360 – 369). Z vymedzenia aktivít, ktoré by mali tvoriť pracovnú náplň pedagóga školy vyplýva ich zameranie na poskytovanie informačnej, inštrumentálnej a emocionálnej opory žiakom, učiteľom, príj. rodičom.

Odvtedy sa odborná diskusia posunula a v súčasnosti má skôr potenciál presadiť sa v školskom prostredí profesia sociálneho pedagóga a to najmä vďaka dobrej praxi z Národného projektu PROjekt INkluzívnej EDukácie (ďalej len PRINED). Prijímateľom finančného príspevku vo výške 15 773 883, 50 EUR bolo Metodicko-pedagogické centrum. Trval od 1. 4.2014 do 30.11.2015 (20 mesiacov) a bol realizovaný vo všetkých krajoch SR (NUTS III) okrem Bratislavského kraja.

Strategickým cieľom projektu bolo „modelovanie inkluzívnej školy prostredníctvom zmeny slovenského školského systému smerom k inkluzívnemu vzdelávaniu“ (Podrobný opis projektu, s. 14). Projekt PRINED pozostával z troch hlavných aktivít:

- aktivita 1 Podpora inkluzívneho prostredia,
- aktivita 2 Podpora celodenného výchovno-vzdelávacieho systému (ďalej len CVVS) na základnej škole a podporiť užšiu spoluprácu s rodinou a komunitou rómskych detí a žiakov.
- aktivita 3 Didaktická a technická podpora ZŠ a MŠ – didaktické balíčky.

Hlavné aktivity boli navrhnuté tak, aby vzájomne na seba nadväzovali a vytvárali komplexné podmienky pre modelovanie inkluzívnej školy.

Vďaka NP PRINED bolo novovytvorených celkom 604 pracovných miest:

- 354 novovytvorených miest pre odborných zamestnancov podľa zákona č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch (aj čiastočné úväzky);
- 250 novovytvorených miest pre pedagogických zamestnancov podľa zákona č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch.

Národný projekt PRINED bol veľmi pozitívne hodnotený zo strany riaditeľov, učiteľov, odborných zamestnancov aj členov skupiny hlavných experti inklúzie. Výsledky evaluácie preukazujú zlepšenie dochádzky správania aj prospechu žiakov škôl, zapojených do projektu.

Podľa učiteľov spočíva prínos odborných zamestnancov pre žiakov najmä v ich individuálnom prístupe. Oceňovali priamu intervenciu najmä u žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a s poruchami učenia a správania a odborné poradenstvo, ktoré im odborní zamestnanci poskytovali. Pozitívne bola hodnotená činnosť odborných zamestnancov vo vzťahu k rodinám žiakov. Učiteľia oceňujú zlepšenie prospechu a dochádzky žiakov a posilnenie sebavedomia žiaka a jeho motivácie. Za prínos považujú aj vytváranie vzťahu dôvery, pomoc žiakom s úlohami.

V posledných 10 rokoch vo viacerých mestách SR ojedinele pracujú sociálni pracovníci v škole najmä vďaka projektom či uvedomelosti miestnej samosprávy (Trnava, Ilava, Považská Bystrica, Ružomberok).

Z tohto pohľadu je nižšie prezentovaný národný projekt prelomovým, keďže umožnil v oveľa väčšom meradle pilotne overiť spoluprácu odborných a pedagogických zamestnancov (v tzv. inkluzívnych tímoch), ale aj prvýkrát umožnil v základných školách overiť pracovnú náplň sociálneho pedagóga. Podotýkame, že na danú pozíciu boli často prijímaní absolventi vysokoškolského štúdia sociálnej práce.

Vybrané výskumné zistenia

Podstatnú časť argumentácie v prospech etablovania pracovnej pozície sociálneho pracovníka v škole by mali predstavovať výsledky výskumných zistení. V SR sú zatiaľ k dispozícii výsledky výskumov realizovaných študentmi v rámci ich záverečných a dizertačných prác.

Prezentujeme preto vzhľadom na veľkosť výskumného súboru v tomto príspevku vybrané výskumné zistenia, získané v rámci projektu SGS FP č. 58013 Technické univerzity v Liberci s názvom Potenciál školní sociální práce v českém školství^[29]. Vo výskume bola použitá rovnaká metodika ako vo výskume M. Skyba (2014). Výsledky oboch výskumov sú veľmi podobné napriek rozdielu v lokalite výskumu a zloženiu a veľkosti výskumných súborov.

Zámerom prezentovaného výskumu mapujúceho názory pedagogických, poradenských a sociálnych pracovníkov na možnosti a bariéry etablovania doposiaľ neexistujúcej pracovnej pozície sociálneho pracovníka v škole bolo získať prvé dáta, prvú výskumnú evidenciu. Bola využitá kvantitatívna metodológia. Zber dát bol realizovaný študentkami, participujúcimi na výskume. Dotazník vlastnej konštrukcie bol overený v predvýskume. Tvorilo ho 21 otázok (z toho 7 identifikačných). Jednotlivé otázky boli formulované ako uzatvorené. Boli sústredené na 6 oblastí: úlohy sociálnych pracovníkov v škole; riešenie problémov, na ktorých by sa mali podieľať aj sociálni pracovníci v škole; činnosti sociálnych pracovníkov v škole, ktorých realizáciou by prispeli k zvýšeniu školskej úspešnosti žiakov; cieľové skupiny, s ktorými by mal sociálny pracovník v škole spolupracovať; prekážky a podmienky etablovania pracovnej pozície sociálneho pracovníka v škole.

Výskumný súbor tvorilo 648 respondentov, ktorí profesijne pôsobia v rezorte školstva na území Libereckého a Ústeckého kraja a mali záujem spolupracovať na výskume. Liberecký a Ústecký kraj je v štatistikách rezortu školstva zaradovaný k tým krajom, v ktorých je najvyššia miera rizika ohrozenia sociálnym vylúčením u žiakov.

Proporcionálnosť zastúpenia profesií vo výskume korešponduje s praxou. 70% respondentov predstavovali pedagogickí zamestnanci (učitelia, špeciálny pedagógovia, metodici prevencie, výchovní poradcovia, riaditelia a zástupcovia škôl). 16% respondentov tvorili poradenský pracovníci zamestnaní v poradenských pracoviskách a 14% respondentov tvorili sociálni pracovníci.

Uznanie špecifického problému školskej sociálnej práce

Väčšina respondentov (bez ohľadu na profesiu) sa domnievalo, že by bolo žiaduce, aby sa sociálny pracovník v škole podieľal na riešení problémov žiakov s učením vyplývajúce z odlišného jazykového, kultúrneho či sociálne znevýhodneného prostredia rodiny žiaka, nepravidelnú dochádzku, záškoláctvo, poruchy správania, šikanovanie, či vytváranie zdravej sociálnej klímy v škole.

29 Výsledky boli publikované v príspevkoch Matulayová, Pešatová (2013a, 2013b).

Uznanie špecifického spôsobu riešenia problému

Respondenti všetkých troch profesií (pedagogickej, poradenskej aj sociálnej práce) považovali za prospešné pre zvýšenie školskej úspešnosti žiakov tieto činnosti sociálneho pracovníka v škole: včasná diagnostika ohrozenia žiaka, vyhľadávacia činnosť (depistáž), krízová intervencia, nápravná činnosť, sociálne poradenstvo, vytváranie rovných príležitostí, práca s rodičmi, školská a rodinná mediácia, spolupráca s vybranými inštitúciami pri riešení individuálnych prípadov žiakov, získavanie zdrojov, komunikácia s médiami a inými organizáciami.

Kompetencie sociálneho pracovníka v škole

Najviac pedagogických a poradenských zamestnancov si myslelo, že rodinné prostredie žiakov by v prípade problémov mal posudzovať špeciálny pedagóg, čo korešponduje so súčasnou praxou v českom základnom školstve.

Naopak nadpolovičná väčšina respondentov sa zhodla v názore, že **preventívne aktivity v škole by mal organizovať sociálny pracovník**. Väčšina respondentov si myslí, že sociálni pracovníci v škole by mali zaisťovať poradenstvo v sociálnej oblasti.

Spoluprácu s rodinou žiaka, orgánmi starostlivosti o rodinu a deti a inými organizáciami by mali v škole podľa názoru respondentov zaisťovať učitelia aj sociálni pracovníci.

Podmienky pre zriadenie pracovnej pozície sociálnych pracovníkov v škole.

Respondenti označili za „veľmi dôležité“ a „skôr dôležité“ tieto podmienky:

- Je potrebné vyčleniť finančné prostriedky na zaistenie mzdových nárokov sociálnych pracovníkov v škole.
- Je potrebné zaistiť spoluprácu medzi rezortom školstva a sociálnych vecí.
- Je potrebná zmena školskej legislatívy.

Najmenej respondentov vyjadrilo súhlas s podmienkou súvisiacou s realizovaním reprezentatívnych výskumov, ktoré by preukázali potrebu sociálnej práce v školách v SR.

Prekážky, ktoré bránia ustanoveniu pracovnej pozície školských sociálnych pracovníkov

Medzi prekážky, ktoré podľa respondentov najviac bránia zriadeniu pracovnej pozície školských sociálnych pracovníkov, patria „nedostatok finančných prostriedkov na mzdy“, „chýbajúca skúsenosť multidisciplinárnej spolupráce pri riešení problémov žiakov“ a „nedostatok kvalifikovaných sociálnych pracovníkov na oblasť práce v rezorte školstva“.

Sociálna práca verzus sociálna pedagogika?

Sociálna práca sa na Slovensku v podobe vednej disciplíny a vysokoškolského študijného odboru rozvíja od roku 1991 ako reakcia na spoločenskú objednávku. V zásade je možné v jej rozvoji v teoretickej rovine identifikovať uplatnenie vply-

vu americkej „social work“ a na druhej strane koncepcie sociálnej pedagogiky. Diskusia o vzťahu sociálnej práce a sociálnej pedagogiky je stále aktuálnou témou, aj keď v poslednom období už v slovenskej odbornej literatúre nie je tak často pertraktovaná. Vhodný podklad pre argumentáciu v prospech etablovania školskej sociálnej práce je stále pohľad Anny Tokárovej (2003, s. 56-57): *„Paradigma zdôrazňujúca edukologizáciu sociálnej práce vychádza z názorov, že činnosť v sociálnej práci má v podstate výchovný a vzdelávací charakter. ... Sociálna práca a tradičná i moderná pedagogika (edukológia) vzájomne mnohostranne súvisia, sú si vzájomne blízke:*

- *historicky – mali súbežný vývoj (v praxi i teórii),*
- *mnohé ciele sociálnej práce sa dosahujú prostredníctvom výchovy a vzdelávania,*
- *jadrom mnohých činností sociálnej práce je výchova a vzdelávanie,*
- *spoločne, ale špecifickými spôsobmi zabezpečujú kvalifikovanú intervenciu do procesu socializácie a resocializácie človeka.”*

Napriek tomu, že v rezorte školstva zdanlivo majú skôr šancu uplatniť sa sociálni pedagógovia, je namieste požiadavka aspoň diskutovať možnosti uplatnenia sociálnych pracovníkov.

Ďalšie možnosti rozvoja diskusie o potrebnosti sociálnej práce v škole

Pre rozvoj školskej sociálnej práce je dôležité teoreticky rozpracovať problematiku školskej sociálnej práce. Za nemenej dôležitú považujeme popularizáciu prínosov školskej sociálnej práce medzi odbornou pedagogickou verejnosťou, ktorá podľa našich prieskumných zistení nedisponuje ani základnými vedomosťami o poslaní, cieľoch, funkciách a metódach sociálnej práce ako profesie, či praktickej činnosti.

Za dôležité pre rozvoj školskej sociálnej práce považujeme aj kvalitné odborné periodiká – zatiaľ slovenskí odborníci publikujú akademické state v spoločnom česko-slovenskom časopise Sociálna práca/Sociálna práca. Významným počínom bolo monotematické číslo 2, vydané v roku 2013, zamerané práve na školskú sociálnu prácu.

V súčasnosti už možno evidovať určité podmienky na prípravu budúcich sociálnych pracovníkov, ktorí by mohli po získaní príslušného vzdelania vykonávať povolanie školského sociálneho pracovníka. V rámci študijného programu Sociálna práca sa na rôznych univerzitách objavujú kurzy zamerané na sociálnu prácu v škole. V poslednom období boli na viacerých univerzitách úspešne obhájené diplomové, rigorózne a dizertačné práce s touto problematikou. Michaela Skyba (2014) publikovala prvú slovenskú monografiu k tejto téme.

Záver

Možnosti rozvoja školskej sociálnej práce na Slovensku v súčasnosti vidíme skôr v teoretickej rovine, ako v školskej praxi. Uvedené konštatujeme napriek vyššie konštatovaným pokrokom v danej téme v školskej praxi.

Argumentujeme bariérami, ktoré sme rozdelili na:

- **bariéry spočívajúce v súčasnom stave sociálnej práce ako vednej disciplíny** (napr. nerozvinuté teoretické východiská školskej sociálnej práce, absencia odborníkov - teoretikov, zameraných vo vedecko-výskumnej činnosti na túto oblasť sociálnej práce),
- **bariéry spočívajúce v súčasnom statuse sociálnej práce ako profesie** (ani sociálni pracovníci zaoberajúci sa otázkami sociálnoprávnej ochrany nemajú povedomie o školskej sociálnej práci, neinicujú diskusiu, nezapájajú sa ani do spoločenskej diskusie či diskusie odborníkov v otázkach školstva),
- **bariéry v rezorte školstva** (súčasná a pripravovaná legislatíva, ktorá nedefinuje školskú sociálnu prácu, neinformovanosť riaditeľov škôl a pedagogických zamestnancov o sociálnej práci, nedostatok finančných prostriedkov v rezorte školstva, resp. ekonomické problémy samospráv v pozícii zriaďovateľov, predstava, že škola je doménou pedagogických zamestnancov).

Ukazuje sa, že reálnejšie je presadenie pracovnej pozície sociálneho pedagóga. Ak by túto pracovnú pozíciu mohli vykonávať aj kvalifikovaní sociálni pracovníci bola by to možnosť aj pre rozvoj tejto aplikovanej sociálnej práce. Aj preto je dôležité iniciovať zo strany sociálnych pracovníkov diskusiu s pedagogickou verejnosťou.

Literatúra

ČERNOTOVÁ, M. 2004. Pedagog školy – nová funkcia u nás? Profesné funkcie a prieskum jeho potreby. In *Pedagogická revue*, 2004, roč.56, č. 4, s. 360 – 369.

Kolektív autorov. 2015. *Evalvačná správa z projektu PRINED – Projekt INkluzívnej Edukácie: záverečná evalvačná správa*. Bratislava: Metodicko – pedagogické centrum, 2015. ISBN 978-80-565-1415-3.

LAZAROVÁ, B. 2005. *Netradiční role učitele. O situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno : PAIDO, 2005. ISBN 80-7315-115-4.

MATULAYOVÁ, T., PEŠATOVÁ, I., HRUŠKOVÁ, R. 2013. Development of school social work in Slovakia and Czech Republic: Current Issues. In *Ljetopis Socijalnog rada*, 2013, vol. 2, no. 20. s. 319 – 329. ISSN 1846-5412.

MATULAYOVÁ, T., PEŠATOVÁ, I. 2013a. Social Workers in Schools. In *Sociální práce/ Sociální práca*, 5, 2013. Special English Issues 2013, p. 64-72.

PEŠATOVÁ, I., MATULAYOVÁ, T. 2013b. Kompetence školních speciálních pedagogů a školních sociálních pracovníků v inkluzivním školství v České republice. In *ACC Journal*, 2013, vol. XIX, no. 3, issue C. s. 112–121. ISSN 1803-9782.

SKYBA, M. 2014. *Školská sociální práca*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014. ISBN 978-80-555-1153-5.

Školská sociální práce, Sociální práce/Sociální práca, č. 2, 2013.

TOKÁROVÁ, A. Sociální práca ako vedná disciplína. In Tokárová, A. a kol.. *Sociální práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print – Pavol Šidelský, 2003. s. 45 – 79. ISBN 80-968367-5-7.

TOKÁROVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. 2013. Školní sociální pracovník. In *MATOUŠEK, Oldřich a kol. : Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7. s. 470- 472.

Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon NR SR č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ZITA, J. 2008. Binární imaginace sociální práce. Sociální práce jako „tichá profesie“ nebo morfogenetická společenská instituce? In *Sociální práce/Sociálna práca*, 2008, č. 2, s. 80-89.

Kontakt na autora

Doc. PaedDr. Tatiana MATULAYOVÁ, PhD.

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce
Univerzitní 22
771 11 Olomouc, Česká republika
tatiana.matulayova@upol.cz

**DETI AKO OBETE A PÁCHATELIA NÁSILIA
- IDENTIFIKÁCIA PRVKOV NÁSILIA V SPRÁVANÍ SA DETÍ PRO-
STREDNÍCTVOM ICH CITLIVOSTI
NA VYBRANÉ SOCIÁLNE ROLE V ŠKOLSKEJ TRIEDE**

Eva MYDLÍKOVÁ – Martina ČIERNA – Ladislav VASKA

Abstrakt: Cieľom príspevku je prezentovať výsledky výskumu, realizovaného v roku 2015 v spolupráci neziskovej organizácie a univerzitných pracovísk. Cieľom výskumu bolo identifikovať citlivosť detí na jednotlivé sociálne role v školskej triede vzhľadom na ich vek. Do výskumu bolo zapojených 533 detí zo 4 základných škôl mesta Nitra a jej okolia. Početnosť vzorky nedovoľuje zovšeobecňovať výsledky, ale niektoré výstupy výskumu naznačujú istý spôsob efektívneho „načasovania“ pri spustení preventívnych programov voči násiliu u detí základných škôl.

Kľúčové slová: Citlivosť. Sociálna rola. Školská trieda. Násilie. Preventívny program. Výskum.

Výskum sme realizovali na základe požiadavky praxe. Centrum Slniečko, n.o. Nitra dlhodobo pracuje s problematikou najmä domáceho násilia. Dlhoročné skúsenosti by chceli jeho pracovníci využiť v prospech preventívnych programov. Predpokladali sme, že existuje nejaký približný fyzický vek, v ktorom sa dieťa stáva citlivejšie na to, čo sa deje okolo neho. Citlivosť na „čítanie“ a vnímanie prejavov násilia sme prezentovali žiakom od tretieho do deviateho ročníka základných škôl tak, aby sme prostredníctvom ôsmich sociálnych rolí v triede identifikovali ich schopnosti rozoznávať prejavy násilia a priradiť ich k zdroju. Výsledky výskumu by mali byť použité v ďalších projektových činnostiach Centra Slniečka tak, aby sa preventívne programy pre žiakov základných škôl optimálne nasadzovali v čase, keď žiaci len začínajú vnímať agresívne prvky správania sa v triede. Ďalším benefitom výskumu by mali byť témy, ktoré ich citlivosť zvyšujú.

Vo výskume sme pracovali najmä s pojmami ako sú identita, sociálna rola a agresivita.

Názov projektu, v rámci ktorého sa výskum uskutočnil bol: Intervenčné centrum Slniečko, vzdelávacie preventívne , intervenčné centrum na pomoc deťom obetiam násilia. Realizátorom projektu bolo Centrum Slniečko, Bottova 32, 949 01 Nitra. Hlavným cieľom projektu bolo vytvorenie účinného systému ochrany detí prostredníctvom:

Realizátorom výskumu boli pracovníci Trnavskej univerzity v Trnave a Univerzity Komenského v Bratislave.

Cieľom výskumu bolo *identifikovať citlivosť detí na jednotlivé sociálne role v školskej triede vzhľadom na ich vek.*

Metódy zberu a spracovania údajov:

1. Na **zber údajov** sme použili dotazník pod názvom „Hádaj, kto ...“. s 18 otázkami a 6 podotázkami. Dotazník je modifikovanou verziou dotazníka, ktorý publikoval Michal Kolář vo svojej monografii „Bolest šikanování“ (Praha, 2001) a ktorú upravil pre potreby Centra Slniečko jej pracovník Ladislav Maczko. Každá otázka je viazaná na sociálnu rolu, ktorú v triede isté osoby zohrávajú. V dotazníku sa objavuje nasledovných 8 sociálnych rolí, ktoré uvádzame postupne v grafoch: (1) zabávač, (2) bitkár a agresor, (3) Múdry a rozumný, (4) Charakterný, odvážny, vodca, (5) vylúčený, (6) obeť, (7) obľúbený, (8) žalobaba.
2. Získané údaje boli **spracované** štandardnými štatisticko-matematickými postupmi. V prvej fáze bola použitá deskriptívna štatistika s cieľom podrobného popisu a vyhodnotenia zistených skutočností - percentuálneho vyjadrenia nameranej citlivosti pre jednotlivé sociálne role, ako aj určenie mier centrálnej tendencie v závislosti od príslušnosti žiakov k vekovej kategórii (ročníku).

V druhej fáze - pre potreby potvrdenia výskumnej hypotézy - sme, vzhľadom na ordinálnu škálu merania, použili Spearmanov koeficient poradovej korelácie, na ktorého vyhodnotenie sme využili štatistický softvér SPSS.

Cieľová skupina výskumu bola vytvorená zo žiakov tretích až deviatych ročníkov 4 základných škôl v Nitre, spolu 533 v nasledovnom počte podľa ročníkov: 3.r./39, 4.r./38, 5.r./87, 6.r./87, 7.r./95, 8.r./99, 9.r./88.

Zber údajov: trval počas mesiacov február - marec 2015, žiaci boli vyberaní náhodným výberom v kontaktných školách a keďže preventisti osobne zbierali dotazníky, mali 100% návratnosť.

Hypotéza :

H_0 Narastajúci vek nemá vplyv na schopnosť rozlišovať jednotlivé sociálne role žiaka v školskom prostredí.

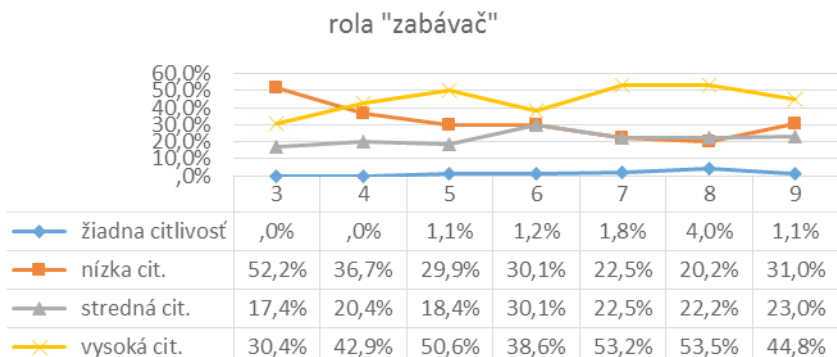
H_1 S pribúdajúcim vekom rastie citlivosť dieťaťa rozlišovať jednotlivé sociálne role žiakov v školskom prostredí.

Správa z výskumu

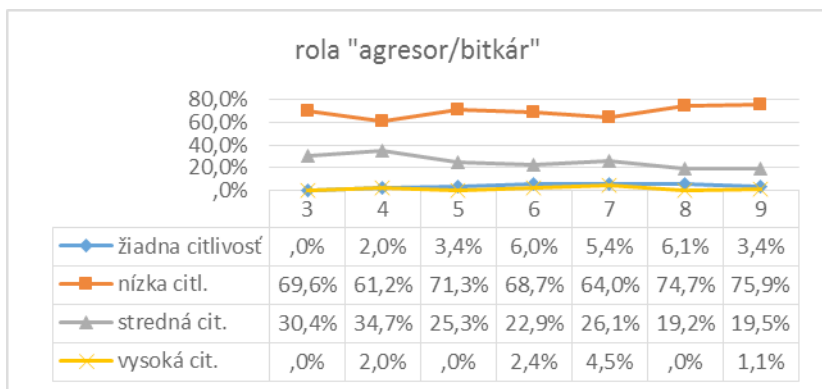
Výsledky budeme interpretovať podľa vytypovaných 8 sociálnych rolí, ktoré deti v triedach vnímajú. Každá rola je vyhodnocovaná samostatne. Na vodorovnej osi je uvedený vek dieťaťa, daný jednotlivými ročníkmi v škole (od tretej triedy až po deviatu).

Na zvislej osi sú percentá, charakterizujúce úroveň citlivosti na danú rolu. Pre zúžený priestor, budeme prezentovať skrátené verzie výsledkov rolí a 3 role kontextované agresiou úplne.

1) Rola zabávač

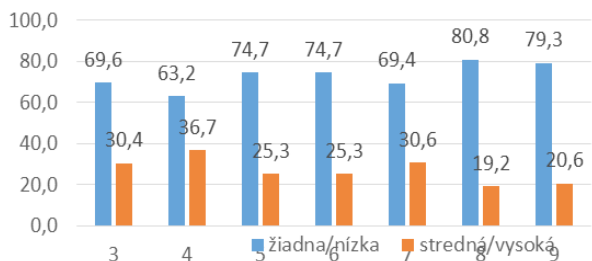
2) Rola agresor, bitkár

V treťom ročníku až 69,6% žiakov je nízko citlivých na rolu agresora, čo významne potvrdzuje aj hodnota 0 u žiadnej a vysokej citlivosti. 30,4% žiakov má strednú citlivosť na rolu agresora. Vo štvrtom ročníku nízka citlivosť mierne klesá na úroveň 60%, jemne stúpa stredná úroveň a minimálne (na 2%) aj žiadna a vysoká úroveň citlivosti.

V piatom ročníku opäť stúpa nízka citlivosť až na 71,3%, žiadna citlivosť na 3,4%, stredná citlivosť tiež klesá na úroveň 25,3% a vysoká na 0%. V šiestom ročníku trend mierneho prepadu citlivosti pokračuje a to tak, že žiadnu citlivosť na agresora prežíva 6% žiakov, nízku 68,7%, strednú 22,9% a vysoká sa dostáva takmer na úroveň štvrtého ročníka (2,4%). V siedmom ročníku sa trend predchádzajúceho ročníka s malými odchýlkami udržiava na úrovni žiadne citlivosti 5,4%, nízkej 64%, strednej 26,1% a vysokej 4,5%. V ôsmom ročníku sa objavuje opäť nulová hodnota pri vysokej citlivosti a u žiadnej rastie percento na 6,1%, zvyšuje sa nízka citlivosť na takmer 75% a stredná klesá na 19,2%. V deviatom ročníku sa žiadna citlivosť pohybuje okolo 3,4%, nízka sa zvyšuje na úroveň skoro 76%, stredná oproti mladším ročníkom dosť klesá a vysokú prežíva len 1,1%.

rozdiel vnímaná role "agresor/bitkár"

Pri spojení 4 úrovni do dvoch: 1) žiadnej a nízkej citlivosti a 2) strednej a vysokej citlivosti sme získali obraz o tom, že najväčšie rozdiely medzi v odpovediach sú o ôsmakov a deviatakov, ktorí agresiu vnímajú skôr minimálne. Tretiaci sú ešte pomerne „mladí“ na identifikáciu role agresora, vo štvrtom ročníku sa im zvyšuje citlivosť, aby v piatom a šiestom trochu „zlahostajneli

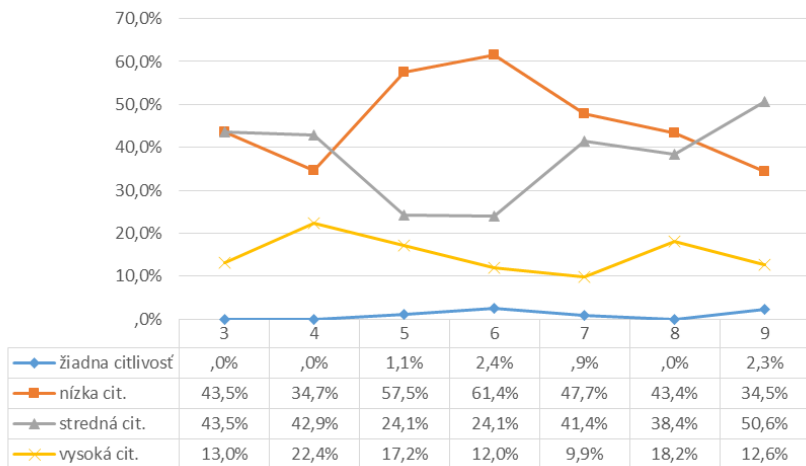
medián role "agresor/bitkár"

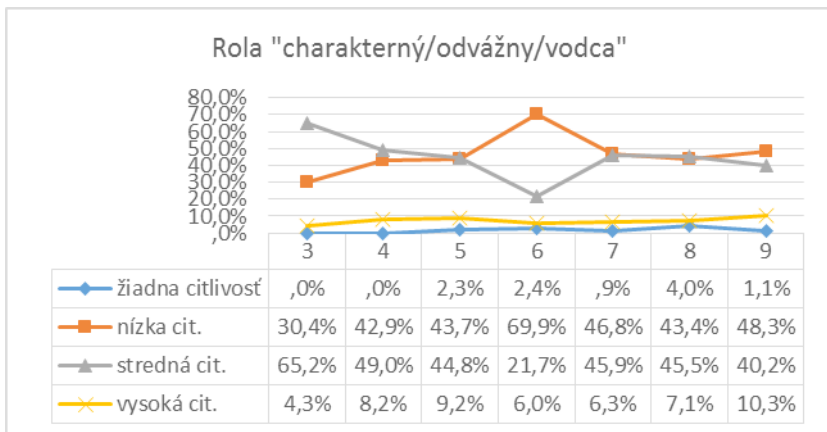
Stredová hodnota odpovedí žiakov všetkých ročníkov na ich citlivosť na rolu agresora je na úrovni nízkej citlivosti.

3) Rola **múdry, rozumný**

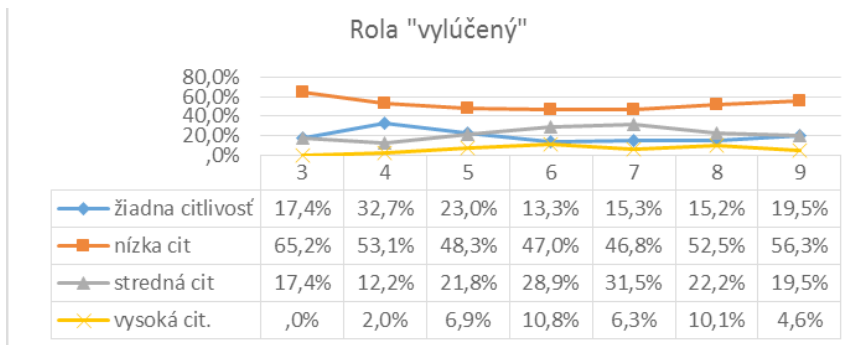
Rola "múdry/rozumný"

4) Rola charakterný, odvážny, vodca

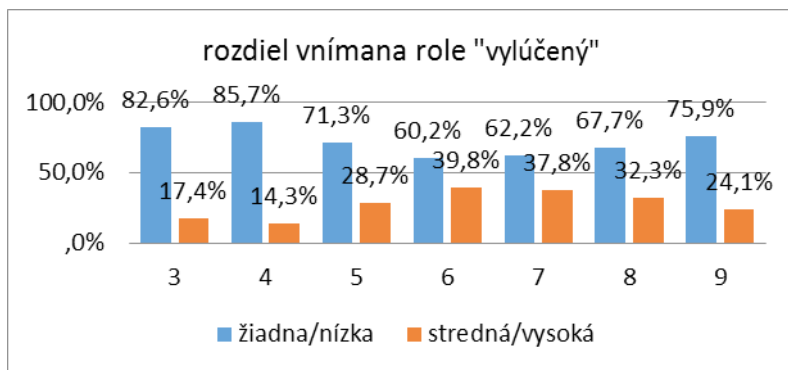

5) Rola vylúčený

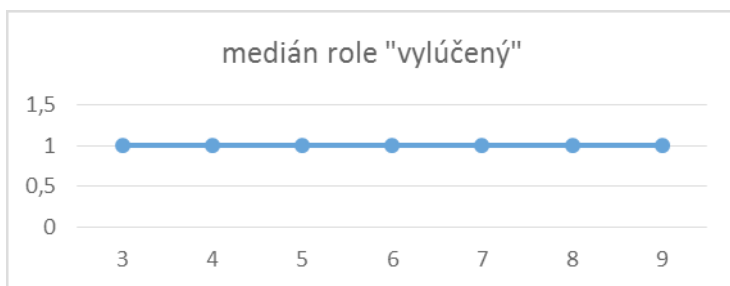
Ďalšou rolou, ktorú budeme interpretovať je rola *vylúčený*. Táto rola oproti ostatným prináša zaujímavé a výraznejšie výsledky v kategóriách žiadna a nízka citlivosť na rolu v porovnaní s ostatnými rolami. V treťom ročníku základnej školy nie je vykázaná žiadna citlivosť na rolu u 17,4% detí. Nízka citlivosť na rolu *vylúčený* je v tomto ročníku najvyššia a dosahuje hodnotu 65,2%. Stredná citlivosť je identifikovaná u 17,4% detí a vysoká citlivosť ako v jedinom ročníku pri tejto role vykazuje nulovú hodnotu. Vo štvrtom ročníku je žiadna citlivosť tiež pomerne vysoká, keď po treťom ročníku dosahuje druhú najvyššiu hodnotu oproti ostatným ročníkom a to 32,7%. Nízka citlivosť na rolu sa objavuje u 53,1% detí, stredná citlivosť dosahuje 12,2% a vysoká citlivosť je na úrovni 2%, čo je oproti ostatným ročníkom druhá najnižšia hodnota. V piatom ročníku základnej školy dosahuje žiadna citlivosť na rolu 23%, nízka citlivosť 48,3%, stredná citlivosť je vykázaná u necelých 22% detí a vysoká citlivosť je zaznamenaná u 6,9% detí piateho ročníka základnej školy.

V šiestom ročníku vykazuje žiadnu citlivosť 13,3% a nízku citlivosť 47% detí (čo je v oboch prípadoch spolu so siedmim ročníkom najnižšia hodnota v týchto kategóriách citlivosti v porovnaní s inými ročníkmi) Najvyššia (spolu so siedmim ročníkom) oproti iným ročníkom je stredná citlivosť, keď dosahuje úroveň takmer 30% a vysoká citlivosť dosahuje hodnotu 10,8%. V siedmom ročníku základnej školy je identifikovaných 15,3% detí, ktoré majú veľmi nízku (žiadnu) citlivosť a takmer 47% detí, ktoré majú nízku citlivosť na rolu *vylúčený*. So strednou citlivosťou na predmetnú rolu reaguje 31,5% detí a vysoká citlivosť dosahuje hodnotu 6,3%, čo sú paralelne so šiestym ročníkom najvyššie hodnoty v týchto kategóriách oproti ostatným sledovaným ročníkom. V ôsmom ročníku sa žiadna citlivosť na rolu prejavuje u 15,2% detí, nízka citlivosť u 52,5%, stredná u 38,4% a vysoká u 4,6% detí. V deviatom ročníku dosahuje žiadna citlivosť na rolu 19,5%, nízka citlivosť dosahuje až 56,3%, stredná citlivosť dosahuje hodnotu 19,5% a úroveň vysokej citlivosti sa objavuje u 4,6% detí deviateho ročníka.

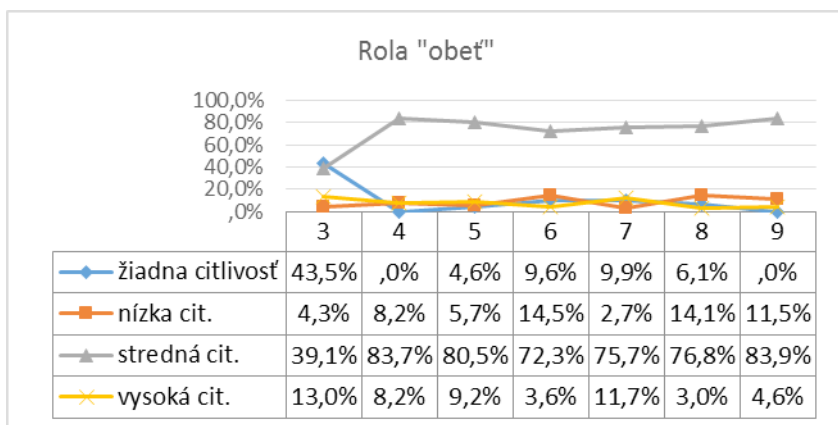
Zaujímavé výsledky vychádzajú pri spojení úrovni citlivosti: žiadna a nízka oproti strednej a vysokej, pretože sú výraznejšie napr. oproti rozdielom v rolách vodca a múdry a zároveň je to jedna z rol, ktorá vykazuje vďaka spojeniu úrovni najnižšiu citlivosť na rolu oproti ostatným. Čisto hypoteticky sa však medzi vylúčenými môžeme vyskytovať rovnako potenciálna obeť, ako aj potenciálny agresor. Najvýraznejšie rozdiely sa teda v rámci predmetnej role objavujú u detí tretích a štvrtých ročníkov, postupne sa rozdiely znižujú, keď sú najmenšie najmä v šiestom a siedmom ročníku a približne rovnaké v piatom a deviatom ročníku. Zaujímavé je aj poznanie, že v posledných dvoch rokoch štúdia sa citlivosť na rolu znovu postupne znižuje (najvyššiu hodnotu spojením úrovni dosahuje u žiakov šiesteho a siedmeho ročníka).

Graf 5.3 Miera centrálnej tendencie (medián) pre rolu „vylúčený“

Aj stredová hodnota potvrdzuje predchádzajúce spracovanie údajov, keď vo všetkých ročníkoch vykazujú nízku citlivosť na rolu *vylúčený*.

6) Rola **obete**

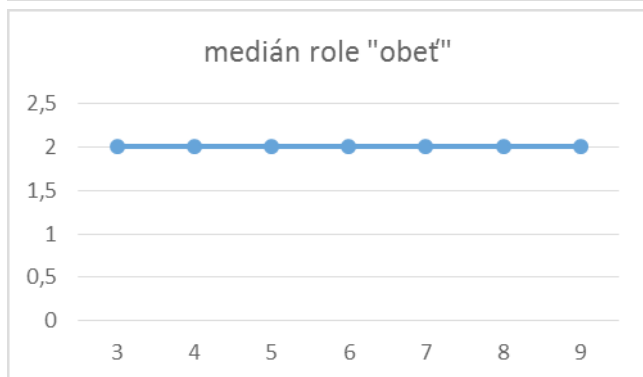
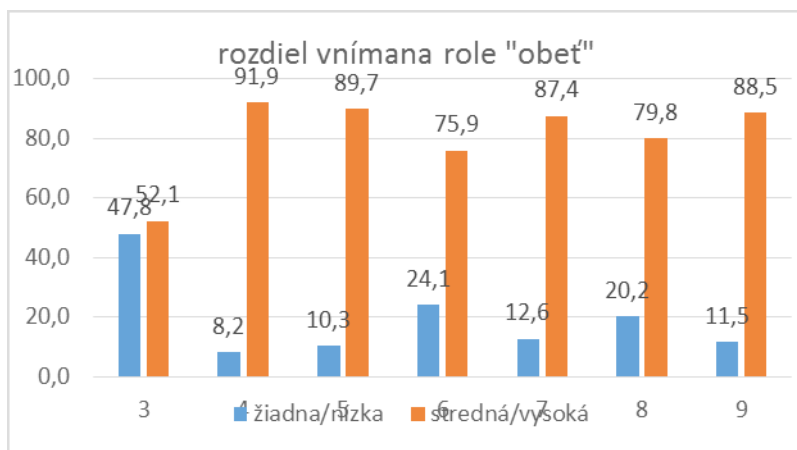
V treťom ročníku základnej školy až 43 % detí nevykazuje žiadnu citlivosť na rolu obeť. 39% tretiakov strednú citlivosť, 13% vykazuje vysokú citlivosť a len 4% nízku. Vo štvrtom ročníku už vyše 83% detí vykazuje strednú citlivosť na rolu obeť, nízku a vysokú vykazuje po 8% a žiadna citlivosť sa nevykazuje. V piatom ročníku základnej školy stredná úroveň citlivosti stále dosahuje vyše 80%, vysoká citlivosť sa udržuje okolo 9% a žiadna a nízka majú po 5%. V šiestom ročníku stredná citlivosť dosahuje asi 72%, nízka cez 14%, žiadna 9,6% a vysoká len 3,6%. V siedmom ročníku stále najvyššie hodnoty dosahuje stredná citlivosť (75,7%), žiadna a vysoká boli na úrovni okolo 10% a najnižšia 2,7% bola úroveň nízka. V ôsmom ročníku stredná citlivosť bola na úrovni 76,8%, trocha sa zvýšila nízka úroveň citlivosti na 14,1%, žiadna citlivosť na 6,1% a vysoká na 3%. V deviatom ročníku dosahuje stredná úroveň citlivosti takmer 84%, s nízkou citlivosťou reaguje 11,5% deviatikov, s vysokou citlivosťou 4,6%.

Žiadnu alebo nízku citlivosť na rolu obeť vykazuje 47,8% tretiakov, 8,2% štvrtákov, 10,3% piatakov, 24,1% šiestakov, 12,6% siedmakov, 20,2% ôsmakov a 11,5% deviatikov. Strednú a vysokú úroveň citlivosti dosahuje 52,1% tretiakov,

91,9 štvrtákov, 89,7% piatakov, 75,9% šiestakov, 87,4% siedmakov, 79,8% ôsmakov a 87,5% deviatakov.

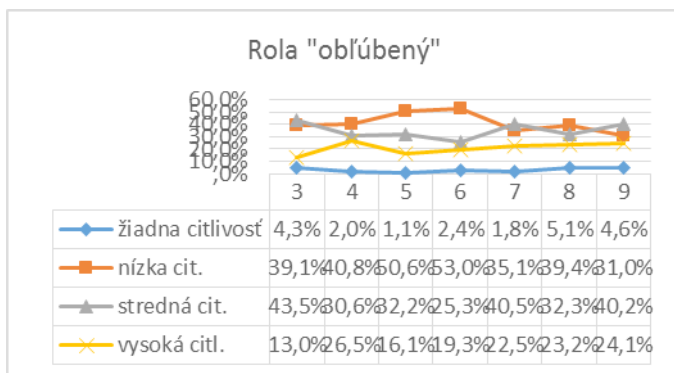
Ako vidíme z nasledujúceho grafu , najviac rozpačití sú z vnímania role obete najmä tretiaci. Takmer rovnako majú percentuálne zastúpenie nulovej alebo veľmi nízkej úrovne a strednej a vysokej úrovne citlivosti na danú rolu. Citlivosť sa začína prudko diferencovať v nasledujúcom, štvrtom ročníku v prospech zvyšovania citlivosti, kedy dosahuje aj najvyššiu citlivosť. Potom veľmi mierne opadáva, aby v šiestom ročníku mala tendenciu sa trochu zvyšovať necitlivosť. V deviatom ročníku sa rozdiel medzi necitlivosťou a citlivosťou opäť zvyšuje.

Ako kritické obdobie sa nám teda javí najmä obdobie tretieho ročníka základnej školy, kedy polovica detí nevie vníma rolu obete vôbec lebo len veľmi slabo a potom v období šiestej triedy, kedy deti akoby zľahostajneli voči roli obete a nulová a nízka citlivosť začína rásť.

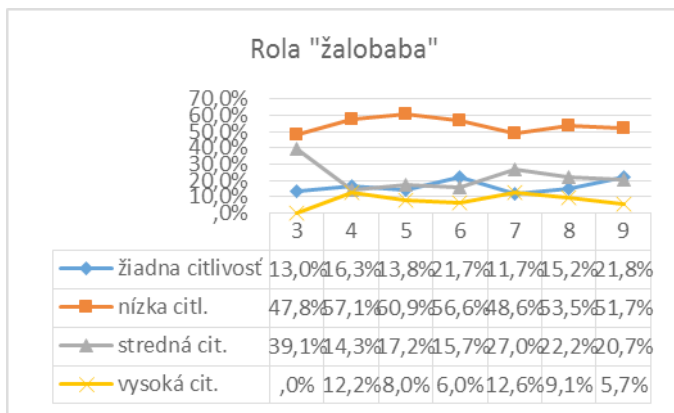

Medián nám označuje stredovú hodnotu, ktorá sa vyskytovala v spektre jednotlivých odpovedí . Ako vidíme z grafu, u všetkých ročníkov sa uprostred frekvencie odpovedí nachádzala stredná citlivosť ako mediánová hodnota.

7) Rola oblúbený

8) Rola žalobaba

Overenie hypotézy :

Tabulka 1 Koefficienty reprezentujúce vzájomný vzťah veku a citlivosti dieťaťa na jednotlivé sociálne role žiakov v školskom prostredí- **Spearman Correlation**

	Hodnota	Signifikantnosť
zabávač	,060	,161
bitkár/agresor	-,087	,042
múdry/rozumný	,051	,235
charakterný/odvážny/vodca	-,013	,757
vylúčený	,063	,145
obeť	,007	,874
oblúbený	,068	,116
žalobaba	-,004	,921

Vzájomný vzťah narastajúceho veku a citlivosti dieťaťa na jednotlivé sociálne role žiakov v školskom prostredí nebol na základe nameraných hodnôt Spearmanovho korelačného koeficientu potvrdený ani v jednom prípade, keďže všetky hodnoty sú pod hranicou 0,5, ktorá podľa Cohenovej klasifikácie predstavuje hranicu potrebnú pre zamietnutie nulovej hypotézy H_0 a prijatie alternatívnej hypotézy H_1 . Namerané hladiny štatistickej významnosti (signifikantnosť), okrem jednej role – „bitkár/agresor“, sú nesignifikantné ($> 0,05$), čo v končnom dôsledku dokazuje, že sa súvislosť medzi dvoma definovanými premennými nepreukázala žiadna, popiera existenciu vzájomného vzťahu medzi narastajúcim vekom a vnímaním sociálnych rolí žiakov v školskom prostredí.

Na základe uvedeného, teda môžeme konštatovať, že neexistujú dôkazy pre zamietnutie nulovej hypotézy v prospech alternatívnej hypotézy, a tiež neexistuje štatisticky významný vzťah medzi dvoma zvolenými premennými.

Abstrahovaná interpretácia výsledkov výskumu

Zvyčajný vek pre **tretí ročník** je 8-9 rokov. Je to obdobie, v ktorom deti dosť polarizovane vnímajú rolu zabávača triedy. V spracovaní výsledkov nás najviac zaujímajú role, ktoré sú spojené s násilím, agresivitou detí a to role: 2 Agresor, 5 Vylúčený, 6 Obeť a čiastočne aj 8 Žalobaba.

Prevažná väčšina detí tohto obdobia ešte rozoznáva pomerne ťažšie aj rolu agresora, ale aj rolu obeť a rolu žalobaby v triede. Všetky tieto role tretiaci vnímajú skôr rozpačito, so slabou schopnosťou diferencovať rozdiely. Rola vylúčený je v tomto období detí vnímaná podobne ako ostatné role súvisiace s násilím/agresivitou detí, keď sa vyššia citlivosť na ňu prejavila minimálne.

Vo **štvrtom ročníku** (9-10 rokov) dokáže agresiu v správaní u spolužiakov väčšina štvrtákov identifikovať na nízkej strednej úrovni v pozícii agresora, ale rolu obeť už vie veľmi jasne a dobre identifikovať vyše 91% respondentov. Žalobaba a vylúčený sú rola, ktorú rozlišujú relatívne rozmanito, no nie sú stále na ňu veľmi citliví a v prípade vylúčeného je to dokonca v spojení úrovni žiadna a nízka citlivosť najvyšší výsledok zo všetkých ročníkoch pri predmetnej role (takmer 86%).

V **piatom ročníku** (vek 10-11 rokov) rolu agresora a bitkára ešte stále vnímajú aj piatáci pomerne nevýrazne a skôr menej, než vôbec vnímajú. Táto skutočnosť je v protiklade k vnímaniu role obeť, ktorú piatáci vnímajú dosť ostro a jasne. Žalobaby a vylúčení v triede sa pravdepodobne nejako zvlášť neriešia, pretože ich identifikácia ostatnými má skôr nižšiu úroveň, čo dokazuje aj stredová hodnota citlivosti.

V **šiestom ročníku** (11-12 rokov) vnímajú agresorov šiestaci podobne ako piatáci, a teda nie je viditeľná nejaká prudká citlivosť, ale nedá sa povedať, že ani necitlivosť voči páchaniu agresie. Rovnako je to aj s vnímaním obeť agresie a síce, že šiestaci sú relatívne dosť citliví na obeť násilia a dokážu ich identifikovať. To isté platí aj o role vylúčeného, keď citlivosť na túto rolu je oproti ostatným ročníkom najvyššia (takmer 40%). Šiestaci zo všetkých ročníkov najmenej vnímajú rolu žalobaby.

V **siedmom ročníku** (12-13) rokov na rolu agresora reagujú siedmci skôr s nízkou citlivosťou, a len jedna tretina z nich má vyššiu citlivosť. U role obete je to naopak, len jedna tretina vykazuje nízku citlivosť alebo žiadnu a dve tretiny reagujú so strednou alebo vysokou citlivosťou. Žalobabu v triede vníma takmer 60% na nízkej úrovni. Rola vylúčený naberá znovu (podobne ako v treťom a štvrtom ročníku) rastúci trend v zmysle necitlivosti na rolu, keď do posledného ročníka stúpa zo 62,2% až po takmer 76% pri porovnaní žiadnej/nízkej so strednou/vysokou citlivosťou.

V **ôsmom ročníku**, kedy deti priemerne dosahujú vek približne 13-14 rokov nevnímajú agresora veľmi citlivo (prevažne na nízkej úrovni) s vysokou citlivosťou dokonca nie je v triedach ôsmakov nikto. Aj v týchto ročníkoch sa udržuje však trend, že na rolu obete sú deti oveľa citlivejšie, než na rolu páchatela a síce, že obeť dokáže identifikovať až takmer 4/5 respondentov. Deti nereagujú nejako obzvlášť citlivo ani na rolu žalobaby, kde sa priemerná úroveň pohybuje skôr na nízkych hodnotách. Zaujímavosťou je fakt, že rola vylúčeného je v ôsmom ročníku vnímaná s veľmi nízkou citlivosťou, čo je oproti role obete významný výsledok a najmä v porovnaní s citlivosťou akú majú voči agresorovi/bitkárovi (sú takmer totožné).

Deviatci, sú deti vo veku prevažne do 14 do 15 rokov. V tomto ročníku sa necitlivosť voči agresorovi dosahuje najvyššiu úroveň práve v ôsmom a deviatom ročníku základnej školy. Naopak, citlivosť na role obete sa udržiava na vyššej úrovni. Rola žalobaby ani v tomto ročníku nezohráva zvlášť významnú rolu a je skôr na nižšej úrovni. Zo žiakov na druhom stupni dosahuje citlivosť na rolu vylúčený najnižšiu úroveň, keď sa približuje k žiakom tretieho a štvrtého ročníka. Necitlivosť na túto rolu je podobná ako necitlivosť voči agresorovi.

Citlivosť na **rolu zabávača** sa vzhľadom na vek vyvíja tak, že od tretieho ročníka plynulo rastie pozitívna citlivosť. Jedine v tretej triede by sme mohli povedať, že pre žiakov táto rola nemá väčší význam. Od štvrtého ročníka však jej význam plynulo rastie a kulminuje v siedmom a ôsmom ročníku.

Rola **múdreho** a citlivosť na ňu u žiakov prináša oproti iným rolám relatívne vyrovnané hodnoty, najmä v kontexte porovnania spojených úrovní (žiadna/nízka vs. stredná/vysoká). Za výraznejší rozdiel a výsledok možno medzi ročníkmi vnímať to, keď najmä u žiakov piateho, šiesteho, ale aj siedmeho ročníka je vykázaná vo väčšej miere nízka až žiadna citlivosť na rolu oproti ostatným ročníkom, kde na rolu múdry reagujú žiaci citlivejšie, resp. ju vedia identifikovať.

Vodca/charakterný – tak ako pri predchádzajúcej role, možno aj tu konštatovať, že sa jedná o pomerne vyrovnané „skóre“ v súvislosti s jej vnímaním žiakmi vo všetkých ročníkoch. No je potrebné upozorniť na fakt, že citlivosť na rolu v kontexte rozdielov (žiadna/nízka vs. stredná/vysoká) má klesajúcu tendenciu do piateho ročníka (zvyšuje sa necitlivosť), v šiestom prichádza k veľkému „prepadu“ (takmer 73% je vykázaná nízka až žiadna citlivosť) a potom sa výrazným „skokom“ vráti na úroveň štvrtého ročníka a do posledného roku štúdia sa udržuje citlivosť v oboch spojených porovnávaných úrovniach na približne rovnakej hodnote. Zaujímavosťou je aj to, že na rolu vodcu sú najviac citliví tretiaci, no a najmenej spomínaní šiestaci. Rola vodcu má stredovú hodnotu vo všetkých ročníkoch rovnakú.

Citlivosť na rolu **oblúbený** vzhľadom k veku plynulo rastie smerom k pozitívnej citlivosti a následne klesá pri žiakoch piateho a šiesteho ročníka. V ostatných ročníkoch (od siedmeho vyššie) je však viditeľný výraznejší posun (a návrat) k zvyšujúcemu sa trendu pozitívnej citlivosti na rolu. Najviac citliví na rolu sa tak javia siedmci a deviataci.

Vnímanie **agresívneho** správania sa v triede, fixovaného na konkrétne osoby, páchajúce násilie je skôr nízka. Relatívne najcitlivejší sú štvrtáci a najnecitlivejší sú ôsmaci a deviataci.

U role **obete** je to trochu inak. Tretiaci ešte akoby nedokázali veľmi rozlišovať obeť násillia, čo sa dramaticky mení vo štvrtom ročníku. Vysoká úroveň citlivosti na obeť ostáva zachovaná až do deviateho ročníka a má pomerne vyrovnanú a vysokú úroveň.

Rolu **žalobaby** indiferentne vnímajú tretiaci, čo sa mení v štvrtej triede a zostáva od nej na úrovni skôr nízkej miery vnímania. Najnižšie prejavene schopnosti identifikovať rolu sú v šiestom ročníku, ale aj v štvrtom a piatom a deviatom.

Rola **vylúčeného** je vnímaná všetkými ročníkmi pomerne jasne – žiaci vykazujú voči tejto role výraznú necitlivosť, akurát mierne klesá „necitlivosť“ a tým narastá citlivosť na túto rolu, ktorá je ťažšie rozpoznateľná. Túto rolu je možné interpretovať aj ako rolu, kde vylúčeným môže byť agresor aj obeť najmä u žiakov šiesteho, siedmeho a čiastočne aj ôsmeho ročníka.

Záverom

Štatistická významnosť medzi vekom a zvyšovaním citlivosti na jednotlivé sledované role sa nám nepotvrdila. Pravdepodobne z dôvodu málopočetnej vzorky jednotlivých ročníkov. Mediány nám však naznačili istú diferenciáciu. Pri podrobnej analýze výsledkov podľa ročníkov a podľa rolí sme zistili, že tretiaci nedokážu citlivejšie diferencovať sociálne role v triede. Toto sa dosť prudko mení vo štvrtom ročníku. Vo všetkých ročníkoch dokážu len veľmi slabo žiaci identifikovať agresora, ale na rolu obeť sú omnoho citlivejší. Rola vylúčený nezapadá do jasných kontúr a preto ju vnímajú vo všetkých ročníkoch difúzne. V tomto prípade určite zohráva rolu aj skutočnosť, že by vylúčeným mohol byť tak agresor, ako aj obeť.

Podľa nášho názoru je obdobie konca tretieho ročníka ten čas, kedy je dobre nastaviť preventívny program proti násilliu. Ukazuje sa, že deti sú oveľa citlivejšie na rolu obeť, než na rolu agresora. Nastavenie preventívnych programov so zameraním na sebapercepciu potenciálnej obeť a vylúčeného sú pravdepodobne cestou, ktorá by eventuálne dovedla aj k formovaniu postoja voči páchatelovi násillia, ako aj k aktivizácii prosociálneho správania sa detí.

Literatúra

- KOLÁŘ, M. 2001. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178- 513-X
NÁKONEČNÝ, M. 2000. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2000. 287 s. ISBN 80-200-0690-7
VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-

Kontakt na autorov:**doc. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.**

Trnavská univerzita v Trnave
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Univerzitné nám. 1
918 43 Trnava
e-mail: eva.mydlikova@truni.sk,

doc. PhDr. Ladislav Vaska, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Račianska 59
813 34 Bratislava
e-mail: vaska@fedu.uniba.sk

PhDr. Martina Čierna, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Račianska 59
813 34 Bratislava
e-mail: martina.cierna@uniba.sk

Elena Ondrušková

Abstrakt: V príspevku venujeme pozornosť možnostiam ochrany a podpora dieťaťa v situácii rozvodu manželstva rodičov. Analyzujem faktory, ktoré majú vplyv na nástroje ochrany a postupy, metódy využívané na podporu týchto detí. Za významné sociálne kontextové faktory považujeme, okrem systému sociálnoprávnej ochrany, aj interpretáciu rozvodu ako sociálneho fenoménu a sociálnu pozíciu dieťaťa v spoločnosti. Uvažujeme o tom, ako súčasná legislatíva a inštitucionálny systém vytvára priestor pre intervencie a postupy, ktoré umožňujú zamerať sa na prevenciu rizík ohrozenia zdravia dieťaťa, jeho potrieb a záujmov. V prípade zisteného výraznejšieho ohrozenia je možnosť využiť opatrenia sociálnoprávnej ochrany. V ich rámci sa využívajú niektoré postupy na zlepšenie vzťahov a komunikácie medzi rodičmi a/aj deťmi. Častejšie v spolupráci s akreditovanými subjektmi, ktoré realizujú krátkodobé alebo dlhodobé intervencie s cieľom minimalizovať tieto riziká. Poukazujeme na potrebu rozšíriť priestor pre využitie postupov a metód podpory detí v rozvodovej situácii, u ktorých nie je identifikované vysoké riziko ohrozenia zdravia.

Kľúčové slová: Sociálnoprávna ochrana dieťaťa. Rozvod. Metódy. Metodiky. Prevencia rizík.

Rozvod manželstva rodičov, ktorý sa dotýka práv a záujmov maloletých detí je považovaný z hľadiska relevantných štátnych inštitúcií, odborníkov a väčšinou i samotných aktérov rozvodu ako riziková životná situácia pre dieťa. Štát, prostredníctvom svojich inštitútov a inštitúcií má vytvorený systém nástrojov, ktoré fungujú v súlade s príslušnými zákonmi automaticky a v každej situácii, kde by mohli byť ohrozené práva a záujmy dieťaťa, prípadne v kolízii so záujmami svojich rodičov. V situácii rozvodu je týmto inštitútom, v súlade s konceptom sociálnoprávnej ochrany dieťaťa, funkcia kolízneho opatrovníka, ktorý dohliada na to, aby všetky rozhodnutia a postupy boli uskutočňované v najlepšom záujme maloletého dieťaťa. V súlade so svojou pozíciou dbá na to, aby bola po rozvode zabezpečená čo najvhodnejšia výchova dieťaťa, aby boli vytvorené optimálne podmienky pre jeho vývin, čo najlepšie uspokojené jeho vývinové potreby a chránené jeho záujmy. V prípade, že je rozvodová situácia vyhodnotená ako riziková môže orgán SPO využiť vhodné opatrenia sociálnoprávnej ochrany. V príspevku budeme uvažovať o možnostiach ochrany ale predovšetkým o možnostiach, metódach podpory dieťaťa v rozvodovej situácii vzhľadom na vyhodnotenú mieru rizika ohrozenia jeho zdravia, potrieb a záujmov.

30 Príspevok vznikol vďaka podpore grantu: VEGA č. 1/0462/14 pod názvom: Delikvencia mládeže Slovenskej republiky v kontexte vybraných špecifických faktorov - národná self-reportová výskumná štúdia

Ochrana a podpora dieťaťa v kontexte interpretácie rozvodu a pozície dieťaťa

Na konkrétnu podobu ochrany a podpory dieťaťa v situácii rozvodu majú okrem príslušných zákonov a fungovania zodpovedných inštitúcií, vplyv aj teórie a prístupy k interpretácii rozvodu ako sociálneho fenoménu (Ondrušková, 2013a) a vnímanie a interpretácia detstva (resp. pozície dieťaťa v spoločnosti). V modernej histórii skúmania a interpretovania rozvodu možno identifikovať tri kľúčové paradigmy, ktoré mali a majú významný vplyv na chápanie a využívanie intervencií v rámci rozvodovej situácie. Sú to: sociálno-patologická paradigma, ktorá interpretuje rozvod ako sociálnopatologický jav a tak pristupuje aj k jeho hodnoteniu a voľbe intervencií. Matoušek (2008) upozorňuje na riziká prenášania sociálno-patologického pohľadu prístupe k rozvodu do prostredia sociálnej práce. Vníma ho ako problematické predovšetkým preto, lebo obmedzuje možnosti, ktorými možno pristupovať ku klientom sociálnej práce. Ďalšou paradigmou, ktorá bola stále je uplatňovaná v prístupe k rozvodu, je paradigma poradensko-terapeutická. V súlade s touto paradigmou je rozvod považovaný za určité sanačné opatrenie, ktoré má zamedziť pokračovaniu konfliktov medzi manželmi a ochrániť deti pred zanedbávaním a zneužívaním. Potrebné je predovšetkým riešiť (poradensky alebo terapiou) problematické, prípadne nefunkčné vzťahy v rodine a rozvod môže byť sanačným opatrením. Rozvod je z tohto hľadiska chápaný ako diskontinuitná zmena alebo udalosť, prípadne kritická udalosť. Poslednou je paradigma transformačná (Ftenakis, 1999) ktorá aktuálne dominuje v anglosaskej a americkej odbornej literatúre a poradenskej praxi. V súlade s ňou je rozvod a najmä rozvodový proces definovaný ako proces transformácie rodiny s cieľom uchovať, resp. podporiť pokračujúce rodičovstvo. Porozvodovú rodinu, súlade s touto paradigmou, možno definovať ako sieť zmenených rodinných vzťahov, v ktorej sú predefinované predovšetkým vzťahy medzi manželmi. Rodičovstvo sa zachováva, ideálne na základe dohody medzi rodičmi a môže mať po rozvode rozličnú podobu. Rozhodujúci je v porozvodovom usporiadaní starostlivosti najlepší záujem dieťaťa.

Premenu sociálnej pozície dieťaťa v spoločnosti v posledných desaťročiach reflektujú sociologické aj psychologické štúdie, ktoré si všímajú posun vnímania dieťaťa ako bytosti, ktorá je neschopná a nerozumná aktívne zasahovať do organizovania svojej životnej situácie k bytosti, ktorej názory sa berú do úvahy a má právo vyjadrovať sa k skutočnostiam, ktoré súvisia s jeho právami a záujmami (Kečkéšová, Ondrušková, 2013). Táto premena sa premietla aj do oblasti ochrany práv a záujmov dieťaťa (viď Dohovor o právach dieťaťa) a v legislatívnom systéme sa posilnili aj práva dieťaťa ako subjektu práva. To znamená, že dieťa sa môže ako účastník zúčastňovať konaní, ktoré sa významne dotýkajú jeho práv a záujmov alebo sa môže a má vyjadrovať k skutočnostiam, ktoré sa ho týkajú aj keď nie je priamym účastníkom súdneho konania. V legislatíve sa rozlišuje spôsobilosť dieťaťa byť účastníkom konania, tzv. procesná subjektivita a spôsobilosť maloletého samostatne konať pred súdom, tzv. procesná spôsobilosť (Gešková, 2008).

Dohovor o právach dieťaťa (1991) je zásadným právnym medzinárodným dokumentom, ktorý reprezentuje integrovaný a holistický prístup k právam dieťaťa. Čo sa týka situácie rozvodu manželstva rodičov a zisťovania názoru dieťaťa, explicitne sa tohto úkonu týka článok 12 Dohovoru. V odseku jedna sa uvádza, že zmluvné strany musia zabezpečiť dieťaťu, ktoré je schopné si utvárať vlastné názory, právo ich vyjadrovať slobodne vo všetkých záležitostiach, ktoré sa ho týkajú, pripisujúc názorom dieťaťa náležitú váhu podľa jeho veku a zrelosti. V odseku 2 sa uvádza, že na tento účel musí byť dieťaťu predovšetkým poskytnutá možnosť byť vypočuté v akomkoľvek súdnom alebo administratívnom konaní, ktoré sa ho týka buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcu, resp. príslušnej osoby, spôsobom zlučiteľným s procesnými pravidlami vnútroštátneho práva. Práva dieťaťa sú u nás garantované prostredníctvom viacerých zákonov. Práva dieťaťa garantuje predovšetkým Ústava SR, najmä čl. 46 ods. 1, v ktorom je zaručené právo dieťaťa na ochranu jeho práv a právom chránených záujmov. Maloletá osoba sa v istom zmysle privileguje cez zásadu zvýšenej, resp. osobitnej ochrany detí a mladistvých (čl. 41 Ústavy SR). Práva dieťaťa sa potom upravujú v ďalších hmotnoprávnych aj procesných legislatívnych predpisoch, aby sa zabezpečila ich ochrana a ich uplatnenie v špecifických životných situáciách. Z hmotnoprávnych legislatívnych predpisov je v zmysle problematiky, ktorej sa venujeme v tomto príspevku, najvýznamnejší Zákon o rodine (č. 36/2005), ktorý sa v príslušných paragrafoch venuje definovaniu okolností, v ktorých je potrebné zisťovať názor dieťaťa.

Posilňovanie aktívnej role dieťaťa v náročných životných situáciách sa diskutovalo v posledných desaťročiach aj v odbornej literatúre, ktorá sa venuje metódam pomoci a podpory dieťaťa rozvodu. Viacerí autori, ktorí pracovali s rozvodovou rodinou, upozorňujú na potrebu pracovať aj priamo s dieťaťom ako subjektom v rozvodovej situácii a podporiť jeho aktívnu rolu v zvládaní rozvodu a adaptácii na novú situáciu v rodine (Emery et al., 1999; Krýslová, 2000). Dieťa potrebuje porozumieť tomu, čo sa deje v rodine, v ktorej žije, svojim pocitom a emóciám a potrebuje dostať primerané informácie o podobe svojho budúceho života. Okrem lásky svojich rodičov potrebuje akceptáciu a pozitívne sociálne vzťahy v rámci svojho prostredia, ktoré mu môžu dať pocit sebaistoty a sebadôvery. V našich podmienkach sa v situácii rozvodu využívajú najmä intervencie typu individuálneho psychologického poradenstva a spravidla ich iniciujú rodičia, resp. kolízni opatrovníci a v určitých prípadoch aj rodinní sudcovia.

Rozvodové riziká a potreba ochrániť a podporiť deti

V situácii rozvodu manželstva rodičov sa na ochranu a podporu dieťaťa využívajú štandardne nástroje sociálnoprávnej ochrany, inštitút kolízneho opatrovníctva ako aj rôzne typy a formy odborných intervencií, ktorými disponuje sociálna práca. Tieto bývajú doplnené psychologickým poradenstvom alebo inými metódami, ktoré sú „medi-odborové“: napr. rozvodová mediácia. Sociálnoprávna ochrana je systém opatrení ktorými štát garantuje každému dieťaťu a rodine ochranu, pomoc a podporu a to osobitne v prípadoch, keď rodičia z rôznych

dôvodov nie sú schopní alebo ochotní zabezpečiť riadnu starostlivosť o dieťa. Zákon (o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele č. 305 z. r. 2005) v príslušnom paragrafe (§ 11 ods. 2) definuje opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí pre situáciu rozvodu manželstva a stanovuje „ak sa rodičia rozvádajú, je potrebné a) dieťaťu a jeho rodičom poskytnúť alebo sprostredkovať sociálne poradenstvo, b) rodičom dieťaťa odporučiť psychologickú pomoc v záujme obnovy manželského spoluzitia a v záujme predchádzania nepriaznivým vplyvom rozvodu na dieťa, c) dieťaťu poskytnúť alebo zabezpečiť potrebnú psychologickú pomoc aj po rozvode.“ Väčší priestor je teda ponechaný pre „psychologickú pomoc“ a bod a) sa obsahuje ako definovanú jednu metódu, ktorou je bližšie nešpecifikované sociálne poradenstvo. V rámci zisťovania situácie týkajúcej sa rozvodovej rodiny, predovšetkým vzťahov v nej a podmienok pre starostlivosť a výchovu, sa využívajú primerané nástroje. V prípade, že súd v konaní o rozvode manželstva a predovšetkým úprave starostlivosti o dieťa po rozvode usúdi, že je dôležité zistiť aj názor dieťaťa, rozhodnutím požiada o spoluprácu orgán SPOaSK, ktorý je poverený výkonom kolízneho opatrovníctva maloletého. V rámci výkonu kolízneho opatrovníctva a ochrany záujmov dieťaťa, orgán SPOaSK môže na požiadanie súdu zisťovať názor dieťaťa na skutočnosti, ktoré sa týkajú jeho aktuálnych vzťahov ale aj jeho predstáv týkajúcich sa podoby budúceho života a preferencií rodičovskej starostlivosti.

Sú deti, ktoré sa bez výraznejších dlhodobých ťažkostí dokážu adaptovať na rozvodovú situáciu a zmenené životné podmienky, a sú deti, ktoré to zvládajú ťažšie, resp. objavujú sa u nich dlhotrvajúce psychologické a sociálne problémy. Realizované longitudinálne výskumy detí rozvodu (napr. Wallerstein, Lewis, 2004; Dunovský, 1986) orientované na psychologické a sociálne indikátory zdravia dieťaťa priniesli zistenia o negatívnych dôsledkoch rozvodu na zdravie dieťaťa, ale ťažko je na ich základe odhadnúť výskyt ťažkostí v aktuálnej populácii rozvodových detí na Slovensku. V tomto zmysle posledný realizovaný (či publikovaný) výskum na relatívne malej vzorke prezentovala Harineková (2011), ktorá zistila, že rozvodové deti vykazovali vyššiu mieru ťažkostí v sledovaných psychologických ukazovateľoch a nižšiu mieru ukazovateľov sociálnej adaptability. Zistenia z reprezentatívnych multifaktoriálnych výskumov (Amato, 1993; Amato, Booth, 2001) realizovaných v zahraničí na veľkých vzorkách ukazujú, že väčšina detí, až tri štvrtiny, sa ale dokáže adaptovať na rozvod manželstva rodičov a vykazujú vo svojom vývine približne rovnakú štruktúru ťažkostí ako deti z nerozvodových rodín. Reakcie detí na rozvodovú situáciu bývajú podobné ako reakcie na iné záťažové situácie: emocionálne reakcie rôzneho typu a problémy v správaní. Väčšina z nich, keď prebehne adaptačný proces, postupne mizne, resp. súvisí s novými situáciami, ktoré sa vyskytnú v živote dieťaťa. Ako potvrdzujú výskumy reziliencie chápanej ako dynamický proces (Rutter, 1987, Šolcová, 2009), odolnosť dieťaťa voči rizikám a záťaži je možné zvyšovať sociálnou a emocionálnou podporou z rôznych zdrojov. Tieto možno nachádzať v rámci rodiny samotnej alebo aj mimo nej, prostredníctvom rodinných a priateľských vzťahov, ale aj prostredníctvom profesionálnych intervencií.

Viacere z výskumov zamerali svoju pozornosť na zisťovanie efektívnosti intervencií, ktorých cieľom bolo preventívnymi zásahmi redukovať rozvodové riziká (Farmer, Galaris, 1993; Geasler, Blaisure, 1998), prípadne zmierňovať tie, ktoré už vznikli. Výsledky týchto výskumov ukázali, že na minimalizácii rizík ohrozujúcich zdravý sociálny a psychický vývin dieťaťa v procese rozvodu manželstva rodičov a podpore adaptácie dieťaťa na porozvodovú situáciu sa podieľajú viaceré faktory. V zásade možno hovoriť o dvoch skupinách faktorov. Na jednej strane sú to premenné pôsobiace z prostredia dieťaťa, z ktorých najvýznamnejšie súvisia so správaním rodičov a ich emocionálnou podporou dieťaťa. Na druhej strane sú to premenné, ktoré súvisia s charakteristikami a zdrojmi samotného dieťaťa. Tieto zdroje možno podporiť a rozvinúť vhodnými postupmi a metódami, ktoré sa využívajú v rámci poradenských a terapeutických procesov.

Súčasťou vyrovnávania sa s rozvodom a adaptačného procesu je proces žiaľenia, smútenia (Wallerstein, 1983; Margolin, 1996 a i.). Proces smútenia v prípade rozvodu, ktorého súčasťou často býva aj obmedzenie kontaktov a znížená intenzita vzťahu s jedným rodičom, má v podstatných momentoch podobné charakteristiky ako proces smútenia v prípade straty rodiča, prípade inej blízkej osoby. Trvá istý čas, kým sa dieťa adaptuje na novú situáciu. Zmeny samy o sebe nemusia prinášať negatívne dôsledky, ale najmä v prípade detí môže ísť o zmeny, ktoré si nevedia predstaviť a nevedia sa na ne pripraviť. Príprava na zmeny súvisiace s rozvodovou situáciou je jedna z úloh, ktorú dieťa potrebuje zvládnuť v rámci úspešnej adaptácie. Americká autorka, ktorá sa dlhodobo venovala výskumu rozvodových detí, Judith S. Wallerstein (1983) formulovala psychologické úlohy, ktorých zvládnutie je dôležité pre psychologicky primeranú adaptáciu dieťaťa na rozchod rodičov. Prínajmenšom jedna z rozvodových úloh je priamo spojená so spracovávaním súvisiacich emócií (zvládnutie hnevu a sebaobviňovania a oddelenie sa od rodičovského konfliktu a distresu). Zvládanie týchto úloh je náročné, súvisí s vekom dieťaťa a jeho psychickou odolnosťou, náročnosťou situácie v rodine (mierou rodičovského konfliktu, prípadne mierou násilia a pod.) a trvá určitý čas.

Vyhodnotenie rizika a voľba intervencie, metódy práce

Východiskom pre voľbu intervencie, ktorej využitie nie je dané štandardne zo zákona, súvisí s posúdením konkrétnej situácie dieťaťa v rozvodovej rodine. Vyhodnocuje sa miera rizika ohrozenia zdravia dieťaťa, jeho potrieb a záujmov v situácii, kedy sú tieto v kolízii so záujmami rodičov. V situácii rozvodu sa zvažuje využitie odborných intervencií a postupov v situácii, keď sú ohrozené fyzické, psychologické a sociálne potreby dieťaťa (najmä maloletého), alebo je dieťa ohrozené konaním a správaním rodičov (prípadne jedného rodiča), ktorí sa rozvádajú. Potreba intervenovať je spravidla identifikovaná v rámci výkonu kolízneho opatrovníctva, kedy sa dohliada na to, aby rozhodnutia boli robené v najlepšom záujme dieťa a zisťuje sa aj kvalita vzťahov medzi rodičmi a deťmi, ale aj medzi rodičmi navzájom. OSPO alebo súd môže nariadiť opatrenie v situácii keď vyhodnotí situáciu v rozvodovej rodine ako ohrozujúcu psychické (alebo sociálne, či fyzické) zdravie dieťaťa. V tom prípade sa sociálny pra-

covník/-čka rozhodnú pre príslušné sociálnoprávne opatrenia (§ 11, Zákona č. 305 o sociálnoprávnej ochrane a o sociálnej kuratele, 2005, ďalej Zákon o SOaSK) , ktoré má obmedziť alebo odstrániť negatívne vplyvy, ktoré ohrozujú psychický, fyzický alebo sociálny vývin dieťaťa. Napríklad nariadiť psychologickú pomoc, t. z. psychologické poradenstvo alebo terapiu pre dieťa alebo rodiča alebo využije pre výkon opatrenia program alebo činnosť akreditovaných subjektov, ktoré majú oprávnenie vykonávať príslušné opatrenia sociálnoprávnej ochrany.

V rámci štandardných nástrojov sociálnoprávnej ochrany je menej možností pre podporu dieťaťa rozvodu, kedy je riziko nie vnímané ako vysoké. Zákon o SOaSK definuje opatrenia na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine v § 10, z ktorých korešpondujú pre nami zvažované programy tie uvedené v odseku a) a to je organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, tréningoch a aktivitách zameraných na podporu plnenia rodičovských povinností, plnenia funkcií rodiny, na utváranie a upevňovanie vzťahov medzi rodičmi a deťmi, prípadne rozvoj schopností riešiť problémové situácie a adaptovať sa na nové situácie. Výkon a efektívnosť opatrení je do miere závislý od rozsahu a kvality odborných činností, ktoré realizujú inštitúcie a subjekty, s ktorými existuje dohoda alebo spolupráca v tejto oblasti činnosti. Spravidla viac sa rozvíjajú programy a metodicky riadené činnosti, ktoré sú žiadané v rámci výkonu opatrení. Na predchádzanie vzniku rizikových situácií v rodine (resp. v rámci meniacich sa rodinných vzťahov) a obmedzenie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický alebo sociálny vývin dieťaťa. V rámci štandardných nástrojov sociálnoprávnej ochrany je menej možností pre podporu dieťaťa rozvodu, kedy je riziko nie vnímané ako vysoké. A tu je veľký priestor (otázkou je, či to má byť v rámci systému sociálno-právnej ochrany) pre tzv. adaptačné programy, poradenské intervencie, ktoré sú určené na podporu a majú potenciál pôsobiť preventívne voči možným ťažkostiam a vývinovým rizikám u dieťaťa rozvodu. Tieto programy majú potenciál podporiť rezilienciu dieťaťa, ktorá uľahčí zvládnuť túto náročnú životnú situáciu a podporiť ďalší zdravý psychický a sociálny vývin dieťaťa.

Intervencie môžu byť zamerané na prácu s rodičom, rodičmi, kde sa predpokladá, že budú mať pozitívny efekt na zvládanie rozvodu a rozvodovú adaptáciu dieťaťa. Tieto intervencie sa zameriavajú na rozvoj rodičovských kompetencií v kontexte rozvodovej situácie (ako komunikovať s ex partnerom a druhým rodičom, aby neboli ohrozené potreby dieťaťa, ako organizovať porozvodové usporiadanie starostlivosti a optimálne zabezpečiť výchovu dieťaťa, ako zvládať vlastné emócie a frustrácie a neohroziť potreby dieťaťa a pod., podpora narušeného vzťahu rodič – dieťa a pod.). Potom to môžu byť intervencie zamerané primárne na dieťa, ktorých cieľom môže byť riešenie rozvodových úloh a podpora rozvodovej adaptácie, prípadne zvládanie ťažkostí, frustrácií a rozvodových tráum, riešenie problémov súvisiacich s rizikovým sociálnym vývinom dieťaťa. Tieto intervencie môžu využívať rôzne metódy práce: sociálne poradenstvo, výchovné programy, psychologické poradenstvo, sociálnu rehabilitáciu, sociálnu terapiu, psychologickú terapiu a pod. Väčšina z nich využíva individuálnu prácu

s rodičom alebo dieťaťom, niektoré sú postavené na práci s celou rodinou súčasne alebo následne, niektoré môžu byť aj skupinové.

Edukatívne a poradenské programy pre deti z rozvodových rodín

Veľký potenciál v prípade rozvodovej adaptácie detí majú skupinové edukatívne a poradenské programy, ktoré majú silnú tradíciu v Spojených štátoch a niektorých európskych krajinách. Výsledky výskumov efektívnosti poradenských a edukatívnych programov pre deti dotknuté rozvodom manželstva rodičov ukazujú, že intervencie tohto typu môžu napomôcť adaptácii dieťaťa na rozvodovú situáciu, zníženiu rizika nezvládnutia negatívnych emócií a podporu odolnosti dieťaťa (napr. McConnell, Sim, 2000). Existuje celá škála programov zameraných na prevenciu rizík ohrozenia zdravia dieťaťa v rozvodovej situácii. Variujú v dĺžke, počte stretnutí i použitých metódach. Všetky sa zameriavajú na zvládanie rozvodových úloh, čiže na porozumenie rozvodovej situácii, porozumenie a zvládanie svojich emócií spojených s rozvodovou situáciou a posilnenie reziliencie dieťaťa. Emery et al. (1999) na základe výsledkov longitudinálneho výskumu konštatujú, že takéto programy môžu napomôcť porozumeniu rozvodu a pozícii dieťaťa v rozvodovej rodine.

Skupinové programy pre deti rozvádžajúcich sa rodičov predstavujú spravidla na cieľ zamerané modely intervencie, ktoré bývajú skôr krátkodobé, päť až desať stretnutí (Farmer, Galaris, 1993; van der Merwe, 1994; Margolin, 1996; a i.). Obsahujú na obsah zamerané aktivity, súvisiace s rozvodovými úlohami, ktoré by malo dieťa zvládnuť: porozumieť rozvodovej situácii a skutočnostiam, ktoré s rozvodom súvisia, a problémom, ktoré sa týkajú detí samotných. Ďalej sú to aktivity orientované viac na proces, ktoré majú podporiť dieťa v jeho prežívaní, poskytnúť mu sociálnu oporu a rozvinúť jeho odolnosť. Napr. skupinový poradenský program, ktorý vytvorila americká sociálna pracovníčka Silvia Margolin (1996), je zameraný na podporu zvládacích mechanizmov dieťaťa, reflektovanie zmien, ktoré rozvod prináša a podporu adaptácie. Efektívnymi nástrojmi skupinovej práce, prostredníctvom ktorých sa dosahujú poradenské ciele, sú: zdielanie podobnej životnej skúsenosti, bezpečné sociálne prostredie (deti s podobnou skúsenosťou budú menej predpojaté), možnosť sociálneho učenia – spoznať a vyskúšať nové spôsoby riešenia sociálnych situácií, ktoré súvisia s rozvodom, príležitosť rozprávať o myšlienkach a zážitkoch, o ktorých sa bežne so svojimi vrstovníkmi nerozprávajú a získanie emocionálnej a sociálnej opory v procese rozvodových zmien.

Metódy a formy práce, ktoré sa využívajú v tomto i ďalších skupinových poradenských programoch pre deti, sú v niečom podobné tým, ktoré sa využívajú pri práci s dospelými, ako je diskusia v skupine, modelovanie a rolové aktivity. Dôležitou odlišnosťou je dôraz na konkrétnosť a využívanie vlastných zážitkov a skúseností. Primárne sa nepracuje s introspekciou a náhľadom, ako je to napríklad v dynamicky orientovaných skupinách adolescentov a dospelých. Aj diskusná metóda je často spojená s konkrétnou aktivitou: hrou, kreslením, modelovaním. V rámci danej témy sa deti rozprávajú o svojich predstavách, názoroch a skúsenostiach. Pre prácu s témou jednotlivého stretnutia sa využívajú prevažne hrové metódy, kreslenie a iné aktivity – práca s knihou, obrázkami, ale aj pohybové aktivity.

Vo všeobecnosti by sme mohli rozdeliť úlohy, ktoré súvisia s jednotlivými rozvodovými témami na tie, ktoré majú priniesť tematický vhľad do problematiky rozvodu (to sú skôr informácie, ktoré sa týkajú všeobecných informácií ale aj postojov týkajúcich sa manželstva, rozvodu, životných zmien, formálnych procesov, ktoré sú spojené s procesom rozvodu atď.) a tie, ktoré podporujú zvládanie a spracovanie emócií v súvislosti s rozvodovou situáciou alebo situáciou v rodine všeobecne.

Edukatívne a poradenské programy pre rozvodových rodičov

Kvalita rodičovstva po rozvode súvisí s kvalitou partnerských vzťahov pred rozvodom, podobou predrozvodového rodičovstva, ako aj ďalšími faktormi spojenými s rozvodovými okolnosťami (príčiny rozvodu, miera konfliktov medzi partnermi atď.). Významne ho ovplyvňuje aj proces adaptácie na rozvod a zvládanie rozvodových emócií. V kontexte psychologického rozvodu formuluje Plaňava (1994) a podobne aj iní autori psychorozvodové úlohy pre rodičov, manželov: dištancovať sa od manželstva a odpútať sa od partnera, oddeliť manželstvo od rodičovstva, chrániť deti, rešpektovať ich potreby a záujmy pri rešpektovaní faktu zmenenej situácie, utvárať porozvodové perspektívy, rekonštruovať životný štýl a vybudovať si novú osobnú identitu. Z hľadiska potrieb dieťaťa je primárnou úlohou pre rodičov oddeliť riešenie manželského rozchodu od rodičovstva. Väčšina výskumov (Neff, Ford, Piergallini, 2000;), ktoré zisťovali vzťahy medzi adaptáciou rodičov na rozvodovú situáciu a adaptáciou dieťaťa potvrdili pozitívnu koreláciu. Rodičia nezvládaním, resp. neukončením psychorozvodu a pokračujúcim partnerským konfliktom sťažujú deťom ich adaptáciu a vyrovnávanie sa s rozvodom rodičov.

Rozvodové rodičovstvo je najmä rodičovstvo ako také, t. z. zahrňuje činnosti a úlohy, ktoré sa vzťahujú k zabezpečeniu potrieb detí prostredníctvom dlhodobého a láskyplného vzťahu. Je to zároveň rodičovstvo, ktoré má svoje špecifiká. Konkrétne podoba závisí od formy zverenia, od vzťahov medzi rodičmi a mnohých ďalších faktorov. Z hľadiska uspokojovania potrieb dieťaťa/ detí po rozvode je, v prípade štandardných vzťahov medzi manželmi, pokračujúce a najmä kooperatívne rodičovstvo po rozvode (Neff, Ford, Piergallini, 2000; Ondrušková, 2013b, 2014). Neff, Ford, Piergallini (2000) v programe na podporu kooperatívneho rodičovstva po rozvode tvrdia, že základom pokračujúceho rodičovstva je transformovať intímny vzťah na vzťah podobný pracovnému. Intímny vzťah je charakteristický inými očakávaniami a emóciami, blízkosťou a zdieľaním intímností. Pracovný vzťah obsahuje dopredu formulované očakávania a formalizované kontakty, štruktúrované interakcie a stretnutia za konkrétnym účelom. Konkrétne ciele súvisia s potrebami detí a zachovania ich vzťahu s oboma rodičmi. Z hľadiska interakcie je takýto vzťah charakterizovaný spoluprácou pri výchove detí a konštruktívnou komunikáciou.

Väčšina výskumov ako aj poradenskej praxe ukazuje, že zvládanie rozvodových zmien a ťažkostí detí po rozvode, súvisia s tým, ako sa samotní rodičia vyrovnávajú s rozvodom. McConnell and Sim (2000), keď hodnotili efektívnosť poradenských služieb pre deti zistili, že efekt terapie detí bol väčší, keď sa samotní

rodičia dokázali úspešne vyrovnáť s rozvodom a považovali intervenciu u detí za užitočnú, zmysluplnú. To je aj základné východisko pre rozvíjanie rodičovských programov na zvládanie rozvodu, lebo lepšia adaptácia na rozvodovú situáciu u rodičov podporuje adaptáciu u dieťaťa. Výsledky výskumu Sandlera a spolupracovníkov (Sandler et al., 2000, s. 116) ukázali, že „v porozvodovej situácii zvládanie má vplyv na znútornenie problémov u dieťaťa a to prostredníctvom toho, že sa tým posilní ich presvedčenie (viera), že sú schopní vyrovnáť sa so stresormi vo svojom živote. Špecifickejšie, výsledky ukazujú, že aktívne zvládanie vedie k vyššej účinnosti presvedčení“. Rodičia dokážu zase lepšie porozumieť myšlienky a emócie svojich detí, keď si uvedomujú svoje vlastné prežívanie a snažia sa mu porozumieť. Keď si rodičia uvedomia a porozumejú tomu, čo sa deje počas procesu separácie od partnera, dokážu lepšie porozumieť svojim deťom a podporiť ich.

Niektoré z týchto programov sú viac edukatívne a sú prístupné aj online (často sú v tejto podobe nariadené súdom, najmä v niektorých štátoch USA). Programy, ktoré analyzujú uvedení autori sa týkajú priestoru Spojených štátov a variujú aj vzhľadom k legislatíve, ktorá môže byť v každom štáte špecifická. Tradícia a prax online edukatívnych programov je tu už dlhodobá a ponuka široká. Súvisí to určite aj s tým, že súd podmieňujú niektoré z konaní o rozvode manželstva alebo separácii, ktoré súvisia s právami a záujmami dieťaťa, absolvovaním prípravných programov. Ponúkané sú aj programy, ktoré sú založené na spolupráci s profesionálom a jednotlivé úlohy programy sa postupne konzultujú v rámci poradenstva (Neff, Ford, Piergallini, 2000). Orientačne môžu programy slúžiť aj ako východisko pre krátkodobú terapiu, v prípade, že jeden z rodičov má ťažkosti, ktoré nie je možné riešiť poradenským procesom. Schopnosť rodičov vytvoriť relatívne harmonické rodičovské vzťahy po rozvode je významným prediktorom dlhodobého zdravého vývinu dieťaťa/ detí. Dôležitým cieľom, úlohou rodičov v procese rozvodu je emocionálne a sociálne sa oddeliť od svojho expartnera a oddeliť manželstvo od rodičovstva (Matějček, Dytrych, 2002; Plaňava, 1994). Tento cieľ je síce náročné dosiahnuť, ale je významný preto, aby sa mohli premeniť, upraviť vzťahy s partnerom. Zvládnutie konfliktov sa spravidla pozitívne premieta aj do podoby konštruktívnej porozvodovej situácie a podporiť tento prístup je cieľom aj intervencií odborníkov, ktorí pracujú s rozvodovými rodičmi (Pružinská, 2013).

Na základe skúseností zo zahraničia, výsledkov efektívnosti programov pre rodičov rozvodu (nariadených alebo dobrovoľných), ako aj vyhodnotenia potrieb praxe na základe skúseností poradenských psychológov bol pripravený pilotný program aj pre použitie v našej praxi. Bol pripravený (Hambálek a kol, 2014) ako rámec pre poradenstvo, ktoré môže byť použité ako preventívny nástroj znižovania rizík rozvodu na psychické a sociálne zdravie dieťaťa prostredníctvom prípravy rodičov. Vychádza z už zmieňovaného predpokladu, že úspešná adaptácia a emocionálne vyrovnanie sa rodičov je významným faktorom zvládaniu rozvodových rizík deťmi. Teoreticky je program podobne, ako väčšina edukatívnych programov, založený na „na úlohu orientovanom“ (task oriented) prístupe.

Metódy použité v programe sú v súlade s teoretickým východiskom zamerané na „plnenie úloh“ a tiež na reflexii skúseností. Navrhované aktivity sú rôznorodé a predstavujú celú škálu postupov od hrania rol po viac štruktúrované edukatívne aktivity, aby mohli byť použité primerané potrebám klientov. Obsah programu pozostáva z troch tematických okruhov: zvládanie rozvodu rodičom a jeho emocionálna separácia od partnera, dieťa a jeho prežívanie rozvodu a spolupráca s druhým rodičom po rozvode.

Závery

V oblasti ochrany a podpory dieťaťa rozvodu existujú nástroje sociálno-právnej ochrany, ktoré zo zákona chránia práva a právom chránené záujmy dieťaťa v situácii, kedy sú alebo môžu byť ohrozené. Opatrenia sa využívajú viac v zmysle sekundárnej, prípadne terciárnej prevencie, keď sú už riziká evidentné a potreba intervenovať nevyhnutná, aby bolo ochránené psychické a sociálne zdravie dieťaťa. V prípade rozvodového procesu, ako ukazujú viaceré výskumy rizík a dôsledkov rozvodu, je potrebné intervenovať včas, resp. v správnom čase a podporiť rozvodovú adaptáciu. Znamená to zredukovať riziko vzniku neskorších ťažkostí. V praxi sociálnej práce v našich podmienkach sa viac organizácií venuje, v prípade rozvodovej situácie, sekundárnej a terciárnej intervencii, kedy ide o „redukciu“ výraznejších psychických alebo sociálnych ťažkostí, resp. narušenia vzťahov medzi rodičmi navzájom a rodičmi a deťmi. Je na diskusiu, či by nebolo vhodné je spojiť konanie o rozvod manželov s maloletými deťmi (v prípade identifikovania aj nižšieho ohrozenia dieťaťa) s povinnosťou absolvovať edukatívny poradenský program pre rodičov (v minimálnom rozsahu a voliteľnej forme: napr. aj online). V praxi sa zatiaľ tiež menej využívajú štandardizované programy, ktoré môžu podporiť adaptáciu dieťaťa na rozvod aj v situácii, kedy nie je identifikovaná vysoká miera ohrozenia dieťaťa. V prípadoch, kedy sú riziká ohrozenia zdravia dieťaťa potvrdené prostredníctvom odborného posúdenia je dieťaťu, resp. jeho rodičom odporúčané (prípadne nariadené) špecializované poradenstvo alebo účasť na nejakom špecializovanom programe. Najviac je v týchto prípadoch využívané individuálne psychologické alebo špecializované sociálne poradenstvo. Vzhľadom k tomu, že už existujú k dispozícii hotové metodiky edukatívnych adaptačných programov pre deti aj rodičov rozvodu (prinajmenšom v zahraničnej praxi) bolo by vhodné, aby sa dali vo väčšej miere využiť v rámci systému a činnosti orgánov SPOD.

Literatúra

AMATO, P. R. 1993. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 55, p. 23-38.

AMATO, P. R. - BOOTH, A. 2001. The Legacy of Parent's Marital Discord: Consequences for Children's Marital Quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 81, no. 4, p. 627-638.

Dohovor o právach dieťaťa, oznámený pod č. 104/ 1991 Zb. z.

DUNOVSKÝ, J. 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 140 s. ISBN 08-040-86.

EMERY, R. E. - WALDRON, M. - KITZMANN, K. M. - AARON, J. 1999. Delinquent

Behavior, Future Divorce or Nonmarital Childbearing, and Externalizing Behavior Among Offspring: A 14-Year Prospective Study. *Journal of Family Psychology*, vol. 13, no. 4, p. 568-579.

FARMER, S. - GALARIS, D. 1993. Support groups for children of divorce. *The American Journal of Family Therapy*, vol. 21, no. 1, p. 40-50.

FTENAKIS, W. E. 1999. Rozvod ako premena rodiny. Zborník z konferencie „Poradenstvo pre deti a mládež na prahu 3. tisícročia“. Bratislava: Univerzita Komenského.

GEŠKOVÁ, K. 2008. Výsluch maloletého. In: FICOVÁ, S. a kol. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: EUROUNION s.r.o., 2008, s.201- 214. ISBN 978-80-89374-04-5.

GEASLER, M. J. - BLAISURE, K. R. 1998. A Review of Divorce Education Program Materials. *Family Relations*, vol. 47, no. 2, p. 167-174.

HARINEKOVÁ, M. 2013. Syndróm psychickej deprivácie u detí v rozvodovom a porozvodovom procese rodičov. [online], príspevok z konferencie “Pastorácia rozvedených”, **Centrum pomoci pre rodinu v Trnave**, 5.4.2011 v Ivanke pri Dunaji. Dostupné na: <http://www.striedavka.sk/index.php/odborne-informacie/2779-syndrom-psychickej-deprivacie-u-deti-v-rozvodovom-procese-rodicov.html>. [citované, 25.09.2013].

HAMBÁLEK, V. - SKALSKÁ, L. - ČERNIČKOVÁ, E. - ONDRUŠKOVÁ, E. 2014. *Rodičia a rozvod: poradenský program pre rodičov*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Odbor poradensko-psychologických služieb.

KEČKÉŠOVÁ, M. - ONDRUŠKOVÁ, E. Pozícia dieťaťa v spoločnosti, rodine a ochrana jeho práv. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z. – LEVICKÁ, K. *Profesionalita, perspektívy a rozvoj sociálnej práce = Professionalism, perspectives and the development of social work*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2014. S. 469-480. - ISBN 978-80-7435-359-8.

KRÝSLOVÁ, M. 2000. Adaptácia dieťaťa na stratu rodiča rozvodom. *Psychológia*

MARGOLIN, S. 1996. *Complete group counselling program for children of divorce*. West Nyack, New York: The Centre for applied research in education, ISBN 0- 87628-124-2.

MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce (Social Work Dictionary)*. 2. vyd. 2008, Praha: Portál; 271 s. ISBN 978-80-7376-368-0.

McCONNELL, R. A. - SIM, A. J. 2000. Evaluating an innovative counselling service for children of divorce. *British Journal of Guidance & Counselling*, vol. 28, no. 1, p. 75-84.

MERWE van der, M. 1994. A social work model for short term intervention with young children of divorce. *Maatskaplikewerk Praktijk / Social Work Practice*, no. 2, p. 10-15.

NEFF, R. - FORD, V. - PIERGALLINI, J. 2000. *Forever Ours. A Handbook For Divorcing And Other Parents*. Apart. Conciliation Services, Maricopa County: Family Court Department Superior Court of Arizona.

ONDRUŠKOVÁ, E. 2013a. *Critical issues of child protection in the context of post-divorce custody*. Warsawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ONDRUŠKOVÁ, E. 2013b. The support of cooperative parenting at divorce. *Socialinis ugdymas / Social education*, vol. 35, no. 3, p. 166-178.

ONDRUŠKOVÁ, E. 2014. Analýza rizík ohrozenia psychického vývinu dieťaťa v situácii rozvodu rodičov a možnosti jeho sociálnoprávnej ochrany. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48, 2014, č. 3-4, s. 19-30.

PLAŇAVA, I. 1994. *Jak se nerozvádět*. Praha: Grada, 118 s. ISBN 80-7169-129-1.

- PRUŽINSKÁ, J. 2013. *Person-Centred Approach in Social Work*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 978-83-01-17595-5.
- RUTTER, M. 1987. Psychosocial Resilience and Protective Mechanism. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 57, no. 3, p. 316-331.
- SANDLER, I. N., TEIN, J.Y., MEHTA, P, WOLCHIK, S. A., AYERS, T. S. Coping efficacy and psychological problems of children of divorce. *Child Development*, 2000, 71, p. 1099-1118.
- ŠOLCOVÁ, I. 2009. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 102 s. ISBN 978-80-247-2947-3.
- WALLERSTEIN, J. S. 1983. Children of divorce: The psychological Tasks of the Child. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 53, p. 230-243.
- WALLERSTEIN, J. S. - LEWIS, J. M. 2004. The Unexpected Legacy of Divorce: A 25 Year Landmark Study. *Psychoanalytic Psychology*, vol. 21, no. 3, p. 353-370.
- Zákon o rodine č. 36 z r. 2005 Z. z. v znení neskorších predpisov
- Zákon o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele č. 305 z r. 2005 v znení neskorších predpisov
- Ústava Slovenskej republiky, Zbierka zákonov č. 460/1992

Kontakt na autorku:

doc. PhDr. Elena Ondrušková, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave

Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Račianska 59

813 34 Bratislava

elena.ondruskova@uniba.sk

SOCIÁLNO-PRÁVNÁ OCHRANA DETÍ V ČR – POHĽAD RODIČOV A PRACOVNÍKOV^[31]

Hana PAZLAROVÁ – Oldřich MATOUŠEK

Abstrakt: Systém sociálno-právnej ochrany detí prechádza v Českej republike zásadnými zmenami, ktoré kladú zvýšené nároky na pracovníkov oddelenia sociálno-právnej ochrany obcí. Tento text chce poukázať na tie podoby sociálnej práce OSPOD, ktoré sa v súčasných slovenských podmienkach dajú pokladať za príklady "dobrej praxe". Cieľom výskumu bolo opísať spôsoby práce, metódy a postupy využívané pracovníkmi OSPOD, ktoré môžeme označiť ako príklady dobrej praxe. Naším cieľom bolo preskúmanie stratégií, ktoré pracovníci používajú a predovšetkým súčasne zisťovať aj pohľad rodín, ktoré sú cieľom intervencie. Pre výskum bola zvolená *kvalitatívna výskumná stratégia s využitím pološtrukturovaných rozhovorov*. Do výskumu sa zapojilo 30 sociálnych pracovníkov a 31 rodín klientov.

Z výsledkov výskumu vyplýva, že nedávne zmeny v systéme sociálnoprávnej ochrany detí sa postupne premietajú do praxe. Rozširujú pracovníkom možnosti podpory ohrozených rodín, podporujú zavádzanie nových metód a foriem práce aj následných služieb pre ohrozené rodiny. Rodičia tieto zmeny čiastočne reflektujú, dokážu ich v mnohých prípadoch oceniť. Na druhej strane zostávajú niektoré kľúčové kompetencie (napr. schopnosť nadviazať vzťah s klientom, komunikácia a pod.) pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí nemenné a sú vnímané ako úplne zásadné ako rodičmi, tak samotnými pracovníkmi.

Kľúčové slová: Sociálno-právna ochrana detí. Dobrá prax. Sociálna práca s rodinou.

Česká republika v minulosti opakovane čelila výčitkám zo strany medzinárodných inštitúcií (napr. Výbor pre práva dieťaťa a Európsky súd pre ľudské práva), že jej systém sociálnoprávnej ochrany detí nie je dostatočne funkčný, nepodporuje adekvátne rodiny v ťažkej situácii, nerozvíja pestúnsku starostlivosť a výsledkom je príliš vysoký počet detí v inštitucionálnej starostlivosti. Silná tradícia inštitucionálnej starostlivosti vznikla už v dobách Rakúsko-Uhorskej monarchie, kedy inštitúcie boli poskytovateľmi najlepšej dostupnej odbornej starostlivosti. Ďalej bola táto tradícia posilnená v čase komunistického režimu, ktorý kolektívne formy výchovy detí bez rodičovskej starostlivosti ešte ďalej podporoval. Po obnovení demokracie v roku 1989 bola téma sociálno-právnej ochrany detí na okraji politického záujmu, pretože inštitucionálna starostlivosť bola verejnosťou vnímaná ako prijateľná. Prvé snahy o zmenu sa zaznamenali až s novou legislatívou koncom tisícročia (Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí, 1999), avšak skutočne zásadné zmeny priniesla legislatíva až v roku 2013. Prináša jasnú preferenciu rodinných foriem starostlivosti, zdôrazňuje prednosť podpory biologickej rodiny pred umiestnením detí mimo jej starostlivosť a výrazne podporuje

31 Text vznikol v rámci programu Podpory vedných oblastí na Karlovej Univerzite č. P07, podprogram Ohrozené rodiny v ČR – účinné stratégie podpory

rozvoj nových foriem pestúnskej starostlivosti. Ako tieto zmeny dopadajú na prax výkonu sociálno-právnej ochrany detí? Ako situáciu vnímajú rodičia a ako pracovníci? Na základe výskumného šetrenia hľadá odpovede na tieto otázky nasledujúci text.

Organizácia sociálno-právnej ochrany detí

Sociálno-právnu ochranu detí v SR zabezpečuje štát prostredníctvom 205 miestnych úradov a ich sociálnych pracovníkov. Úloha pracovníka sociálno-právnej ochrany miestneho úradu v ČR spája úlohu hodnotiteľa klientov, ich obhajovateľa, poradcu, sprostredkovateľa ďalších služieb, poskytovateľa priamej pomoci, mediátora, administrátora, vyhodnocovateľa kvality svojej práce, obhajovateľa aj vysvetľovateľa vlastnej práce v rámci vlastného úradu, koordinátora činnosti iných pomáhajúcich alebo zasahujúcich subjektov, plánovača rozvoja sociálnych služieb. Niekedy je to aj úloha oznamovateľa skutočnosti, že bol porušený zákon, orgánom činným v trestnom konaní, z čoho pre klientov vyplynú príslušné dôsledky. Sociálny pracovník hľadá *rovnováhu medzi pomocou a kontrolou*, pričom sa tieto dva aspekty jeho práce môžu pri práci s jedným prípadom priebežne meniť.

Efekt práce sociálneho pracovníka OSPOD nie je nikým zvonku hodnotený a oceňovaný. Takéto ocenenie, ak vyznie jednoznačne kladne, funguje v iných profesiách ako spätná väzba motivujúca k dobrému výkonu práce. Zdrojom frustrácie pracovníkov môže byť aj to, že niektoré potreby klientov nie je možné uspokojiť vďaka chýbajúcim zdrojom (napr. chýbajú služby, chýba sociálne bývanie). Preto majú niekedy reálne riešenia situácie klientov ďaleko k optimálnym riešeniam. Takmer všetky české prieskumy z poslednej doby obsahujú sťažnosti na preťaženie bežnou agendou, ktorej objem zvyšujú novely zákona o sociálno-právnej ochrane detí a tiež na administratívne zaťaženie.

Tento text chce ukázať tie podoby sociálnej práce OSPOD, ktoré sa v súčasných slovenských podmienkach dajú pokladať za príklady "dobrej praxe".

Sociálno-právna ochrana sa zameriava najmä na deti, ktorých rodičia zomreli, neplnia si povinnosti vyplývajúce z rodičovskej zodpovednosti, nevykonávajú alebo zneužívajú práva plynúce z rodičovskej zodpovednosti. Ďalej na deti zverené inej osobe zodpovednej za ich výchovu. Ďalej na deti vedúce záhalčivý alebo nemravný život, aj na deti, ktoré opakovane utekajú od rodičov, na deti-obete trestných činov, na deti umiestnené v zariadeniach pre nepretržitú starostlivosť, na deti ohrozené násilím medzi rodičmi alebo inými osobami zodpovednými za výchovu dieťaťa, na deti žiadajúce o udelenie medzinárodnej ochrany, azylantov a deti požívajúce doplnkovú ochranu. Vztáhuje sa aj na deti s rizikovým správaním.

Za kalendárny rok 2013 mali OSPOD v ČR celkovo živých prípadov v registri vlastných prípadov 259 992, v registri nevlastných prípadov to bolo 9 952 (Štatistická ročenka MPSV, 2014). Počet zamestnancov OSPOD podľa tej istej štatistickej ročenky 2013 predstavoval v roku 2013 celkom 2 108 osôb. Nejde však vždy o pracovníkov zamestnaných na celý úväzok.

OSPOD sú na obciach s rozšírenou pôsobnosťou zvyčajne začlenené do odboru sociálnych vecí a zdravotníctva ako samostatné oddelenia. Pracovníci OSPOD sa zvyčajne delia na *pracovníkov starostlivosti o deti* (niekde sú medzi nimi ešte špecialisti na náhradnú rodinnú starostlivosť) a *pracovníkmi sociálnej prevencie, tzv. kurátormi*. Na niektorých mestských úradoch sú kurátori vedení ako samostatná profesia mimo OSPOD.

Pracovisko OSPOD sú financované zo 70 % zo štátneho rozpočtu, zvyšok prostriedkov získajú z rozpočtu obce a tiež z grantov a projektov.

Novela zákona o sociálno-právnej ochrane detí z roku 2012 (Z. 401/2012 Zb.) Uvádza, že prvoradým hľadiskom SPO je záujem a blaho dieťaťa, ochrana rodičovstva a rodiny a vzájomné právo detí a rodičov na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Pritom sa prihliada k širšiemu sociálnemu prostrediu dieťaťa. Pri výkone SPO majú prednosť tie opatrenia, ktoré zabezpečia výchovu dieťaťa v jeho rodinnom prostredí a ak to nie je možné, v náhradnom rodinnom prostredí. (Nie teda tradičné umiestňovanie detí do ústavných zariadení.) Novela zaviedla ako novú povinnosť OSPOD spracovávať individuálny plán ochrany dieťaťa (ďalej niekde len IP) do jedného mesiaca od zaradenia dieťaťa do evidencie a aktualizovať tento plán najmä pri uložení výchovného opatrenia, nariadenie ústavnej výchovy, ochrannej výchovy, zverenie dieťaťa do zariadenia pre deti vyžadujúce okamžitú pomoc, do pestúnskej starostlivosti alebo inej náhradnej výchovy. Ďalej novela vyžaduje organizovať *prípadové konferencie* pre riešenie konkrétnych situácií ohrozených detí a ich rodín. Obe tieto nové povinnosti predstavujú veľký nárok na personálne kapacity a čas pracovníkov OSPOD. Novela zmenila a upravila podmienky poskytovania pestúnskej starostlivosti a osvojovania detí.

Orgány SPO a ďalšie subjekty poskytujúce túto ochranu sú podľa novely povinné riadiť sa štandardmi kvality sociálno-právnej ochrany.

Ciele nášho výskumu

Všeobecným cieľom výskumu bolo opísať spôsoby práce, metódy a postupy využívané pracovníkmi OSPOD, ktoré môžeme označiť ako príklady dobrej praxe. Položili sme si nasledujúce základné výskumné otázky:

1. Aké metódy a postupy pracovníci využívajú a považujú ich za efektívne?
2. Aké metódy a postupy považujú za efektívne rodičia - klienti OSPOD?
3. Do akej miery sa pohľady pracovníkov a rodičov zhodujú ?

Výskumná stratégia

Pretože naším cieľom bolo preskúmanie stratégií, ktoré pracovníci používajú a predovšetkým súčasne zisťovať aj pohľad rodín, ktoré sú cieľom intervencie, bola pre výskum zvolená *kvalitatívna výskumná stratégia*. Táto stratégia s využitím *pološtrukturovaných rozhovorov* nám umožnila dostatočne pružne spracovávať výpovede respondentov.

Oblasťou nášho záujmu je identifikovať a popísať pracovné postupy a metódy využívané pracovníkmi OSOD pri práci s rodinami, ktoré sa na základe názoru pracovníkov i rodín javia ako efektívne. V oblasti nášho záujmu sme si položili niekoľko výskumných otázok. Aké metódy a postupy pracovníci využívajú? Ktoré z nich považujú za efektívne? Čo si myslia rodiny, že im pomáha? Do akej miery sa pohľad pracovníkov a rodín zhoduje? Na základe týchto otázok sme si definovali dáta, ktoré potrebujeme získať. Chceli sme získať nielen opis pracovných postupov a metód, ale aj subjektívne hodnotenie ich efektivity od oboch strán procesu - od pracovníkov i rodičov. Pre záverečnú procedúru analýzy dát sme vychádzali z princípov metódy zakotvenej teórie (grounded theory). Bolo vykonané otvorené kódovanie - označenie a kategorizácia dát. Získané kategórie boli s využitím axiálneho kódovania opäť preskupené do hlavných kategórií a následne interpretované.

Výskumný súbor

Výskumný súbor tvorí 30 sociálnych pracovníkov OSPOD, 31 rodín klientov OSPOD a 43 kazuistik klientskych rodín OSPOD.

Pre výskum sme chceli využiť skúsenosti pracovníkov, ktorí svojou prácu robia dobre. Pretože neexistuje všeobecná definícia "dobrého pracovníka OSPOD", zvolili sme stratégiu odkazovania. Oslovili sme najprv všetky nadradené krajské úrady so žiadosťou o referenciu pracovníkov, ktorých považujú za angažovaných, schopných a kompetentných. Chceli sme kontakty na pracovníkov, ktorí robia svoju prácu najlepším možným spôsobom. Zo všetkých krajov sme získali referencie na 47 pracovníkov, z ktorých 19 bolo ochotných sa do vyšetrovania zapojiť. Aby sme výskumný súbor rozšírili, požiadali sme v druhej vlne o referencie pracovníkov Probačnej a mediačnej služby, Agentúry pre sociálne začleňovanie a niekoľko nešťátnych neziskových organizácií, ktoré v oblasti práce s ohrozenými rodinami dlhodobo pôsobia. Na základe ich referencií bol súbor doplnený na celkovo 30 pracovníkov.

Každý z pracovníkov zapojených do výskumu bol požiadaný o kontakt na dve rodiny. Kritériá pre výber rodín boli dve:

1. pracovník považuje spôsob riešenia situácie rodiny za ukážku dobrej praxe
2. rodina je ochotná sa zapojiť a poskytnúť výskumníkovi rozhovor.

Rodinám bola za rozhovor poskytnutá odmena. Rozhovor bol väčšinou vedený s matkou. Len v dvoch prípadoch, kedy v rodine matka nefigurovala, bol rozhovor vedený s otcom.

K vybraným rodinám pracovníci vypracovali kazuistiky, ktoré zachytili postup práce s rodinou a riešenie situácie. Celkový počet kazuistik nezodpovedá plánovanému počtu, pretože nie všetci pracovníci chceli/mohli vybrať dve rodiny. Ani počet rozhovorov s rodinami sa nerovná počtu hlásenia prípadov. Nie všetky rodiny, ktoré účasť prisľúbili, nakoniec rozhovor skutočne poskytli. Koordinácia rozhovorov s rodinami bola organizačne pomerne náročná.

Rozhovory a ich spracovanie

Pre rozhovory s pracovníkmi aj rodinami boli pripravené nasledujúce tematické okruhy:

- Čo pokladáte za najefektívnejšie postupy, ktoré sú v možnostiach OSPOD, pri riešení situácie ohrozených detí?
- Aké existujú prekážky pre uplatňovanie takýchto postupov?
- Ktorých rodičov pokladáte za vysoko rizikových a neovplyvniteľných, pokiaľ ide o ich fungovanie voči deťom?
- Čo je pre vás meradlom úspešnosti pri podpore rodiny?
- S ktorými organizáciami dlhodobo spolupracujete?
- Aký spôsobom rozhodujete o návrhu na odobratie dieťaťa rodičom a podľa akých kritérií?
- V ktorých prípadoch sa vám javí ako vhodná striedavá starostlivosť rodičov o deti po rozvode?
- V čom pokladáte za dobré rešpektovať odlišnosť rómskych rodín od rodín z väčšinovej spoločnosti?
- Ako rozumiete pojmu "najlepší záujem dieťaťa"?

Okruhy pre rozhovory s rodičmi boli tieto:

- Akým spôsobom pracovník s vašou rodinou vyjednával o spolupráci?
- Považujete postup pracovníka za primeraný potrebám celej vašej rodiny?
- Považujete postup pracovníka za primeraný potrebám vášho dieťaťa/detí?
- Čo konkrétne sa vám v postupe pracovníka javilo ako najprospernejšie?
- Bolo niečo v postupe pracovníka, čo pokladáte za neprijateľné, prípadne škodlivé? Ak áno, čo to bolo?
- Ak by ste organizovala školenia sociálnych pracovníkov, čo by ste v ňom zdôraznila?

Pri rozhovoroch s rodičmi boli jednotlivé témy prezentované podľa ich schopností a potrieb, príp. bol obsah dovysvetľovaný alebo preformulovaný. Anketári si rozhovory nahrávali, príp. zapisovali a následné prepisy boli použité k ďalšej analýze popísanej vyššie.

Porovnanie pohľadu rodičov a pracovníkov OSPOD

V tomto texte sa budeme naďalej zaoberať len tou časťou vyšetrovania, ktorá porovnáva pohľad rodičov a pracovníkov. Pohľad rodičov považujeme za cennú spätnú väzbu pre pracovníkov.

Porovnanie pohľadov oboch strán je zamerané na tieto okruhy:

Čo považujú za dôležité rodičia i pracovníci? Aké prekážky spolupráce vnímajú obe strany? V čom sa pohľady pracovníkov a rodičov líšia? Pre porovnanie boli využité iba tie tematické okruhy, pre ktoré existoval materiál na oboch stranách - ako na strane pracovníkov tak na strane rodín. Boli formulované dve všeobecné kategórie, do ktorých bolo možné zhrnúť odpovede pracovníkov i rodičov :

- Dobrá prax v práci pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí
- Zlá prax v práci pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí
- Dobrá prax v práci pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí
- Do porovnávania boli zahrnuté výpovede rodičov k týmto témam:
- Považujete postup pracovníka za primeraný potrebám celej vašej rodiny?
- Považujete postup pracovníka za primeraný potrebám vášho dieťaťa/detí?
- Čo konkrétne sa vám v postupe pracovníka javilo ako najprospešnejšie?
- Čo rodičia považujú za dôležité pre výkon práce pracovníka?

Na strane pracovníkov boli zohľadnené odpovede na nasledujúce otázky:

- Čo pokladáte za najefektívnejšie postupy, ktoré sú v možnostiach pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí, pri riešení situácie ohrozených detí?
- Čo je pre vás meradlom úspešnosti pri podpore rodiny?

Porovnanie výpovedí pracovníkov a rodičov ukazuje, že rad kritérií je spoločných, tzn. že ich považujú za dôležité a efektívne obe skupiny. Môžeme ich označiť ako *kritériá dobrej praxe*.

- Prístup a postoje pracovníka
- Vzťah pracovníka a rodiny
- Postupy a metódy práce

Prístup a postoje pracovníka

Nasledujúca tabuľka prináša prehľad výrokov, ktorými rodičia i pracovníci charakterizujú žiaduci prístup a postoje pracovníka.

Tab. 1. Čo považujú za dôležité rodičia a pracovníci v prístupe a postojoch pracovníka

Rovnaké výroky rodičov a pracovníkov	
<ul style="list-style-type: none"> • ľudský prístup • empatia a ústretovosť • záujem pracovníka o klienta • podpora a pochopenie pre situáciu klienta • rešpekt k časovým možnostiam klienta 	
špecifické výroky rodičov	špecifické výroky pracovníkov
<ul style="list-style-type: none"> • prevzatie zodpovednosti za rozhodnutie • ťažké pre klienta • posilnenie motivácie klienta • poskytnutie náhľadu klientovi • profesionálne vystupovanie a správanie • sa voči klientovi 	<ul style="list-style-type: none"> • rýchlosť riešenia • zapojenie rodiny do plánovania • zapojenie dieťaťa do plánovania • flexibilita pri voľbe metód a postupov • počúvania

Ako vyplýva z tabuľky, rodičia i pracovníci sa zhodujú v základných charakteristikách žiaduceho prístupu a postojov pracovníka k rodinám. Obe strany sa zhodujú v tom, že kľúčový je ľudský prístup pracovníka, ktorý je vyšším pojmom zastrešujúcim väčšinu ďalších menovaných charakteristík. Patrí sem skutočný záujem o riešenie situácie klienta, empatia, ústretovosť, podpora a porozumenie situácii klienta. Obe vidia ako dôležitú flexibilitu pracovníkov, najmä časovú flexibilitu, ale aj pružnosť pri voľbe metód, postupov a hľadanie riešení.

Rodičia ďalej oceňujú prístup pracovníka, ktorý je zameraný na ich podporu v procese spolupráce. Potrebujú priebežne posilňovať motiváciu na zmenu a pokračovanie v spolupráci aj získavať od pracovníka realistický pohľad na vlastnú situáciu a možnosti riešenia. Niektoré rodiny dokážu oceniť aj schopnosť pracovníka prevziať momentálnu zodpovednosť za riešenie situácie, ktorá je v danej chvíli pre rodinu príliš ťažká (napr. dočasné umiestnenie dieťaťa mimo rodiny). Pre rodičov je dôležité, keď pracovník dokáže zachovať profesionálny prístup aj v situáciách, keď správanie rodiny voči pracovníkovi nie je pod vplyvom momentálnej situácie vhodné a primerané.

Pracovníci sa vo svojich ďalších vyjadreniach zamerali na taký prístup, ktorý umožňuje pružné vyriešenie situácie. Zdôrazňujú flexibilitu, rýchle riešenie a zapojenie celej rodiny do riešenia situácie.

Vzťah pracovníka a rodiny

Rodičia i pracovníci sa zhodujú v tom, že podmienkou úspešnej spolupráce je vybudovanie vzájomnej dôvery. Reflektujú fakt, že dôvera musí byť obojstranná a nie je samozrejmosťou. Ide o dlhodobý proces, na ktorého začiatku treba prekonať prirodzenú nedôveru rodiny k pracovníkovi. Prekonanie nedôvery vidí rodiny ako úlohu pre pracovníka, v ktorom mu pomáha citlivosť voči potrebám rodiny. Ako indikátor nadviazania dobrého vzťahu s rodinou vidia pracovníci schopnosť prirodzenej komunikácie aj po skočení práce s rodinou pri neformálnych príležitostiach. Niektorí rodičia uvádzajú, že pracovníka kontaktujú aj v mimopracovných záležitostiach, pretože k nemu majú dobrý vzťah a dôveru.

Postupy a metódy práce

Nasledujúca tabuľka je prehľadom výrokov rodičov a pracovníkov týkajúcich sa vhodných a efektívnych postupov a metód práce.

Tab. 2. Metódy a postupy, ktoré považujú za efektívne rodičia i pracovníci

rovnaké výroky rodičov a pracovníkov	
<ul style="list-style-type: none"> • Komplexné vyhodnotenie situácie rodiny a dieťaťa • Vytvorenie individuálneho plánu ochrany dieťaťa (IPOD) • Poradenstvo v starostlivosti a výchove detí • Podpora a sprevádzanie rodiny • Spolupráca pracovníka so širšou rodinou • Podpora rodiny v kontakte s ďalšími subjektami • Napojenie rodiny na ďalšie služby • Materiálna pomoc rodine • Pomoc rodine se zariadením praktických vecí • Komunikácia s rodičmi a dieťaťom 	
špecifické výroky rodičov	špecifické výroky pracovníkov
<ul style="list-style-type: none"> • Posilovanie motivácie klienta ku zmene • Primeraná kontrola rodičov pracovníkom 	<ul style="list-style-type: none"> • Priama práca s rodinou v jej prirodzenom prostredí • Prípadové konferencie • Multidisciplinárna spolupráca • Case management

Zhoda na efektívnych postupoch a metódach viditeľná v tabuľke je prekvapivo vysoká. Pracovníci i rodičia sa zhodujú na tom, že je potrebné starostlivo vyhodnotiť situáciu rodiny a dieťaťa a až na základe tohto hodnotenia pripraviť individuálny plán ochrany dieťaťa. Je pravdepodobné, že zhoda v tomto bode je ovplyvnená výberom súboru skúmaných rodín. Rodiny, ktoré by so spoluprácou s OSPOD boli nespokojné, by zrejme boli skeptickejšie aj k možnostiam pracovníkov situáciu správne vyhodnotiť a naplánovať ďalší postup. Na druhej strane z tohto zistenia vyplýva, že ak je spolupráca celkovo uspokojivá, podarí sa nadviazať vzájomnú dôveru a pracovník s rodinou dobre komunikuje, akceptujú rodiny aj postupy, ktoré pre nich sú náročnejšie.

Komunikácia je všeobecne téma, na ktorú kladú obe strany dôraz. Rodičia explicitne uvádzajú podporu komunikácie vnútri rodiny, medzi rodičmi, alebo medzi dieťaťom umiestnenými mimo rodinu a rodičmi.

Rodičia i pracovníci sa zhodujú, že efektívnymi metódami pomoci rodinám je podpora, sprevádzania a poradenstvo. Obe strany uznávajú potrebu praktickej a materiálnej pomoci. Pracovník môže dobre fungovať ako spojenie medzi rodinou a vonkajším prostredím - širšou rodinou, školou, službami, úradmi a pod.

Rodičia ďalej vítajú pomoc pracovníka pri posilňovaní motivácie rodičov k zmene a primeranú kontrolu. Pracovníci vyzdvihujú dôležitosť priamej práce s rodinami v ich prirodzenom prostredí a multidisciplinárneho prístupu v práci s rodinami a spolupráce s ďalšími organizáciami a odborníkmi. Ako príklad možnej platformy pre spoluprácu oceňujú prípadové konferencie. Rolu OSPOD vidia v koordinácii práce s rodinou, pripomínajú case management.

Zlá prax v práci OSPOD

Pre porovnanie kritérií zlej praxe boli na strane rodičov použité odpovede na nasledujúce otázky:

- Bolo niečo v postupe pracovníka, čo pokladáte za neprijateľné, prípadne škodlivé? Ak áno, čo to bolo?
- U pracovníkov boli zahrnuté odpovede na otázky:
- Popíšte prípad, v ktorom ste mohol/a postupovať inak a zvýšiť tým nádej na efektívnu pomoc rodine.
- Existujú nejaké prekážky pre uplatňovanie najefektívnejších postupov, ktoré sú v možnostiach OSPOD, pri riešení situácie ohrozených detí?

Pracovníci i rodičia sa zhodli na tom, že k zlej praxi prispievajú nasledujúce faktory:

- Nevhodný prístup pracovníka
- Nesprávne zvolené metódy a postupy
- Negatívny vplyv tretích strán
- Vonkajšie podmienky výkonu práce

Pracovníci ešte pridávajú systémové prekážky a prekážky na strane rodín.

Nevhodný prístup pracovníka

Tab. 3. Faktory podľa rodičov a pracovníkov negatívne ovplyvňujúci prácu s rodinou

rovnaké výroky rodičov a pracovníkov	
<ul style="list-style-type: none">• Nedôvera v rodiča a jeho schopnosti• Nedostatočná podpora rodiča zo strany pracovníka	
špecifické výroky rodičov	špecifické výroky pracovníkov
<ul style="list-style-type: none">• Nálepkovanie• Nerovný prístup• Neriešenie situácie• Ignorovanie podnetov klientov• Neriešenie sťažností	<ul style="list-style-type: none">• Príliš direktívny prístup ku klientovi• Nedostatočné nastavenie hraníc pracovníkom• Neschopnosť sebareflexie u pracovníka• Riziko syndrómu vyhorenia

Zo strany rodičov aj pracovníkov je ako jedna z najväčších ťažkostí pre spoluprácu hodnotená nedôvera pracovníka v rodiča, v jeho schopnosti, jeho možnosť prevziať zodpovednosť za riešenie situácie a celkové podceňovanie možnosti zmeny. Tento postoj môže byť prejavom dlhodobého preťaženie bez možnosti supervízie či inej formy sebareflexie, príp. dokonca syndrómu vyhorenia. Obe strany sa tiež zhodnú, že dochádza k situáciám, kedy rodina nedostane dostatočnú mieru podpory, aby bola schopná svoju situáciu zvládnuť. Tu môžu hrať úlohu aj vonkajšie vplyvy ako je nedostupnosť potrebných služieb.

Ďalej už sa postrehy rodičov a pracovníkov rozchádzajú. Rodičia upozorňujú na riziko etiketovania zo strany pracovníkov, s ktorým sa v našom výskumnom súbore stretli, najmä rodičia so závislosťou a tí, ktorí už mali vo svojej osobnej histórii predchádzajúce zlyhanie. S nálepkováním súvisí riziko nerovného prístupu, ku ktorému pracovník môže sklznúť. Rodičia opakovane poukazujú na najrôznejšie formy nečinnosti OSPOD. Môže ísť o neriešenie situácie, sťažností klientov alebo podnetov tretích strán.

Pracovníci sebakriticky priznávajú riziko príliš direktívneho prístupu k rodinám a nesprávneho nastavenia hraníc v práci s klientmi.

Nesprávne zvolené metódy a postupy

Rodičia i pracovníci sa zhodujú v tom, že kľúčové je nadviazanie spolupráce. Ak sa nepodarí nadviazať efektívnu komunikáciu s rodinou a začať budovať vzájomnú dôveru, vplyv na efektívnosť pomoci je nevyhnutný.

Rodičia sa sťažujú na nedostatok informácií, alebo na ich odovzdanie formou, ktorá je pre nich nejasná. Následkom je zhoršená spolupráca. Negatívne vnímajú tiež neohlásené návštevy.

Pracovníci vidia riziko v neskorom začatí intervencie v rodine. Informácie sa k nim často dostanú neskoro, alebo neúplné. Môže sa stať, že na základe

chybnej interpretácie situácie alebo faktov je zvolená nevhodná forma intervencie, ponúknutá nevhodná služba alebo nevhodný postup riešenia a pod. Pracovníci volajú po jasnejšie stanovených kritériách úspešnosti práce s rodinou. S ohľadom na ochranu práv a záujmov detí cítia potrebu presnejšej definície dĺžky takejto pomoci, aby sa neprimerane neprehlbovali negatívne dopady na vývoj detí.

Negatívny vplyv tretích strán

Rodičia aj pracovníci vidia ako zásadný problém nedostatočnú spoluprácu organizácií okolo rodiny, príp. ich nečinnosť. Rodičia túto skúsenosť opisujú všeobecnejšie, pracovníci zachádzajú do väčších detailov. Popisujú nedostatky v odovzdávaní informácií a malú informovanosť školských a zdravotníckych zariadení, ktoré o situácii v rodine informujú buď nedostatočne, alebo až keď je situácia veľmi vážna.

Obe strany tiež vidia nedostatky v činnosti súdov, a to predovšetkým v dvoch smeroch. Prvým z nich sú prietahy v rokovaní a všeobecne známa pomalosť súdneho systému. Dlhá doba rozhodnutia súdnych sporov je všeobecný problém, ale v prípade káuz týkajúcich sa rodín a detí, ktoré v nich žijú, môžu mať oneskorenia aj fatálne dôsledky pre ďalší život detí. Najmä pracovníci vnímajú tiež medzery v erudícii sudcov, ktorí rodinné kauzy riešia. Nespochybnujú ich kompetencie v oblasti práva, ale znalosti z oblasti sociálno-psychologickej a tiež reálnu znalosť prostredia a života rodín, o ktorých osude rozhodujú.

Vonkajšie podmienky výkonu práce

Hoci by sa mohlo zdať, že podmienky výkonu práce budú pre rodičov témou skôr vzdialenou, prekvapivo formulovali rad zaujímavých postrehov, ktoré sa opierajú o ich pozorovania podmienok práce pracovníkov OSPOD. Zhodujú sa s pracovníkmi na tom, že na OSPOD doteraz leží veľká pracovná a prípadová záťaž, ktorá môže byť prekážkou vo výkone práce. Na medzery v metodickom vedení pracovníkov tiež upozorňujú zo svojho pohľadu obe strany. Rodičia volajú po štandardizácii pracovných postupov a jasnom nastavení rozhodovacích procesov v agende OSPOD, ktoré sú zrejme pre rodičov neprehľadné. Pracovníci sa držia všeobecnejšieho želania po lepšom metodickom vedení.

V oblasti materiálneho, technického a finančného zabezpečenia volajú pracovníci skôr po zlepšení dostupnosti vozidiel pre terénne prácu, alebo priestoroch pre kvalitnejšiu prácu s klientom. Rodičia prekvapivo upozorňujú na nedostatočné finančné ohodnotenie pracovníkov. Obe strany vidia medzery v dostupnosti a kvalite služieb pre rodiny.

Podľa očakávaní pracovníci častejšie upozorňovali na potrebné zmeny v legislatíve, zatiaľ čo rodičia existujúce nedostatky demonštrovali na konkrétnych príkladoch. Pracovníci tiež lepšie reflektovali nedávne zmeny v oblasti sociálno-právnej ochrany detí. Ocenili by niektoré zmeny v definícii kompetencií OSPOD. Ako neuspokojivé vnímajú postavenie OSPOD v rámci obecných úradov. Pracovníkov tiež logicky ťažia predsudky postoja verejnosti k práci OSPOD.

Záver

Nedávne zmeny v systéme sociálnoprávnej ochrany detí sa postupne premietajú do praxe. Rozširujú pracovníkom možnosti podpory ohrozených rodín, podporujú zavádzanie nových metód a foriem práce aj následných služieb pre ohrozené rodiny. Rodičia tieto zmeny čiastočne reflektujú, dokážu ich v mnohých prípadoch oceniť. Na druhej strane zostávajú niektoré kľúčové kompetencie (napr. schopnosť nadviazať vzťah s klientom, komunikácia a pod.) pracovníkov sociálno-právnej ochrany detí nemenné a sú vnímané ako úplne zásadné ako rodičmi, tak samotnými pracovníkmi. Tento odkaz od rodičov by mal zaznieť nielen pracovníkom, ale aj vzdelávateľom v sociálnej práci a zamestnávateľom, ktorí plánujú ďalšie vzdelávanie pracovníkov.

Kontakt na autorov:

PhDr.Hana Pazlarová, PhD.

Doc.PhDr.Oldřich Matoušek

Katedra sociální práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

U kříže 8, Praha 5, 150 00

hana.pazlarova@ff.cuni.cz

METÓDA ART - TRÉNING REGULOVANIA AGRESÍVNEHO SPRÁVANIA U DETÍ A MLÁDEŽE

Robert SABO – Jana ŠOLCOVÁ

Abstrakt: Príspevok venuje pozornosť metóde ART (Aggression Replacement Training), implementovanej z Nórska v roku 2014. Autori predstavujú teoretické východiská a cieľ tejto metódy využívanej pri práci s deťmi a mládežou s rizikovým správaním sa. Príspevok popisuje význam metódy a prepája súvislosť zlepšenia morálneho zvažovania. Príspevok sa zameriava aj na vysvetlenie multimodálneho charakteru metódy ART a priblíženie obsahu jej jednotlivých komponentov. Okrem teoretickej analýzy a možnosti jej aplikácie na Slovensku, príspevok poskytuje čiastkové výsledky prínosu metódy ART v rámci Slovenska.

Kľúčové slová: metóda ART. Agresivita. Tréning. Teória sociálneho učenia.

Úvod

Pozitívny prínos kognitívno-behaviorálnych a multimodálnych programov v náprave antisociálneho správania sa detí a mládeže býva čoraz viac teoreticky i vedecky podložený. Metóda ART (Aggression Replacement Training) pochádza pôvodne z USA, kde bola 15 rokov vyvíjaná profesorom Arnoldom P. Goldsteinom. Metóda je efektívnym nástrojom práce s deťmi a mládežou. Jej cieľom je redukovať problémové správanie a podporovať prosociálne správanie. Metóda je v niektorých krajinách uplatňovaná aj pri práci s ďalšími cieľovými skupinami, u ktorých je riziko problémového správania sa súvisiace s interpersonálnymi, ako aj intrapersonálnymi problémovými situáciami. V Nórsku je metóda ART schválená ako nástroj na prevenciu a nápravu behaviorálnych problémov v škole a v domácom prostredí pre deti a mladých. Ministerstvo detí a rodinných záležitostí v Nórsku sa v roku 2005 rozhodlo ustanoviť päť nových inštitúcií so zavedenou metódou ART (jednu v každom regióne), poskytujúcich služby pre deti a mladých s poruchami správania.

Cieľom nášho príspevku je predstaviť cieľ a význam tejto metódy, vysvetliť jej multimodálny charakter a možnosti jej aplikácie na Slovensku. V rámci podmienok Slovenskej republiky sa metóda ART odporúča používať vo všetkých typoch a stupňoch škôl, v zariadeniach a organizáciách realizujúcich opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí, v zariadeniach sociálnych služieb pre deti a mládež, ľudí s mentálnym postihnutím, v inštitúciách pracujúcich s deťmi, mládežou a rodinami a tiež v ústavoch pre výkon trestu odňatia slobody. Pozitívne dopady má zvlášť na mladých ľudí a deti, ktorí sú často vznetlivé až agresívne, nevyspytateľné, ľahko manipulovateľné, neschopné ovládať svoje emócie, ale aj pre deti utiahnuté, strániace sa kontaktu s druhými. Metóda ART býva v rámci nórskeho podmienok aplikovaná aj v procese práce s deťmi nadanými a talentovanými (Fudalý 2015, www.navrat.sk).

Východiská metódy ART a jej cieľ

Metóda ART má svoje korene v kognitívno-behaviorálnej teórii, v teórii sociálneho učenia a kognitívnej terapii. Metóda patrí pod multimodálne programy, čo znamená že ju tvorí viacero komponentov, ktoré sa zameriavajú na správanie a konanie, myslenie a emócie. Zásadné východiská metódy ART nachádzame okrem iných, najmä v teórii sociálneho učenia podľa Banduru a teoretického konceptu štádií morálneho vývinu podľa Kohlberga. Bandura teóriu učenia obohatil o dve základné tvrdenia (Hall, Lindzey 1997, s 428):

1. Ľudia môžu premyslieť a regulovať svoje správanie.
2. Mnohé stránky osobnostného fungovania zahrňujú interakciu človeka s ostatnými ľuďmi.

Kľúčovým východiskom jeho teórie je myšlienka, že svoje vlastné normy správania si vytvárame nielen pri konaní, ale aj na základe pozorovania modelov správania sa u iných, napr. rodičov, učiteľov, rovesníkov, úplne cudzích ľudí. Naše vlastné myslenie a správanie sa mení v nikdy nekončiacom kolobehu týchto interakcií. Metóda ART je postavená na poznatku, že tréning pozostávajúci z pozorovania a z vlastného aktívneho prehrávania situácií s využitím sociálnych kompetencií, umožňuje zvnútornenie primeraných reakcií a zároveň má podstatný potenciál meniť i reakcie nášho okolia. Tréneri venujú pozornosť pozitívnym prvkom, oceňujú a zdôrazňujú zrelé prejavy a účastníkov tréningu vyzývajú k pozitívnym spätným väzbám. Súčasťou tréningov je sebareflexia, zameraná tiež na to, čo sa podarilo, čo môžem využiť i v budúcnosti a pod. Všetky kľúčové princípy, resp. východiská rozpracované v Bandurovom koncepte, sú v rámci tréningu dôsledne uplatňované. Sebahodnotenie a spätná väzba od ostatných (trénerov i účastníkov tréningu) sú zamerané na oceňovanie primeraných prejavov a reakcií. Pomáhajú pri prenose sociálnych kompetencií do „reálneho“ sveta.

Koncept morálnych štádií podľa Kohlberga je ďalším podstatným teoretickým konštruktom, z ktorého metóda ART vychádza. Na základe dlhodobých pozorovaní sformuloval model troch úrovní morálneho vývinu, každé s dvomi špecifickými štádiami: prekonvenčná úroveň, konvenčná úroveň, postkonvenčná úroveň (Vacek 2008). Dôležité je poznanie, že prechod jednotlivými štádiami má svoje zákonitosti, rýchlosť a konečný „výsledok“ sa líši v závislosti od jedinca. Niekedy sa štádiá prelínajú a dokonca v špecifických situáciách môže jedinec zmýšľať a konať podľa nižších úrovní morálneho vývinu (Vacek 2008). V metóde ART sa však používa mierne zjednodušený model štádií morálneho vývinu podľa Gibbs-a, kde sú definované 4 štádiá a *„prvé dve sa označujú ako nezrelé a povrchné zvažovanie, pokým tretie a štvrté sú považované za zrelé a hlboké zvažovanie“* (Gundersen, Finne, Olsen, 2008, s. 106).

Cieľom metódy ART je podporiť u účastníkov tréningov prosociálne správanie a to prostredníctvom podpory a rozvoja sociálnych zručností a morálneho zvažovania, čím je možné eliminovať, resp. nahrádzať neprimerané prejavy v správaní. Ak sú v procese tréningu vytvorené vhodné okolnosti, správanie

sa bude formovať na základe skúseností s trestami a posilňujúcimi stimulmi, ktoré nasledujú po konaní. (Hollin, 2004) Pri uplatňovaní sociálnej zručnosti v interpersonálnych a intrapersonálnych interakciách sú zachované vlastné a partnerove základné práva, kultúra a normy spoločnosti, uznávané pravidlá správania sa. Táto aplikácia sociálnych zručností môže v konečnom dôsledku viesť k budovaniu a získaniu pozitívnej reputácii u iných. (Gundersen, Finne, Olsen, 2008)

Sociálna práca a pedagogika reflektujú otázky sociálnych zručností a morálky. Vo vyspelých krajinách sa tzv. morálnej výchove pripisuje značná dôležitosť súvisiaca s efektívnym riešením sociálnych problémov. Dôležitosť morálnej výchovy deklaruje aj slovenský systém výchovy a vzdelávania. Morálna výchova je jednou z priorit slovenského pedagogického kurikula. Okrem kľúčových tzv. sociálnych a personálnych a komunikačných kompetencií definovaných v Štátnom vzdelávacom programe sa minimálne na deklaratívnej úrovni tento fakt odráža v existencii samostatného predmetu etická výchova, ktorý je v štátnom kurikule Slovenskej republiky rozpracovaný v troch úrovniach: pre primárne, nižšie sekundárne a vyššie sekundárne vzdelávanie (Valica, Fridrichová, Kaliský a kol. 2011). A taktiež v tzv. prierezových témach, najmä „Osobnostný a sociálny rozvoj“ a „Multikultúrna výchova“ (Valica, Fridrichová, Kaliský a kol. 2011). V oblasti sociálnej práce s deťmi a mládežou národné priority reflektujú skutočnosť, že jedným z efektívnych spôsobov riešenia problematiky nežiadúceho a problémového správania je zameranie sa na rozvoj sociálnych zručností detí a mládeže. Samotná primárna prevencia sa orientuje na zamedzenie vzniku nežiadúceho javu, najmä podporou utvárania zdravých postojov, vytváraním priaznivých podmienok pre rozvoj sociálnych zručností a ich upevňovaní. Aj prostredníctvom metódy ART môžu deti a mládež s rôznym typom sociálnych problémov získať prístup k rozvoju sociálnych zručností potrebných pre riešenie sociálneho problému (Matoušek, 2005).

Multimodálny charakter metódy ART

Tréning metódou ART pozostáva z 30 tréningových hodín. Každému komponentu sa venuje 10 stretnutí skupiny, v rozmedzí 1 hodina týždenne. Tréning prebieha v skupinách s počtom 4-8 účastníkov, ale veľkosť sa môže meniť vzhľadom k predpokladom účastníkov. Tréning vedú dvaja tréneri (hlavný tréner a spolutréner). Hlavný tréner vedie tréning, kým spolutréner sa včlení do skupiny a má zodpovednosť za vybrané časti tréningu. Ďalší účastníci tvoria priemer vo vzťahu k problémovému správaniu. Je teda dobré mať v skupine nielen deti s problémovým správaním, ale aj deti, ktoré majú s týmto typom správania menší problém alebo žiadny problém. Zabezpečíme tým sociálne učenie sa od pozitívnejších foriem správania sa. Súčasťou skupiny môžu byť aj hostia. Hostia sú aktívne zapojení do diania skupiny, získavajú rolu účastníka. (Gundersen, Finne, Olsen, 2008) Je výhodou využívať vždy rovnakú miestnosť, kde sa nachádzajú plagáty a ART pomôcky potrebné pre tréning.

Metóda ART pozostáva z troch na seba nadväzujúcich multimodálnych komponentov:

1. Tréning sociálnych zručností – je to špecifický tréning zameraný na posilňovanie pozitívneho správania sa.
2. Tréning ovládania hnevu- zámerom tréningu je zameranie sa na emócie.
3. Morálne zvažovanie, rozhodovanie – ide o zvyšovanie zodpovedných rozhodovaní sa v zmysle vnímania perspektívy druhého a morálnych hodnôt.

1. Komponent: Tréning sociálnych zručností

Je dokázané, že osoby s agresívnym správaním majú redukované schopnosti sociálnej kognície, čo sa následne odzrkadľuje v schopnosti voľby primeranej reakcie na vzniknutú situáciu. Autor Hollin (2004) v rámci mnohých interpretácií výskumných zistení poukazuje na skutočnosť, že páchatelia kriminálnej činnosti vykazovali menej sociálne kompetentné reakcie ako tí, ktorí nejednali kriminálne. Komponent sociálnych zručností je špecifický tým, že sa hrou, interaktívnou a nácvikovou formou rozvíjajú sociálne a komunikačné zručnosti detí a tým sa zvyšuje ich schopnosť prosociálneho správania. Čo následne prináša pozitívne zmeny v reakciách okolia na ich osobu. Takáto pozitívna odozva na osobu dieťaťa či mladého človeka vedie následne k posilňovaniu a generalizovaniu vhodného a spoločensky akceptovaného správania.

Jadrom tréningu sociálnych zručností je 10 vybraných sociálnych zručností (McGinnis a Goldstein, 1984), ktoré sú vybrané zo 40 sociálnych zručností (pre materské školy), 60 sociálnych zručností (pre nižší stupeň základných škôl) a 50 sociálnych zručností (pre vyšší stupeň, stredné školy, dospelých). Pred tréningom si tréneri zmapujú zručnosti účastníkov. Účastníci si formou škálovania sami ohodnotia zručnosti, ktoré sú im ponúknuté a/alebo, ktoré už bežne využívajú. Hodnotenie týchto zručností prebehne aj zo strany ich rodičov a učiteľov/iných pomáhajúcich profesionálov. Toto mapovanie slúži na rozhodovanie sa o tom, ktorú zručnosť vybrať pre tréning. (Gundersen, Moyahan, 2006)

Účelom tohto komponentu je tréning a opakovanie sociálnej zručnosti prostredníctvom rôznych nácvikov v rolových situáciách. Úlohou účastníkov je skúšať tieto zručnosti aj v prirodzenom prostredí. Prostredníctvom získania rozvoja zručností sa dávajú účastníkovi viaceré alternatívy správania sa a konania (Gundersen, Finne, Olsen, 2008).

2. Komponent: Tréning regulácie hnevu

Komponent regulácie hnevu vychádza zo skutočnosti, že deti a mládež popisované ako hyperaktívne, impulzívne, so zlou sebakontrolou, agresívne, rizikové a pod., majú zníženú schopnosť sebakontroly a sebareflexie. Cieľom je pomôcť deťom naučiť sa vnímať, kedy chybné tlmočia rozličné situácie. Účastníkovi pomáhamo zastaviť sa, pozerať sa, počúvať, premyslieť si a nacvičiť si iný spôsob reagovania na vzniknutú situáciu. Tento komponent je zameraný na schopnosť

účastníkov kontrolovať a tým regulovať svoj hnev. Hnev je braný, ako prirodzená emócia, ktorá nie je považovaná za niečo negatívne. Keď hnev dosiahne úroveň agresivity, teda bráni nám prijať normálne uzávery v aktuálnej situácii a vedie k zámernému poškodzovaniu iných, má negatívny a dysfunkčný charakter.

Tento komponent pozostáva tiež z 10 tréningov, a v protiklade s tréningom sociálnych zručností sú jednotlivé stretnutia vedené tematicky a s vopred určeným postupom a obsahom stretnutí. Každý tréning kontroly hnevu stavia na predchádzajúcom tréningu sociálnych zručností, ktoré boli nacvičené. Jednotlivé témy tréningov vychádzajú z Cyklu kontroly hnevu pôvodne vypracovaným Goldsteinom (1998). V rámci tréningu pomáhame účastníkom identifikovať externé a vnútorné spúšťače hnevu, vlastné signály hnevu a tlmiče efektívne pôsobiace na tlmenie hnevu. Prostredníctvom reštrukturalizácie sa pomáha účastníkom identifikovať iracionálne myslenie a nahrádza sa zreflektovanou formou správania sa (Gundersen, Finne, Olsen, 2008).

3. Komponent: Morálne zvažovanie

Cieľom tohto komponentu je stimulovať účastníkov k zvyšovaniu zodpovedných rozhodovaní v perspektíve morálnych hodnôt uplatňovaných v spoločnosti. Morálka zahŕňa porozumenie a premýšľanie nad tým, čo je správne a čo nesprávne. V tomto komponente sa však reflektuje aj skutočnosť toho, že to ako rozmýšľame ovplyvňuje aj to, ako konáme. Morálne rozhodovanie je vo veľkej miere intuitívny a často nevedomý proces, ktorý je však možné ovplyvňovať pozitívnymi skúsenosťami. (Hollin, 2004) Tréning morálneho zvažovania prebieha ako diskusná skupina, kde účastníci trénujú argumentáciu rôznych názorov a počúvanie názorov iných. Pri mnohých reakciách na vzniknuté situácie využívame automatické emocionálne reakcie, kognitívne prekrúcania právd, rôzne myšlienkové chyby (bagatelizovanie, obviňovanie iných a i.), ktoré sú zautomatizované, alebo v našom nevedomí silno upevnené. (Gundersen, Finne, Olsen, 2008) V tréningoch sa reflektuje aj reálne štádium morálneho zvažovania účastníka. Stavia na tom, že nie je dôležité vedieť iba zopakovať, čo je správne a nesprávne, ale taktiež rozumieť a vedieť odôvodniť voľbu nášho správania sa. Viaceré štúdie ukazujú, že mnoho mladých ľudí s problémovým správaním má nezrelý až oneskorený vývin schopnosti robiť morálne rozhodnutia. (Barringa, Morrison, 2000)

Aplikácia metódy ART na Slovensku

V roku 2014 Návrat, o.z. v spolupráci s Diakonhjemmet University College v nórskom Sandnes implementovali metódu ART na Slovensko. Za pomoci pracovníkov Návratu a ich externých spolupracovníkov sa podarilo preložiť manuál pre trénerov. Kurz viedli lektorky z Nórska a vyškolilo sa 21 trénerov a tréneriek, ktorí pracujú s deťmi a mládežou, a to či už v neziskových organizáciách, školách, detských domovoch, či v organizáciách s voľnočasovými aktivitami v rôznych častiach Slovenska.

Na vedenie tréningu metódou ART je potrebné primerané vzdelanie a absolvovanie kurzu ART trénera. Podmienkou získania certifikátu ART trénera

je okrem absolvovania kurzu, aj ukončenie tréningovej skupiny s vybranou cieľovou skupinou, ktorú odvedie. Jedno zo stretnutí sa uskutoční za účasti super-vízora (certifikovaného ART trénera).

Implementácie metódy ART súvisela s priamou prácou ART trénerov a tréneriek s deťmi a skupinami účastníkov tréningov. V roku 2015 bolo trénovaných osem detských skupín, ktorých členmi boli aj deti v riziku ohrozenia. Vyškolení ART tréneri a trénerky zavádzali počas roku 2015 metódu do škôl a iných organizácií (napr. nízkoprahové a krízové centrá) v rôznych regiónoch Slovenska.

V Prešove ART pilotne realizovali na základnej škole počas mesiacov marec-jún 2014. ART-ovú skupinu tvorili siedmi žiaci 6.ročníka. Stretávali sa 2x týždenne na 1.vyučovacej hodine. Prostredníctvom diskusií a nácviku v simulovaných situáciách trénovali:

- ako začať rozhovor s inými, ako sa predstaviť, dať kompliment, či požiadať o pomoc, ako vedieť počúvať druhých a uvedomovať si svoje pocity, či ako sa ospravedlniť a odmeniť sa;
- ako spoznať, čo nás nahnevá a čo sa deje v našom tele počas hnevu, ako iní poznajú, že sa hneváme, ako môžeme zvládnuť svoj hnev a získať čas, aby sme konali uvážlivejšie a nie agresívne a i. Pred odchodom na letné prázdniny sa samotných členov ART skupiny ako aj ich pedagógov opýtali na celkové dojmy z realizácie programu a jeho prínos pre fungovanie žiakov v bežných situáciách. Učiteľky zapojených žiakov skonštatovali, že „u niektorých žiakov zaznamenali pozitívne zmeny napríklad v oblasti komunikácie (vie povedať svoj názor, zaujať postoj) a v oblasti rovesníckych vzťahov (lepšie reaguje na iných spolužiakov, je menej výbušný, nevyvoláva bitky). Tiež si myslia, že „by bolo vhodné realizovať tento program práve u takých žiakov, u ktorých boli spozorované problémy v správaní“. Viacerí členovia skupiny zhodnotili, že „vdaka tréningom ART sa naučili ukontrolovať svoj hnev, a tak lepšie zvládnuť náročnejšie situácie najmä v rovesníckych a súrodeneckých vzťahoch.“ Veľmi pozitívne oceňovali atmosféru, ktorá bola na stretnutiach, hranie hier, užitočnosť týchto stretnutí pre ich život a niektoré typy aktivít (rolové hry, riešenie morálnych dilem) (Peter Fudaly, www.navrat.sk).

V rámci Slovenska fungovalo niekoľko ďalších tréningových skupín, v rámci ktorých sme reflektovali viaceré prínosy. ART-trénerky zo ZŠ Narnia v Banskej Bystrici do svojich tréningových skupín zapojili aj deti s Aspergerovým syndrómom. Napísali nám: „.. vyzerá to tak (aj podľa spätnej väzby rodičov a detí), že na niektorých to malo veľmi pozitívny vplyv“ (Z. Brhlíková, J. Macková, ZŠ Narnia, Banská Bystrica). V Prešove boli odvedené aj 2 skupiny s dospelými ženami z Domu na pol ceste. Účastníčky ocenili to, že sa niekto venoval ich problémom, a že sa na veci mohli pozrieť aj inak. Zo zariadenia je momentálne veľký dopyt po ďalšom tréningu (A. Molčanová, P. Fudaly, oz Návrat, Prešov).

Úspešnosť tréningov sme zaznamenali aj v práci s deťmi žijúcimi v detských domovoch. Tréneri reflektovali, že i po ukončení v deťoch zostávajú ukotvené viaceré sociálne zručnosti, či nadobudnuté morálne hodnoty. O. Martinková: „*deti sa hrali na ihrisku. Naši dvaja súrodenci, ktorí sú veľmi konfliktní ma veľmi prekvapili. Keď Klára podkopla pri futbale nohu Petrovi, vedela som, že bude krik a bitka. Peter sa pri dvíhaní zo zeme pozrel na mňa, napadlo ma, že mu pripomením z ARTu lusknutie (ktoré symbolizuje jeden z krokov v tréningu). Peter súhlasne prikývol, luskol si, a na moje prekvapenie prišiel za Klárou, a povedal jej: Klára, chcem Ti odpustiť a nehádať sa s tebou...*“ V tejto skupine zaznamenali ešte niekoľko úspechov súvisiacich s morálnym rozhodovaním sa detí a mladých o tom, ako sa zachovať v rôznych situáciách (krádež, klamstvo ai.).

Niekoľko tréningov sa podarilo počas rokov 2014-2016 zrealizovať aj na pôde vysokej školy. Tréneri odviekli niekoľko skupín študentiek a študentov z rôznych študijných odborov. U viacerých študentov a študentiek došlo nielen k rozvoju sociálnych zručností, ale aj k posunu stupňa morálneho zvažovania. V súčasnosti prebieha vyhodnocovanie získaných dát pred a po teste dotazníkov. (R. Sabo, J. Šolcová, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)

V rámci Slovenska je zozbieraných niekoľko ďalších kvalitatívne získaných informácií o prínosoch metódy ART pre účastníkov tréningu, ako i pre ľudí, ktorí sú bežnou súčasťou života účastníkov tréningu. Veríme, že tieto prínosy a pozitívne zistenia sa budú i naďalej môcť prezentovať odbornej i laickej verejnosti.

Záver

V rámci podpory udržateľnosti a rozvoja metódy ART Slovensko prebiehajú v súčasnosti rôzne aktivity, ktoré majú osvetový, výskumný a štandardizujúci charakter. Držiteľom know-how metódy ART Slovensko je oz Návrat. Garantom metódy ART na celonárodnej úrovni je Mgr. Alena Molčanová (oz Návrat, Prešov). V Nórsku existuje viacero vedeckých štúdií, ktoré reflektujú efektívnosť a prínosy metódy ART. Slovenskí ART tréneri a trénerky sa teda opierajú pri prezentácii prínosov metódy ART najmä o výsledky z Nórska. V súčasnosti existujú čiastkové výsledky týkajúce sa vyhodnotenia miestnych tréningových skupín. Na vyhodnotenie efektívnosti metódy ART sú trénerom a trénerkám prístupné dotazníky spracované A. P. Goldstein, vychádzajúce z viacerých výskumných nástrojov (Likertové škály, Dotazník rušivého správania detí a adolescentov-Burns, Taylor, a Rusby, 2001 a i.). V rámci rozvoja implementácie je rozpracovaný proces akreditácie vzdelávania ART trénerov a tréneriek na Slovensku.

Literatúra

- BARRINGA A., MORRISON E., GIBBS, J. (2000) Moral cognition: Explain the gender difference in antisocial behavior. Merril-Palmer Quartely, 2000.
- BERTRAND Y. (1998) Soudobé teorie vzdělávání. Praha, Portál. ISBN 80-7178-216-5.
- GOLDSTEIN A. P., GLICK B., GIBBS J. C. (1998) Aggression replacement trainig. A comprehensive intervention for aggressive youth. Champaign, III. Resaarch Press, 1998.

GUNDERSEN, K. FINNE, J., OLSEN, T. M. (2008) ART metóda pre tréning sociálnych kompetencií. Sandnes: Diakonhjemmet Høgskole Rogaland. Séria č. 5, revidované vydanie. ISBN 82-91046-07-7.

GUNDERSEN K., MOYNAHAN L. (2005) Nettverk og Sosial Kompetanse. Oslo: Gyldendal Akademisk. 2005.

HALL C.S., LINDZEY G. (1997) Psychológia osobnosti. Bratislava, MEDIA TRADE spol. s r. o., Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00994-2.

HOLLIN, C.R. (2004) The cognitive-behavioral context. In: new Perspectives on aggression replacement training. Chichester: John Wiley and Sons, 2004.

MATOUŠEK, O. (2005) Sociální práce v praxi. Praha, Portál. ISBN 807367002X.

ORAVCOVÁ, J. (2010) Vývinová psychológia. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-8083-937-6.

ŠVEC Š. (2008) Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky. Bratislava, IRIS. ISBN 978-80-89256-21-1.

VACEK P. (2008) Rozvoj morálneho vedomí žáků. Praha, Portál. ISBN 978-80-7367-386-4.

YALOM I.D. (1999) Teorie a praxe skupinové psychoterapie. Hradec Králové, KONFRONTACE. ISBN 80-86088-05-7.

Kontakt na autorov:

Mgr. Robert SABO, PhD.

Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, Ružová ulica 13,
974 01 Banská Bystrica

robert.sabo@umb.sk

Mgr. Jana ŠOLCOVÁ, PhD.

Katedra sociálnej práce

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, Ružová ulica 13,
974 01 Banská Bystrica

jana.solcova@umb.sk

DOPADY PROCESU ŠTANDARDIZÁCIE V OBLASTI SOCIÁLNO-PRÁVNEJ OCHRANY DETÍ V ČESKEJ REPUBLIKE

Lucie SMUTKOVÁ

Abstrakt: Procesy štandardizácie sa v priebehu času dotýkajú stále väčšieho okruhu činností v kontexte výkonu sociálnej práce. Cieľom príspevku je predstaviť zmeny, ku ktorým dochádza v posledných rokoch v oblasti sociálne-právnej ochrany detí v Českej republike a ich dopady na priamu sociálnu prácu s rodinou. Jednou z najpodstatnejších zmien dopadajúcich na kvalitu práce s deťmi a ich rodinami je práve zavádzanie štandardov kvality v tejto oblasti.

Kľúčové slová: Sociálne-právna ochrana detí. Štandardizácia. Hodnotenie potrieb. Individuálne plány ochrany.

Úvod

Procesy štandardizácie sa v priebehu času dotýkajú stále väčšieho okruhu činností v kontexte výkonu sociálnej práce. V Českej republike fungujú už niekoľko rokov štandardy kvality v oblasti sociálnych služieb. Oblasť sociálne-právnej ochrany detí je tak ďalšou oblasťou, ktorej sa štandardizácia bezprostredne dotýka.

Cieľom príspevku je predstaviť zmeny, ku ktorým dochádza v posledných rokoch v oblasti sociálne-právnej ochrany detí v Českej republike a ich dopady na priamu sociálnu prácu s rodinou. Jednou z najpodstatnejších zmien dopadajúcich na kvalitu práce s deťmi a ich rodinami je práve zavádzanie štandardov kvality v tejto oblasti. Oficiálne deklarovanými cieľmi procesov štandardizácie je zjednotenie postupov pracovníkov sociálne-právnej ochrany detí (ďalej SPOD) a zvyšovanie kvality sociálnej práce s rodinou.

Príspevok sa zameriava na uvedenú tému z dvoch uhlov pohľadu. Zaoberá sa jednak tým, ako z pohľadu pracovníkov orgánov sociálne-právnej ochrany detí (ďalej SPOD) prebiehalo/prebieha zavádzanie štandardov kvality pre orgány SPOD a ako vnímajú ich zmysel, a po druhé tým, aké sú z pohľadu pracovníkov orgánov SPOD dopady zavádzania týchto štandardov na priamu prácu s klientami – a to hlavne v oblasti vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny a práce s individuálnymi plánmi ochrany dieťaťa (ďalej IPOD).

Príspevok je jedným z výstupov projektu špecifického výskumu podporovaného Univerzitou Hradec Králové, v rámci ktorého bol zrealizovaný výskum medzi pracovníkmi orgánov sociálne-právnej ochrany detí s cieľom popísať *prístupy pracovníkov orgánov sociálne-právnej ochrany detí k práci s rodinou v kontexte legislatívnych zmien. Jedným z čiastkových cieľov bolo zistiť aký je pohľad pracovníkov na priebeh a proces zavádzania štandardov kvality pre orgány sociálnoprávnej ochrany detí a na ich vnímanie zmysle týchto aktivít. Ďalším z čiastkových cieľov bolo zistiť, ako pracovníci pristupujú k práci s dieťaťom a jeho rodinou v kontexte zavedených povinností spracovávať vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny a individuálne plány ochrany dieťaťa.* Na tieto časti vykonaného výskumného šetrenia sa zameriavajú nasledujúce kapitoly textu.

V rámci výskumného šetrenia, ktoré prebehlo na jar a v lete 2015 bola využitá kvalitatívne výskumná stratégia a technika pološtruktúrovaného rozhovoru s voľne pridruženými otázkami. Tá umožnila na jednej strane pomerne veľkú flexibilitu v rámci vedenia rozhovoru, na strane druhej ho udržiavala v organizovanom rámci. Bolo teda možné docieľiť udržanie tematického zamerania rozhovoru, ale zároveň dovoliť dotazovanému uplatniť svoje vlastné perspektívy a skúsenosti. (Hendl, 2005) Respondentmi výskumného šetrenia boli pracovníčky/pracovníci niekoľkých oddelení sociálno-právnej ochrany detí v rámci Banskobystrického kraja. Medzi oslovenými boli muži aj ženy a dĺžka ich praxe sa pohybovala v rozmedzí 1 roka až 37 rokov. Výstupy z vykonaných rozhovorov boli spracované metódou otvoreného kódovania a následne interpretované. Výskumné šetrenie sa vykonávalo iba na území Banskobystrického kraja, je teda možné, že výstupy z rozhovorov s pracovníkmi orgánov sociálno-právnej ochrany v ostatných krajoch by priniesli iné závery.

Postavenie a pôsobnosť orgánov sociálno-právnej ochrany detí v Českej republike

Orgán sociálnoprávnej ochrany detí je vymedzený zákonom č. 359/1999 Zb. o sociálno-právnej ochrane detí, v platnom znení, pričom základnými oblasťami pôsobenia sú ochrana práva dieťaťa na priaznivý vývoj a riadnu výchovu, ochrana oprávnených záujmov dieťaťa a pôsobenie smerujúce k obnoveniu narušených funkcií rodiny. OSPOD je štátnym orgánom v pôsobnosti obcí s rozšírenou pôsobnosťou krajských úradov, Úradu pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a Ministerstva práce a sociálnych vecí ČR. (Kuchařová, 2010)

Za základné princípy výkonu SPOD sú považované predovšetkým rešpekt k individuálnym potrebám klientov, podporovanie samostatnosti klientov, dôsledné dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd a informovanie klientov o postupoch pri výkone SPOD. (MPSV, 2014)

Patrí sem podpora prevencie, ochrana pred násilím, ochrana zdravého vývoja dieťaťa, nediskriminačný prístup ku všetkým deťom bez ohľadu na ich rasu, náboženstvo a predovšetkým dôraz na ich blaho. Všetky činnosti OSPOD sú vykonávané bezplatne.

Tieto princípy sú uplatňované prostredníctvom preventívneho vyhľadávania detí, kde je možnosť prípadného ohrozenia výchovy a zdravia. OSPOD má zároveň možnosť a povinnosť pôsobiť na rodičov, aby si plnili svoje povinnosti vyplývajúce z ich rodičovských práv a povinností, prerokovať s nimi nedostatky vo výchove a prerokovať s dieťaťom nedostatky v jeho správaní. (Kuchařová, 2010)

Procesy štandardizácie verejných služieb

Činnosti vykonávané orgánmi SPOD môžeme chápať v najvšeobecnejšom slova zmysle ako verejnú službu. Verejná služba pritom podľa Ochrany (2003 In Halásková, 2014) predstavuje druh služby, ktorej účelom je uspokojenie verejných potrieb, pričom producentom, organizátorom, garantom či regulátorom tejto služby je inštitúcia verejnej správy. Verejná služba má podľa neho

tieto črty: kritériom účelu poskytovania služby je tzv. verejný záujem a financovanie z verejných zdrojov, z časového hľadiska má daná služba tzv. kontinuálny charakter, z hľadiska rozsahu poskytovania služby má všeobecný charakter (čiže je univerzálny), je garantovaná z hľadiska kvantity a kvality vo forme štandardov a k jej zabezpečeniu sú vytvárané regulačné systémy.

Dva základné prístupy ku stanovovaniu štandardov a štandardizáciu uvádza Nemeč (2003, Ibidem). Sú to podľa neho štandardizácie decentralizované - štandardizácie, ktoré sú založené na dobrovoľnom definovaní stanovených ukazovateľov charakterizujúcich poskytovanie príslušnej služby, ktoré sa subjekt zaväzuje dodržiavať a štandardizácie centrálné - štandardizácie ako centrálné stanovené normy, ktoré definujú niektoré parametre (kvalitatívne alebo kvantitatívne) poskytovanie príslušnej služby. V prípade činnosti OSPOD môžeme hovoriť o štandardoch centrálnych - sú definované vyhláškou Ministerstva práce a sociálnych vecí ČR (ďalej MPSV) a sú záväzné pre všetky OSPOD v jeho gescii.

Verejná služba, ktorá je poskytovaná vo forme určitej normy podľa Ochrany (2003: 17 In Halásková, 2014, s. 21) "zaručuje (kvalitatívne, kvantitatívne, resp. kvalitatívne kvantitatívny mix) rovnakosť poskytovaného druhu služby v rámci daného teritória. Prijatý štandard príslušnej verejnej služby potom vyjadruje kvalitatívne či kvantitatívne (resp. oboje) požiadavky na danú službu vo vopred stanovenej kvalitatívnej miere a kvantitatívnom rozpätí".

MPSV v rámci vytvárania koncepcie starostlivosti o ohrozené deti už od roku 2006 pracuje na legislatívnom zakotvení Dohovoru o právach dieťaťa a medzinárodných zmlúv v rámci implementácie legislatívnych zmien. Tieto zmeny prináša novela zákona o SPOD s dôrazom na čo najrýchlejší a najefektívnejší návrat dieťaťa do rodiny s využitím nástroja vyhodnocovania, individuálnych plánov ochrany dieťaťa, multidisciplinárnej spolupráce a práce podľa štandardov. (MPSV, 2013)

Průšová (2010) uvádza cestu štandardizácie sociálnej práce na OSPOD ako transparentný smer v uplatňovaní legitimity postupov pracovníkov a pracovníčok.

V súlade s novelou zákona č. 359/1999 Zb., v platnom znení, o sociálno-právnej ochrane detí je OSPOD povinný sa riadiť štandardmi kvality výkonu sociálno-právnej ochrany. Tie sú definované vyhláškou č. 473/2012 Zb. o vykonaní niektorých ustanovení zákona o sociálno-právnej ochrane detí. Cieľom štandardizácie je skutočne zvyšovanie kvality výkonu sociálno-právnej ochrany s ohľadom na lokálne a špecifické zameranie výkonu, zjednotenie prístupov, metód práce, terminológie, nielen formálne napĺňanie zákonných povinností. (MPSV, 2014)

Povinnosť štandardizácie je viazaná nielen na OSPOD, ale aj na všetky subjekty poverené výkonom SPOD a sociálne služby (MPSV, 2013). Malo by sa jednáť o proces, ktorý bude živý, nie stagnačný. Teda normy by mali byť stále aktuálne a prispôbené aktuálnym špecifikám OSPOD. Môžu okrem zvyšovania kvality práce s dieťaťom a jeho rodinou tiež v niektorých prípadoch slúžiť na "krytie chrbta" pracovníkov, kedy je možné oprieť rokovania pracovníka o štandardizovaný postup jeho jednaní a konaní.

Štandardy kvality pre orgány SPOD

Štandardy kvality pre orgány SPOD sa týkajú týchto základných oblastí: miestna a časová dostupnosť, prostredie a podmienky, informovanosť o výkone sociálno-právnej ochrany, personálne zabezpečenie výkonu sociálno-právnej ochrany, prijímanie a zaškoľovanie, profesijný rozvoj zamestnancov, prevencia, prijatie oznámenia a posúdenie naliehavosti a pridelenie prípadu, rokovania, vyhodnocovanie a individuálny plán ochrany dieťaťa, kontrola prípadu, rizikové a núdzové situácie, dokumentácia o výkone sociálno-právnej ochrany detí, vybavovanie a podávanie sťažností a nadväznosť výkonu sociálno-právnej ochrany na ďalšie subjekty.

Cieľom štandardov je zavedenie jednotných postupov, zabezpečenie porovnateľnej kvality práce a odbornosti vedenia agendy na jednotlivých oddeleniach OSPOD. Garantom ochrany práv detí je tu štát a prostredníctvom prenesenej pôsobnosti ďalšie orgány verejnej správy.

Skúmanie dopadov zavádzania štandardov na priamu prácu s klientmi v tomto texte sa zameriava len na niektoré vybrané štandardy - predovšetkým týkajúce sa samotného výkonu sociálno-právnej ochrany a jeho obsahovej zložky. Ostatné oblasti - ako napríklad zabezpečenie prostredia a podmienok alebo personálne zabezpečenie výkonu sociálno-právnej ochrany alebo profesijný rozvoj zamestnancov sú ponechané bokom. Pozornosť je sústredená však tiež na samotný proces zavádzania štandardov na jednotlivých pracoviskách OSPOD z pohľadu sociálnych pracovníkov.

Tvorba a zavádzanie štandardov kvality pre orgány SPOD

Jednotlivé oddelenia SPOD vytvárajú v priebehu času vlastné štandardy kvality pre výkon SPOD vo svojich miestnych podmienkach - konkretizujú a špecifikujú oblasti vymedzenej vyhláškou zo strany MPSV tak, aby rešpektovali konkrétne podmienky ich pracoviska. Je zaujímavé sledovať, aký je priebeh tvorby a zavádzania štandardov na miestnej úrovni a ako pracovníci orgánov SPOD chápu ich zmysel.

Spracovanie štandardov kvality pre výkon SPOD

Na základe vykonaných pološtruktúrovaných rozhovorov s pracovníkmi OSPOD v danom období vyplynulo, že na niektorých pracoviskách nebol ešte v čase vykonávania rozhovorov proces spracovania štandardov kvality pre výkon SPOD dokončený. *"Tak ja sa priznám, že my štandardy stále ešte tvoríme, že my to máme ešte v priebehu."* Na iných pracoviskách boli už štandardy vytvorené.

Pracovníci niekoľkých rôznych pracovísk uvádzajú, že zavádzanie štandardov kvality bolo zverené do rúk "externého subjektu", ktorý prevzal zodpovednosť za ich tvorbu. Tento postup väčšinou zdôvodňujú obmedzenými časovými možnosťami pracovníkov aj vedenie pracoviska. *"Z časových a personálnych dôvodov to jednoducho nešlo, aby to robil niekto z OSPOD, teda od nás."* Respondenti však uvádzajú, že aj v prípade, keď je tvorba štandardov kvality zadaná inému subjektu, prebieha táto ich tvorba v spolupráci s vedením pracoviska. To ilustruje napríklad

výrok jednej vedúcej pracovníčky "...takže sme využili to, že je možné aj z dotácie zaplatiť externý orgán, ktorý nám tie štandardy vypracúva, ale samozrejme v spolupráci so mnou. Takže aj tak tomu nejaký ten čas venovať musím." Na nutnosť spolupráce alebo "dotváraní" štandardov vypracovaných externým subjektom upozorňujú ale aj mnohí radoví pracovníci: "...štandardy spracoval ten externý orgán a teraz máme naplánovaný okrúhly stôl, že si všetci z OSPOD sadneme a budeme ešte doladovať." Je možné konštatovať, že respondenti prierezovo jednotlivými oddeleniami SPOD aj v prípade zapojenia externého subjektu vnímajú význam podielu odborníkov zo svojho pracoviska na vytváranie finálnej podoby štandardov.

Na ďalších pracoviskách dochádza podľa oznámenia respondentov k tomu, že tvorba štandardov je/bola prevažne v rukách vedúceho pracoviska, prípadne ešte niektorých ďalších poverených pracovníkov zodpovedných vždy za spracovanie niektorých konkrétnych štandardov. "Vypracovávala ich vedúca oddelenia a tá viedla tím, ktorý ich vypracovával." Vo väčšine prípadov má hlavnú pozíciu v rámci tvorby a zavádzania štandardov vedúci pracovník OSPOD.

Ďalej sa spomína aj zapojenie širších vedúcich štruktúr do procesu spracovania štandardov. Uvádza sa zapojenie vedúcich odborov, ale aj ďalších vedúcich pracovníkov na úrovni úradu mesta.

"Určite vedúci odboru, ktorý to bude tiež určite podpisovať a potom samozrejme tajomníčka a rada mesta." Čo sa týka naplnenia konkrétneho obsahu štandardov, hovoria niektorí ďalší respondenti o tom, že jeho tvorba je výsledkom spolupráce väčšieho pracovného kolektívu, v ktorom však nutne nemusia byť zahrnutí všetci pracovníci daného oddelenia. "Ja si myslím, že veľa vecí sa premlelo priamo v tom tíme, ktorý ich spracovával, a potom občas sa k nám niečo dostalo napríklad v rámci porady, keď sa na niektorých tých veciach pracovalo v širšom tíme." Niektorí radoví pracovníci neboli priamo do procesu tvorby a zavádzania štandardov zapojení. "Bol zostavený tím, ten zostavil štandard, tie boli písomne spracované, boli mi dodané, ja som si ich naštudoval, snažím sa podľa nich pracovať." Väčšinou ale pracovníci deklarujú aspoň čiastkovú možnosť sa k téme štandardov vyjadriť. To podporuje aj výrok ďalšieho respondenta: "Z môjho pohľadu sa k tomu mohli vyjadriť určitou formou všetci pracovníci na oddelení."

Iba v prípade jedného pracoviska respondenti oznamujú, že štandardy vytvorila vedúca pracoviska a ich obsah bol daný všetkým ostatným pracovníkom len na vedomie. "Išlo to tak nejakým mimo mňa, celý ten proces." Niektorí pracovníci dokonca deklarujú, že osobne ani nemajú záujem sa priamo na tvorbe štandardov podieľať. "Môžem sa vyjadrovať, ale musím sa priznať, že sa do toho nejakú moc nezapájam."

Pokiaľ ide o výslednú formálnu podobu štandardov a jej zverejnenie, vypovedá väčšina respondentov v tom zmysle, že je všetkým pracovníkom k dispozícii v rámci pracoviska a klienti sa s ňou môžu zoznámiť na webe úradu mesta alebo tiež priamo u vedenia pracoviska OSPOD. Ako uvádza napríklad jedna vedúca pracovníčka: "Budú vyvesené na internete a budú k dispozícii k nahliadnutiu u vedúceho odboru a u mňa."

Zmysel zavádzania štandardov kvality pre výkon SPOD

Čo sa týka vnímania zmyslu zavádzania štandardov kvality, uvádzajú respondenti niekoľko rôznych pohľadov.

Niektorí respondenti vidia zmysel týchto procesov iba v ich praktickom a hmatateľnom výstupe - zozname spracovaných štandardov kvality pre výkon SPOD na danom pracovisku. *"Ja to vnímam tak, že výstupom bolo formálne spracovanie tých konkrétnych štandardov v tej písomnej podobe."* Táto časť respondentov vníma proces zavádzania štandardov iba ako striktné formálny, bez akýchkoľvek možných dopadov na praktický výkon svojej profesie. Výstupom celého procesu je len zoznam štandardov spracovaných v rámci daného pracoviska bez väčších reálnych dopadov na vykonávanú prax.

Ďalší pracovníci nemajú vyhranený pohľad na tému štandardov. *"Vnímam to neutrálne. Zatiaľ ma to v ničom neobmedzuje, že by mi to niečo dalo, to sa asi povedať nedá."*

Niektorí respondenti vidia zmysel zavádzanie štandardov prevažne v rovine zlepšenie materiálneho vybavenia pracoviska a priestorových podmienok pre výkon svojej práce. *"Ja myslím, že áno, že na niečo je to dobré. Trebárs čo do potrieb pracovníkov, čo do vybavenia kancelárií."*

Veľkou témou je v tomto kontexte pre respondentov téma obmedzenia maximálneho počtu klientov na jedného pracovníka. Uvádzajú, že pozitívne dopady zavedenia štandardov by mohli byť *"potrebné pokiaľ ide o počet prípadov na pracovníka."* Táto téma je respondentmi spomínaná pomerne často.

Vo vzťahu ku klientom vidia respondenti prínos zavádzania štandardov v rozšírení ich informovanosti o možnostiach a podmienkach výkonu činnosti orgánov SPOD. Niektorí z respondentov však chápu túto možnosť len ako "teoretickú" a uvádzajú, že reálne nebude dochádzať k využívaniu možnosti získať viac informácií zo strany klientov. *"... takže je tam taká tá väčšia informovanosť, to určite. Ale hovorím, pre moju klientelu (klientela z prevažne rómskej komunity - pozn. aut.) to prínos nemá."*

Niektorí respondenti tému zavádzanie štandardov komentujú v tom zmysle, že v nich vidia určitý pozitívny potenciál. Zdôrazňujú však pritom predovšetkým tému nasledovania skôr súčasných trendov než konkrétny pozitívny dopad na kvalitu ich práce. *"Myslím si, že je to dobrá vec, že to zmysel má."* *"Je to určite potrebné, je to súčasný trend, nejaké pozitíva tam určite sú. Ale ja teraz nie som schopná to posúdiť."*

Ďalší respondenti vnímajú v zavádzaní štandardov zmysel aj na úrovni vplyvu na zjednotenie postupov práce na rôznych pracoviskách. *"Ja to chápem ako určité meradlo, aby všetky OSPODY mali, aby tak nejako po celej republike fungovali na jednej vlne, aby tie postupy a tie možnosti boli jednoducho pre všetkých rovnaké."* Zároveň však toto zjednotenie opäť nechápu apriori ako pozitívne vo vzťahu ku kvalite spolupráce s klientmi. *"Asi zmysel to má, aby došlo k jednotným postupom, to určite áno. Ale akú to bude mať efektívitu, to sa možno ukáže."*

Respondenti zároveň upozorňujú na problematickosť zjednocovania postupov v kontexte výkonu ich profesie. "To spracovanie tých procesov v tej našej brandži sa dá ťažko nejako kvantifikovať. Pretože je to prípad od prípadu, potreby každej rodiny sú rôzne, takže nejaké zovšeobecnenie nie je možné."

Veľa pracovníkov chápe zmysel zavedenia štandardov v rovine akejsi "ochrany" pracovníkov SPOD. *"Ja to silno vnímam tak, že by to malo tých pracovníkov veľmi chrániť pred tým, aby sa po nich niekto vozil."* Ďalší vnímajú ich prínos aj v tom, že môžu byť určitým návodom pre pracovníkov rozhodujúcich sa v ťažkých situáciách. *"Aby aj oni (pracovníci SPOD - pozn. aut.) mali nejaký návod, ako napríklad nejaké situácie riešiť. Alebo na základe akých princípov k nim pristupovať."*

Podľa získaných informácií vníma pomerne významná skupina pracovníkov situáciu v rovine zavádzania štandardov ako "otvorenú" s možnosťou ďalších zmien v priebehu času. *"Navyše si myslím, že štandardy sú vec otvorená a že tým, ako sa budú meniť tie prípady alebo tá štruktúra tej našej práce, tak sa to bude prispôbovať, aby to bolo na prospech veci."*

Vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny, individuálne plány ochrany dieťaťa

Jednou z vyššie menovaných základných oblastí ošetrovaných v rámci štandardov pre výkon SPOD je téma vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny a individuálny plán ochrany dieťaťa. OSPOD má povinnosť podľa zákona č. 359/1999 Zb. o sociálno - právnej ochrane detí pravidelne vyhodnocovať potreby dieťaťa a spracovávať individuálny plán ochrany dieťaťa u dieťaťa, ktoré je považované za ohrozené. Procesy vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny a tvorby individuálneho plánu ochrany dieťaťa sú procesmi navzájom previazanými a navzájom sa podmieňujúcimi.

Zásadnou témou je v rámci výkonu SPOD téma vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny. Potrebu môžeme v sociálnej práci definovať podľa Hollisové (1970 In Matoušek, 2013) ako rozpor medzi klientom a inými osobami alebo zdrojmi, ktoré umožňujú normálne sociálne fungovanie. Klient nedosahuje kvôli tomuto rozporu "rozumného stupňa pohody a spokojnosti". Hodnotenie potrieb v ponímaní spomínanej autorky spočíva v identifikovaní väzieb medzi všetkými faktormi prispievajúcimi k neuspokojeniu potrieb.

Vyhodnocovanie situácie dieťaťa je považované za jednu zo základných metód sociálnej práce na OSPOD, kedy by malo byť cieľom čo najobjektívnejšie vyhodnotenie miery ohrozenia dieťaťa a zistenie kapacít a zdrojov rodiny, tak i ich okolia. Nemalo by ísť o jednorazové posúdenie, ale o proces. (Hilšerová, Frýdková, 2013)

Taktiež Macela (2012) uvádza proces vyhodnocovania situácie dieťaťa ako proces, ktorý je nutný pravidelne aktualizovať, vyhodnocovať a poskytovať tak aj pozitívnu spätnú väzbu dieťaťu, rodine, spolupracujúcim inštitúciám pri splnení cieľov. Malo by teda ísť o motivačný proces.

Východiskom pre plánovanie práce s klientom by mali byť pokiaľ možno ním pocítované potreby. Pracovníkova rola ale nemá spočívať v nekritickej ak-

ceptácii klientových želaní - plán práce aj jej ciele majú byť spresňované v dialógu s klientom, príp. s využitím iných zdrojov informácií, tiež kriticky reflektovaných. (Matoušek, Pazlarová, 2010)

Z prieskumu Hilšerovej a Frýdkovej (2013) však vyplýva, že prístup sociálnych pracovníkov k využívaniu tejto metódy je značne negativistický a je hodnotený ako zdržiavanie, administratívne zaťaženie bez efektu na prácu s klientom.

Na vyhodnotení potrieb dieťaťa a jeho rodiny bezprostredne nadväzuje spracovanie individuálneho plánu ochrany dieťaťa. IPOD vymedzuje príčiny ohrozenia dieťaťa, stanovuje opatrenia na zabezpečenie ochrany dieťaťa, na poskytnutie pomoci rodine ohrozeného dieťaťa a na posilnenie funkcií rodiny a stanovuje časový plán pre vykonávanie týchto opatrení. Je vytváraný v spolupráci s rodičmi alebo inou osobou zodpovednou za výchovu, s dieťaťom, a tiež s odborníkmi, ktorí sa podieľajú na riešení problému dieťaťa a jeho rodiny.

Individuálny plán ochrany dieťaťa sa orientuje na prijatie opatrení, ktoré umožnia zotrvanie dieťaťa v starostlivosti rodičov alebo iných osôb zodpovedných za výchovu dieťaťa. IPOD sa pravidelne aktualizuje, najmä v situáciách, kedy je nariadená ústavná výchova, ochranná výchova alebo keď je dieťa zverené do zariadenia pre deti vyžadujúce okamžitú pomoc, do pestúnskej starostlivosti alebo inej náhradnej výchovy.

Práca na IPODE tak vlastne zahŕňa posúdenie životnej situácie dieťaťa a rodiny, vyhodnotenie situácie dieťaťa a tvorbu plánu a jeho vyhodnocovanie v rámci agendy sociálnoprávnej ochrany detí.

Medzi odporúčané princípy plánovania práce s dieťaťom a rodinou patrí podľa Matouška a Pazlarovej (2010): princíp normalizácie (pre dieťa sa majú vytvárať podmienky čo najbližšie podmienkam života dieťaťa vo fungujúcej rodine), princíp aktívnej účasti dieťaťa a jeho blízkych ľudí na tvorbe plánu, princíp spolupráce (týka sa všetkých, ktorí môžu situáciu klienta či rodiny ovplyvniť s jasnou definíciou úloh a povinností), princíp podpory vnútorného potenciálu dieťaťa, princíp efektivity a princíp používania neprofesionálneho jazyka.

Prístupy pracovníkov orgánov sociálnoprávnej ochrany detí k práci s rodinou - vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny a IPOD

Na základe vykonaných pološtruktúrovaných rozhovorov s pracovníkmi OSPOD boli identifikované niektoré existujúce prístupy, ktoré pracovníci využívajú v reakcii na zavedené zmeny (zavedenie povinnosti vykonávať vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny a vypracovávať individuálne plány ochrany dieťaťa).

Prístupy pracovníkov sociálno-právnej ochrany pri práci s vyhodnocovaním a IPODami reflektujú "povinnosť" ich využívania na niekoľkých úrovniach a prejavujú sa v prijímaní rôznych stratégií. Tie môžeme označiť ako tzv. "Individuálne stratégie prežitia" (porov. napr. Freidson, 1986 In Leigh, 2014) vyjadrujúce reakciu pracovníkov na vonkajšie tlaky týkajúce sa výkonu ich práce.

Na rozdiel od výstupov spomínaných skôr (pozri Hilšerová, Frýdková, 2013) sa v rámci nášho výskumného šetrenia objavili ešte ďalšie možné stratégie, prístupy pracovníkov. Typy stratégií využívaných pracovníkov, ktoré boli v rámci výskumného šetrenia identifikované, je možné rozdeliť podľa reakcie na novo zavádzané povinnosti rámcovo do dvoch kategórií: stratégie tieto zmeny prijímajúce a stratégie tieto zmeny neprijímajúce.

Medzi tzv. **"prijímajúce stratégie"** môžeme zaradiť utilitaristickú stratégiu a profesionálnu stratégiu.

Utilitaristickú stratégiu je možné popísať ako stratégiu zameranú prevažne na úžitok v rámci vedenia prípadovej agendy. Zavádzané aktivity sú vnímané ako povinnosť, ktorú treba ako takú rešpektovať, a ktorej výstupy je možné považovať v niektorých ohľadoch za "užitočné". *"Tam nie je čo riešiť, proste ak tá povinnosť je, je potreba s ním pracovať a je potrebné ho aj aktualizovať."* Táto užitočnosť býva najčastejšie vyjadrená ako možnosť mať na jednom mieste prehľadne spracované tie najdôležitejšie informácie o prípade, rýchlejšiu orientáciu v spise, lepšiu orientáciu a zoznámenie sa s prípadom v situácii odovzdávania prípadu inému pracovníkovi atp. *"Keby som napr. odišla alebo sa mi niečo stalo, bola by som dlhodobo doma, tak ktokoľvek príde a prečíta si to ... tam má naozaj v kocke to najdôležitejšie z tej rodiny."* Ďalšiu rovinu užitočnosti vidia pracovníci vo vzťahu ku klientom. Fakt podpisu dokumentov zo strany klientov považujú za krok k tomu, že klienti budú ochotnejšie spolupracovať. *"Predsa len majú to povedomie, že sa k niečomu upísali, že už to má trošku vyššiu váhu."* *"To dodržiavanie je od nich potom aj lepšie."* Tieto hodnotenia však zostávajú viacmenej na rovine inštrumentálnej.

Profesionálne stratégie je možné definovať ako stratégiu zameranú na kvalitu práce s rodinou. Pracovníci voliaci tento prístup vidia uvedené nástroje ako reálnu šancu na zvýšenie kvality práce s rodinou a toto zvýšenie kvality svojej práce tiež v rozhovoroch deklarujú. *"K tomu vyhodnocovaniu pri každom prípade aj tak dochádzalo. Lenže teraz si tá pracovníčka všetky tie body uvedomí. A myslím si, že je to dobré, určite. Inak by tá pracovníčka ani tú prácu nemohla robiť."* Pracovníci si pritom uvedomujú fakt, že práca s novo zavedenými nástrojmi sa vyvíja a je nutné na nej vedome pracovať. *"Nie je to zlý nástroj, myslím, že sa s ním stále ešte učím pracovať."* Majú za to, že využívanie nástrojov vyhodnocovania situácie dieťaťa a rodiny a spracovávanie IPODov reálne môže viesť k zvýšeniu kvality práce s rodinou. *"... má to nejakú vyhodnocovaciu hodnotu, ktorá nám môže napovedať, ako v tom konkrétnom prípade môžeme postupovať."* Význam práce s vyhodnocovaním potrieb dieťaťa a jeho rodiny a IPODov vidí najmä v práci s motivovanými klientmi. *"Je to fajn u tých motivovaných klientov."*

Medzi tzv. **"neprijímajúce stratégie"** zaraďujeme negativistickú stratégiu a autonómnu stratégiu.

Negativistická stratégia je typická popieraním akéhokoľvek významu vykonávania vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny a zostavovanie IPODov. Pracovníci chápu tieto nástroje len ako administratívnu záťaž, ktorá ich odvádza

od toho, čo majú naozaj robiť, bráni im v práci s rodinou "tvárou v tvár". Tieto povinnosti chápu ako niečo, čo im bráni vykonávať prácu z ich pohľadu kvalitatívne. *"Znemožňuje mi to vykonávať tú sociálnu prácu ako takú." "Nie je to vôbec k ničomu, je to len papierovanie."* Zavedenie týchto povinností vnímajú prevažne ako príťaž a cítia v ňom prvok silnej jednostrannej kontroly nad výkonom svojej práce. *"Aby to viac než nástroj neslúžilo ako nejaký bič na nás."* Pracovníci chápu prácu na vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny a IPODov ako nutnosť naplnenia formálnej povinnosti bez akéhokoľvek pozitívneho efektu na prácu s rodinou. Nevidia tu ani žiadne pozitívne dopady na ochotu klientov k spolupráci. *"Je to tiež pre nich časovo náročné." "... že ich to skôr obťažuje, že vlastne do tej rodiny musíme jazdiť častejšie kvôli tomu vyhodnocovaniu."*

Autonómna stratégia potom znamená u pracovníkov deklarovánú samostatnosť v rozhodovaní o svojich pracovných postupoch nezávisle od uvedených zmien. Spracovanie vyhodnocovania a IPODu beží na "vedľajšej koľaji" a nezasahuje a neovplyvňuje spôsoby práce s rodinou. *"Rovnako robíme stále to isté, robíme to ako sme to vždy robili - predtým i teraz."* Zavedenie povinnosti pracovať s vyhodnocovaním potrieb a IPODmi považujú za čisto formálnu záležitosť, ktorá nemá na výkon ich práce v zásade žiadny vplyv. *"Rovnako to mám všetko v hlave."*

Pracovníci tiež upozorňujú na existenciu niektorých typov prípadov (napr. problematika tzv. "cudzej starostlivosti"), kde je situácia stabilná po niekoľko rokov a na nevhodnosť nových postupov v tejto súvislosti. *"Mnoho rokov niečo funguje a ja budem teraz nejako vymýšľať, čo by malo ako byť..."*

Je nutné poznamenať, že u pracovníkov OSPOD sa nemusia vždy vyššie opísané stratégie vyskytovať v "čistej, ideálnej podobe", ale môžu sa tiež v niektorých prípadoch prejavovať ako "zmiešané". Ako prevažne deklarovaná sa z vykonávaných rozhovorov javí utilitaristická stratégia, zatiaľ čo ako výrazne menšinová sa javí stratégia autonómna. Z uvedeného je zrejmé, že v praxi, aspoň zatiaľ, nedochádza k štandardizácii v zmysle zladenia prístupov a k jednoznačnému zvyšovaniu kvality práce s rodinou, pretože prístupy pracovníkov, a to aj v rámci rovnakých pracovísk, sa navzájom líšia. Jednotliví pracovníci hľadajú svoje "individuálne stratégie prežitia" tvárou v tvár novým výzvam a požiadavkám na výkon ich práce s rodinou.

Záver

Cieľom príspevku bolo predstaviť zmeny, ku ktorým dochádza v posledných rokoch v oblasti sociálno-právnej ochrany detí v Českej republike a ich dopady na priamu sociálnu prácu s rodinou. Jednou z najpodstatnejších zmien dopadajúcich na kvalitu práce s deťmi a ich rodinami je práve zavádzanie štandardov kvality v tejto oblasti a tiež zavedenie povinnosti zostavovať vyhodnocovanie potrieb dieťaťa a jeho rodiny a individuálne plány ochrany dieťaťa. Oficiálne deklarovateľnými cieľmi procesov štandardizácie je zjednotenie postupov pracovníkov OSPOD a zvyšovanie kvality sociálnej práce s rodinou.

Príspevok sa zameriaval na uvedenú tému z dvoch uhlov pohľadu. Zaoberal

sa jednak tým, ako z pohľadu pracovníkov OSPOD prebiehalo/prebieha zavádzanie štandardov kvality pre orgány SPOD a ako vnímajú ich zmysel, a za druhé tým, aké sú z pohľadu pracovníkov orgánov SPOD dopady zavádzania týchto štandardov na priamu prácu s klientmi - a to najmä v oblasti vyhodnocovania potrieb dieťaťa a jeho rodiny a práce s IPODmi.

Na niektorých pracoviskách nebol ešte v čase výskumného šetrenia proces spracovania štandardov kvality pre výkon SPOD dokončený. Niektorí respondenti uvádzajú, že zavádzanie štandardov kvality bolo na ich pracovisku zverené do rúk "externého subjektu". Prierezovo jednotlivými oddeleniami SPOD aj v prípade zapojenia externého subjektu však pracovníci vnímajú význam podielu odborníkov zo svojho pracoviska na vytváranie finálnej podoby štandardov. Na ďalších pracoviskách dochádza k tomu, že tvorba štandardov je/bola prevažne v rukách vedúceho pracoviska, prípadne ešte niektorých ďalších poverených pracovníkov, zodpovedných vždy za spracovanie niektorých konkrétnych štandardov. Ďalej sa spomína aj zapojenie širších vedúcich štruktúr do procesu spracovania štandardov. Čo sa týka naplnenia konkrétneho obsahu štandardov, hovoria niektorí ďalší respondenti o tom, že jeho tvorba je výsledkom spolupráce väčšieho pracovného kolektívu, v ktorom však nutne nemusia byť zahrnutí všetci pracovníci daného oddelenia. Niektorí radoví pracovníci neboli priamo do procesu tvorby a zavádzania štandardov vôbec zapojení. Iba v prípade jedného pracoviska štandardy vytvorila sama vedúci pracoviska a ich obsah bol daný všetkým ostatným pracovníkom len na vedomie.

Zmysel zavádzania štandardov kvality pre OSPOD vnímajú niektorí respondenti v rovine zlepšenia materiálneho vybavenia pracoviska a priestorových podmienok pre výkon svojej práce. Veľkou témou je obmedzenie maximálneho počtu klientov na jedného pracovníka. Vo vzťahu ku klientom vidí prínos zavádzania štandardov v rozšírení ich informovanosti o možnostiach a podmienkach výkonu činnosti orgánov SPOD, aj keď niektorí z nich chápu túto možnosť ako len "teoretickú" a pre klientov prakticky nevyužitelnú. Ďalší respondenti vnímajú v zavádzaní štandardov zmysel aj na úrovni vplyvu na zjednotenie postupov práce na rôznych pracoviskách, zároveň ale upozorňujú na problematiku zjednocovania postupov v kontexte výkonu ich profesie. Veľa pracovníkov chápe zmysel zavedenia štandardov tiež v rovine akejsi "ochrany" pracovníkov OSPOD, alebo vnímajú ich prínos v tom, že môžu byť určitým "návodom" pre rozhodovanie sa pracovníkov v ťažkých situáciách.

Typy stratégií využívaných pracovníkmi, ktoré boli v rámci výskumného šetrenia zamerané na oblasť povinnosti vyhodnocovať potreby dieťaťa a jeho rodiny a vypracovávať IPODY identifikované, boli rozdelené podľa reakcie na novo zavádzané povinnosti rámcovo do dvoch kategórií: stratégie tieto zmeny prijímajúce a stratégie tieto zmeny neprijímajúce.

Medzi tzv. "prijímajúce stratégie" môžeme zaradiť utilitaristickú stratégiu a profesionálnu stratégiu, medzi tzv. "neprijímajúce stratégie" zaraďujeme negatívistickú stratégiu a autonómnu stratégiu.

Opísané stratégie sa nemusia vždy vyskytovať v "čistej, ideálnej podobe", ale môžu sa tiež v niektorých prípadoch prejavovať ako "zmiešané". Ako prevažne deklarovaná sa z vykonaných rozhovorov javí utilitaristická stratégia, zatiaľ čo ako výrazne menšinová sa javí stratégia autonómna. Je zrejmé, že v praxi zatiaľ nedochádza k štandardizácii v zmysle zladenia prístupov a k jednoznačnému zvyšovaniu kvality práce s rodinou, pretože prístupy pracovníkov, a to aj v rámci rovnakých pracovísk, sa navzájom líšia. Jednotliví pracovníci hľadajú svoje "individuálne stratégie prežitia" tvárou v tvár novým výzvam a požiadavkám na výkon ich práce s rodinou.

Tento článok je jedným z výstupov projektu špecifického výskumu v oblasti sociálnej práce pre rok 2015 podporovaného Univerzitou Hradec Králové s názvom Prístupy pracovníkov orgánov sociálnoprávnej ochrany detí k práci s rodinou v kontexte legislatívnych zmien, č. 4/2015. Poďakovanie patrí pani Mgr. Vladislave Knettig, ktorá sa na menovanom projekte špecifického výskumu podieľala.

Literatúra

HENDL, Jan. *Kvalitatívni výskum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HILŠEROVÁ, Eva, FRÝDKOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky náhradní rodinné péče: Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1.1.2013: první zkušenosti a poznatky veřejného ochránce práv*. Brno: Triáda, 2013. ISBN 978-80-260-5449-8.

HALÁSKOVÁ, Renáta. Možnosti standardizace sociálních služeb v České republice. *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*. 2014, roč. 8, č. 1. ISSN 17804-9095.

KUCHAŘOVÁ, Věra. *Zhodnocení a optimalizace řízení systému sociálně-právní ochrany (ohrožených) dětí a rodin ve vybraných regionech*. Praha: VÚPS, 2010.

LEIGH, Jadwiga Teresa. *The process of professionalisation: Exploring the identities of child protection social workers*. *Journal of Social Work*, 2014, Vol. 14(6), 625-644. ISSN 14680173.

Matoušek, Oldřich. Potřeby a jejich hodnocení. In Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 221-222. ISBN 978-80-262-0366-7.

MACELA, Miloslav. *Informace k vybraným ustanovením zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 401/2012 Sb. k 21.12.2012*. Praha: MPSV, 2012.

MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MPSV. *Implementace změn a jejich dopady v souvislosti s novelou zákona č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*. Praha: neuvvedeno, 2013.

MPSV. *Manuál implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany*. Praha: neuvvedeno, 2014.

PRŮŠOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Deset let zákona o sociálně právní ochraně dětí - jeho možnosti a meze z pohledu praxe sociálního pracovníka*. Brno: Triáda poradenské centrum, 2010.

ČR. Zákon č. 401 ze dne 5. září 2012, o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů ČR*. 1963, částka 147, s. 5090-1544. Dostupné také z: http://www.msmt.cz/uploads/legislativa/2012_401.pdf

ČR. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999, o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111, s. 7662. Dostupné také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/download?idBiblio=48272&nr=359~2F1999~20Sb.&ft=pdf>

Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně – právní ochraně dětí. Dostupné také z: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/vyhlas-ka-ze-dne-17-prosince-2012-o-provedeni-nekterych-ustanoveni-zakona-o-socialne-pravni-ochrane-deti-19318.html>

Kontakt na autorku:

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové

Víta Nejedlého 573, Hradec Králové

Lucie.Smutkova@uhk.cz

NORWEGIAN FOSTER HOME PLACEMENTS AND THE CHALLENGE OF IMMIGRANT CHILDREN

Hans-Jørgen Wallin WEIHE

Summary: Norway has attracted a large number of immigrants both Europeans and from outside of Europe. A number of them have moved to Norway with their families and children. Child protection/Child welfare services, which in Norway is on the municipality level, has had a number of cases involving children of immigrants. A number of them have resulted in children been taken away from the families of origin and placements in foster families or in child protection institutions. Several of the cases have resulted in critique from professionals and authorities in home-countries of the immigrants as well as from the families involved. The challenge of international co-operation, professional standards as well as the legal aspects of such cases require international co-operation and solutions.

The paper discuss the situation of foster home placements as well as point to the challenge of different national and professional standards as well as legal differences. In an earlier presentation “Child protection and the educational system - challenges of children migrants to Norway” (Weihe, 2013) the author has presented challenges on a more general level including both the challenge of schools and child protection. Earlier versions of the paper differ from this paper in the use of sources as well as this paper including the issue of Roma minorities.

Key words: Children. Foster Home. Immigrant Children.

The question if foster care works is important regardless of culture and nationality. (Fernandez, 2009; Knudsen; Egelund & Hestbæk, 2009). Placement in foster care give many challenges, some of them of the same kind as all parents face and some influenced by being placed in a new care situation (Anderson & Kronvall 2007). However, multiculturalism and immigration give particular challenges for foster homes (Hannemann, 2003). Traditional cultural traditions, behaviour patterns as well as language is different in the new care situation. For the child the experience is sometimes positive and sometimes very challenging. For the biological family the new care situation can confront the very core values of the individual family as sometimes their own culture.

Further returnees after a period of being in another country and those commuting between two countries means that the authorities in two countries often will relate to the same challenges.

Work immigrants to Norway

Unlike most other European economies, the Norwegian economy has in recent years been expanding and attracting a number of immigrants. In 2011 it was registered the highest number ever with 79.500 immigrants coming to Norway of whom 44 % came from Poland and the Baltic countries. An increasing number of immigrants came with their families and often with children. The good Norwegian

economy in the midst of a Europe in financial crises is likely to attract an increasing number of immigrants from crises torn countries in southern Europe. Actually such an increasing in work seekers and their families are rapidly developing.

The latest few years there have been an increasingly heated debate concerning Norwegian practices of child-care and intervention as well as the Norwegian educational system. Both nationally and internationally critique has focused on the practice of removing children from their families and placing them in custody, of either institutional care or in foster homes.

In a country of about five million even small groups of immigrants are noticeable. In certain, geographically areas of Norway there are more immigrants than in others. Particularly that is true for areas of Oslo and around Stavanger, which have had considerable growth. The first major wave of migration started to the Oslo area from Asia and mostly from Pakistan. Most of those coming were unskilled workers and maintained an ethnic, language and religious minority apart from the rest of the population. Today most of them are Norwegian citizens and we have second, third and even fourth generation immigrants with an identity separate from the rest of the population. In a number of schools, particularly in the Oslo area, a majority of students have an ethnic background separate identity and even home language from the majority of the population. The overwhelming majority of the new immigrants are Europeans and they represent far different traditions and challenges.

The new challenge with refugees from Afghanistan, Syria, Libya and African countries will give new challenges for national child protection authorities as well as for international co-operation. Many of those refugees will have health problems challenging the health- care system both in Norway, and in other European countries (Grzymała-Moszczyńska, 2011/ b).

The issue of the Roma and those living on the street

A number of Roma beggars commute to Norway and many of them more or less live permanently in the country. Most of the Roma leave their children in their country of citizenship often because of fear of Norwegian child protection authorities. Roma street beggars, street musicians come from a number of European countries, but the majority come from Romania.

Children placed in foster homes or other care has posed a particular challenge due to differences between the Norwegian culture and the Roma culture (UNESCO, 2016; 2014; 2012).

The immigrant community

The Polish immigrant community in Norway constitutes the single largest nationality within 'new' migration to Norway. After Poland entered, the EU in 2004 there has been a large migration to several western and north European countries.^[32] In Norway, the number of poles is 2012 estimated to be at least 60.000.

32 See for example White (2010; 2011a & 2011 b); Grzymała-Moszczyńska (2003) & Adler & Gielen (2003).

Most likely the number is substantially higher as a number of immigrants will not be registered. In a small country like Norway, the increase in Polish immigration is as an invasion (Bivand, 2012). Polish immigrants to Norway are popular, still there are conflicts and challenges such as work exploitation, low pay, difficult living conditions and sometimes language and unfamiliar culture (Friberg, 2007; Tydlum, 2007). Workers within traditionally low pay work such as cleaning have particularly challenges in a country with high cost (Trygstad; Neergaard; Alsos; Berge & Ødegård, 2011).

Even if most research seem to focus upon immigrants coming as part of the labor force within crafts (like carpenters and other craftsmen) and unskilled labor it is a quite large segment of the immigrants that have some kind of higher training and education (Braathen, 2011). Within certain fields like engineering and in the off-shore sector it is a lack of engineers and other high skilled trained professionals and increasing such professionals are recruited from other countries. However, the recent recession in the oil-sector, is at the time of writing making even many of those workers abundant.

Immigrant workers have been of great importance to the Norwegian economy and increasingly families are settling in Norway. Historically there is a consistent pattern in migration that can be labeled as a 'migration process': a proportion of migrants always chose to stay and bring over their relatives. Studies in other countries, like in the United Kingdom, have revealed many challenges for immigrants and immigrant communities (Burrell 2006, 2008, 2009 & 2010; D'Angelo & Ryan, 2011; Moskal, 2010). The immigrants in Norway share many of those challenges and of them is the relationship towards child protection and child welfare authorities.

Other immigrants coming to Norway share such challenges. In Stavanger, one well published example is with an Indian family (Olsen, 2012). Questions like Ethnic identity and acculturation (Liebkind, 2006) and of challenges for education (Bera, 2010) are obviously not limited to the relationship with child protection and child welfare authorities, but to the challenges of change in a society moving from being a ethnically homogenous society to a multi culturally ethnically diversity.

With increasing immigration to Norway, a number of children of immigrants are growing up in Norway. Even if the families and children have challenges coming to another culture and having to learn another language there are few cases of outright conflict and problems. It is a sad fact that children experience abuse and neglect. However, child welfare systems and child protection and the practice of professionals as well as their definition of abuse and neglect vary a great deal internationally. Ambiguous policies, laws not being implemented, legal and professional practice might vary (Dubowitz & Merrick, 2010).

In a few cases, there have been challenges and sometimes interventions by the local Norwegian child protection/welfare authorities. The interpretations of such interventions have varied and Norwegian child protection/welfare au-

thorities is accused of abuse of the rights of families and implementing practices thought of as unjust and even damaging to the children and their families. Accusation of “Stalin” traditions in the sense that professional never listen to criticism and are unable to change. Still, opinions are divided and those criticizing the Norwegian system have in return been accused of vulgarizing the questions of abuse and neglect (VG, 2/12 -2011; Malinowski, 2012; Hjermand, 2012; Witoszek, 2012).

Norms for child-care

Transnational migration and childhood is stimulating as well as confronting the values of child-rearing and education (Tyrell; White; Laoire & Mendez, 2012). In many cases children will have transnational ties relating them to norms of behavior in two or more countries (Smith & Eade, 2008).

Norms for child-care will be related to the values of the individual families as well as society and professionals working with children. In the Polish society, the values of the Catholic Church are important. For many Polish immigrant families in Norway the Catholic Church continues both to be an important communicator of values as well as an important social part of their life as immigrants (Borowick and Zawila, 2010; DeMarinis; Grzymala-Moszczyńska & Przemysław, 2002; DeMarinis; Wikstrom & Cetrez, 2012). In another study, conducted by the University of Aberdeen in United Kingdom (The Derwent Consultancy) and the Jagellonian University of Krakow the focus is Polish priests and Polish parishioners in Britain and Ireland.^[33] The focus is the seemingly changing role of the Roman Catholic Church following the migration of large numbers of Polish citizens after the enlargement of the European Union in 2004 (Trzebiatowska, 2010; Bivand, 2012). Other research projects like the informal child migration in Europe project at the University of Oslo looks into how the informal networks of care constitute a social and cultural potential for children and caretakers (<http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/niceme/>).

For a possible project, studies into the value foundation of child-care and both informal and formal networks of care will be of great importance. Thus the suggested study will put emphasize upon co-operating and if possible design the study in such a way that data can be used for comparative studies.

Projects - Polish Priests and Polish Parishioners in Britain and Ireland

There are obvious differences between the Norwegian and Polish school system (Hult, 1994; Wojtowicz & Holmberg, 1990), the legal controls concerning and affecting child-care and child-care policy (Mahon & Rianne, 2002; Swiatkowski, 1986) and the interpretation of child abuse and neglect (Dubowitz & Merrick, 2010). However there are also shared concern of the situation of children. Protection of children against corporal punishment and abuse is one example

33 The project was planned together with the Jagellonian University of Krakow. People working on the project are: Marta Trzebiatowska, Claire Wallace and David Hay, University of Aberdeen, Professor Halina Grzymala-Moszczyńska, Anna Dominika Jurek and Joana Krotofil of Jagellonian University of Krakow (Poland) and Dr. Marcin Lisak, University of Rzeszow, Poland.

(Sajkowska & Wojtasik, 2004; Janokowska-Oklejak & Reszka, 2009). Still, even if the concern of abuse is shared the understanding of what is acceptable disciplining and education of children might vary a great deal (Huebner, 2002; Dorr; Zax & Bonner, 1983; Walsh; Cowles; Lee & Aufderheide, 1982). In fact even the word "discipline" might be thought of as a problem by those who would rather prefer the use of terminology distancing itself from traditions related to punishment of children (Bourquin, 2003; Mjaavatn, 1985).

Studies concentrating on other immigrant groups will have to face other dimensions. Among some immigrants, religion will have a far more important role than in others (Zamojski, 2010). Regardless studies need to face the importance of the spiritual and the role of the spiritual for education as well as child rising and family life.

The Challenge of multiculturalism

Countries with traditionally homogenous populations, like the Nordic countries, have changed to be multicultural countries starting from the late 1960s. The change to multiculturalism give many challenges (Hamilton & Iglicka, 2000). Traditionally education of health- and social workers as well as teachers and other professionals was part of the nation building (Weihe, 2005).

Children with other ethnicity than the national can have a number of different challenges from other children (Hannemann, 2003). Among the challenges are questions of identity, gender and religion (Punternold; Rasmussen & Aanestad, 2004).

Differences in values, norms and standards

Differences in values, norms and standards for child-care as well as the right for child welfare authorities to interfere in families might exist both on the individual level, in professional and legal practice. Even if intervention and advice into child-care is accepted it is still a matter of who should intervene or put in other words who or which instances should have the right to do so (Skytte, 2008; Nissen & Skytte, 2004).

Among the immigrant populations which experience the Norwegian policy of child care as overly interfering without understandable reasons, this actual project focuses on the many immigrants coming to Norway and their families. As a major part of the immigrants, come from Poland a particular focus will be on immigrants from that country. Nevertheless, I wish to emphasize that the immigration pattern is rapidly developing and giving new challenges.

Many Polish migrants to Norway have voiced their concern strongly in Norwegian contexts, and Polish public debate and media. In comparison to many other immigrant populations, the polish immigrant community has many representatives participating in the public discourse in Norway and Poland. The Polish state and moral bodies, like the Catholic Church, are involved in cases concerning poles abroad. Thus, the case of child welfare intervention is on the in-

dividual level, on the state level and in moral bodies like the Catholic Church. Other nations and other national individuals have not been as active in the public discourse; still there has been a number of high profile cases.

The difference practices in Norway and in the home countries of immigrants illuminate different bureaucratic traditions as well as differences in professional judgments and strategies for either involvement in the private sphere or non-intervention. In addition equally important, shed light on a socially and politically sensitive area in a growingly multicultural Norwegian society challenging a number of issues such as gender roles, childrearing and education (Adler, 1993 & 2003; Skytte, 2008; Fauske, 2011).

Abuse, neglect and unsolved needs

By Norwegian law, teachers and health authorities is to report possible abuse, neglect and unsolved needs of children to the municipality organized child protection authorities. Unsolved needs might be needs of children with mental disorders, problems of behavior such as use of narcotics and alcohol and other problems that require intervention or support from child-protection authorities. Many immigrants experience the Norwegian policy of child-care as overly interfering and the reporting from one public body to another as grossly infringing upon family matters.

The latest few years there have been an increasingly heated debate concerning Norwegian practices of child-care and intervention by the child protection (child welfare). Particularly the practice of removing children from their families and placing them in custody of either institutional care or in foster-homes.

While this practice is disputed even when it only involves the ethnically Norwegian majority population, it has provoked even more debate, concern and even anxiety among immigrant populations and in their countries of origin. Many of the immigrant populations have little trust or understanding for the Norwegian welfare state's legal opportunity and obligation to interfere in what is often regarded as a private matter of child-care and upbringing.

The challenge of return migration

Many immigrants will stay in Norway on a temporary basis. Savings made in Norway is financing re-settling in the country of origin. Some immigrants commute to Norway while their family remain in the home country. However, there are cases the immigrants return to the home- country due to conflicts, personal problems and in a few cases conflicts with child-protection authorities (Grzymała-Moszczyńska, 2011/a).

In some of the latter cases there are unsolved problems relating to children and parenting. Ideally speaking such cases should involve some kind of follow-up or communication between social workers in both countries.

Evaluation studies

All follow-up studies found by the author are on the national level. Studies from Denmark^[34], England, Sweden^[35] and Norway^[36] are the foundation for the discussion in the paper.

Large follow-up studies from Sweden of those placed in out-of-home care illustrate that many of those having been in placement have challenging lives (Andersson, 2009; Vinnerljung; Franzén & Danielson, 2007; Vinnerljung; Hjern & Lindblad, 2006; Vinnerljung; Franzén; Gustafsson & Johansson, 2008; Vinnerljung & Sallnäs, 2008; Vinnerljung; Öman & Gunnarson, 2005). Particularly it seem like placements of adolescents have a risk of breakdown (Sallnäs; Vinnerljung & Kyhle - Westermarck, 2004). Children with serious behavioral problems pose particular challenges (Helgeland, 2009).

The particular challenge of asylum seeking children coming without their families is out-side the focus of the paper.^[37] However, the author acknowledge the great challenge of foster home placements of such children.

Vulnerable children and vulnerable families.

According to Swedish research, children in out- of- family care have more health problems and get less education than other children get (Andersson, 2003/a & 2003/b). Questions like the rate of avoidable mortality among child welfare recipients illustrate the vulnerability of the children of children in out-of-family care (Hjern; Vinnerlung & Lindblad, 2009). Norwegian research give similar results describing disability and morality among children under child protection follow-up (Kristofersen, 2005).

The traumas the recently arrived asylum-seekers from Syria and other war torn countries has endured is obviously far different from European workers and their families. We have to expect that they will represent new challenges for schools, child-protection- and health professionals.

The dynamics of poverty

The dynamics of poverty and what is acceptable social conditions in Norway and the effectiveness of safety- net will depend on the living standards as well as national cultural and legal traditions and practices (Włodzimierz, 1999). For example, even if the economic and legal system in countries in the former communist world has changed considerable since the time of state socialism (Praznowska, 2010). There are differences between a major immigrant country like Poland and Norway in practice as well as law (Włodzimierz, 1999). In fact, the impact of privatization in Poland is far more radical for the welfare state

34 Egelund & Vitus (2009); Egelund; Jakobsen; Hammen; Olsson & Høst (2010); Egelund; Andersen; Hestbæk; Lausten; Knudsen, Olsen & Gerstorff (2008).

35 Sallnäs; Vinnerljung & Kyhle-Westermarck (2004); Vinnerljung (2004); Vinnerljung; Öman & Gunnarson (2005); Vinnerljung; Öman & Gunnarson (2004).

36 Clausen & Christofersen (2008); Havik & Christiansen (2009).

37 For a Danish study see Christensen (2006).

and child protection as what is the practice and legal status in Norway (Latridis, 2000). Other countries have other challenge. The current economic crises is an important dimension for many countries as well as the challenge of the huge amount of asylum seekers.

From a legal perspective, it is an important guiding principle that children have a right to a minimum of care (Bilbo, 2008; Lindboe, 2011; Swiatkowski, 1986). However, defining that level might be a matter of discussion and sometimes controversy (UN Committee on the Rights of Children, 2004). Even more a particular challenge will be that of transnational minorities such as gypsies (UN High Commission for Human Rights, 2002).

Gender issues

In questions of child rising gender issues are of particular importance. Traditional sex roles will be of great importance for family life as well as participation in the work market. Such differences will obviously be different from the biological family in many foster-homes (Lundström & Sallnäs, 2003; Grzymała-Moszczyńska, 1993; Adle, 1993).

The extent of adoption to the norms of the biological family is difficult. Many Norwegians take great pride in emancipated values far different from those of the biological families.

The challenge of serious behavior problems

As pointed out in research a particular challenge is children with serious behavior problems. Such follow-up is most often without the consent of the child or the juvenile and in a category between the correctional and traditional care (Falck, 2006). In Norway, the criminal low-age of 15 years makes the child protection authorities responsible for all children below that age, still might include correctional like security measures. Even if responsible according to law, child protection authorities will have a well-defined responsibility up to the age of 18, which can continue for some years even after that age. Sometimes such follow-up might include the use of foster homes – normally a foster home with some kind of increased follow-up.

Placement in out-of-home care

Foster home placements is the preferred placement for most children removed from families in Norway. However, there are a number of children placed in various kind of institutional care such as adolescents with addiction problems, psychiatric problems and challenging behavioral problems (Kristofersen, 2003; Backe-Hansen, 2003). Stability in placement is a major challenge for placements in foster care (Backe-Hansen, 2009; Christiansen & Havik, 2009; Clausen, 2003). That challenge is the same regardless of the background of the child.

The quality of placements, the supervision and training of foster parents as well as supplementing services is of obvious importance. The view and perception of service users as well as of support teams and other professionals involved

is an ongoing focus (MacDonald & Turner, 2007; McAuley & Davis, 2009; McDinald; Burgess & Smith, 2003). The challenge of selection bias on the well-being of children in out-of-home placements is another concern (Berger; Bruch; Johnson, James & Rubin, 2009). Naturally a central question is the placement influence the mental-health of the child in a positive or negative way. However, it might very well be that a child with prior mental-health might develop negatively, but still less negative than if not in placement.

Children placed in foster-care often have complex problems and might be in need of specialist psychological as well as other support (Golding, 2004; Golding & Picken, 2004).

Kinship care or foster placement outside of the family

The question of kinship for the safety, permanency and well-being of children as opposed to foster placements outside of the family is often a matter of controversy (Winokur; Holtan & Valentine, 2008). In the case of children with another national or from a different cultural background, the question is particularly challenging (Skytte, 2008; 2005). However even if from the same background the question if kinship placements give the children better protection or put them at risk remain (Palacios & Jiménez, 2009). The stability of kinship placements is an argument for such placements (Farmer 2009/c; Knudsen, 2009). However, the closeness between the relatives might also be a challenge in case of parents having behavior putting strain on the children (Lutman; Hunt & Waterhouse, 2009; Farmer, 2009/a).

The question of how to make kinship care work is challenging for those having the responsibility of follow-up (Farmer, 2009/b). Kinship families can certainly be less possible to supervise than other foster placements. One of the reasons can be closed family cultures including shared family secrets and in the case of other culture and language that the family simply is more difficult to understand for the child protection workers, teachers and health workers. However, such challenges are merely “system problems” for the authorities and do not mean that the kinship placement does not have advantages.

Contact between foster children and biological family

If not specifically decided to limit or even not have contact with biological family children and biological family has the right to remain in contact. Court or the country board decides restrictions in contact between biological family and children.

However, contact between biological parents, siblings and foster children will vary a great deal (Lundström & Sallnäs, 2009). The perspective of parents and close family/significant others is important and give valuable insights into the weaknesses as well as the strengths of the child-protection system (Nissen & Skytte, 2004).

The quality of the care system

As pointed out by Ward (2009) care systems often have patterns of instability influencing the quality of care. Matching foster parents to children is naturally challenging and a limited number of foster parents available as well as the particular challenges of the children will restrict often matching (Sargent & O'Brian, 2004; Sinclair & Wilson, 2003). Evaluation of follow-up after child protection intervention points to many challenges (Kristofersen, 2009). Among them that follow-up is regulated by age, thus children moving into adulthood will have other authorities and bodies of professionals responsible for follow-up. Thus, a break in relations will occur with individuals sometimes in great need of continuity.

The prevalence of mental-health problems among children placed in out-of-home care is naturally higher than among other children. A number of children placed in such care will have mental health challenges requiring special attention (Egelund & Lausten, 2009).

The perspective of children placed in foster care.

Longitudinal studies, from the perspective of the children, of placements and family relations points to a number of challenges such as lack of follow-up and individualized help (Andersson, 2009 & 2008). Since all foster placements are individual and have unique characteristics it is difficult to generalize from the individual case histories (Warming, 2005). Still, individual case stories give valuable insights into challenges and positive aspects of foster placements (Olsen & Dahl, 2008; Rasmussen, 2006).

Adult-centric research can easily overlook the dimension of children and challenges of migration (Buchbinder; Longhofer; Barret; Lawson & Floersch, 2010). Thus, looking into the foster placement from the perspective of the children involved will be important.

Foster children as adults

The Swedish researcher Bosse Vinnerljung study of foster children as adults give interesting insights into the situation after foster placements (Vinnerljung, 1996). Obviously, it is difficult to point to special effects of foster family placement; after all, we can never know how life will have developed without such placements. Few humans live lives without any problems, but it is often difficult to know what causes the problems.

The “evolving practice” of child protection/ child welfare authorities

A number of factors influences the practice of both the legal system and the child welfare authorities. Change in professional practice might start due to new insights and factors like organizational change. In addition, change might happen due to the public discourse, media coverage and sometimes change in law and regulations (Buer, 2005; Fauske, 2011; Halland, 2011; Nygren, 2011; Strand, 2011; Shardlow & Payne, 2006). We have a responsibility of communicating research findings in such a way that research results is useful for profes-

sionals within the field of child welfare, in education of such professionals as well as in social policy (Doel & Shardlow, 2009; Fauske, 2011; Hofstede, 2011; Nilsen; Fauske & Nygren, 2007).

Child protection agencies need to relate to an increasingly more multicultural reality and to co-operate across borders as families increasingly move from one country to another. The case of Norway is no way unique, but illustrate the responsibility of a country attracting large number of immigrants for gaining new insights and developing co-operation across borders. Such co-operation will have to relate to both public authorities as well as different non - government organizations (NGOs).

For researchers the challenges will be to conduct comparative research as well as co-operation across borders in order to communicate national research results as well co-operating in research projects.

The spiritual and religious dimension

Several studies have focused upon the religious values of immigrants (Gasparro & Sfameni, 2002; Górak-Sosnowska, 2005; Borowik & Zawila, 2010; Grzymała-Moszczyńska, 2012; 2010; 2002; 2000; 1999 & 1991; Grzymała-Moszczyńska & Krotofil, 2010; Krotofil & Grzymała-Moszczyńska, 2011; Grzymała-Moszczyńska & Trojanek, 2011; Górak-Sosnowska, 2011; Council of Europe, 1999). The awareness of the importance of such dimensions for identity is obvious and will be a major challenge in foster home placements. Typically, Norwegian families will be quite secular. However, the statistical Norwegian family is members of the Norwegian Lutheran church. The lack of focus upon religion is offensive to some biological families.

For some groups of immigrants religion is of great importance. One example is the importance of the Catholic Church for Polish immigrants. In Norway, Polish immigrants might count to up to 50 % all Catholics in the country. Language, nationality and religion is for many Poles important as part of the individual identity. The Catholic Church has, in Poland, schools and social institutions, which in Norway would be part of the services of the state (Bivand, 2012). Organizational differences in the two countries are some of the challenges for immigrants. Particularly that might be so when the state is infringing upon domains thought of as private or part of the responsibility of the Catholic Church (Council of Europe, 1999; Chranowska & Klaus, 2011; DeMarinis; Grzymała-Moszczyńska; Przemysław Jabłoński, 2002). Studies of Polish priests and Polish Parishioners in Britain and Ireland illustrate the importance of the Catholic Church for families both to maintain a Polish identity and for norms of child-care and upbringing (Grzymała-Moszczyńska, 2012; 2010 & 2002; Grzymała-Moszczyńska & Krotofil, 2010). The social scientific study of religion give valuable insights into norms as well as specific practice like parenting (Moberg & Piedmont, 2002).

The question of policy

The impact of foster placements on children's welfare and the welfare of families has major policy implications not only on a national level, but also on an international level in the case of immigrant children and families (Forrester; Goodman; Cocker; Binnie & Jensch, 2009). Both legal and professional social work practice need to develop according to international standards developed across national boundaries.

Ethical perspectives

The very value foundation, of both professionals and the system they represent, as well as the sensitivity and the professional's ability to take criticisms' is important. There are obvious concerns in taking the situation of families and their children into consideration (Weihe, 2010). In addition the very value foundation of society is addressed from the perspective of researching how society relate to the children that will in one way or another be part of the future of society. It is hardly possible to make such research without relating too many of the core values of both the society of the immigrants as well as Norway (Weihe, 2005). An important part of those values will be what in religion (Grzymała-Moszczyńska; Hay & Krotofil, 2010; Trzebiatowska, 2010).

Both researchers and child protection workers will need to relate to media coverage as well as individuals using internet to gain support. A number of cases published in media and known through internet publication by individuals affected by child protection intervention. Still, there are important considerations regarding confidentiality and particular concerns of the children involved. Individuals, support-groups and various interest- groups frequently use Facebook, blogs and webpages. In many cases, child protection workers are not aware of such publishing because the material published in another language (Smith-Solbakken and Weihe, 2012).

The need for joint research projects

In Norway, we urgently need studies to focus upon the situation of immigrant families living with children in Norway and their relationship to the Norwegian child protection/welfare system. Use of foster homes for immigrant children is a particular sensitive issue. When foster homes are in use, questions of how to maintain contact with the family, the culture of origin and how to maintain the integrity and identity of the child are central. The United Nations have focused upon the "Rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities" (UN High Commission for Human Rights, 2002). Monitoring children's rights of those from minorities is of particular concern and perhaps even a particular challenge to traditionally ethnic homogenous nations like Norway (Verhellen, 1996). However, such research needs to be in co-operation between researchers both of the country the immigrants come from and in Norway.

Research should explore the meaning and practices of "Children's Best" by a focus on parental and various professionals' (psychologists, priests, nurses,

social workers, childcare therapists and other relevant professionals) participation and competences. Focus is to childcare and upbringing as challenged by distinct and overlapping cultural and social values, expectations, demands and desires in cross-cultural contexts.

Even if research need to relate to the whole immigrant community it is also necessary to target particular national groups such as the Polish immigrants. The size of certain nationalities, like the Polish, immigrant community is good reason for particularly targeted studies. Even if sizeable, the Polish immigrant group still qualifies to representing a “national, ethnic, religious and linguistic minority”.

A study should firstly concentrate upon the experience of immigrants in Norway as well as the interpretation of norms of childcare, what is abuse and causes of intervention for child protection authorities in the country of origin of the immigrants and in Norway. Secondly, the research need to focus on the use of foster-homes, the selection of foster-homes, the interaction with the biological family and the values the family and culture they come from. Focus is on how to maintain the integrity and identity of the child as well as the family of origin.

Since such a project looks into questions of moral values, legal and organizational matters as well as data that will be highly sensitive personal data it will be of importance to have researchers with competency within a variety of academic disciplines. Anthropological, psychological, legal, child welfare and sociological researchers will be part of the planned project. An international advisory board the project will have additional experts with competency not only in child welfare, but also in moral issues and questions of child welfare from the point of religion.

Participation is an important value in social work as well as an important part of the legal ideals of both national and international law. In a research project, it will be of importance to have the necessary cultural and language qualifications to be able to involve families influenced by the decisions of child welfare authorities (Nygren, 2011; Nygren & Thuen, 2008; Fauske, 2011). By having a research group consisting of both researchers from the immigrant countries and Norwegian researchers the research group should be able to relate to the challenges of involving families as well as professionals in both Norway and a selected number of immigrant countries.

Theoretical approaches

Research need to understand competence and participation in a wide sense, as the abilities related to the attainment of some fundamental “*aims*” of *child care and upbringing*. We wish to seek to identify, illuminate and explore the experience child welfare of individual immigrant families, professionals involved of in the field of child welfare, the public discourse and media coverage and individual Polish families from the point of view of families and if possible and ethical from the point of view of children.

The fact that child-care and upbringing takes place in many social contexts of practice raises high demands on their ability to master complexity. This calls

for a comprehensive approach to child-care participation in different practices and contexts, and to the conditions that enable them to master changes in these practices and contexts. This approach includes a focus on parental and professional child-workers experiences, values and interests in relation to participation and competence development.

Recognizing the interplay between structural powers and individual creativity the project will explore participation and competences in everyday life as it takes place in the intersection of ethnicity, gender and class. Ultimately researchers has to go beyond these categories so as to grasp how lay and professional child-workers engage with culture and identity as processes taking place in tensions between continuity and change.

By addressing child-workers from the countries of the immigrants as well as with Norwegian backgrounds, a possible wish to focus on differences in how child-workers deal with a high degree of complexity in their experiences of child care, upbringing and identity. This comparative approach also recognizes how an increasing proportion of child-workers with distinct cultural background generates new practices needed to develop new competences. Recognizing that child-workers develop competences in and across different everyday contexts, a study should take an approach that includes multi-practices and multi-contexts in order to grasp how parents and professionals manage transitions and overlaps between these different practices and contexts. When focusing on participation and development of child-care competences, issues of childhood and care giving, such as inclusion and exclusion, are important. This is in line with how. Thus, the study will highlight how participation in one social context, such as kindergarten school, work, peer-group, leisure activities, raises certain demands on certain competences for childhood and care giving. Lack of opportunities to develop such competences increase the risk of neglect, child abuse, school dropout, and of exclusion from school and/or peer-groups. As such, competence development is in a larger context and should be associated with child-care, care giving, school performance, development of identity. This view relates to how the project understands child-care as connected to humans as not simply passively living and reproducing their life-world, but actively produces and transforms, and creates a sense of life as worth living (Grønseth, forthcoming). One aspect of this approach is the recognition that youth development is part of material, social and cultural contexts. That child-development is from within the specific practices and contexts of which children and youth are a part. Taking a socio-cultural approach to competence recognizes how competence is in relation to visual images within specific practices and contexts. This is in an inclusion of how people deal with and produce images, media debates and digital practices that influence and express child-care and upbringing.

Social contexts. In line with the above, the actual project employs the concept of context in a way that acknowledge individuals as interwoven in the social structures and relations. According to this understanding, individuals are not separate

from their surroundings, but rather engage in mutual exchange with their surroundings (Sameroff, 2000; Mørck, 2011). In short, a social context is focal event(s) and field(s) of action within which the event embedded as part of (Duranti & Goodwin, 1992: 3). Such events are for instance children and child-workers interacting at home, in school and in leisure activities.

A planned research design include methods of fieldwork emphasizing face-to-face encounters with those involved as families, professionals and members of the immigrant communities and narrative-interviews (Grønseth & Davis, 2010), while combining it with interpretation of media debates, and archive studies. If possible, it should also include children and youth in the interviews. However, ethical considerations can out-rule such interviews. We regard it as highly fruitful for a project to recognize the significant interplay between visual images, media and people (Grønseth, 2012), and in people in acquiring competence and participation.

Concluding remarks

Historically the use of foster homes as part of the public intervention in families is a new phenomenon and a “late-modern system of organizing care.” (Ulvik, 2005) In the well-developed and highly organized Nordic countries, child protection authorities have strong tradition for use of such care. Other countries with other traditions seem to have a higher reluctance for use of foster homes and intervention in families.

Even if child protection authorities are in favor of foster care, the county board and courts will make independent decision (Havik, 2003). The legal control is important, but decisions prior dealt with by national bodies will increasingly have to relate to international practice and perhaps even to legal decisions in other countries.

Discourse of family and family patterns, or put in other words the theorizing of childhood, is important in order to understand the measures directed towards families, children and care (James; Jenks & Prout, 1988). Obviously daily life of children and families will be different in another country (Bäck-Wicklund & Lundström, 2003). Childhood and care giving is created in the course of social life, rather than as an “ethnos” often designated as a “biological fact” that cannot be disputed (Bauman, 1997:213). The sensitivity to cultural issues is important in Norway as well as in other countries (Pawlus & Grzymała-Moszczyńska, 2012). That sensitivity needs to develop in close co-operation across national boundaries. Social work is certainly an international field no longer restricted to national boundaries (Shardlow & Payne, 2006).

Issues like maintaining the national, culture and language of children placed in foster homes is particularly important as well as attention to the co-operation with the representatives of the country of origin. In many cases, such co-operation will be to the benefit of the family of origin, however there obviously a number of cases the family either reject such co-operation and/or come from countries that

makes cooperation undesirable due to political factors. One example of the latter would be families from countries with civil- war or dictatorship.

In addition, use of foster home placements or other placements in the home-countries will often be desirable due to the need of maintaining culture and language of the child. The critique by the Czech president Zeman, in connection with the placement of two Czech children in a Norwegian foster home, emphasize the need to maintain the national language and culture of the children (Åsebø;Lohne; Ege & Norman, 2015, 9/2; Simonsen, 2012, 25.11; Blogspot, 2015). Likewise critique from the Council of Europe as well as a number of individuals focus on the need to maintain culture and language as well as the authoritarian practice of Norwegian authorities (Clause & Dyrnes, 2015, 18.5; Simonsen, 2015, 15.02; NTB, 2015, 18.5; The Nordic Page, 2012, 15.02; Ladgard, 2012, 24.4). In a report with recommendations to the Norwegian ministry responsible for child protection the Advising panel of experts advice that the maintenance of language and culture is high priority (Barnvernspanelet, 2011).

I completely agree to that recommendation. However, the ability to change and develop co-operation across national borders seem slow. The recommendations given in 2011 is still a challenge the child-protection need to meet. One of the main challenges is that child-protection is organized on the municipality level and that state authorities not always are able to implement change in practice even if desired. In larger municipalities, like the capitol Oslo, that do not seem to be the problem, but in small municipalities the situation can be rather different (Riaz, 2015, 23.03).

References:

- ADLER, L. L (Editor) (1993).*International Handbook for Gender Roles*. New York: Greenwood Publishing Group, Inc.
- ADLER, L. L – GIELEN, U.P. (Editors), (2003). *Migration: Immigration and Emigration in International Perspective*. Westport, Connecticut, London: Palgrave. Page 183-207.
- ALERIS (2015, 24.09). *Barnevernet sett med brukernes øyne*. <http://www.aleris.no>
- ANDERSSON, G. (2009). Foster children: A longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare*, 18. Page13 – 26.
- ANDERSSON, G. (2008). Barndomens placeringar och ungas tillbakablick. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 15.
- ANDERSON, G. (2003 a). Omhändertagna barn får sämre utbildning. *Socialpolitik*, september, 2003, 9.
- ANDERSON, G. (2003 b). Utsatta barns hälsa. *Socialmedicinsk tidskrift*, 5.
- ANDERSSON, J. – KRONVALL, B. (2007). *Barn i familjehemsvård*. Stockholm: Södra Innerstaden.
- BACKE-HANSEN, E. (2009). *Hvordan motvirke og forebygge utilsiktet flytting fra fosterhjem? En litteratursammenstilling*. Oslo: NOVA.
- BACKE-HANSEN, E. (Editor) (2003). *Barn utenfor hjemmet: flytting i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- BACKE-HANSEN, E. – EGELUND, T. – HAVIK, T. (2010). *Barn og unge i fosterhjem – en kunnskapsstatus*. Oslo: NOVA; København: Det Nationale forskningscenter for Velfærd;

- Bergen/Barnevernets Utviklingscenter på Vestlandet.
- Barnevernpanelet (2011). *Barnevernpanelets rapport*. Oslo: Barne-, likestillings og inkluderings departementet.
- BAUMANN, G. (1997). Dominant and Demotic Discourses of Culture: their Relevance to Multi-ethnic Alliances. In Pnina Werbner and Raiz Modood (eds). *Debating Cultural Hybridity: Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London: Zed Books.
- BERA, R. (ed.), 2010, *Wielka migracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji (The large labour migration of Youth. The challenges for education)*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BERGER, L. M. – BRUCH, S. K. – JOHNSON E. I. – JAMES, S. – RUBIND, D. (2009). Estimating the “impact” of out-of-home placement on child well-being: approaching the problem of selection bias. *Child Development*, 80. Page 1856 -1876.
- BILBO, T. (2008). *Barns rett til omsorg: Omsorgsovertakelse etter bvl § 4-12*. Oslo: Universitet i Oslo. Det juridiske fakultet.
- BIVAND, E. (2012). Easy Jet-prester og polsk invasjon ? *St. Olav*, nr 5, 2012. Page 20 – 21.
- Blogspot.no (2015). *Norway's theft of two Czech boys a shocking story*. <http://motls.blogspot.no/2015/01/norways-theft-of-two-czech-boys-is.html>. Read 24.09.2015.
- BOROWIK, I. – ZAWIŁA, M. (2010). *Religions and Identities in Transition*. Nomos: Kraków. Page 288-304.
- BOURQUIN, J.-F. (2003). *Violence, conflict and intercultural dialogue*. Strasbourg: Council of Europe.
- BRAATHEN, F. (2011. 25.05) Disse yrkesgruppene trenger Norge, *Aftenposten*.
- BUCHBINDER, M. – LONGHOFER, J. – BARRETT, T. – LAWSON, P. – FLOERSCH, J. (2010). *Ethnography and Childcare practice*. Shaker Heights Ohio USA: Hanna Perkins Center for Child Development <http://www.hannaperkins.org/wp-content/uploads/2010/08/hpc.Article.Ethnography-and-Childcare-Practice.pdf>
- BUER, B. A. (2005). *Omsorgssvikt og mishandlingsdiskursen: en analyse av innholdet og spredningen av omsorgssvikt- og mishandlingsdiskursen, og av sammenhengen mellom diskursutvikling og endringer i barnevernets virksomhet*. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer (Lillehammer University College).
- BURRELL, K. (2006). *Moving Lives: Narratives of Nation and Migration among Europeans in Post-War Britain*. Aldershot: Ashgate.
- BURRELL, K. (2008). 'Time Matters: Temporal Contexts of Polish Transnationalism', in Smith, Michael Peter and Eade, John (eds) (2008). *Transnational Ties: Cities, Migrations, and Identities*, Comparative Urban and Community Research Book Series, Volume 9. NJ: Transaction Publishers. Page 15-38
- BURRELL, K. (2009). *Polish Migration to the UK in the 'New' European Union: After 2004* Aldershot: Ashgate.
- BURRELL, K. (2010). 'Staying, returning, working and living: key themes in current academic work research undertaken in the UK on migration movements from Eastern Europe', *Social Identities* 16:3. Page 297-308.
- BÄCK-WICKLUND, M. – LUNDSTRÖM, T. (2003). *Barns vardag i det moderna*. København: Hans-Reitzels forlag.
- CHRISTIANSEN, Ø. – HAVIK, T. (2009). Plassert av barnevernet. Får barnet en situasjon preget av stabilitet. *Norges Barnevern*, 87. Page 28-39.

- CHRISTENSEN, E. (2006). *Uledsagede asylansøgerebørn. Socialforskningsinstituttet rapport nr. 06:34*. København: Socialforskningsinstituttet.
- CHRZANOWSKA, A. – KLAUS, W. (Editors) (2011). *Poza systemem: dostep do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*. Stowarzyszenie Warszawa: Interwencji Prawnej. Page 143-159.
- CLAUSEN, M. W. – DYRNES, S. (2015, 18. Mai). Kidnappet datteren og flyttet tilbake til Litauen. *Aftenposten*. <http://www.gaftenposten.no/nyheter/uriks/Kidnappet-datteren-og-flyttet-tilbake-til-Lita....> Read 24.09.2015.
- CLAUSEN, S-E. (2003). Plasseringer utenfor hjemmet på 1990- tallet. I Backe-Hansen, E. (Editor) (2003). *Barn utenfor hjemmet: flytting i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- CLAUSEN, S-E. – KRISTOFERSEN, L. B. (2008). *Barnevernsskienter I Norge 1990 – 2005: en longitudinell studie*. Rapport 3/2008. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Council of Europe (1999). *Religion and the Integration of Immigrants*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- D'ANGELO, A. – RYAN, L. (2011) 'Sites of socialisation - Polish parents and children in London schools', *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny*, 37:1. Page 237-58.
- DEMARINIS, V. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – JABŁOŃSKI, P. (2002) Polish Children and Refugees: The Role of Religious Culture and Gender in the Host Community Acculturation Process. In Moberg, David and Piedmont, Ralph (eds.)(2002)., *Research in the Social Scientific Study of Religion*. Brill: Leiden-Boston-Köln. Page .23-52.
- DEMARINIS, V. – WIKSTROM, O. – CETREZ, O. (2012). *Inspiration till religionspsykologisk kultur, hälsa och mening*. Stockholm: Natur och Kultur.
- DOEL, M. – SHARDLOW, S. M. (2009). *Educating professionals: practice learning in health and social care*. Farnham: Ashgate.
- DORR, D. – ZAX, M. – BONNER, J. W. (1983). *The Psychology of discipline*. New York: International Universities Press.
- DUBOWITZ, H. – MERRICK, J. (2010). *International aspects of child abuse and neglect*. New York: Nova Science Publishers.
- DURANTI, A. – GOODWIN, C. (1992). *Rethinking context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EGELUND, T. – ANDERSEN, T. B. – HESTBÆK, A-D. – LAUSTEN, M. – KNUDSEN, L. – OLSEN, R. F. – GERSTORFT, F. (2008). *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's børneforløbs undersøgelse af årgang 1995*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd 08:23. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- EGELUND, T. – JAKOBSEN, T. B. – HAMMEN, I. – OLSSON, M. – HØST, A. (2010). *Sammenbrudd i anbringelse af unge. Erfaringer, forklaringer og årsager bag. Resultater av SFI's børneforløbsundersøgelse af årgang 1995*. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:23. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- EGELUND, T. – LAUSTEN, M. (2009). Prevalence of mental-health problems among children placed in out-of-home care in Denmark. *Child and Family Social Work*, 14, 156-165.
- EGELUND, T. – VITUS, K. (2009). Breakdown of care: the case of Danish teenage placements. *International Journal of Social Welfare*, 18. Page 45 – 56.
- EGELUND, T. – VITUS, K. (2007). *Sammenbrudd i anbringelse af unge. Risikofaktorer hos de unge, forældre, anbringelsessteder og sagsbehandlingen.*, SFI- Det Nationale Forskningscenter for velfærd rapport nr. 07:24. København: SFI- Det Nationale Forskningscenter for velfærd.
- FALCK, S. (2006). *Mellom straff og behandling: tvangsplacering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Oslo: Kommuneforlaget.

- FARMER, E. (2009 a). How do placements in kinship compare with those in non-kin foster care: placements patterns, progress and outcomes? *Child and Family Social Work*, 14. Page 331 -342.
- FARMER, E. (2009 b). Making kinship care. *Adoption & Fostering*, 33. Page 15-27.
- FARMER, E. (2009 c). Placement stability in kinship care. *Vulnerable children and Youth Studies*, 4, 2. Page 154-160.
- FAUSKE, H. (2011). Oppvekst i et samfunn i endring, in Hatland, Aksel (2011). *Veivalg i velferdspolitikken*. Bergen: Fagbokforlaget.
- FERNANDEZ, E. (2009). *Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- FORRESTER, D. – GOODMAN, K. – COCKER, C. – BINNIE, C. – JENSCH, G. (2009). What is the impact of public care on children's welfare? A review of research findings from England and Wales and their policy implications. *Journal of social policy*., 38. Page 439 -456.
- FRIBERG, J. H. (2007). Polske migranter i Oslo – en pilotstudie, i Tydlum, Guri [ed.] (2007). *Polonia i Oslo. En studie av arbeids – og levekår blant polakker i blant polakker i hovedstadsområdet, Fafo-rapport*, Oslo: FAFO
- GASPARRO, W. – SFAMENI, G. (Editors) (2002). *Themes and problems of the history of religions in contemporary Europe*. Cosenza: Edizione Lionelli Giordano.
- GOLDING. K. (2004). Providing specialist psychological support to foster carers: A consultation model. *Child and Adolescent Mental Health*, 9. Page 71 – 76.
- GOLDING, K. – PICKEN, K. (2004). Group work for foster carers caring for children with complex problems. *Adoption & Fostering*, 28, 1. Page 25 – 37.
- GÓRAK-SOSNOWSKA, K. (Editor) (2005). *Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam*. Warszawa: University of Warsaw, Faculty of oriental Studies.
- GRØNSETH, A. S. – DAVIS, D. L. (2010). *Mortality and empathy: self and the other in ethnographic encounters*. Wantage: Sean Kingston Publishers
- GRØNSETH, A. S. (2009). *Three approaches to the study of health, disease and illness: the strengths and weaknesses of each, with special references to refugee populations*. Oslo: Nasjonalt kompetansesenter for minoritetshelse.
- GRØNSETH, A. S. (2010). *Lost Selves and Lonely Persons. Experiences of illness and well-being among Tamil refugees in Norway*. Carolina: Carolina Academic Press
- GRØNSETH, A. S. (2012). Moving Tamils, Moving Amulets: Creating self-identity, belonging and emotional well-being. In *Moving Subjects, Moving Objects: Transnationalism, Cultural Production and Emotions*. Maruška Svašek (ed). London: Berghahn Books. Page 117 – 136.
- GRØNSETH, A. S. (ed) (In press 2013). *Being Human, Being Migrant: Senses of Self and Well-being*. Accepted with minor revisions for publication with Berghahn Books.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2012) Hur kultur och religion paverkar hälsa, sjukdom och behandling: Exempel från tibetanska flyktingar in Dharamsala, Indien. In DeMarinis, V; Wikstrom, O and Cetrez, O. (2012). *Inspiration till religionspsykologin- kultur, hälsa och mening*. Stockholm: Natur och Kultur. Page 157-174.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011 a). Ciemna strona powrotów do domu (z emigracji) [*Dark side of return migration*]. Szlachta, B. (ed.) (2011). *Mysł i polityka*. Kraków :Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM:. Page 375-387.
- GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011 b). Uchodźcy jako wyzwanie dla polskiego systemu opieki zdrowotnej [*Refugees as a challenge for Polish health care system*] Chrzanowska, A. & Klaus, W. (Editors) (2011). *Poza systemem: dostęp do ochrony zdrowia nieudokumentowanych migrantów i cudzoziemców ubiegających się o ochronę międzynarodową w Polsce*. Stowarzyszenie

Warsawa: Interwencji Prawnej. Page 143-159.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H., (2010), Klatka czy most – rola religii a adaptacji kulturowej imigrantów [*Cage or bridge- role of religion in cultural adaptation of migrants*]. Zamojski W.J.(ed.) (2010). *Migracje, religie i kościoły wobec migracji i migrantów*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. Migracje i Społeczeństwo, 14. Page 10-19.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2003). Migrations processes in Poland. In Adler, L.L & Gielen, U.P. (ed.), (2003). *Migration: Immigration and Emigration in International Perspective*. Westport, Connecticut, London: Palgrave, Page 183-207.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2002). Models of inculturation of religion in the process of cultural encounter . Gasparro, W; G. Sfameni (ed.) (2002). *Themes and problems of the history of religions in contemporary Europe*. Cosenza: Edizione Lionelli Giordano. Page. 111-117.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2000). Poles from Kazakhstan: A Strategy for Coping with Acculturation „Back Home”. In Hamilton, F.E. Ian and Iglicka, K. (2000). *From Homogeneity to Multiculturalism*. London: School of Slavonic and East European Studies. Page 207-225.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (1999) Refugees and Immigrants putting a challenge to the host society’s culture. In Council of Europe (1999). *Religion and the Integration of Immigrants*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Page 149-158.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (1993). Gender Roles in Poland. In: Adler L.L. (Editor) (1993). *International Handbook for Gender Roles*. New York: Greenwood Publishing Group, Inc. Chapter 12.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (1991). Polackerna och deras kyrka. *Signum*, 179-181

Grzymała-Moszczyńska, Halina, David Hay and Joanna Krotofil (2010). ‘Between Universalism and Ethnic Particularism: Polish Migrants to the United Kingdom – Perspective from the Psychology of Religion’, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37:1. Page 223-36.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – HAY, D. – KROTOFIL, J. (2011), Between universalism and ethnic particularism: Polish migrants to the United Kingdom perspective from the psychology of religion, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37,1. Page 223-236.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – KROTOFIL, J. (2010), Religion and Social Networks in Catholic Parishes – the Case of Polish Migrants in Great Britain. In Borowik, I and Zawila, M (2010). *Religions and Identities in Transition*. Nomos: Kraków. Page 288-304.

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2009). Z Polski na Zachód i ze Wschodu do Polski [*From Poland to the West and from the East to Poland*] w: G. Babiński, M. Kapiszewska (red.), *Zrozumieć współczesność*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM. Page 171-182. (uj)

GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. – TROJANEK, M. (2011). Image of the world and themselves built by young Chechens living in Polish refugee centers. Intercultural conflict w: Górac-Sosnowska, K. (Editor). (2011). *Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam*. Warszawa: University of Warsaw, Faculty of oriental Studies. Page 53-68.

HAMILTON, F. – IAN, E. – IGLICKA, K. (2000). *From Homogeneity to Multiculturalism*. London: School of Slavonic and East European Studies.

HANNEMANN, N. (2003). *Fokus på anbragte børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk*. Hillerød: Udvikling- og Formidlingscenter for Socialt Arbejde med Unge.

HATLAND, A. (2011). *Veivalg i velferdspolitikken*. Bergen: Fagbokforlaget.

HAVIK, T. (2003). *Hjem igjen?: en analyse av fylkesnemndas vedtak etter barnevernlovens paragraf 45-21*. Bergen: Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet.

HAVIK, T. – CHRISTIANSEN, Ø. (2009). Plassert av barnevernet. Får barnet en situasjon preget av stabilitet. *Norges Barnevern*, 87, 28 – 39.

HELGELAND, I. M. (2009). *What works? A 15- year follow-up of youth with serious behavior*

problems. *Children & Youth Services Review*, 32, 423 -429.

HERING, S. (2009). *Social care under state socialism (1945 – 1989)*. Farmington Hills Minnesota: Barbra Budrich Publishers.

HJERMAN, R. (2012, 22. Februar). Vulgariserer en viktig debatt. *Aftenposten*. <http://www.aftenposten.no/meninger/Vulgariserer-en-viktig-debatt-6768163.html>

HJERN, A. – VINNERLJUNG, B. – LINDBLAD, F. (2009). Aviodable mortality among child welfare recipients and intercounty adoptees. A national cohort study. *Journal Epidemiol Community Health*, 2004.8.

HOFSTEDE, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organizations across nations* (2nd edition). Thousand Oakes, CA: Sage.

HUEBNER, R. A. (2002). *The discipline of children*. Morganville, N.J.: Present Truth Publishers.

HULT, H. (1994). *Some notes about teacher training and the educational system in Poland*. Linköping: Linköping University, Department of Education and psychology.

JAMES, A. – JENKS, C. – PROUT, A. (1998). *Theorizing childhood*. London: Teachers College Press.

JANOKOWSKA-OKLEJAK, M. –RESZKA, A. (2009). Combating violence – Europe and and Polish practice. Warsawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

KNUDSEN, L. (2009). *Børn og unge anbragt i slægten. En sammenligning af slægtsanbringelser og anbringelser i traditionel familiepleje. SFI- Det nationale forskningscenter for velfærd, rapport nr. 09:26*. København: SFI- Det nationale forskningscenter for velfærd.

KNUDSEN, I. – EGELUND, T. – HESTBÆK, A. D. (2009). Foster Care in Denmark. In Fernandez, E. (2009). *Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes*. London: Jessica Kingsley Publishers.

KRISTOFERSEN, L. B. (2009). *Barnevern og ettervern. Hjelpetiltak for 16 – 22 åringer og levekår for unge voksne. NOVA rapport nr. 10/09*. Oslo: NOVA.

KRISTOFERSEN, L. B. (2005). *Barnevernbarnas helse: uførhet og dødelighet i perioden 1990 – 2002. Norsk Institutt for by- og regionforskning rapport nr. 2005:12*. Oslo: Norsk Institutt for by- og regionforskning.

KRISTOFERSEN, L. B. (2003). Barn og unge i institusjoner i 1990 årene: Hvorfor avsluttes tiltakene ? I Backe-Hansen, E. (Editor) (2003). *Barn utenfor hjemmet: flytting i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

KROTOFIL, J. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011), Holy Spirit weekend, Charismatic experience of Polish Catholics in the UK. *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37,1,205-221.

LADGARD, I. (2012, 24th April). When the state take your child. H

ScienceNordic. <http://sciencenordic.com/when-the-state-takes-your-child> read 24.09.2015.

LATRIDIS, D. S. (2000). *Social justice and the welfare state in Central and Eastern Europe: the impact of privatization*. Westport, Conn.: Praeger.

LIEBKIND, K. (2006) *Ethnic identity and acculturation*, [in:] D.L. Sam, J.W. Berry (ed.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.

LINDBOE, K. (2011). *Barnevernloven: lov om barneverntjenester*. Oslo: Gyldendal akademisk.

LUNDSTRÖM, T. – SALLNÄS, M. (2003). Samhällsvårdade ungdomars kontakter med föräldrar och syskon. *Socionomien*, 6, Forskningsupplement, 52 – 63.

LUNDSTRÖM, T. – SALLNÄS, M. (2003). Klasse, kön och etnistet i den sociala barnvården. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2 – 3.

- LUTMAN, E. – HUNT, J. – WATERHOUSE, S. (2009). Placement stability for children in kinship care: A lon-term follow-up of children placed in kinship care through care proceedings. *Adoption & Fostering*, 33, 28 -39.
- MAC DONALD, G. M. – TURNER, W. (2007). *Treatment Foster Care for improving outcomes in children and young people*. England: The Cambell Collaboration Social Welfare Group Systematic Review.
- MAHON, R. – RIANNE, S. (2002). *Child care policy at the crossroads: gender and welfare state restructuring*. New York: Routledge.
- MALINOWSKI, H. E. (2012, 29/2). Hellige kuer i Norge. *Aftenposten* 29/2- 2012. <http://www.aftenposten.no/meninger/Hellige-kuer-i-Norge-6772996.html>
- MCAULEY, C. – DAVIS, T. (2009). Emotional well-being and mental health of looked after children in England. *Child & Family Social Work*, 14, 147-155.
- McDONALD, P. – BURGESS, C. – SMITH, K. (2003). A support team for foster carers: The views and perception of service users. *British Journal of Social Work*, 33, 825- 832.
- MJAAVATN, P. E. (1985). *Barn og straff: artikkelsamling*. Trondheim: NAVF Senter for barneforskning.
- MOBERG, D. – PIEDMONT, R. (Editors) (2002). *Research in the Social Scientific Study of Religion*. Brill: Leiden-Boston-Köln.
- Moskal, Marta (2010) 'Polish migrant children's experiences of schooling and home-school relations in Scotland', CES Briefings 54 (University of Edinburgh, Centre for Educational Sociology), <http://www.ces.ed.ac.uk/PDF%20Files/Brief054.pdf>
- MUNCH, A. (2005). *Forskning og social arbejde med udsatte børn og unge – en antologi*. Aabenraa (Denmark): UFC Børn og unge og KABU.
- MÆLAND, K. (2015, 24.05). Europeiske demonstrasjoner mot norsk barnevern. *Nettavisen*. [http://www.nettavisen.no/nyheter/europeiske-demonstrasjoner-mot-det-norske-barnev....](http://www.nettavisen.no/nyheter/europeiske-demonstrasjoner-mot-det-norske-barnev...) Read 24.09.2015).
- MØRCK, L. L. (2011). Studying empowerment in a socially and ethnically diverse social work community in Copenhagen, Denmark. *Ethos*, 16:115-137.
- NILSEN, S. – FAUSKE, H. – NYGREN, P. (2007). *Læring i fellesskap: en pedagogisk modell i profesjonsutdanningene*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- NISSSEN, M. S. – SKYTTE, M. (2004). *Mit barn er anbragt: etniske minoritetsforældres fortællinger*. København: Socialforskningsinstituttet.
- NTB (2015, 18. mai). Europarådet kritisk til norsk barnevern. *Aftenposten*. <http://aftenposten.no/nyheter/uriks/Europaradet-kritisk-til-norsk-barnevern-8023....> Read 24.09.2015.
- NYGREN, P. (2011). Et kompetanseperspektiv i tverrfaglig psykososialt arbeid med barn og unge, in Strand, Sigrid (2011). *Samhandling som omsorg: tverrfaglig psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Kommuneforlaget.
- NYGREN, P. – THUEN, H. (2008). *Barn og unges kompetanseutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- OLSEN, B. M. – DAHL, K. M. (2008). *Fritidsliv i børnehøjde. Beretninger fra udsatte børn*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- OLSEN, O. R. (2012, 19.2). Demonstrer mot norsk barnevernssak i India, *Stavanger Aftenblad*.
- PALACIOS, J. – JIMÉNEZ, J. (2009). Kinship foster care: Protection or risk? *Adoption & Fostering*, 33. Page 64 – 75.
- PAWLUS, M. – GRZYMAŁA-MOSZCZYŃSKA, H. (2011). Sytuacja dziecka w wielokultu-

- rorweij rodzinie – opis na podstawie analizy wybranych przypadków [Child in the multicultural family- analysis of selected cases]. "Pediatria Polska" Tom 86; nr 5. Page 498 – 505
- PAWLUS, M. – GRZYMAŃA-MOSZCZYŃSKA, H. (2012). Kulturowo wrażliwa opieka medyczna, [Culturally sensitive healthcare]. "Pediatria Polska" Tom 88; nr 12. Page 621-64.
- PRAZNOWSKA, A. (2010). *Poland: a modern history*. London: I.B. Tauris
- PUNTERVOLD BØ, B. – RASMUSSEN, M. – AANESTAD, N. (Editors) (2004). *Barn og unge med innvandrerbakgrunn på norske barnevernsinstitusjoner – en artikkeldsamling. HIO – rapport nr. 19*. Oslo: HIO.
- RASMUSSEN, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnvården. Universitet i Lund rapport 2006:2*. Lund: Universitet i Lund.
- RIAZ, W. (2015, 23.3). Byrådet vil gjøre minoriteter tryggere på barnevernet. <http://osloby.no/nyheter/Byradet-vil-gjore-minoriteter-tryggere-pa-barnevernet-7955483....> Read 24.09.2015.
- SAJKOWSKA, M. – WOJTASIK, L. (2004). *Protecting children against corporal punishment: awareness- raising campaigns*. Strasbourg: Council of Europe Publication.
- SAMEROFF, A. J. (2000). "Ecological perspectives on developmental risk" in *Handbook of Infant Mental Health*, in *Infant Mental Health in Groups at High Risk*.
- SALLNÄS, M. – VINNERLJUNG, B. – KYHLE-WESTMARK, P. (2004). Breakdown of teenage placements in Swedish foster and residential care. *Child and Family Social Work*, 9, 141 – 152.
- SARGENT, K. – O'BRIAN, K. (2004). The emotional and behavioral difficulties of looked-after children. Foster carers perspectives and an indirect model of placement support. *Adoption & Fostering*, 28, 2, 31-37.
- SHARDLOW, S. M. – PAYNE, M. (2006). *Contemporary social work*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- SIMONSEN, J. (2015, 15.02). Kraftig kritikk av norsk barnevern i Europarådet. *Jan Simonsens blog*. <http://www.frie-ytringer.com/2015/02/15/kraftig-kritikk-av-norsk-barnevern-i-europa...> Read 24.09.2015.
- SIMONSEN, J. (2014, 25.11). Barnevernssak rammer Norges anseelse i Tsjekia. *Barnevern.org*. <http://www.barnevern.org/barvernsak-rammer-norges-anseelse-i-tsjekia>. Read 24.09.2015.
- SINCLAIR, I. – WILSON, K. (2003). Matches and mismatches: The contribution of carers and children to the success of foster placements. *British Journal of Social Work*, 33, 871 –884.
- SKYTTE, M. (2008). *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- SKYTTE, M. (2005). Anbringelse af etniske minoritetsbørn. In Munch, A. (2005). *Forskning og social arbejde med udsatte børn og unge – en antologi*. Aabenraa (Denmark): UFC Børn og unge og KABU.
- SMITH, M. P. – EADE, J. (Editors) (2008). *Transnational Ties: Cities, Migrations, and Identities*, Comparative Urban and Community Research Book Series, Volume 9. NJ: Transaction Publishers
- SMITH-SOLBAKKEN, M. – WEIHE, H.-J. W. (2012). *Sorg*. Stavanger: Hertervig Akademisk.
- STRAND, S. (2011). *Samhandling som omsorg: tverrfaglig psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Kommuneforlaget.
- SWIATKOWSKI, A. (1986). *Legal controls concerning and affecting child care. Proceedings of the First Polish- Scottish Seminar*. Krakow: Drukarnia Narodowa
- SZLACHTA, B. (Editor) (2011). *Mysł i polityka*. Kraków :Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM: Page.375-387.
- The Nordic Page (2012, 19.02). An Unfinished Debate on Barnevernet. *Panorma*. <http://www>.

- tnp.no/norway/panorma/2704-an-unfinished-debate-on-barnevernet Read 24.09.2015.
- TRZEBIATOWSKA, M. (2010). The Advent of the “EasyJet Priests” Dilemmas of the Polish catholic Intergration in the UK, *Sociology*, Vol 44(6), 1055 – 1072 <http://soc.sagepub.com/content/44/6/1055.short>
- TRYGSTAD SISSEL, C. – NERGAARD, K. – ALSOS, K. – BERGE, Ø. M. I. – ØDEGAARD, A. M. (2011). *Til renholdets pris*, Oslo: Fafo-rapport 2011.
- TYDLUM, G. (Editor) (2007). *Polonia i Oslo. En studie av arbeids- og levekår blant polakker i blant polakker i hovedstadsområdet, Fafo-rapport*, Oslo: FAFO.
- TYRELL, N. – WHITE, A. – LAOIRE, C. N. – MENDEZ, F. C. (2012). *Transnational Migration and Childhood*. London: Routledge.
- UN Committee on the Rights of Children (2004). *Rights of children: draft resolution*. Geneva: United Nations.
- UN High Commission for Human Rights (2002, 17. of April). *Rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities*. Geneva: United Nations UN Subcommission on the Promotion of Human Rights, Working Group of Minorities.
- ULVIK, O. S. (2005). *Fosterfamilier som seinmoderne omsorgsarrangement. Doktorgradsavhandling*. Oslo: Universitet i Oslo.
- UNESCO (2016). *Roma Children* <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/strengthening-education-systems/inclusive-education/roma-children/read> 9th of april 2016).
- UNESCO (2014). *Inclusion from the start. Guidelines on inclusive early childhood care and education of Roma children*. Paris: UNESCO
- UNESCO (2012). *Romania Country Study. Analysing the situation of out of school children in Romania*. <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/out-of-school-children-romania-country-study-2012-en.pdf> (read 9th of april 2016).
- VERHELLEN, E. (1996). *Monitoring children rights*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- VG (2011). Norsk barnevern i retten i Polen. VG, 2.12. 2011 <http://www.vg.no/nyheter/utenriks/artikkel.php?artid=10024385>
- VINNERLJUNG, B. (2004). Återplacering av barn i dygnsvård vad ökar eller minskar risken? *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 11, 1. Page 54-75.
- VINNERLJUNG, B. (1996). *Fosterbarn som vuxna. Doktorgradavhandling*. Lund: Universitet I Lund.
- VINNERLJUNG, B. – FRANZÉN, E. – DANIELSSON, M. (2007). Teenage parenthood among child welfare clients: A Swedish national cohort study of prevalence and odds. *Journal of Adolescent*, 30. Page 97 – 116.
- VINNERLJUNG, B. – FRANZÉN, E. – GUSTAFSSON, B. – JOHANSSON, I-M. (2008). Out-of-home care among immigrant children in Sweden: a national cohort study. *International Social Welfare*, IV. Page 301 – 311.
- VINNERLJUNG, B. – HJERN, A. – LINDBLAD, F. (2006). Suicide attempts and severe psychiatric morbidity among former child welfare clients – a national cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47. Page 723-733.
- VINNERLJUNG, B. – SALLNÄS, M. (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people Who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work*, 13. Page 144-155.
- VINNERLJUNG, B. – ÖMAN, M. – GUNNARSON, T. (2005). Educational attainments of former child welfare clients – as Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare*, 14.

- VINNERLJUNG, B. – ÖMAN, M. – GUNNARSON, T. (2004). Återplacering av barn i dygnsvård hur vanligt är det? *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 11, 2. Page 150-170.
- WALSH, K. – COWLES, M. – LEE, J. M. – AUFDERHEIDE, J. A. (1982). *Developmental discipline*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- WARD, H. (2009). Patterns of instability: Moves within the care system, their reasons, context and consequences. *Children and Youth Services Review*, 31. Page 1113- 1118.
- WARMING, H. (2005). *Har andre plejebørn det som mig?* København: Frydenlund.
- WEIHE, H.-J. W. (2013). Child protection and the educational system - challenges of children migrants to Norway. Paper presented at the Hradec Days of Social Work September 27th – 28th 2013 University of Hradec Králové Institute of Social Work Friday 27th.
- WEIHE, H.-J. W. (2010). *Empati og etikk*. Oslo: Abstrakt forlag.
- WEIHE, H.-J. W. (2005). *Sosialt arbeid historie og verdigrunnlag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- WEIHE, H.-J. W. – SMITH-SOLBAKKEN, M. (2012). *Sorg – Kjærlighetens pris er sorgen*. Stavanger: Hertervig Akademisk.
- WHITE, A. (2010). 'Young people and migration from contemporary Poland', *Journal of Youth Studies* 13: 5, pp. 565 — 580.
- WHITE, A. (2011a). *Polish Families and Migration since EU Accession*. Bristol: Policy Press.
- WHITE, A. (2011b). 'The Mobility of Polish Families in the West of England: Translocalism and Attitudes to Return', *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 37:1, pp. 11-32.
- WINOKUR, M. – HOLTAN, A. – VALENTINE, D. (2008). *Kinship care for the safety, permanency and well-being of children removed from the home for maltreatment*. The Cambell Collaboration Social Welfare Group. <http://www.cambellcollaboration.org/library.php>.
- WITOSZEK, N. (2012, 17. Februar). *Godhetens tyranni*. *Kronikk*. *Aftenposten* <http://www.af-tenposten.no/meninger/kronikker/Godhetens-tyranni-6764286.html>
- WLODZIMIERZ, O. (1999). *The Dynamics of Poverty and the Effectiveness of Poland's Safety Net*. Washington D. C.: The World Bank.
- WOJTOWICZ, W. J. – HOLMBERG, C. (1990). *The Polish school system : some social and historical aspects*. Linköping: Linköping University, Department of Education and psychology.
- ZAMOJSKI W. J. (Editor) (2010). *Migracje, religie i kościoły wobec migracji i migrantów*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk. *Migracje i Społeczeństwo*, 14. Page 10-19.
- ÅSEBØ, S. – LOHNE, J.-L. – EGE, T. – NORMAN, M. G. (2015, 9.2). Tsjekkias president sammenligner norsk barnevern med nazi-program. VG. <http://vg.no/nyheter/inneriks/tsjekkias-president-sammenligner-norsk-barnevern...>(Read 24.09.2015).

Contact to author:

Hans-Jørgen Wallin Weihe

Professor of social work
Lillehammer University College
Box 952
2604 Lillehammer
Norway
e-mail: H-J.Wallin.Weihe@hil.no

SLOVAK AND CZECH PAPERS IN ENGLISH

OUTLOOKS OF SOCIAL-LEGAL PROTECTION OF CHILDREN FROM THE POINT OF VIEW OF THE CURRENT SOCIETY^[38]

Peter BRNULA

Abstract: The contribution is focused on the topic of current values of the society and values in social work as an area of professional ethics which forms an integral part of social work. The aim is to describe a view of values of the current twenty-first century society through description of changes in values in the society and in education in the postmodern era based on a philosophical-ethical approach to the current society. According to the author, values have an immense impact not only on social work but also on social workers. He justifies it by the fact that neither social work nor social workers work separated from the world; on the contrary, social environment and its context (culture, values, etc.) have an immense impact on the area of social work and its outlooks and thus on outlooks of social-legal protection of children.

Key words: Social work. Values. Ethics in social work. Outlook of social-legal protection of children.

Introduction

The current society, mainly in Europe and in North America, is characterized with constant changes and a quick pace of existence and life of its members. The society in the Slovak Republic is no exception. It is exactly in a quickly changing society where values are changing not only of its members but also of the society itself.

The study represents a year-long effort of its author who relates the changes to the current development of social work in Slovakia or in the territory of Central Europe. The study is based on, related to and elaborates an already published author's text (Brnula, P. – Bařová, K., 2013). However, in addition to new knowledge in the area of ethics, values and social work, in the presented study the author also uses knowledge from the VEGA 1/0335/15 research project "Identification of Professional Values of Social Work in the Slovak Republic" which the author collaborated on under the team leader, Andrej Mátel^[39].

Actors of social work (social workers) do not work "separately" from the society and we may suppose that values of the actors themselves and of social work have an impact not only on social work but also on its outlooks. They also have an immense impact on the social-legal protection of children because we consider it to be an integral part of social work. We dare to say it with regard to histori-

38 the contribution was prepared on the basis of the VEGA 1/0335/15 project Identification of Professional Values of Social Work in the Slovak Republic.

39 The shift in values is obvious also in the academic area and in science where a much bigger emphasis is now laid on the number of outputs than on its quality. Is it actually valuable for the current science to elaborate ideas of scientists? It is perhaps impossible without continuous elaboration of their own studies. However, is the pressure and the need for constantly new and new research and investigation the right way of development? These issues also prove the change in the paradigm in quality of science and education in the current society.

cal development of social work which we are referring to here. Using the history of social work, we want to show that social-legal protection has been an inseparable part of social-work services already from its start. It is exactly due to connection and inseparability of social work and social-legal protection of children that a great change in social-legal protection of children is expected in the near future.

Ethics, professional ethics and code of ethics of social work

In the published study by Brnula, P. – Bařová, K. (2013) we say that we consider social work to be closely connected to values at various levels: to values of the society, values of a social worker, values of a client and, last but not least, also to values of the profession/science as such.

According to Paloviřová (2011), the difference between social work and other professions lies in defining its objective, subject and performance, since she perceives them as connected to values and even to political values (solidarity, equality, justice, etc.). The connection of values of a society and political values in social work is not accidental. Establishment of social work in the European context as a part of and a tool of social policy^[40] brings a clear connection of such values. Since social work combines the above-stated areas of values, it is not possible to speak about it otherwise than about a value-based profession^[41].

Values in social work have always reflected values of the society at the time and in the territory in which they were performed. This fact, which we perceive as a part of history of social work, is the first pillar which serves us as a basis for our assertion about the impact of values on outlooks of social work. The changing values in the historical context of social work are offered by a classic representative of ethics in social work, Frederic Reamer^[42], whose six directions of values we are referring to here.

When speaking about ethics in social work, it is impossible not to speak about professional ethics as a part of ethics. Professional ethics is usually expressed in formal codes but also in informal fulfilment of values of the profession. Mátel (2016) says that formulation of the code of ethics alone belongs to deontological ethics. We support Mátel's opinion and his assertion also gives us a second pillar which serves us as a basis for our assertion about the impact of values on outlooks of social work. With this pillar we also dare to express a supposition that the above-stated deontology (from the Greek "deon estin" - "must be" according to Mátel, 2016), the "must be", may cause non-acceptance of a code of ethics and its non-fulfilment, or its perception only as a formal list (since it must be...)

In our opinion, an ideal condition is when both formal and informal code of behaviour and areas of values and responsibilities are identical.

40 More information: Bosá (2013)

41 More information: Mátel, 2010, 2011; 2012; Levická, 2009; 2014; Levická, J. – Levická, K., 2015

42 We will speak about the development of values in a society as a whole later in the present study when trying to define the current values of the society.

Similarly to Remišová (1998), we believe that the basis of codes of ethics is the fact that they are connected to each individual working in the area of professional ethics, but they basically still express group values.

However, we understand a code of ethics also as the so-called "inter-space" between basic regulatory mechanisms of the society (mankind), namely law and morals. We thus perceive a code of ethics as a regulator. Any violation of a code of ethics is not violation of law but rather of morals.

This assertion is documented also by Remišová (1998) who divides codes of ethics into three types: aspirational, educational and regulatory. According to her, moral rather than regulatory requirements are elaborated in the regulatory code of ethics.

Professional ethics of social work has undergone its development similarly to its value orientation. This is again described by Reamer (1998, in Levická, 2014). In a certain way, this development has reflected/reflects the value orientations of social work.

However, we think that it is old-fashioned for the modern era to approach to professional ethics in social work as to a code of ethics (set of rules, standards). We distinguish two potential approaches in perception of professional ethics. We speak about the so-called:

- normative approach - we perceive ethics in a more conservative way in this approach. It means we perceive it as a system of regulations (as alphas and omegas of professional action), i.e. perception of ethics as a set of rules, principles and manners. Brázda (2010) speaks about normative ethics as the so-called "normative hardware".
- freedom and responsibility approach - it is rather a liberal perception of ethics. It means that this approach in ethic leads social workers to rather critical thinking in their behaviour and action. In this approach, ethics should not be and is not teaching about habits. It is rather an effort to understand the structure of the good and bad in human actions and life, i.e. literally an attempt at critical value orientation ^[43] (Brnula, 2012).

This current approach to professional ethics is partly equal to perception of Banksová (2012) who says that we have several approaches to ethics in social work^[44].

It results from the above-stated that at the moment we should not strive to strictly define a code of ethics of social workers/social work, but rather to understand the structure of values of social work and their "viability" in the postmodern society. In other words, we should direct our effort towards grasping if values of social work are perceived, lived or only accepted a set of rules by social workers.

43 Influence of Erazim Kohák (2010)

44 ethics based on principles (Kantian ethics, utilitarian ethics), ethics built on a relationship basis (ethics of virtues, ethics of care, community ethic) and narrative and case-based ethics (narrative ethics, casuistics).

If values are not internalized^[45] but only accepted, there is a threat that they will not only be unaccepted but also condemned or neglected.

Social-legal protection of children as an integral part of social work

Care provided to children was a part of the system of help already at the time of the so-called natural systems of help. We define them as those which were a part of human communities and were provided on the basis of relations and natural human solidarity. Although the systems are undoubtedly very interesting and have naturally brought development of help and care for children in social work, we will not describe them in the present contribution. Similarly, our aim is not to describe the history of social-legal protection of children. In this part (also with regard to the space we have) we wish to recommend authors who document the connection of social work and social-legal protection of children in their works through history.

Development of the first theory of social work, the so-called diagnostic school of Mary Richmond, was basically influenced also by ideas about children care in social work. We may state that the first theoretical school and its creation was also influenced by practice of the developing and developed social-legal protection of children in USA (more information in Brnula, 2013)

Social-legal protection was developing massively also in social work in the Kingdom of Hungary. An international congress about social-legal protection of children was organized in Budapest as early as in 1899 where also issues of social work in the Kingdom of Hungary were also discussed. According to Piková (2001), decision about professionalisation of social work is clearly obvious exactly in the area of social-legal protection of children since at that time there was a European-wide discussion about who should deal with issues related to children protection.

Introduction of an act on social-legal protection of children may be seen as the biggest advancement in the territory of the Kingdom of Hungary. Care for the poor ones in Budapest also underwent a change in 1905 (effective from 1 January 1906). Introduction of *guardians of the poor* from original "poverty fathers" was the most significant change visible from outside. Connection of this function also with activities related to social-legal protection of children represented a change in the system compared to the past. Activities related to work with children started to be performed by the guardians of the poor (in Brnula, 2013).

World War I brought a continuous interruption of activities in the area of social work and social-legal protection. It changed not only performance of social work and its subjects but the face of Europe has changed after its termination. The continuing Czechoslovak social work a kind of continued in the Hungarian way of social work and social-legal protection. It was based on works of Richmond as well and brought also ideas of Addams in an enlightened manner^[46].

45 Mališková, 2012 writes about moral development of an individual in an excellent manner.

46 More information: in Brnula, 20137

In our opinion, Lešková (2013), who we are referring to, elaborated a later form of social-legal protection of children in Czechoslovakia up to its current form in a very good and detailed manner. Social-legal protection of children has really been an integral part of social work from its beginnings

and it contributed to shaping of social work. It is thus impossible to divide a value-related development of social work and social-legal protection of children and vice versa. It means that development of the current society and its values has an immense impact on outlooks of development of social-legal protection of children. This is the moment to describe not only the development of values of the society but also values of the current society.

Development of values, current society and values of the current society

Development of values in the Euro-American society and culture was examined and described in a very interesting manner by Mike Rokeach (1973); Shalom Schwartz (1992) and Ronald Inghelhart (1999). Gajarská – Kučerová, M., 2015 offer a description of all three authors and we will use the description when defining particularly Inghelhart^[47].

Inghelhart says that since 1970's we can see changes in the world which have an impact on the economic, political and social development of societies. The changes are visible in a systematic change in values and motivations of people, mainly those who live in well-developed industrial societies. People who grow up in economically and technologically well-developed societies are not worried about their lives, living or survival = values such as safety, security, stability, etc. (they were typical for post-war generations) are not ranked at the top in the hierarchy of values.

According to Inghelhart, research of postmodern values has two hypotheses. The first hypothesis is the hypothesis of shortage - individual priorities and values reflect the socio-economic situation (self-expression and participation are more important). The second hypothesis is the hypothesis of socialisation - relation between the socio-economic situation and the hierarchy of values is not created quickly and immediately. Both hypotheses proved right to Inghelhart. From the point of view of research findings, Inghelhart claims that there has been a change in value orientation of the society. It is not immediate, rapid, but rather gradual. Based on the findings we may divide the impact of society on values as follows:

- industrial society - it was characterized with massive production and bureaucratic structures. Although it was efficient, it suppressed individual autonomy of members of its own society. As if collective values had a higher priority than individual ones.
- postmodern society - it is in contradiction to industrial society. It lays an emphasis on individual and autonomous action not only in activities but also in values. This is demonstrated in preferring individualism, dignity and autonomy. He has also found out that economic safety

47 for description of research of the first two above-stated researchers, see the source

and security lead to rejecting rigid religious orders and hierarchic institutions. This also means a change in perception of codes of ethics and thus also collective values which it represents.

Postmodern society which is also overcome according to followers of Toffler (2001) and we live in the period of a third wave or society of a third wave of the information revolution. This type of society is based on knowledge and information and as far as its values are concerned, preference of individual to collective values dominate clearly and significantly. This represents a basic impact and creates a kind of third pillar of influence of values on outlooks of social work.

From the philosophical point of view, breakdown of original values has brought us to the current ones. The process is described by Lipovetsky (2011). He divided ethics into three periods:

1. religious ethics (until 1700) - in this period of ethics a teocentric opinion in ethics dominates, i.e. God as alpha and omega of morals/ethics. He speaks about inferiority of morals to religion and obligations, to the God.
2. modern ethic (the so-called obligationist) (1700-1950) - this period was marked by emancipation from religious spirit in ethics, mainly from the period of Enlightenment. However, such ethics is still focused on obligations, but already on lay values secularized from religious ones. He literally speaks about a kind of religion of lay obligation.
3. third-type ethics - (from 1950) - this period of ethics is characterized with new logics of the process of secularisation of ethics from obligations. He speaks about the so-called dissolution of obligations. The third-type ethics period rejects the ideal of asceticism, supports immediate wishes, egoistic passions, private and tangible happiness. Under its influence the society destroyed the value of sacrificing, the value of obligations to relate to something else than to oneself. Lipovetsky claims that it is minimum ethics which does not know obligations or sanctions.

Lipovetsky calls (today's) society of the third-type ethics "post-morality society" in which individualism develops immensely. According to Lipovetsky, post-morality society rejects the rhetoric of strict and complete obligation which celebrates individual rights to autonomy, desire and happiness. It is the ethics of society which does not order any major sacrifices.

Lipovetsky's third-type ethics has also a major impact on provision of help itself^[48].

Greene provides a different view of values of the current society^[49]. He claims that morals are not there to lead us as individuals. He explains that morals are important as a kind of roadmap which shows how individuals may live a successful social life in communities and how communities may efficiently

48 More about this topic: Lipovetsky (2011)

49 Greene, J. 2013. Moral Tribes. Emotion, reason, add the Gap between us and them. 1st ed., New York : The Penguin Press, 2013

interact. According to Greene, it is a tragedy of mankind and of human morals that personal interests are in contradiction to interests of a majority. If we could limit personal interests of individuals to a certain extent, e.g. by respecting certain rules, humankind need not be destroyed. Greene says that human morals require us to sometimes prefer "Us" to "Me".

As if it was a kind of return to collectivism compared to absolute individualism of the post-morality society.

Regarding the two philosophical shifts and descriptions of society from its type of post-morality society through metaethics to the thesis about controlling society through standards. Višňovský's work deals with this. He claims that we live at the time of the so-called normativisation of society. He perceives it as an "effort of social actors, particularly those who have power and control, to regulate (manage) the society and all areas of its life through standards and normative acts. Social entities at all levels receive and foster their social standards, starting from acts in the parliament and finishing with detailed regulations and instructions for each citizen or worker, determining their actions and behaviour in the most detailed and strictest manner in the sense of what they should and should not, are allowed to and must not do, etc. (Višňovský, 2014, p. 32). According to Višňovský, such type of normativisation takes place already in the school system and we are reasonably worried that it might penetrate to social work as well. First indications are already identifiable in the form of "quantitivism" or "applied mathematisation" and "statistication" which is "a kind of magic of numbers, formulae for calculation of everything, tables, charts which should bring effect to every argumentation (Višňovský, 2014. p. 33).

Based on the above-stated research findings and theories of the three authors, it is necessary to state that in such changed society it must have an impact social work as well.

If it has had an impact on it, and it has, in addition to already present changes in value orientation of social work, we should pay attention also to outlooks of social work in the area of values, not only in the area of theory. Mainly if we stress that social work is a profession/science based on values, it is impossible not to perceive its outlook from the point of view of values.

Crisis of values in the society - crisis of values of social work?

In the "Identification of professional values of social work in the Slovak Republic" project, Mátel (2016, p. 74) brings an analysis of current codes of ethics of social work:

Code	Key values (basic principles)	Number
International (IFSW / IASSW, 2004) + international definition (2014)	Human rights and human dignity	2
	Social justice	
	+ Common responsibility	4
	+ Respecting diversity	
Canadian (CASW, 2005)	Respecting one's own dignity and value of a person	6
	Pursuit of social justice	
	Service to mankind	
	Integrity in professional practice	
	Confidentiality in professional practice	
	Competence in professional practice	
American (NASW, 2008)	Service	6
	Social justice	
	Dignity and value of a man	
	Importance of human relations	
	Integrity	
	Competence	
Australian (AASW, 2010)	Reverence to people	3
	Social justice	
	Professional integrity	
Swiss (AS, 2010)	Human dignity and human rights	2
	Social justice	
British (BASW, 2012)	Human rights	3
	Social justice	
	Professional irreproachability	
Slovak (KSPaASP, 2015)	Social justice	3
	Human dignity	
	Importance of interpersonal relations	
Russian (ССОПир, 2003)	Human dignity and tolerance	4
	Social justice and humanism	
	Competence	
	Social activity, mobility and flexibility	

We can see that according to the analysis, dominant values of social work include mainly the values of human rights, dignity, justice and relations. These values lay the basis of the Slovak code of ethics.

At the first sight, it is perhaps most important to realize current trends in social work. We will ask them in the form of antithetic questions answers to which need to be found:

- do we provide information or knowledge in education of future social workers?
- do we intermediate values or declared values of social work?
- do values of economisation and bureaucratisation of social work rule?
- does neoliberalism and "pauperistic capitalism" in social work rule?
- does quantity or quality in social work matter?
- Is social work as a science and as practice a part of post-morality society?
- is "be" or "have" in, according to Fromm (2001)?

Internalisation of values of social work in post-morality society?!

Social work intermediates values of social work through its representatives (social workers, educators) to starting social workers - those who still do not have sufficient competencies or their competencies are limited for performance of practical social work (students of social work) but also to social workers who have graduated and started to actually perform social work in practice (for more information see Vaska, 2012).

Values are intermediated to them in the period of post-morality society according to Lipovetsky, or in other words in a society of the information wave which heads from the destruction of values (Inghart) towards metaethics of pragmatism (Greene) and at the same time elites are normativising the society itself (Višňovský).

At this moment as if we were speaking about "two banks of the same river", i.e. professional ethics of social work with its values standing on one bank and performers of social work with their internalised system of values on the other bank. Starting social workers may be influenced by their values also in the motivation to perform the profession in this context. It would be a catastrophic scenario. However, we do not think that it is completely so.

Performers of social work - social workers - are people living in the area of the society which they are a part of. Gluchman (1997, p. 32) perceives man as a moral entity who "places more or less from his/her "self" to his/her actions, what is actually related to the level of his/her moral maturity; at the end of the day, his/her action speaks about the moral base of the acting entity in a limited extent only. The action is intermediated and influenced by many factors which are beyond reach of the performer of the action". If we thus recognize that people do not only put their own self in their actions, but their actions are influenced also by factors standing "outside", performers of tasks of social work can, in addition to their

own values acquired in the post-morality society, respond through "intermediaries" (social workers/educators) of values of social work to an action within values preferred by the profession/science of social work. As Henriksen and Vetlesen (2000, p. 188) said: "though ethics may be presented and elaborated according to its own premise, it operates in wider connections".

Conclusion

However, this means the need for a change in relaying and intermediating values of the profession. We prefer a more dialogic concept and not just introduction of values of social work. Malankievičová (2008) speaks about a challenge for ethics in the form of the need for a dialogic concept which was induced by development of the society and its cultural system of values. In practice it means more discussion about natural and preferred values of social work as it was several years ago, not only at an intellectual but rather at an emotional level.

If social workers are prepared in the form of a dialogic concept, we will also achieve development of social work and of social-legal protection of children. However, we cannot conclude a thesis about outlooks by saying that if values of the post-morality society were preferred in a dialogic concept, social-legal protection of children could shift from its protective perspective, which should certainly not happen^[50].

Similarly, we think that it is also risky if we leave normativisation "inconspicuously" slip into social-legal protection of children for the above-stated reasons^[51].

It means that from the point of view of the outlook, it is necessary to keep the status quo of the current perception of social work.

REFERENCES

- BANKS, S. 2012. Global ethics of social work? A case based approach. 2012. In: BANKS, S. – NOHR, K. 2012. Practising Social Work ethics around the world. Cases and Commentaries. Abingdon: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-56033-7
- BOSÁ, M. 2013. Feministické korene sociálnej práce. 1. vyd., Prešov : FiF Prešovskej univerzity, 2013. 86 s. ISBN 978-80-555-0952-5
- BRÁZDA, R. 2010. Ethicum. Zlín : VerBuM, 2010. 186 s. ISBN 978-80-904273-9-6
- BRNULA, P. 2011. Etika v sociálnej práci. Bratislava : IRIS, 2011. 76 s. ISBN 978-80-89238-50-7
- BRNULA, P. 2012. Etika v sociálnej práci – prednášky a poznámky na PdF UK v Bratislave
- BRNULA, P. 2013. Sociálna práca. Dejiny teórie a metódy. Bratislava : Iris, 2013. 264 s. ISBN 978-80-89238-77-4
- BRNULA, P. – BAŤOVÁ, K. 2013. Hodnoty - sociálna práca - sociálni pracovníci v 21. storočí. s. 31 – 41 In: Aplikovaná etika v sociálnej práci 2 Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2013. ISBN 978-80-8132-087-3
- FROMM, E. 2001. Mít nebo být? Praha : Aurora, 2001. 242 s. ISBN 80 7299-036-5
- GAJARSKÁ – KUČEROVÁ, M. 2015. Hodnoty v živote človeka a ich vývoj. s. 13 – 24

50 In our opinion, there is a risk that children may not be protected and their needs may be perceived through the prism of individual rights of parents rather than protection of children.

51 Here the risk, in our perception, lies in systems of excessive strictness in protection towards which normativisation is heading and which as if did not perceive individual interests (Norway, Great Britain, etc.)

- in: ONDRUŠEK, D. (ed). Hodnotové strety hrou. 1. vyd., Bratislava : PDCS, 2015. 191 s. ISBN 978-80-89563-41-8
- GLUCHMAN, V. 1997. Človek a morálka. Brno : Doplěk, 1997. 203 s. ISBN 80-85765-95-0
- GREENE, J. 2013. Moral Tribes. Emotion, reason, add the Gap between us and them. 1 st ed., New York : The Penguin Press, 2013. 422 p. ISBN 978-1-59420-260-5
- HENRIKSEN, Jan-Olav – VETLESEN, Arne Johan. 2000. Blízke a vzdálené. Boskovice : Albert, 2000. 215 s. ISBN 80-85834-85-5
- KOHÁK, E. 2010. Svoboda. Svědomí. Soužití. Kapitoly z mezilidské etiky. Praha : SLON, 2010. 216 s. ISBN 978-80-86429-35-9
- LEŠKOVÁ, L. 2012. Sociálny kurátor pre deti a sociálna práca. Košice : Michal Vaško, 2012. 327 s. ISBN 978-80-7165-895-5
- LEVICKÁ, J. 2009. Hodnoty a ich význam pre sociálnu prácu. 2009. In: LEVICKÁ, Jana a kol. Sociálna práca II. Trnava : Oliva, 2009. s. 75-86. ISBN 978-80-89332-06-9
- LEVICKÁ, J. 2014. Etika sociálnej práce. Hradec Králové : Gaudeamus, 2014. 76 s. ISBN 978-80-7435-403-8
- LEVICKÁ, J. – LEVICKÁ, K. 2015. Klúčové témy v profesijnej etike sociálnej práce. Trnava: FZaSP TU v Trnave, 2015, v tlači
- LIPOVETSKY, G. 2011. Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů. Praha : Prostor, 2011. 384 s. ISBN 978-80-7260-237-7
- MALANKIEVIČOVÁ, S. 2008. Profesionálna etika (v súčasných perspektívach aplikovaného diskurzu). Prešov : FiF PU v Prešove, 2008. 264 s. ISBN 978-80-8068-811-0
- MALIŠKOVÁ, Z. 2013. Etické rozhodovanie v sociálnej práci. Nitra : FZaSV UKF Nitra, 2013. 83 s.
- MÁTEL, A. a kol. 2010. Etika sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, n. o., 2010. 183 s. ISBN 978-80-89271-85
- MÁTEL, A. 2011. Sociálna práca ako profesia založená na hodnotách. In ONDRUŠKOVÁ, E. – KOSCUROVÁ, Z. (eds.) Realita a vízia sociálnej práce. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 193-199. ISBN 978-80-223-3075-6
- MÁTEL, A. a kol. 2012. Etika sociálnej práce. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, n. o., 2012. 263 s. ISBN 978-80-8132-045-3
- MÁTEL, A. 2016. Etické kódexy sociálnej práce. Bratislava : Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2016. 226 s. ISBN 978-80-971445-8-6
- NEČASOVÁ, M. 2001. Úvod do filozofie a etiky v sociálnej práci. Brno : Masarykova univerzita v Brne, 2001. 98 s. ISBN 80-210-2673-1
- NEČASOVÁ, M. 2003. Profesionálna etika. In: MATOUŠEK, Oldřich. a kol.: Metody a řízení sociální práce. Praha : Portál, 2003 s. 21-49 ISBN 80-7178-548-2
- PALOVIČOVÁ, Z. 2011. Sociálna práca a etika. In Filozofia. ISSN 0046-385X, 2011, 66, č. 2, 122-132
- PIK, K. 2001. A szociális munka története Magyarországon (1817 – 1990). Budapest : A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület és az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék könyvsorozata, 2001. 370 o. ISBN 963 00 8873 8
- REAMER, F. 1998. The Evolution of Social Work Ethics. (1998). Faculty Publications. Paper 170. <http://digitalcommons.ric.edu/facultypublications/170>
- REAMER, F. 2006. Social Work Values and Ethics. New York : Columbia University Press, 2006. 240 s.
- REMIŠOVÁ, Anna. 1998. Etické kódexy. Bratislava : Ekonóm, 1998. 47 s. ISBN 80-225-0952-3
- SZABÓ, L. 1999. A szociális esetmunka kialakulása és elméleti hátterei. Budapest :

A Szociális Munka Alapítvány. 1999. 145 o. ISSN 1216-5670

TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. 2001. Nová civilizace. Třetí cesta a její důsledky. 1. vyd., Praha : Dokořán, 2001. 125 s. ISBN 80-86569-00-4

VASKA, L. 2012. Teoretické aspekty začínajících sociálních pracovníků. Bratislava: Iris, 2012. 176 s. ISBN 978-80-89238-70-5

Contact to author:

doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.

Katedra sociální práce, Fakulta sociálně ekonomická Univerzity J. E. Purkyně
v Ústí nad Labem,

Pasteurova 3544/1

Ústí nad Labem 400 96

peter.brnula@ujep.cz

SEXUAL VIOLENCE AGAINST CHILDREN - WHAT CIRCUMSTANCES HAVE AN EFFECT ON ITS PREVALENCE?

Milan FICO

Abstract: The contribution deals with factors which have an impact on social violence against children. It processes outcomes from an originally representative survey carried out by ILFR (Institute for Labour and Family Research) in 2013 with a sample of children from 8th and 9th classes. The first chapter summarizes outcomes of selected surveys which have been made in Slovakia regarding this topic. The next part introduces a Belsky's integrative model describing four basic risk areas related to violence against children. For the needs of empirical research, we then delimit the term of sexual violence. The core of the text consists in examining the impact of individual characteristics of children and circumstances from the family environment on proportionate occurrence of chances and on the extent of the mentioned areas of sexual violence. The final part summarizes outcomes and limitations of the selected approach.

Key words: Prevalence of violence against children, sexual abuse, individual characteristics of children, family characteristics, factors which have an impact on sexual violence.

Starting points of examination and selected knowledge about violence against children in Slovakia

Violence against children is not discussed very much in Slovakia. Its existence is either downplayed or is considered to be marginal compared to other topics. Thanks to a few tragic cases presented in mass media, it has now moved to the centre of professional and public discourse. More attention has started to be paid to mistreatment of children and it has become a subject of activities at the highest level with the aim to improve coordination of policies of social-legal protection and prevention.^[52] The above-mentioned activities respond to one of the myths about violence which says that it occurs mainly outside families and homes where children grow up (Perrin, Miller, L.C., Perrin, Dale, R., 2013). It is not true - family environment is not only the most suitable environment for children education and care, but also the most risky environment in terms of occurrence and confrontation with violence against children. Far more risky than streets in dangerous city districts (Geller, Straus, 1988 In: Perrin 2013). For illustration - sexual abuse it is a form of violence which takes place mainly in families (Cicchetti, Carlson, 1997, Karkošková, 2014, Slonad, 1999). If it is true that family environment is one of the riskiest ones for occurrence (of not only sexual violence), the key question then is what circumstances contribute to its increased preva-

52 National Strategy for Protection of Children against Violence and National Coordination Centre for Protection of Children against Violence were established (see Facebook) which has published a coordination manual dealing with protection of children against violence (MLSAAf, 2015) and it performs activities with the aim to increase efficiency of cooperation of authorities lawfully involved in social-legal protection of children.

lence. A number of foreign studies have been carried out which asked the same question in order to uncover not only a profile of a typical child which experiences violence in his/her life but also different circumstances of family environment accompanying the increased risk. Based on their findings they have concluded that there is no "typical" child and the same is true for circumstances related to family environment (Cicheti, Carlson, 1997). However, it does not mean that we cannot identify factors which are more or less related to violence. Even though their occurrence alone does not lead to mistreatment, they may have different impact on prevalence of violence against children. Belsky's ecological model is one of the starting points considered to be a "mainstream" of mistreatment of children. Based on meta-analyses, he summarizes knowledge into four general areas each of which is defined as a set of risk circumstances:

INDIVIDUALS	<ul style="list-style-type: none"> - free parenting - young age of parents - mental and health complications of parents - physical and verbal aggression of children - disabled child
FAMILIES (RELATIVES)	<ul style="list-style-type: none"> - family conflict - domestic violence - poor parenting skills - numerous generation families - low socio-economic status - presence of a step parent in the household
COMMUNITIES	<ul style="list-style-type: none"> - social-economic disadvantage - low level of social capital - availability of alcohol - presence of drugs
SOCIETY	<ul style="list-style-type: none"> - violence-tolerating cultural standards - poor legal framework focused on prevention - economic pressure - social conflict

Source: (WHO, 2013, Belsky,, Vondra,. In: Cicheti Carlson,1997)

If we wish to find out particular conditioning of occurrence of risk factors, we need to examine specialized studies in more detail. They emphasize that violence does not occur only under different circumstances but also with different motives, in different environments, circumstances and context. Some circumstances may be related to sexual violence and other with neglecting (for more detailed information about the topic and about particular factors see e.g. WHO, 2013). Widom, 2012, Stith, et al, 2009). Belsky's areas serve as a basis for comparison of empiric findings (see below). Slovakia has been criticized by the European Union for the fact that there is no strategy for protection of children against violence as well as for the fact that it does not make regular surveys about violence against children (for more information see Leitman, Leitmanová, 2012). In spite of the criticism

there are several studies which have dealt with violence against children in Slovakia in the past. One of the first ones was made in 1999 by the SLONAD association with a sample of 5,230 children aged 15-16. 12% of them stated that they had been victims of social abuse, while the sexual aggressor was mainly a close or known person. Other works published in the period of 2010-2011 in the *Pediatrica* magazine state that out of 695 randomly selected respondents aged 18 on average, 12% have mentioned their experience with sexual abuse (Fedor, Ďurdík, Bánovčin, Brndiarová, Buchanec, Ďurdík, Nosál, Uchaľová, 2010,2011). We suppose that outcomes of surveys are usually underestimated; we will probably never know real figures (Karkošková, 2014). The latest representative data comes from an opinion poll carried out by FOCUS for ILFR in 2013 on 1,034 adult respondents. FOCUS asked respondents about the extent in which violence against children is widespread. 27% adult respondents consider sexual abuse as very or quite widespread. Every fourth respondent perceives it as a frequent phenomenon in child population.

How widespread do you think sexual abuse of children is? N=1034	very widespread	quite widespread	little widespread	not occurring at all
	6.2	20.7	52.2	4.7

Source: (Focus, 2013) (the rest to 100% - "I do not know" answers)

Conservative estimates from abroad regarding experience with sexual violence state that 10% of girls and 2% of boys of the global child population have had such experience. It is supposed that there are over 210,000 new cases in the world every year (Hartman, C.,R., Burgess, W., Cicchetti, Carlson, 1997). Different data from reports about social-legal protection of children describing cases of suspected torture, abuse and neglect of children and the number of motions for initiating criminal prosecution (see the chart in the Annex) as well as statistical reports of the police, doctors, crisis centres or other establishments for executing court decisions reflect only a small part of real prevalence. Based on FOCUS findings, ILFR in cooperation with VUDPaP (Research Institute for Child Psychology and Patopsychology), MLSAaF, UNICEF, Association of Educational Consultants, elementary schools and other entities have performed a questionnaire-based survey. In a representative sample of children from 8th and 9th classes, we tried to find out the prevalence of violence against children. Our main task was to find out the prevalence of neglect and of physical, mental and sexual abuse in child population in 8th and 9th classes of elementary schools. We have divided independent indicators from research which we supposed could have an impact on occurrence of mistreatment of children into two main areas - individual characteristics of children (sex, age of the first experience, health problems, nationality, school achievements) and family characteristics representing children's background (family status, employment status, financial situation, number of siblings, presence of alcohol in the family). Five of the indicators were compared to starting

points of the Belsky's scheme. Even though indicators were not always identical in the comparison, we may find certain parallels. To compare - free parenting is stated in the area of "individuals" in the Belsky's model. In the ILFR survey, a similar category is contained in family characteristics (divorced parents). Socio-economic status and social-economic disadvantage of the family or disablement are stated as indicators in the Belsky's scheme. We examined the above-stated health complications and subjectively assessed financial situation of the family which is one of the indicators of socio-economic status, social-economic disadvantage of families. Other comparisons - number of siblings, presence of alcohol - have demonstrated a definitional conformity. Two areas are examined in the ILFR survey - individual characteristics of children and family indicators; Belsky covers four areas - individual, family, community and society.

Definition of forms of violence and their examination

Definitions of violence used in determining statements about sexual violence are based on two general comments of UNO for rights of children. General Comment No. 8 explains Articles of the UN Convention of Rights of Children dealing with protection of children against physical punishments and other forms of cruel or humiliating punishment. The Comment No. 13 deals with the right of children to protection against all forms of violence and also delimits the forms of violence in detail. Both comments are based on the zero-tolerance principle - no violence may be excused and it should be prevented. Nonetheless, there are exceptions in zero tolerance as well. They are related to special circumstances substantiating the use of appropriate restrictions to control it. Even here there must be a clear difference between a minimum necessary use of power for a shortest necessary time, motivated by the need to protect a child and others, and a use of power for punishment, intentionally causing pain, as a form of controlling a child. (see the general UN Comment No.13). For the needs of the text, we will delimit sexual abuse. It includes any sexual activity performed by an adult on a child against which child is protected by the Penal Code. Sexual activities of a child focused on another child are considered to be abuse if the child (criminal) is considerably older than his/her victim or if the child uses power, threat or other means of pressure. Sexual activities between children are not considered to be sexual abuse, if children are older than a certain age limit specified by a contracting party of the Convention for consensual sexual activities. Sexual abuse and exploitation includes motivating or forcing a child to become involved in an illegal or mentally harmful sexual activity, commercial sexual exploitation of children, use of children in acoustic or visual records of children abuse, child prostitution, sexual slavery, sexual exploitation in tourism, sales of children for sexual purposes and forced marriages.

Research questions

The aim of the basic research question was to find out prevalence of sexual violence in the population of children in 8th and 9th classes. We also asked: "Does

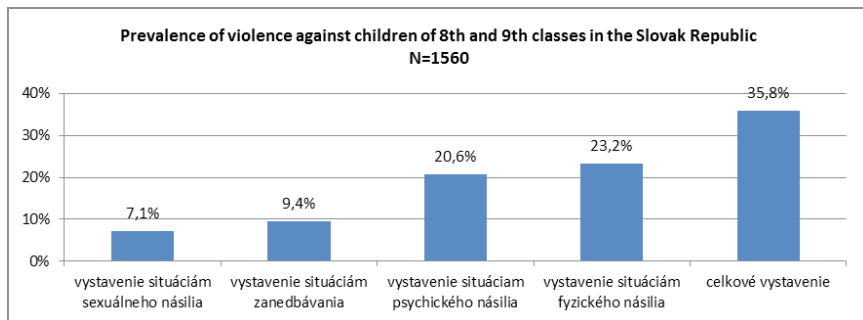
a more intensifying experience with sexual violence mean an increasing risk that the child will face violence of a different nature? If yes, how strong is the relation?" We also mapped the structure of answers with regard to repeated confrontation in seven delimited areas of sexual violence. In this way we have acquired an empirical picture of the most common areas as well as the trend in which the repeat in the lives of children. In a more comprehensive quantitative analysis we were trying to find out which determinants (of individual characteristics of children and family indicators) will be related to sexual violence. We were trying to find out if it is possible to identify a more risky profile of individual characteristics of children and family circumstances based on the findings. We compare selected indicators with the Belsky's scheme.

Data and methods

To have good data means to own one of the keys to understanding violence against children. The following analysis is based on a representative anonymous sample of children of 8th and 9th classes of elementary schools. Children and schools were sampled randomly, in accordance with the methodology determined by VÚDPaP. The nature of the sample enables us to use procedures of statistical interference. The findings are representative for the entire population of children attending 8th and 9th classes at common elementary schools. Altogether 1,560 questionnaires returned. Their filling-in was consulted with the Association of Educational Consultants who ensured presence of psychologists because of ethical questions and potential re-traumatisation. The questionnaire was checked by the Office for Personal Data Protection; children filled in their questionnaires anonymously. We used three methods of work. Firstly, we measured the power of bivariate relations of individual and family characteristics using coefficients of extents of association. Logistic regression was used for proportion of chances of occurrence. When looking for relations with an extent of violence, we used a multiple linear regression.

Experience of children with violence - basic findings

Firstly, we are stating the general prevalence - 36% of children of 8th and 9th classes have faced various areas of physical, mental or sexual abuse and neglect of a certain intensity and extent at some time in their lives. 7% of the children stated that they had been exposed to sexual violence. (N=111). It is a high prevalence reflecting the fact that sexual violence is nothing unusual for children. The table below shows intervals of proportions of its prevalence regarding all children of 8th and 9th classes around Slovakia. Top limits of estimates for physical and mental violence for the entire child population indicate that approximately every fourth child may have experience with them; as far as occurrence of sexual violence is concerned, there are approximately eight children in every 100 children of 8th and 9th classes who have experienced it (top limit of the reliability interval).

Source: ILFR(2013)

ESTIMATE population 8th-9th class	neglect	mental violence	physical violence	sexual violence	total exposure
lower limit	7.9%	18.6%	21.1%	5.8%	33.4%
top limit	10.9%	22.6%	25.3%	8.4%	38.2%

note: (95% reliability interval)

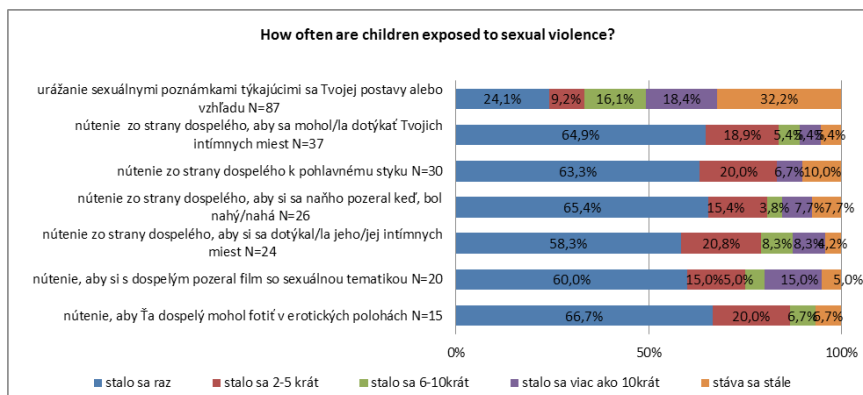
The results have also shown a relation between the number of the specified areas of confrontation in all four examined forms of violence. This points out to two facts. Firstly, the fact that diversity of occurrence of violence is closely interrelated - a child who has experienced it is then very often confronted with its various forms. The confrontation has different forms which include a whole range of various expressions, i.e. they are intertwined. Secondly, the fact that with an increasing number of specified areas in one form of violence, their number is increasing in other forms is well. In other words, the more intensively children were confronted with violence in its one form, the more they mentioned areas of violence in its other forms as well. The closest relation was seen in the pair of physical and mental violence. It was followed by a close relation of pairs of the number of areas of physical, mental violence as well as neglect and sexual and mental violence.

	Z	P	F	S
Z	1	-	-	-
P	0.424**	1	-	-
F	0.424**	0.572**	1	-
S	0.272**	0.329**	0.312**	1

NOTE: N=1560, Z – neglect, P-mental violence, F-physical violence, S-sexual violence **p.<0.01,

Experience of children with violence - structure of sexual violence

Other results point out to different kinds of experience. We followed forms of sexual violence in seven areas - from non-touch to touch expressions. It included a different structure of experience with different exposure, in various frequencies and extents. Children who have been exposed to sexual violence mentioned two areas on average. One area was mentioned most frequently (average =2.15 median =2.00 modus = 1.00 standard deviation =1.562 min =1 max =7). 1.8% of children who have been exposed to violence mentioned all seven areas (N=2). As seen in the chart below, children most frequently mentioned non-touch sexual violence, such as insulting with sexual remarks related to their figure or appearance. It was an area which tended to be repeated most frequently. On the contrary, children mentioned least frequently that they had been forced by adults to photographing in erotic positions. Alarmingly, in both touch and non-touch areas, a major part of responses mentioned repeated experience which tended to recur in children's lives in a different extent, while touch forms of violence were ranked, as far as the number of confrontations is concerned, in the second and third place.

Source: ILFR(2013)

What children experience sexual violence more often and under what family circumstances?

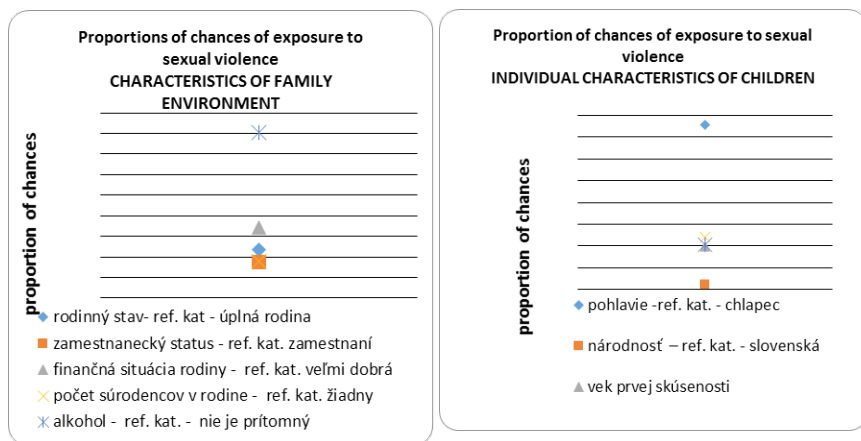
In the next analysis we focused on factors associated with proportionate occurrence of sexual violence. We were interested in values of association in bivariate relations. Firstly, we assessed five individual characteristics of children (sex, age of first confrontation, health disadvantage, nationality and school achievements). From statistical point of view, sexual violence was significantly differentiated by **sex** - it was experienced mainly by girls (Cramers $V=0.193$ $p<0.001$). From factual point of view, there was a quite high association. Compared to other forms of violence, the group of children confronted with sexual violence mentioned the highest **average age** of the first experience with the lowest standard deviation (average =12.31 median =13.00, standard deviation= 2.257 min =4, max =15)

(see the Annex). Alarming, there were also cases of experience at a very low age. We read the answers so that a part of children confronted with sexual violence may have been experiencing it for several years since their early childhood or since the first moment they remember in their lives. The factor of **health complications** also brings interesting findings. Similarly to sex, the existence of very different health problems was significantly associated with occurrence of sexual violence from statistical point of view. Children who have mentioned a certain type of health complications are threatened more by sexual violence. ($\Phi=0.138$, sig <0.001). It was an interval of values of a low to medium-strong relation. Contrary to health problems, the nationality of children did not differentiate sexual violence. Similar independent values were seen also in relation to their school achievements. In the second main area focused on family characteristics, we firstly assessed the family status which was, similarly to nationality, independent from the proportion of occurrence of sexual violence (Cramers $V =0.078$ $p < 0.01$). The number of siblings or the employment status was not decisive either - the fact if one or both parents are jobless or how big the child's family is does not have any impact on proportionate occurrence of sexual violence. The role of financial situation of families is more significant. Proportions of children who have been confronted with sexual violence were growing associatively low to medium with a worsening financial situation. The financial situation of a child's family matters from the point of view of proportionate occurrence of sexual violence. Families where the family budget is considered to be very low by children are more risky. The presence of alcohol played a major role as well. The coefficient of the extent of association was one of the highest ones in general - regardless of the fact if it concerned individual or family characteristics of children (Cramers $V=0.382$ sig <0.001).

What characteristics of children and families increase the proportions of chances of exposure to sexual violence?

In the analysis focused on the proportion of chances we are looking at determinants of individual and family characteristics in a more comprehensive manner. We wish to know which of them maintain factual and statistical significance while checking the constancy of influence of other indicators involved. We are trying to find out what indicators will increase the proportions of chances and what indicators will become marginal. Firstly, we assessed the sex. When checking the constancy of impact of other indicators, girls, compared to boys, were almost four times more likely to be exposed to sexual violence (EXP (B)=3.786**, B=1.331 SE=0.385, min =1.779 max = 8.057). When making estimates for the entire population of children of 8th and 9th classes, the interval of exposure of proportion of chances reached 8 as its top level, which is one of the highest values of all indicators. Being a girl is in a very tight relation to sexual violence also in bivariate relations. The role of alcohol had a similarly high value. Various studies indicate that mainly its presence is associated with occurrence of domestic violence (WHO, 2013), what may be then demonstrated also in violence against

children. Its presence had again a major impact on occurrence of sexual violence (EXP(B)= 4.033** B=1.395 SE=0.205 min =2.701 max =6.024). A much smaller, although statistically still significant role, is also played by the financial situation of the family. Its worsening again increased the proportion of chances of exposure EXP(B)=1.720** B=0.542 SE=0.144 min =1.297 max =2.280).

Source: ILFR(2013) – (sig. characteristics marked with red)

Are there also any children and family indicators which have an impact on the extent of sexual violence?

The last part of the analysis identifies individual and family characteristics which have an impact on the extent of sexual violence. From examining the relation with proportionate occurrence and proportion of chances of exposure, we are coming to identification of impact on the average number of mentioned areas. We measured each form of violence using several statements. The number of statements of children represented the extent of their experience. Children's experience with violence was of different intensity. It was universally true that with the growing number of confrontations the proportions of children who have experienced sexual violence were decreasing (see the chart in the Annex). However, a major part of them have faced violence in more than one area. We wished to know what circumstances have an effect on such risk. As far as individual characteristic of children are concerned (when checking the constancy of impact of other characteristics), the sex and the age of the first experience play a major role. With a change in sex from a boy to a girl, the average extent of exposure decreases significantly from statistical point of view, on average by over two areas ($b = 2.494$, $\beta = 0.575$, $t = 6.067$, $p < .001$). Girls are not only exposed more often to sexual violence, with regard to shares and the proportion of chances, but they are also confronted with its more diverse areas. Similarly, with an increasing age of the first experience by 12 months, the extent of sexual violence

grew on average as well. ($b = 0.138$, $\beta = 0.203$, $t = 2.143$, $p < .05$). The higher the age of the first confrontation was, the greater extent of sexual violence children are exposed to. On average, the children who have their first experience at an older age face a higher extent of sexual violence. But from the factual point of view, the value was very low (increase by 0.138). Regarding the extent of confrontation, existence of health problems, nationality or school achievements did not play a role. They were indifferent indicators also in previous parts. Two statistically significant indicators explained a quite large variance - as much as 42%. Compared to family characteristics (18.8%) where three circumstances proved statistically important, the model focused on a child was therefore better. The explained variance depends on mutual multi-collinearity of indicators, the order in which the included predictors are put in the model as well as on other circumstances (De Vaus, 2007, Tarling, 2009). As far as family circumstances are concerned, mainly the worsening financial situation of the family ($b = 0.352$, $\beta = 0.074$, $t = 2.228$, $p < .05$) and presence of alcohol in the family ($b = 1.900$, $\beta = 0.394$, $t = 12.075$, $p < .001$) played the biggest role with an increasing extent of confrontation. Employment status ($b = -0.303$, $\beta = -0.071$, $t = 2.108$, $p < .05$) (one or both parents do not work) had a weaker, though statistically still significant impact. The extent of confrontation with sexual violence was independent from the family status and from the number of siblings.

CHARACTERISTICS	EXTENT OF SEXUAL VIOLENCE			
		b	SE	B
CHILD	constant	-1.858	0.848	-
	sex	2.494	0.411	0.575***
	age of first experience	0.138	0.064	0.203*
	health problems	0.056	0.145	0.040
	nationality	1.648	0.857	0.200
	school achievements	0.469	0.357	0.118
	R2	0.421		
	FAMILY	constant	0.366	0.144
family status		-0.018	0.062	-0.009
employment status		-0.303	0.135	-0.071*
financial situation		0.352	0.154	0.074*
number of siblings		0.015	0.024	0.020
alcohol		1.900	0.157	0.394***
R2		0.188		

NOTE, b- non-standardized regression coefficient, SE – standard error, B- standardized regression coefficient, level of significance: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$, R2-proportion of the total explained variance

CODING: **sex**: 0- boy 1-girl, **nationality**: 0- majority 1-Roma minority, **family status**: 0 –complete family 1-divorced family **employment status** 0 – neither parent works 1 – one or both parents work, **financial situation**: 0- very good or good, 1-poor or bad **alcohol**: 0 – not present 1- present

Summary of results

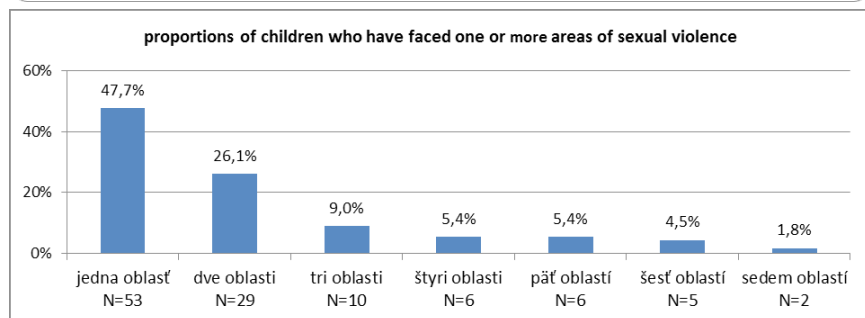
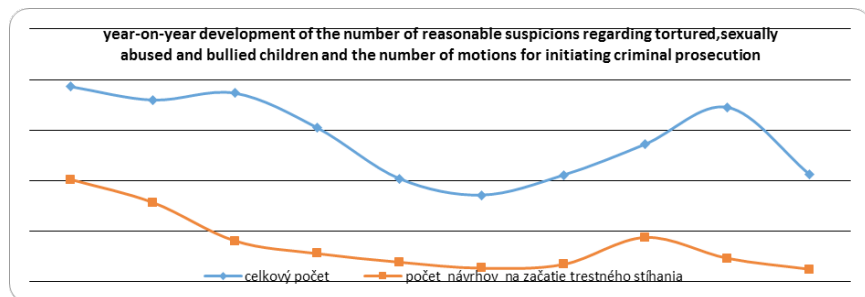
Violence against children was related to all children, regardless of individual and family characteristics. Even though it is present more often with certain children and in certain families, it affects all layers of society. If it is present, it tends to recur and repeat in a different extent. It is very tightly related to confrontation and to other forms of violence. Empirical expectations were confirmed in certain indicators compared to Belsky's starting points focused more generally - on overall mistreatment of children in the area of sexual violence. Mainly presence of alcohol in the family, bad financial situation of the family or unemployment of one or both parents were shown to be risky in the comparisons. A low financial budget of the family may also mean a low socio-economic status, exposure to social exclusion, where the risk of violence against children may be higher as a result of absence of social control. Occurrence of sexual violence is partly related also to the mentioned health complications. As a result of them, children may be less inclined to counteract violence or they may have a lower ability to defend themselves. All the above-stated characteristics are also included in the Belsky's scheme as risk circumstances. Similarly, they have proved risky in Slovakia as well. Individual children's features (outside the Belsky's model), sex and age of the first experience were decisive circumstances as well. On the contrary, the number of siblings proved to be independent in the comparisons. Sexual violence was not related to school achievements or nationality of the children.

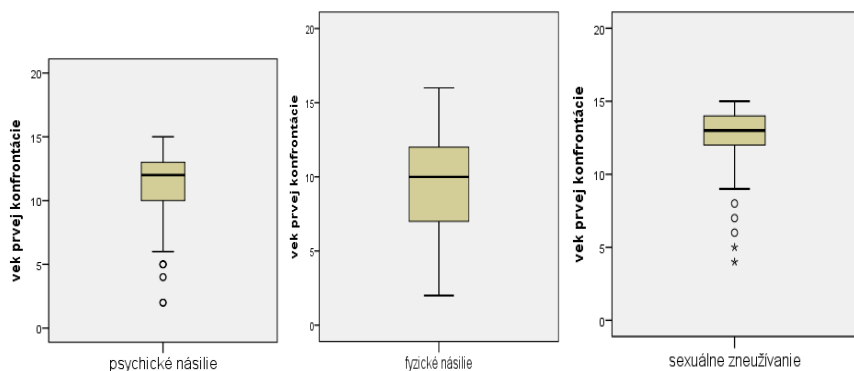
Discussion and limitations

We may look at the contribution and the conclusions stemming from it also through limitations which the selected approach brings. The first limitation may be the form of finding out expressions of violence in children's lives. The thread between normative definitions as delimited in the UNO Comment and indicators which were supposed to present it may be perceived as ambiguous. Discussion may be developed also with regard to the extent of selected statements. Inclusion of other of them could even influence overall results. The fact that we cannot find out what proportion of children in the set were exposed to such type of situations which could be included in diagnosing a syndrome (CAN) from the legal and medicinal point of view is also seen as a limitation. As certain studies indicate, torture is often sophisticated and therefore difficult to identify also by doctors who could point out to the tortured and abused child syndrome (CAN) (Kováč, Moravanský, Spitz, 2009). The last two limitations include factual discovery of relations and the nature of the sample itself. From the factual point of view, coefficients of the extent of association are quite low, which means that most statistically significant indicators fall into areas with a very low impact. The role of statistically significant factors therefore cannot be overestimated, as the value of most associations is very low, as well as the totally explained variance pointing out to a quite poor predictive value of individual and family characteristics. Speaking about the impact and the size of associations, we usually mean a low or medium relation. The results also reflect only the situation of children of the 8th and 9th classes at elementa-

ry schools. They cannot be therefore generalised for the entire child population. Since we are not capturing the situation e.g. at special schools, we are not covering the category of children with more serious health disadvantages who may experience sexual violence in combination with little challenging social environment. In spite of the limitations, it is not right to doubt about the findings as a whole. As the results show, sexual violence concerns a high number of children who have experienced it in their lives in various intensities. In the future, a number of topics may be examined more deeply, the area of examination may be widened or the acquired results may be verified in more detail. To conclude, we may mention several system barriers preventing a more effective solution of violence against children, together with performed changes for its solution and elimination. They are related to the public and professions involved in performance of social-legal protection in different extents (psychological consultancy centres, municipalities, doctors, teachers at schools, police, courts). System barriers may be one of explanations of the small number of recorded suspicions and effective solution of cases of tortured, sexually abused and bullied children (see the chart in the Annex). The ILFR report examining the system of protection of children against violence (Fico, 2015) is dealing with these topics in more detail. The National Coordination Centre for Protection of Children against Violence has lately published a manual the aim of which is to strengthen coordination of preventive activities and to improve their performance in practice in order to overcome system barriers. The manual contains instructions and practical steps of a coordinated action to deal with violence against children (MLSAaF, 2015).

ANNEX:

REFERENCES

- BELSKY, J. 1980. Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35 (4), 320-335
- CICCHETTI, D., CARLSON, V., 1997. *Child maltreatment – Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect*, Cambridge University Press, 1997, ISBN:13 978-0-521-36455-3
- DUBOWITZ, H., (ed), 1999. *Neglected Children, Research Practice and Policy*, Sage Publications, 1999, ISBN-0-7619-0853-6
- DE VAUS, D., 2002. *Analyzing Social Science Data: 50 Key problems in Data Analysis*, SAGE, 2002, ISBN-13: 978-0761959380
- FICO, M., 2013. Prevalencia násilia páchanom na deťoch v Slovenskej republike, IVPR, 2013, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2013/Fico/vu_fico_prevalencia.pdf
- FICO, M., 2015. Skúmanie systému ochrany násilia páchanom na deťoch (v spolupráci NKSNoDPN), 2015 [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Fico/nks_maltreatment_final_gov_version_18_8_2015.pdf
- FEDOR, M. BUCHANEC, J. UCHALOVÁ, FEDOR, M. ml, BÁNOVČIN, P. 2011. Výskyt sexuálneho zneužívania detí v Slovenskej Republike (časopis *Pediatria* č.6, 2011)
- FEDOR, M. BUCHANEC, J., BRNDIAROVÁ, M. ĎURDÍK, P., BÁNOVČIN, P., 2010. Výskyt fyzického týrania detí v Slovenskej republike (časopis *Pediatria* č.5, 2010)
- FEDOR, M., NOSÁL, M., BUCHANEC, J., BÁNOVČIN, P., FEDOR, M., ml. 2011. Výskyt psychického násilia na deťoch v Slovenskej republike (časopis *Pediatria*, č. 6 2011)
- FRIEDMAN, E., GALLOVÁ, KRIGLEROVÁ, E., KUBÁNOVÁ., M., SLOSIARIK, M., 2009. *Škola ako geto*, Roma Education Fund, 2009, ISBN 978-963-9832-09-1
- KARKOŠKOVÁ, S., 2014. *Obete sexuálneho zneužívania medzi nami*, ASCEND, 2014, ISBN 978-80-971470-1-3
- KOVÁČ P, MORAVANSKÝ, N., SPITZ, J. 2009. Týranie a zneužívanie dieťaťa – minimum pre praktického pediatra, *Pediatrická prax*, 2009, 1 49-51. [online] [cit. 2015-01-25] dostupné na: https://www.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/a_kniznica_users/PrehlPublCin/01ukba.pdf
- LEITMAN, I., LEITMANOVÁ, M., 2012. *Situácia v oblasti ochrany detí pred násilím*

z pohľadu MVO zameranej na poskytovanie pomoci týraným, zneužívaným a zanedbávaným deťom, NÁRUČ, 2012 [online] [cit. 2013-06-30 dostupné na: http://naruc.sk/wp-content/documents/NARUC_APEL.pdf

STITH, S.M., et. al. 2009. Risk factors in child maltreatment, Meta-analytic review of the retreat. Agression and violent behavior, volume 14. 13-29, 2009 In: European Report on preventing child maltreatment, WHO (2013)

WIDOM 2012 In: OLSON, S., STROUD, C (reporters), 2012. Child Maltreatment, research, policy and practice for the next decade, Workshop summary, Institute of medicine and National Research Council, 2012

ŠKODÁČEK, I.2003. Častot syndrómu zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa na Slovensku, Psychiatria 10, (2003) s.114-119[online] [cit. 2015-01-25 dostupné na: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/3-2003/psy3-2003-cla2.pdf>

REPKOVÁ, K. 2013. Násilie na deťoch so zdravotným postihnutím – odporúčania pre verejné politiky založené na výskumnej evidencii, WHO, Bratislava, 2013, ISBN: 978-80-971475-0-1

PERRIN, MILLER, CINDY L., PERRIN, ROBIN. D., 2013. Child Maltreatment: An Introduction, Third edition, Sage,2013, ISBN-13: 978-1452205793

TARLING, R., 2009. Statistical modeling for Social Researchers, Principles and practice, Routledge, 2009, ISBN 978-0-415-44840-6

KONCEPCIE A VÝSKUMNÉ SPRÁVY

Politické usmernenia Rady Európy pre integrované národné stratégie na ochranu detí pred násilím, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/ministerstvo/usmernenia-integrovaných-narodných-strategiách-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf>

Úrad verejného zdravotníctva, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=370:tyranie-deti&catid=63:deti-a-mlade&Itemid=70

Všeobecný komentár č.8 Výboru OSN pre práva dieťaťa [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/vseobecny-komentar-c-8-pravo-deti-ochranu-pred-telesnymi-trestami-anglicky-jazyk.pdf>

Všeobecný komentár č.13 Výboru OSN pre práva dieťaťa, dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/vseobecny-komentar-c-13-ochrana-pred-vsetkymi-formami-nasilia-slovensky-jazyk.pdf>

Národná stratégia na ochranu detí pred násilím, MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/narodna-strategia-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf>

Koordinácia ochrany detí pred násilím (koordináčna príručka), MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/urady/PE/pdf/socialne/Koordinacna_prirucka_-_elektronicka_verzia.pdf

Politické usmernenia Rady Európy pre integrované národné stratégie na ochranu detí pred násilím MPSVaR, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: < <https://www.employment.gov.sk/files/ministerstvo/usmernenia-integrovaných-narodných-strategiách-ochranu-deti-pred-nasilim.pdf> >

Hidden in Plan Sight: A statistical Analysis of violence against children, UNICEF [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.unicef.org/publications/index_74865.html

European Report on Preventing child maltreatment, WHO, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/217018/European-Report-on-Preventing-Child-Maltreatment.pdf

Violence against children with disabilities, FRA, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-violence-against-children-with-disabilities_en.pdf

World Report on violence against children [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: http://www.unicef.org/lac/full_text%283%29.pdf

General comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence, [online] [cit. 2016-01-25] dostupné na: < http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf >

Contact to author:

Milan Fico

Župné námestie 5-6

Inštitút pre Výskum práce a rodiny

Bratislava, 81241

e-mail: Milan.Fico@ivpr.gov.sk

CHILDREN AS PARTICIPANTS IN FAMILY MEDIATION

Lenka HOLÁ

Abstract: The aim of the contribution is to identify possibilities of protection of interests of children in the situation when their families are breaking up. Starting points of active application of interests of children in social work with their families using family mediation will be discussed, particularly factors of direct participation of children in family mediation. The contribution is based on the premise that participation of children in family mediation is possible and desired. We are finding theoretical starting points of this assumption in the areas of law, social work and mediation. Active involvement of children is perceived as one of outlooks of protection of interests of children.

Key words: Child. Interest of a child. Family mediation. Participation.

Interests of children and their mediation

It is obvious that the effort of the society to protect children could not start earlier than childhood as a social construct was born. Although there is no agreement among experts in the area of history and sociology of childhood regarding the start of its current perception, most of them believe that the 18th century represents the start of the period of major changes in the area of social conceptualisation of childhood and children care (Lenderová, Rýdl, 2006, pp 12 – 13). In the 18th and 19th centuries a new approach to perceiving children's interests comes with a change in social perception of a child and acceptance of the fact that it is not only a "small adult". While children and their protection used to be mainly the issue of a family, they are becoming the issue of a state (*parens patrie*). At the end of the 19th century, Ellen Key (1909) named the forthcoming centuries as the *The Century of the Child*. This era was literally marked by protection of children and their rights (Chutná, 1995, p. 147). We have no room to speak about attitudes of the society to protection of children and their interests in historical connections. It may only be said, in very simplified terms, that while at the beginning the interests of children appeared in texts of conventions as an objective declaration, now it is stated already as a general principle and a basic starting point of approach to children, both in theory and in practice. Currently there are no doubts about the fact that the principle of interest of a child has been established in the area of law and social care. However, the origin of the principle cannot be exactly traced. Although the principle of interest of a child cannot be fully identified with protection of children, we may say that it was constituted in relation to strengthening the protection of rights of children (Kornel, 2013, p. 16).

The idea that adults (parents or the state) are able to distinguish better than children themselves what is good for them may be considered as an impetus for establishment of the principle of the best interest of a child. At the same time, it is necessary to understand the principle as limitation of the power of adults over children because in view of this principle adults may do only what protects

children and their interests (Van Bueren, 2007, p. 201). This brings about a whole range of theoretical and practical issues, such as ambiguity of the term "interest of a child" itself, the issue of a conflict of interests of a child with interests of a family as a whole and its other members (e.g. parents and siblings), anatomy of will of a minor-aged child (Eekelaar, 1994, p. 44) and, last but not least, criteria for assessment of a life situation of a child for decision-making about the most suitable measure (Balogová, 2010, p. 183) and criteria of selection of the most suitable measure.

Majority of experts coincide about the general and ambiguous nature of the term "interest of a child". Hrušáková (1993, p. 21) states that interest of a child is a term the content of which cannot be clearly delimited. Although e.g. particular legal standards often contain it, they do not specify what should be understood under it (and she adds that they cannot do it either). Moreover, they use it in different relations. In the context of the Convention on the Rights of the Child^[53], interest of a child represents a sum of all rights guaranteed to children in the Convention. According to Schwenzerová and Dimsey (2006, p. 92), it is possible to define interest of a child only in cooperation with other social sciences, particularly paediatrics, psychology and social work. E.g. the National Action Plan for the transformation and unification of the system for care for endangered children for the period 2009-2011 (p.5), approved by the Government of the Czech Republic, defines, in accordance with this statement, the best interest of a child as "...a living standard and conditions necessary for their healthy physical, mental, spiritual, moral and social development and full-valued childhood, and personal potential of a child is fully developed in its family; foreign care and help is provided to the child only in the necessary extent."

This brings us also to classification of interests of a child. John Eekelaar, an important British familiarist, distinguishes between basic, developmental and autonomy-focused interests of a child (Eekelaar, 2006, p. 155). There are different opinions as far as the weight of individual categories is concerned (e.g. Schiratzki In: Maclean, 2005, p. 132). It is therefore still a problem that it is impossible to scientifically judge what solution is better for the future of a child than other solutions and what weight of individual criteria they have for it (Kornel In: Lavický, Spáčil, 2010, p. 233). As regularly quoted R. Mnookin stated, the decision about what is in the interest of a child "...asks questions not less fundamental than what is the basic purpose and values of the human life itself." (Mnookin, 1975, p. 260). However, we cannot satisfy ourselves with such statement, particularly if it is such a crucial issue. The experts involved cannot cease this effort and satisfy themselves with justification that a particular selected solution is in the interest of a child and that's it.

53 The Convention on the Rights of the Child was adopted by the General Assembly of the United Nations on 20 November 1989 in New York. It was ratified by 193 countries, by Czechoslovakia in September 1990, and it became valid on 1 January 1993 as the Act No. 3/1993 Coll.

Eekelaar (1994, p. 47) also warns against excessive objectivisation of the interests of a child. According to him, we often use a wrong assumption that there is a solution or solutions for a particular situation which is/are objectively correct. We assess correctness of a solution according to our own experience or professional authority of a person who considers them correct (e.g. a psychologist, judge, teacher). According to the author, we cannot rule out the possibility that there really are objectively correct solutions, but it is difficult to guarantee their reliability. Mainly because it is multidisciplinary assessment, as Mnookin says (1975, p. 230). An example of such current problem is the issue of adoption of children by homosexuals or a contact of parents - perpetrators of domestic violence - with their children.

From paternalism to the concept of participation

If the contribution relates to mediation as an expert method of social work with families, then we are moving in the area of professional intervention. Where as a part of its family policy, the society creates a system to support sound functioning of families and to help families cope with difficult situations. There is thus an obvious parallel between interests of the society, interests of children, their protection and right. How can we then ensure conditions of sound and full-valued functioning of children while respecting the principle of their best interest? And whose responsibility it mainly is?

Principles of paternalism, philanthropy and charity have been significantly applied in social work as well as in other helping professions in the historical evolution from ancient times up to the present (Janák, 2011, p. 16). Paternalism (pater - father in Latin), as a basis of autocratic systems, is a system of state social care for citizens. Its basis is the relation between two entities of which one is treating the other from a superior, but at the same time fatherly and protecting position. The superior entity (e.g. parent, teacher, doctor, social worker) is convinced that the inferior person cannot recognize what is good for him/her and it is necessary to relay or give him/her correct and desired attitudes, actions or opinions. However, supporting the good and the good life in social work depends on the fact how a social worker imagines the good of a man and how a client defines the good. Henriksen and Vetlesen (2000, p. 173) state that paternalism "...means that somebody else interprets my interests and needs more correctly and truly than I could, implicitly or explicitly". From the point of view of social work, paternalism is justified by referring to optimisation of solution. However, does not such approach turn children into passive subjects of protection if a different entity is determining what is good for them? Isn't this concept in contradiction to a liberal concept of their rights based on the autonomy of an individual? And isn't it in contradiction to current modern trends in social work?

In late 1960's there was a change in the paradigm in social work from subject-object to subject-subject which is based on the principle that clients are experts in dealing with their problems. The change in the paradigm thus reflects changes in social sciences which are starting to deviate from natural sciences

(in particular medicine). An approach in which the subject is both a social worker and a client is typical for the current stage of paradigmatic evolution. The client has thus not only the right but also the obligation to define and actively deal with their problem (Chytil, 2011, p. 3).

The change of the paradigm in helping professions is demonstrated by a transition from paternalism to participation (partnership). In the Anglo-Saxon social work, the concept of participation starts to be used in 1990's. This has its cultural, social and historical roots. The intensifying interest in the topic is related to the fight for human rights, development of pedagogics, liberation, informal education of adults, activities of organizations dealing with rights of children and parents, development of self-help and mutual help, voluntarism, movement for protection of users of medical and social services and feminist movement. McNeishová et al. (2002) even speaks about development of a participative discourse in social work. In the Czech and Slovak social work it is applied approximately fifteen years later. In social work with families, it is mentioned e.g. by Hudcová, Brozmanová-Gregorová (2009), Levická (2004). Krebs (2010) describes application of participative philosophy as a major change of position of a man. A man is ceasing to be an object of social policy and is becoming its fully-fledged, responsible and respected subject. At the same time, Chytil (2011) warns about the risks if the society (social workers) renounce their responsibility and pass inappropriate responsibility onto clients which could lead to their secondary helplessness. According to Navrátil (In: Nosál, Čechovská, 2014), Czech social work is lacking broader application of participation, particularly when working with families and participation of children.

Starting points of active involvement of children in family mediation

The question of this contribution is what possibilities of children protection are given by their active involvement in dealing with issues which directly concern them. We use the premise that participation of children in family mediation is possible and desired. We are finding theoretical starting points of this assumption in the areas of law, social work and mediation.

In its original essence, the principle of the best interest of a child was an expression of state paternalism. Currently it is facing the question how to deal with its clash with the right of children to express their opinion and the right of children to have their opinions taken into consideration in decision-making about them.^[54] Campbell (1992, p. 22) offers a certain starting point by seeking common, interrelated signs. According to him, autonomy and participation of children is an inseparable part of all interests of children.

Children may participate in decision-making about issues concerning them in basically four forms: Inquiring is the lowest level. At the second level children

54 In view of the Article 12 of the Convention on the Rights of the Child: "States Parties shall assure to the child who is capable of forming his or her own views the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child."

are given to right to express their opinions. Third level is the possibility of children to influence a decision with their opinion. Children have the strongest position when their statements are decisive for a decision about them (Alderson, 2008, pp 91-92). Shier (2001) presents a five-level scale of participation of children where 1. hearing the children, 2. children are supported to express their opinions, 3. opinions of children are taken into consideration, 4. children are involved in decision-making processes, 5. children share the power and responsibility in decision-making.^[55] The law speaks about participation rights of children. With regard to participation rights of children, Eekelaar (1994, p. 46) supplements his decision-making model about issues related to children by the element of "dynamic self-determination". It basically means that during their development, children should be encouraged to co-determine the extent of external impacts on their person.^[56] The dynamics of the model consists in the fact that decisions are not final and they may be changed.

We can find support of participation of children and significance of their opinions also in proposals of the European Court of Human Rights. E.g. the steps of Italian state authorities were examined from the point of view of the Article 8 of ECHR - they left a child in the care of its foster family instead of its biological family based on the wish of the child, among other things. Interference in the right to family life was not identified in this case but the opposite - protection of interests of the child.^[57]

The need for such steps is documented by results of an extensive qualitative study (European Commission, 2011), performed in 2010 in EU 27 countries. Its aim was to find out what it is like to be a child in the current Europe. As the most frequent cause of dissatisfaction, children mentioned "Adults do not trust us enough". It was followed by the "We do not have the possibility to participate in decisions related to our lives" category. One of other areas which the research was focused on was the question how children themselves perceive their rights and which they consider to be the most important. Children placed the right to participation on the second place after the right to happy childhood. Particularly in situations when families are breaking up. Children want to be active participants in decisions related to them and want to have the feeling that their opinions are respected.

At the moment the idea of participation brings fundamental ideas for social work with children, youth and their families (Navrátil In: Nosál, Čechovská, 2014, p. 39). However, its application is not easy. Moreover, the ambiguity of the term itself is complicated. Participation may be defined as involvement, inciting to it and sharing together with others (Kraus, 2009). The core of participation

55 Possibilities, opportunities and obligations are checked at every level. The model thus represents a logical sequence of 15 questions as a tool for planning the participation of children.

56 The element of self-determination does not mean that children should bear full responsibility for decisions, but their opinion, if they are able to express it, should be taken into consideration.

57 Judgement of the ECHR of 9 July 1998, *Bronda v. Italy* (complaint No. 22430/93). In: HUDOC. European Court of Human Rights. Available on <http://www.echr.coe.int/echr/en/hudoc>, quoted on 10 December 2016.

is dialogue, discussions, hearing and influencing each other. Boyden and Ennew (1996) then explain that there are at least two basic understandings of participation. According to the first one, the term of participation is a synonym of mere participation, presence at a certain place or activity. It is relatively easy to achieve. The second one understands participation as a form of authorization which enables to participants to really participate in decision-making. The second understanding integrates the concept of participation with the concept of authorization and requires a much more sophisticated approach to application.

Participative social work is understood as strengthening individuals, groups and communities towards activity and involvement in constructive creation of their own life situation (modified according to Navrátil, 2003). But any child in need is traditionally perceived as a passive subject of protection and care. This still continuing protective discourse may underestimate or even overlook children's own potential - their abilities and sources to participate in such dealing with problems which is really fulfilment of their best interests. The role of the current social work with families results from that - to seek possibilities of introduction of participation practice so that a part and a result of that is authorization of children to real participation in decision-making about themselves and their own lives. Such approaches turn participation in the basic mechanism of support and help.

And finally starting points for active involvement of children in the area of mediation. We understand mediation as a method of constructive dealing with conflicts the basis of which consists in identification of people's own resources for coping and dealing with the conflicting situation. It is a method which is not initially focused on problems of clients but a method which is focused on clients themselves. "Through mediation and with the help of a mediator, their unused resources are activated to deal with their conflicting situation." (Holá, 2003, p. 7). In the context of social work, mediation is focused on improvement of social functioning of clients through their mutual participation and authorization.

The question of involvement children in family mediation is one of the most frequent ones and also probably one the most complicated ones which mediation professionals ask. Two situations may occur if children participate in family mediation. The first one is related to the position of a child as one of the participants in the conflict (e.g. in the issue of administration of his/her property, heritage from one parent when the child is in conflict with the other parent, conflicting relation with one or both parents). The child is a direct participant in the conflict and he/she will co-determine the final solution. In the second case it is a conflict of parents the subject of which are issues directly concerning the child (e.g. care for the child after his/her parents have broken up, education of the child and selection of his/her studies, contact of the child with his/her grandparents).

Family mediators are led by interests of minors. But how can they bring them to mediation when they do not know particular needs of the particular child? Can they rely only on information mediated by parents or other profession-

als? In the work of Kornel (2013) we can find discussion about the possibility of identification and protection of their subjective interests by active involvement of children. This is also the main objective of participation of children in family mediation. It is a possibility which enables us to identify the needs of a child, to apply them in parental decision-making and thus also to protect them. Children do not only receive decisions of parents; parents take their opinions, if they are able to express them, into consideration when looking for the best solution.

We will conclude the topic of identification and protection of interests of a child by Recommendation of the Council of Europe No R (98)1 regarding mediation in family affairs saying that mediation should be used in all disputes between members of the same family, formed either by blood relatives or created by contracting a marriage, and between people who live or have lived in family relations pursuant to regulations of the national law (in provisions of I (a)). Thus also between parents and children. Mediators should act particularly for the benefit of children and bring their perspectives in mediation (provisions of III (H)). Similarly, in its § 8 (1) (b), the Czech Mediation Act (Act No. 02/2012 Coll.) states that mediators shall respect the opinions of the parties of the conflict and create conditions for their mutual communication and in the event that the subject of conflict directly applies to the rights of an underage child, take into account especially the interest of the child. We are thus coming back to the crucial question how family mediators can take into consideration interests of a child when they do not know the needs of the particular child or have only intermediated information about them?

Children should not be placed in the position of "vulnerable victims of their own situation" but in the position of individuals who bring a unique and important perspective from their family environment to the decision-making process. Research shows that children are reliable witnesses of events and are able to comment on decisions which will have an impact on their lives (Kaltenborn, 2001). Their parents have the same opinion (Cashmore and Parkinson, 2008).

Bellová et al. (2013) brings interesting results from research of participation of children in family mediation after results of two groups were compared. The group A contained 14 couples of parents who involved their children in divorce mediation; the group B was composed of 19 couples of parents who were undergoing divorce mediation without involving their children. Positive benefits of mediation were seen in both groups. However, the presence of children had no impact on improving the partnership relation or on the likelihood of solution of conflicts. Only 5 couples of parents in the group A believed that mediation had helped them solve all or a part of topics, compared to 13 couples of parents from the group B. Only 4 couples in the group A, compared to 11 couples in the group B, thought that their relations with their partner had improved as a result of mediation. Involvement of children in mediation could lead to disappointment that it did not bring the expected effect. However, parents in the group A saw other benefits of involvement of their children than the mediation result itself. They

mainly appreciated the course of the mediation itself, experience, new information from children and improvement of relations which children. To a certain extent, this corresponds to research of Krinsky and Rodriguez (2006) who have found out that when children are given an appropriate opportunity to participate in looking for solutions in issues concerning them, they have the potential to increase their self-consciousness and the feeling of power, and to develop skills to deal with problems.

It seems that there are no doubts about the possibility of involvement of children in family mediation. What still remains unanswered is the question to what extent, for what purpose, when and in what form children should be involved in the process (Dennison, 2010). There is still no conformity in this issue and it is necessary to hold other multidisciplinary discussions of experts in the areas of psychology, social work, law, pedagogy and sociology.

For a more detailed picture, we are mentioning standards of family and divorce mediation elaborated by the Association of Family and Conciliation Courts and Association for Conflict Resolution. They state that a child may participate in mediation only with an agreement of both parents and of the child's attorney appointed by the court.[58] Mediators should also agree with them about the form in which children will participate in the mediation. The decision about if, when and how thus requires careful consideration. It is also necessary to consider the child's age, development, emotional status, intellectual level, ability to understand the essence of mediation, ability to formulate hi/her needs, bring proposals for solution. Naturally also the interest of the child to participate in the process. Personal participation in mediation, discussion with a psychologist or a mediator, discussion with a person selected by parents or notices through a video-cassette recording may be considered. Individual work of a mediator with a child in the form of separate sessions and mediation when the rights and needs of a child are advocated by his/her custodian are also possible. Mediators can meet children and judge their needs even before they start work with their parents. Benefits of participation of a child as well as potential risks must be considered (Kaspiew, 2008).

Active involvement of children as one of perspectives of their protection

It is a privilege of modern social systems that they "deliver" the maximum necessary care, including professional services, to children directly to their natural environment. As Macela (2012, p. 45) states, the system of care for endangered children in the Czech Republic is very inefficient and obsolete in this respect. Support of families in difficulties is considerably more efficient and more beneficial for the society than subsequent dealing with consequences of its complete failure. However, out of approximately CZK 6.5 million which are annually earmarked for the system of care for endangered children in the Czech Republic, 54% are spent on elimination of negative consequences. Only 12% are intended

58 Model Standards of Practice for Family and Divorce Mediation. Available on <http://www.mediate.com/articles/afccstds.cfm>, quoted on 5 October 2014

for prevention. The system has been set in this way for dozens of years. In the last few years the external and internal pressure has been increasing and its change is required. As a response, the Government of CR has adopted several strategic documents, while the crucial one of them is the National Strategy for Protection of Rights of Children "The Right to Childhood"[59]. Its aim is to create a new modern system which will ensure consistent protection of all rights of every child and meeting their needs, a system promoting enhancement of the quality of life of children and families, eliminating discrimination and unequal attitude to children and promoting all-round development of children in their natural family environment or in a substitute family environment, with participation of children in decision-making processes which directly concern them. The main goal of the Strategy is to create a functional system of consistent protection of all rights of children and meeting their needs. In order to achieve the goal, substantial agreement on basis principles of the system of protection of rights of children and care for endangered children is needed: 1. It is fully focused on children. 2. It respects the needs and development of children. 3. It pursues a long-term interest of children, supports their uniqueness and development. 4. It offers equal opportunities to all children regardless of their sex, abilities, race, ethnicity, disablement, circumstances or age. 5. It involves children and families, as well as their entire social environment, in dealing with their situation. 6. It makes use of strong points of children and families and identifies weak spots. 7. It operates in an integrated manner and in cooperation of all entities involved. 8. It is a permanent and interactive process. 9. It provides and reviews measures and provided services. 10. It is based on objectively discovered facts and evidence. With regard to our topic, it is fundamental that at least four of the above-mentioned principles emphasize cooperation and interactivity of the entities involved. The system is also built on four cross-cut priorities, while the first one of them is participation of children. When "The child who is capable of forming his or her own views has the right to express those views freely in all matters affecting the child, the views of the child being given due weight in accordance with the age and maturity of the child."

There is no doubt that a break-up of a family is a situation endangering all its members, particularly children. Family mediation gives it participants the possibility to realize their needs and the opportunity to identify their own resources for coping and dealing with the conflicting situation. Mutually satisfying ways of dealing with an unpleasant situation are looked for and found by active involvement. It gives room for expressing and understanding; it is exercising of the right to self-determination and selection. In the context of social work, social functioning of family members is improved thanks to their mutual participation and authorization.

59 The National Strategy for Protection of Rights of Children was approved by the Resolution of the Government No. 4 of 4 January 2012. It is further development of the National Action Plan for the transformation and unification of the system for care for endangered children for the period 2009-2011. The main goal of the National Strategy for Protection of Rights of Children should be achieved by 2018. Available on <http://www.mpsv.cz/cs/14308> , quoted on 29 January 2016.

Family mediation is focused on family, i.e. also on children. Their active involvement in the mediation process is one of significant possibilities of protection of their rights and interests. It is a challenge which has not been fully grasped by experts in the Czech Republic. As an output from the present contribution it is our recommendation for experts in the area of children development and needs and experts in the area of dealing with conflict to tackle the issue of involvement of children in family mediation. Lawful conditions, similarly to current trends in the area of helping professions, are in favour of this. Then there is nothing else left but to show interest and personal courage to undertake transition from paternalism to participation and authorization of children and their families. At the same time, we must find a suitable extent and form with regard to interests of children.

REFERENCES

- ALDERSON, P. 2008. *Young Children's Rights: Exploring Beliefs, Principles and Practice*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2008, 144 s. ISBN 1843105993
- BALOGOVÁ, B. 2010. Model posúdenia životnej situácie rodiny. In: NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. et al. *Reflexivita v posudzovaní životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. s. 157-195. ISBN 978-80-7435-038-2
- BELL, F. et al. 2013. Outcomes of Child-Inclusive Mediation. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2013, Vol. 27, Issue 1, pp. 116-142.
- BOYDEN, J. – ENNEW, J. (eds). 1996. *Children in Focus: A Manual for Experiential Learning in Participatory Research with Children*. Stockholm: Rädda Barnen, 1996. 206 s.
- CAMPBELL, T. 1992. The Rights of the Minor: As Person, As Child, As Adolescent and As Future dult. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*. 1992, roč. 6, č. 1, s. 1-23. ISSN 13609939
- CASHMORE, J. – PARKINSON, P. 2008. Children's and Parent's Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce. In: *Family Court Review*, 2008, 46(1), 91–104.
- DENNISON, G. 2010. Is mediation compatible with children's rights? In: *Journal of Social Welfare & Family Law*. 2010, Vol. 32, Issue 2, pp. 169 -182.
- Doporučením Rady Evropy No R (98)1 k mediaci v rodinných věcech
- EEKELAAR, J. 1994. The Interests of the Child and the Child's Wishes: The Role of Dynamic Self-Determinism. In: *International Journal of Law, Policy and Family*. 1994, roč. 8, č. 3, s. 42-61. ISSN 13609939
- EEKELAAR, J. 2006. *Family Law and Personal Life*. New York: Oxford University Press, 2006. 234 s. ISBN 0199535426
- HENRIKSEN, J. O. – VETLESEN, A. J. 2000. *Blízke a vzdálené: etické teorie a princípy práce s ľidmi*. Boskovice: Albert, 2000. 215 s. ISBN 978-80-8583-845-5
- HOLÁ, L. 2003. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha: Grada Publishing, 2003. 190 s. ISBN 80-247-0467-6
- HOLÁ, L. 2014. Naplňování práva dítěte být slyšeno v rodinné mediaci. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z., LEVICKÁ, J., SMUTEK, M. (eds.). *Sociální práce v kontextu lidských práv*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 614 s. ISBN 978-80-7435-533-2
- HOLÁ, L. – WESTPHALOVÁ, L. – KOVÁČOVÁ, A. – SPÁČIL, O. 2014. *Rodinná mediace*

- v České republice. Praha: Leges, 2014. 256 s. ISBN 978-80-7502-015-4
- HRUŠÁKOVÁ, M. 1993. *Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 160 s. ISBN 8021006943
- HUDECOVÁ, A. – BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. et al. 2009. *Sociální práce s rodinou*. Banská Bystrica: PF UMB a OZ Pedagóg, 2009. 249 s. ISBN 978-80-8083-845-4
- CHUTNÁ, M. 1995. Geneze práv dítěte v mezinárodním měřítku. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1995, roč. 3, č. 4, s. 147-160, ISSN 12109126
- CHYTIL, O. 2011. *Proměny sociálních služeb a sociální práce*. ACCENDO, 2011. Dostupné z <http://accendo.cz/wp-content/uploads/chytil.pdf>, cit. 14. 2. 2016.
- JANÁK, D. 2011. *Kapitoly z dějin sociální práce*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2011. 125 s. Dostupné z <http://docplayer.cz/1235071-Kapitoly-z-dejin-socialni-prace.html>, cit. 2. 3. 2016.
- KALTENBORN, K. 2001. Individualization, Family Transitions and Children's Agency. In: *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 2001, 8, 463-498.
- KASPIEW, R. R. 2008. Family Violence in Children's Cases Under the Family Law Act 1975 (Cth): Past Practice and Future Challenges. In: *Journal of Family Studies*, 2008, 14(2-3), pp. 279-290.
- KEY, E. 1909. *The Century of the Child*. New York and London: Putnam, 1909. 339 s.
- KORNEL, M. 2010. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In: LAVICKÝ, Petr; SPÁČIL, Jiří (eds.). *Macurův jubilejní památník*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 231-237. ISBN 788073575427
- KORNEL, M. 2013. *Nejlepší zájem dítěte*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 168 s.
- KOVAŘÍK, J. et al. 2001. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. 121 s. ISBN 8070405317
- KRAUS, J. et al. 2006. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006. 879 s. ISBN 8020014152
- KREBS, V. et al. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4
- KRINSKY, M. – RODRIGUEZ, J. 2006. Giving a voice to the voiceless - Enhancing youth participation in court proceedings. In: *Nevada Law Journal*, 2006, Vol. 6, pp. 1302-1314.
- LENDEROVA, M. – RÝDL, K. 2006. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Litomyšl: Paseka, 2006. 376 s. ISBN 80-7185-647-9
- LEVICKÁ, J. et al. *Sociální práce s rodinou*. Trnava: Mosty, n.f a FZSP TU, 2004. 102 s. ISBN 80-88774-20-9
- MACELA, M. 2012. Reforma systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti. In: *Sociální práce/Sociální práce*, 2012, č. 3, s. 45 – 48. ISSN 12136204
- McNEISH, D. et al. *What works for children?* Buckingham: Open University Press, 2002. 196 s.
- MNOOKIN, R. H. 1975. Child-custody Adjudication: Judicial Function in the Face of Indeterminacy. In: *Law & Contemporary Problems*, 1975, roč. 39, č. 3, s. 226-293. ISSN 00239186
- Národní strategie ochrany práv dětí. Právo na dětství. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/14308>, cit. 29. 1. 2016.
- NAVRÁTIL, P. et al. 2003. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
- NOSÁL, I. – ČECHOVSKÁ, I. (eds.). 2014. *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami: studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska*. Brno: Česko-britská, 2014. 136 s. ISBN 978-80-9055-981-3

- SHIER, H. 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. In: *Children & Society*, 2001, Volume 15, Issue 2, pages 107–117. ISSN 09510605
- SCHIRATZKI, J. 2005. Litigation in the Shadow of Mediation: Supporting Children in Sweden. In: MACLEAN, M. (ed.). *Family Law and Family Values*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2005, s. 123-136. ISBN 1841135488
- SCHWENZER, I. – DIMSEY, M. 2006. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2006. 257 s. ISBN 9050955908
- Úmluva o právech dítěte - Sdělení MZV č. 104/1991 Sb.
- VAN BUEREN, G. 2007. *Child rights in Europe: convergence and divergence in judicial protection*. Strasbourg: Council of Europe publishing, 2007. 201 s. ISBN 9789287162694
- Zákon č. 202/2012 Sb. o mediaci a o změně některých zákonů

Contact to author:

doc. PhDr. Lenka HOLÁ, Ph.D.

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

tř. 17. listopadu 8

771 11 Olomouc

e-mail: lenka.hola@upol.cz

RISKS OF THE VIRTUAL WORLD

Anna Hudecová

Abstract: The contribution is focused on the issue of cyberbullying as one form of risk behaviour of children and youth. It characterizes individual forms of cyberbullying as well as disseminating hateful expressions on the Internet.

Key words: Cyberbullying. Virtual world. Cyberbullying and its forms. Disseminating hateful expressions on the Internet. Racism.

Introduction

The current possibilities of the information society and existence of a virtual space brings openness and an almost unlimited possibility to express our opinions and ideas on the one hand, and anonymity, which for many people represents a guarantee of safety but also of impunity, on the other. Virtual world is a space which does not correspond to reality and it is a fantasy world. The risk is that the current generation, influenced by a massive invasion of virtual technologies, cannot distinguish the virtual world from the real world, which has its consequences. In this regard, ideas of the German neurologist and psychiatrist M. Spitzer are interesting; in his "Digital Dementia" (2013) he vehemently condemns uncontrolled and excessive use of digital technologies. He says that it leads to disturbed concentration, poorer ability to remember and weaker cognitive abilities since we are not forced to remember things. Everything can be saved somewhere and googled; we do not need to contemplate and think about anything. By transferring intellectual work onto digital media, we are becoming digital idiots (Čobejová, Krivošík, 2014).

It is a controversial topic and there are several opinions about it. On the one hand there are opinions rejecting digital media and on the other there is a group which advocates them enthusiastically. However, nothing is black or white and the same is true in this case as well.

The existence of digital technologies and mainly of Internet enables creation of a virtual social environment which serves for discussing, exchanging information, disseminating and enriching our view, but it is also the place where people may insult and humiliate each other and where different forms of attacks may be present, including cyberbullying.

Virtual environment, called also cyberspace, is a product of active connection of information and communication technologies and humans. It is a phenomenon with no geographic or cultural boundaries, what is an unimaginable advantage. W. Gibson perceives cyberspace as a consensual data hallucination, visualised in the form of an imaginary space created by data processed by computers and accessible only through the mind of the users, not by physical contact (Robins, 2003). D. Hakken (1999), an anthropologist, characterizes cyberspace as a social arena in which all social actors enter who use it for mutual social interaction.

Risks of the virtual world

Globalization along with development of new technologies enables unlimited communication, what we find to be positive. The risk is that behaviour of people in cyberspace differs from behaviour in the real world. In cyberspace perception not only of others, but also of oneself changes (Hulanová, 2012, p. 28). The reason for such change is mainly the fact that there are certain rules in face-to-face communication which are influenced and controlled by social standards. They ensure mutual politeness of the communicating parties. Cyberspace changes the usual communication. Social standards are losing their validity, what is mainly caused by anonymity of the cyberspace. According to L. Hulanová (2012), there is an effect of disinhibition. The communicating people have no inhibitions; shyness, timidness and embarrassment are getting lost and prohibitions and laws are often violated. Communication is characterized by significant looseness which often leads to extremes. On-line communication is more open, but often to the detriment of politeness. Anonymity of the communicating people makes them feel safe, they are not afraid of condemnation or identification. In this sense, disinhibition may be positive - favourable, or negative - harmful. As we have indicated, according to Suler (2008) the influencing factors include:

- anonymity - nobody knows who I am;
- invisibility - nobody can see the expression on my face, how I look like;
- asynchronization of communication - I can think over my response, I do not need to respond
- immediately;
- fantasy - the whole course of events is going on in my fantasy;
- neutralisation of the social status - my position in real life is not important.

Cyberspace and its use will lead to gradual transformation of a man, his lifestyle and his inner life. It is influenced by the fact that virtual world is a fantasy place separated from the real world, while the boundaries between the real and the virtual world are vague and diffuse. This fact is dangerous for children, youth and adults, but children and youth are the most vulnerable category in this situation because they often cannot distinguish the real from the virtual.

On the one hand, digital media thus represent a possibility through which children and youth acquire a lot of new information, they are an important source of educational possibilities, but on the other hand they represent a risk which may cause deterioration of their cognitive abilities. They represent a higher risk of causing addiction to the Internet and to other digital technologies and also a possibility of simpler contact with aggressors. Compared to all previous generations, the current young generation has the easiest access to information. Everything can be googled, information is obtained quickly and without a major intellectual activity. This gives them security, and sometimes also excessive self-confidence; on the other hand they do not have ambitions and do not try to look for connections or to critically evaluate a situation. Based on the above-men-

tioned facts we can state that virtual environment is an attractive but also unexplored territory full of risks which have been lately discussed not only in expert groups but also in media and among the lay public. The time which children and youth spend in the virtual space represents fun, but also considerable risks for them. One of them is cyberbullying. It is not a new phenomenon; only its nature has changed. It is an expression of aggression in virtual environment a typical feature of which is misuse of modern communication technologies to do harm and to mentally torture others. It represents behaviour in which moral rules of communication are ignored, ruthlessness and arrogance dominate. This is the reason why attention should be paid to this phenomenon. It is important to guide children and youth so that they can safely use the cyberspace and modern technologies and also assume responsibility for their actions in the virtual environment.

Positive and negative characteristics of the virtual world

Based on the above-stated, we may say that virtual environment is characterized by both positive and negative features. The positive ones include:

creating a pleasant and safe environment – adults are obliged to

create a safe environment. It is important to maintain the attention of children and to ensure a high-quality content of information;

connecting people of different cultures – people of different cultures

may communicate and get to know each other thanks to the virtual world. Conflicts

between individual nations are a result of the fact that they do not understand and do not know one another;

acquiring knowledge and experience – there are various on-line methods of acquiring knowledge and experience;

even people with specific needs have access to education and educational materials quick, flexible means of communication.

Negative features of the virtual world include:

- **imaginary worlds connect people of different cultures**, what may be a source of transfer of specific peculiarities, behaviour but also of prejudice.
- **it is a room for posting racist, extremist, deviant opinions and for disseminating them;**
- **creating a dangerous environment for others through a change of identity;**
- **loss of personal contact and of personal aspects of non-verbal communication.**

Virtual communication is not a full-valued replacement of face-to-face communication. It is not replacement for a full-valued personal meeting;

- **addiction to virtual games, social networks;** - "luring" to play virtual games;
- **disseminating photographs, blogs, web pages with defamatory content,** with untrue information which may damage the reputation of an individual;
- **social isolation;**
- **digital dementia syndrome**
- **disinhibition** – the most striking sign of internet communication is a disinhibition effect. Electronic communication is changing the common forms of communication. The most striking sign is losing inhibitions in communication, overcoming timidity and shyness; its extreme forms may include bypassing prohibitions, a kind of laxity. People are more open in the Internet environment, they reveal even confidential and intimate information about themselves more quickly.
- **cyberbullying and its various forms such as flaming, harassment, denigration, exclusion, impersonation, outing, trickery, cyberstalking, cyberthreats, sexting, happy slapping, hating, cybergrooming.**

We will speak about these forms in the text below.

Forms of cyberbullying

Cyberbullying has various forms which have been shaped lately mainly thanks to foreign and national research in this area. Hudecová, Kurčíková (2014) state that the most frequent forms include:

- **Flaming**

It is characterized by the use of harsh and vulgar language, insults and sometimes even threats. The aim is to provoke someone to respond.

- **Harassment**

Harassment is repeated sending of hateful, cheeky and offensive messages in on-line environment. Messages are delivered to the victim by SMS, e-mail, chat, social networks, Facebook or telephone communication.

- **Denigration**

It is a form of indirect attack. The victim is defamed by the aggressor; invented and cruel information which is offensive and mocking is disclosed about the victim. It is most frequently performed via personal blogs, web, in discussion fora and on social networks.

- **Exclusion**

Intentional exclusion of a person from an on-line group or a friend list. This form of cyberbullying is based on ostracising of the victim, which evokes feelings of isolation, uselessness, inability, including psychological trauma. It may take place in on-line games, blogs or in other password-protected environments.

- **Impersonation**

Creating a false profile in order to defame the victim and disturb his/her relations and friendships. It is a misuse of the name, passwords or other identification data of the victim. In relation to the phenomenon we may speak about the "identity theft" (Hinduja, Patchin, 2009).

- **Outing**

Expressions of **outing** are focused on **photographing and filming the victim in intimate and unpleasant situations (changing clothes, personal hygiene, toilet) and subsequent disclosure of the materials, usually on the Internet.**

- **Cyberstalking**

Watching, spying or following the victim. Messages have a threatening and blackmailing nature, are harming or extremely offensive.

- **Sexting**

As a part of outing, there is another form of unwanted behaviour which considerably harms the personality of victims. It includes sending one's own naked photographs, sexually motivated messages or video records and their subsequent misuse. Such behaviour is starting to be quite frequent among young people who use sexting to start relations or to "savour" their relations.

- **Happy slapping**

It is an unexpected attack which is filmed by friends of the attacker, while filming the fight may intensify aggression and stimulate further aggressive expressions. Unknown people are often attacked. There are always at least two attackers. Cooperation of attackers harms the victim even more (Hollá, 2010). The recording is then usually disseminated on the Internet or the attackers send it to mobile phones of their friends and friends of the victims. The victim is thus traumatized several times.

- **Cybergrooming**

Intentional creation of an intimate relation of an adult with a child with the aim to prepare a suitable basis or situation for the aggressor to sexually abuse the victim. According to K. Kopecký (2008), this manipulation process has certain stages.

- **Creating trust and at the same time an effort to isolate the victim** – the groomer usually uses on-line communication to put themselves in a position of a person who understands the victim, whom the victim may tell about his/her problems without fear. They often speak about very sensitive topics.
- **Bribing the victim, building a friendly relationship** - the attacker intentionally strengthens the established relation by giving gifts to the victim without an obvious reason.
- **Creating emotional addiction of the victim to the attacker** - at this stage the attacker usually knows the most intimate secrets of the victim; he/she has obtained confidential information which gives him control

over the victim. In this situation the victim does not speak about his/her problems with his/her parents or closest friends. The groomer becomes a confidential person.

- **Personal meeting** - it occurs if a personal meeting did not take place at a previous stage already.
- **Sexual harassment, misuse of a child** - it is the last stage in the process of manipulation with a child (Kopecký, 2008 in Hulanová, 2012, p. 53).

Misuse of social networks as fora for disseminating hatred and extremism

Misuse of social networks as fora for radicalisation and disseminating hatred and extremism is a serious threat of the modern era. Expressions of dissemination of hateful expressions and comments on the Internet is called **hating**. It is characterized by inappropriate criticism, cynical comments and derogation of others. There is an obvious effort to offend the hated entity as much as possible. Hating brings a feeling of delight to the hater. It is very often directed against various minorities and opinions of others. Dissemination of hateful expressions is influenced by absence of tolerance against others. The roots of such behaviour lie in racism the basis of which is hatred of a person towards a person. It is an expression of intolerance, lack of love, understanding and sympathy. However, it may often be a consequence of simplified ideas of people or a result of primitive ideology and half-truths.

Globalization of the world supported by current possibilities of the information society and existence of a virtual space brings openness and an almost unlimited possibility to express our opinions and ideas on the one hand, and anonymity, which for many people represents a guarantee of safety and also of impunity, on the other. The current virtual world is thus also characterized by a negative connotation - the possibility to quickly disseminate hateful racist expressions. It is also a room for those whose ideas are a source of defamation and hatred. Dissemination of hatred and extremism on the Internet is undoubtedly connected also with the fact that compared to previous generations, the current young generation has a much easier access to information, but also to its dissemination, often without careful analysis and assessment. Quick availability of information gives them security, but on the other hand such situation does not force them to try to find connections or to critically review the acquired information. In general, people lack the ability to compare, analyse or process information, to distinguish between true, false or imprecise and naturally also harmful information. We find it thus important to emphasize the fact that information should not be received mechanically and non-critically, without its appropriate assessment. This, however, means that young people should be taught to think critically and they should be provided with positive examples from among their idols.

In this respect, we can also point out to behaviour of an Internet personality. In cyberspace perception not only of others, but also of oneself changes (Hulanová, L. 2012, p. 28). It is not unusual for users to have a few virtual identi-

ties and they use them according to the current situation. Creation of new identities is often a projection of one's own ideals, needs or desires, often in the case of persons suffering from feelings of inferiority, with persons who are accepted and integrated in the society with difficulties. Their virtual identity helps them express their feelings and moods which may also be negative. In their statuses or comments on social networks, in discussions or blogs, they express their anger, dissatisfaction or even aggression. They do not control their emotions, regardless of standards of the society, also thanks to the anonymity which guarantees them that their behaviour will not be sanctioned.

Specification of hateful racist expressions on the Internet

Internet is characterized by openness, availability of information and an almost unlimited possibility to express one's opinions and ideas which are not only positive, but are often a source of hatred. Váleš (2007) speaks about risks of the Internet which are related to disseminating hatred and intolerance. They include:

Anonymity - authors of hateful expressions may be practically completely anonymous; at the same time also operators of hateful portals may also be practically anonymous, if the portals are registered in countries which consider the freedom of expression as an undeniable right.

Black-and-whiteness in terms of the freedom of arguments - Internet is a place where it is not necessary to present arguments and to objectivise statements. Therefore, it might contain distorted pictures or invented facts pretending to be a scientifically confirmed truth based on which they establish their black-and-white view of the world in which a visible group of people may be blamed for any problem and hatred against it may be provoked.

Illegibility in terms of infiltration of risk users - inability to recognize racist content at the first sight. Hateful expressions are hidden behind a veil of political incorrectness and revolt which may simply address inexperienced users.

Impossibility to identify all sources or the ability to identify only individual attacks of hatred - this is given by the complexity of Internet networks. This enables those who disseminate racism to do practically anything. It is an aspect which is common for all forms of Internet criminality.

Possible ways how to prevent dissemination of racism in cyberspace in the context of social work

The threat to democracy and dissemination of racist expressions cannot be overlooked. It is important to realize consequences of the above-mentioned expressions in the social context. At the moment it is undeniable that a whole range of areas related directly to social work contributes largely to creating stereotypes, prejudice or cultural hatred (e.g. unemployment, environment, establishment of extremist groups and inclusion of youth in such groups, etc.). Employment discrimination based on race or nationality has become reality. All these areas interfere in the competence of social work.

According to Ondrejkovič and Poláková (2001, p. 207), "revealing roots of xenophobia, racism and prejudice may help not only understand such complicated phenomena of the present times, but their analysis creates a starting point for us to try to efficiently intervene in these phenomena not only by repression but also in a more efficient, although more complicated form." (in Patyi, 2011, p. 332). This opens a new dimension of development of modern social work the role of which should be to point out to the existence of social prejudice and stereotypes in the society (Patyi, 2011). Also to identify any forms of suppression and discrimination which occur in the lives of clients, including those who are subjects of racist attacks.

Dissemination of racism in cyberspace represents a specific problem which also requires specific solutions. The basic objective of preventing racism is to support individuals but also the entire society to form attitudes of tolerance, multiculturalism and openness towards differences. It means to achieve better awareness of a particular issue, to be able to identify and point out to existence of social prejudice and stereotypes in the society, to emphasize the dangers and risks of the Internet and to warn about potential dissemination of racist expressions. The aim is also to support development of critical thinking and to guide young people so that they are able to look for arguments, assess and objectivise the acquired information and create their own opinions based on objective information. An important task is to support personal responsibility for one's behaviour and actions. Today it is clear that for young people the on-line environment is natural environment which cannot be prohibited or restricted. Preference of the Internet when looking for information is natural; it is reality which we must count with. It is therefore important to look for possibilities how to provide or serve such information through the Internet which will be interesting for children and youth with its content and which will force them to think about its truthfulness and consequences. The aim is to provide information which will shape them positively. One of the biggest challenges of the current era is to learn to find our way in the information overload which is typical for the 21st century.

REFERENCES

- ČOBEJOVÁ, E. - KRIVOŠÍK, J. 2014. *Rastú nám digitálni dementi? In: Týždeň, 2014, č. 27.*
- HALACHOVÁ, M, ŽIAKOVÁ, E. *Kyberšikanovanie adolescentov – novodobý sociálny problém a možnosti jeho intervencie. In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou: Sociálna práca – cesta k zmyslu života. Košice: 2013. ISBN 978-80-8152-012-9.*
- HOLLÁ, K. 2010. *Elektronické šikanovanie ako nová forma agresie. Bratislava: Iris, 2010. ISBN 978-8089256-58-7.*
- HUDECOVÁ, A. 2014. *Kyberpriestor a ohrozenie človeka v súčasnosti. In: Mlode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia-Badania-Praktyka. 2014.Toruń: Akapit, 2014. ISBN 978-83-63955-18-2*
- HUDECOVÁ, A. KURČÍKOVÁ, K. 2014. *Kyberšikanovanie ako rizikové správanie. Banská Bystrica: Belianum: 2014. ISBN 978-80-557-0745-7.*
- HULANOVÁ, L. 2012. *Internetová kriminalita páchaná na deťoch. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-545-9.*

JIROVSKÝ, V. 2010. *Kybernetická kriminalita*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1561-2.

ROBINS, K. 2003. *Kyberprostor a svět, v kterém žijeme*. In: *Revue pro médiá č. 5: Médiá a digitalizace*. Brno. Fakulta sociálních studií, MU Brno, 2003.

SULER, J. (2008). Computer and cyberspace addiction. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 359-362.

VAŇKÁTOVÁ, E. *Kyberšikanovanie ako jedno z rizík elektronickej komunikácie*. In *Sociálna prevencia*. 2010. ISSN 1336-9679.

VELŠIC, M. *Sociálne siete na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2012. ISBN 978-80-89345-36-6.

Contact to author:

Prof. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.

UMB Banská Bystrica, Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Ružová 13

Banská Bystrica

email: anna.hudecova@umb.sk

PARTICIPATIVE CREATION OF CHILDREN AND YOUTH POLICY AT A LOCAL LEVEL

Aneta CHLEBNIČANOVÁ – Peter LENČO – Rastislav OČENÁŠ

Abstract: The aim of the contribution is to introduce approaches of participative creation of children and youth policy at a local level. A theoretical framework is provided by the Dutch methodology of mapping *newly emerging needs of children* and the North-American methodology of *collective impact*. A political framework is delimited by documents of the national and international, particularly European children and youth policy. The topic is detailed through experience acquired based on a project named *Children & youth friendly communities*, using experience from Slovakia and Switzerland.

Key words: newly emerging needs of children. collective impact. children & youth friendly communities. participative creation of policies. children. youth.

Introduction

From the point of view of age, children and young people are usually reliant on what place in the society adults will create for them. Inclusion of children and young people in the life of the society as its active and equal members and their participation in decisions related to them are an expression of a respecting approach to them. It is a challenging journey which requires a lot of patience from adults because children and young people do not have as much life experience, knowledge and skills as adults, but it is worth starting because it guides them to be and to become responsible and active citizens. Moreover, if it helps them find their place and establish themselves in the local community, they will feel a part of it and they will feel responsible for its development and its future, which is often demonstrated by the fact that they will not leave it, or e.g. after a period of study spent outside their homes they are happy to come back. Promoting participation of children and young people in the life of the local community, transformed in creation and performance of policies focused on them, is also a significant learning and often transforming experience even for adults. Firstly, it requires them to change their mindset and attitude that children and young people have the right to shape the community in which they grow up according to their own needs and the community should try to create conditions so that they can fully develop their potential. At the same time, adults must learn to listen to children and young people, speak with them, look for solutions together, explain connections in a manner and language appropriate to them, make agreements and keep them.

Participative creation of children and youth policies and participation of children and young people in the life of the society forms the core of the youth policy. The supreme legal document of the Slovak Republic in this area is the *Act No. 282/2008 Coll. on Promoting Work with the Youth* which understands youth as people aged 0-30, uses the term "participation of the youth" and defines

it as "active involvement of the youth in the process of planning, decision-making and performing events and projects in the area of social and economic life" (§ 1 (k)). It also obliges higher territorial units (§ 5) and municipalities (§ 6) to promote participation of the youth. The currently valid strategic document related to the youth in Slovakia, *Strategy of the Slovak Republic for youth for the years 2014-2020*, perceives participation as one of the main principles of youth policy, while it emphasizes involvement of all affected parties in the process of policy creation and performance (politicians/decision-makers, experts and the youth itself) and the need to consult individual steps and decisions with young people (part 4.1). It details particular possibilities of increasing participation of children and young people in the part 5.4.

Similarly, the current conceptual document of the European Union in the area of youth, *EU Strategy for Youth – Investing and Empowering*, emphasizes the need for participative creation of policies focused on children and youth. Particularly in its Article 5.2, it is asking the Member States "to organise a permanent and regular dialogue with young people as part of their national youth policies." The most comprehensive document supporting the participation of children and youth in policy creation is the *Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life* issued by the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe. Its contribution lies in the fact that in addition to a declarative level emphasizing the importance and the need for participation of children and young people, it enumerates individual sector policies (Part I) which children and young people should be involved in. They include not only traditionally most frequently used policies in the area of free time, cultural-social and sports life, but also policies related to employment, health, housing, access to rights, etc. At the same time, it lists "youth participation tools" (Part II), e.g. provision of information, consultancy, training, promotion of activities, projects and youth organizations, etc. In order to promote a long-term, systematic and continuous involvement of young people in policy creation at a local and regional level, it recommends to introduce institutional and structural elements (Part III), such as youth parliaments, councils, committees and fora. Global recognition of the need for participation of children and youth was achieved by the United Nations Organization in the *Convention on the Rights of the Child* (Article12).

As results from the above-stated documents, there are political preconditions and the will for full participation of children and young people; nonetheless, it is challenging to transform the declarations and recommendations into practice. Therefore, we have chosen the idea and then the project of creating and building communities which are friendly to children & youth and thus give them the room to be their active and equal members.

New needs of children

Authors of the term *newly emerging needs of children* are Dutch experts Nico van Oudenhoven and Rekha Wazir. They define newly emerging needs of children as "a loosely connected group of challenges, opportunities, events,

problems and threats that are relevant to the overall development of children but that, have not been encountered by these children nor by those before them in their societies, or if they were present then there is a dramatic increase in their incidence." (Van Oudenhoven – Wazir, 2006 In Piovarčiová et al., 2010, p. 12). At the same time, the needs are not sufficiently reflected by parents, teachers, educators, politicians and other, the so-called "important adults" or by the society in general, since no systematic mechanism has been created which would determine how to recognize them, identify them and respond to them.

The impetus for examining the current needs of children which appeared to be new were reports in media about children and young people, such as an increase in child obesity, increase in aggressive behaviour or even murders made by children, new diseases caused by a change in the lifestyle, etc. An analysis of contents of such media reports in different countries showed that the phenomena were not so exceptional and that it was necessary to pay more attention to them. An important factor, from the point of view of children and youth policy, was the fact that very often professionals working with children and young people did not know how to respond to them appropriately. They were important signals pointing out to the fact that in the changing globalized world, children and young people face new challenges and encounter new situations and these need to be monitored and assessed, and adequate strategies need to be found for responding to them and for providing them with the best support for their development.

With regard to the above stated facts, Van Oudenhoven and Wazir (ibid) decided to examine the issue and to carry out an extensive research. It consisted of an analysis and meta-analysis of literary sources (news in the media, scientific and expert articles, studies of international organizations, etc.), data acquired in interviews with adults, mainly parents of children and workers in the so-called helping professions, and with children and young people in different countries. By gradual acquisition of original data it was possible to create initial hypotheses and bases of the concept of newly emerging needs of children and to test them in practice. The outcome was definition of main trends (topics) which turned out to be the most important, and they elaborated them in more detail. The topics included:

- Changing Concept of Childhood
- Implementing the Convention on the Rights of the Child
- The Uneven Rise of "Girl Power"
- Bypassing Traditional Intermediaries of Education
- Fusion of Reality, Virtuality and the Impossible
- Accessing New Terrains (e.g. travelling, Internet)
- Effects of Global Lifestyle

In accordance with the authors of the concept of newly emerging needs of children, it is important to state that they do not cover only negative phenomena in lives of children and young people but also positive phenomena which, however, less attention is paid to - e.g. the changing concept of childhood brings the effort of the society to involve children and young people more in decisions about things which directly concern them; by using the Internet, children and young people have information useful for their intellectual and personal development easily available, etc.

When applying the concept of newly emerging needs of children as a basic framework and starting point for mapping the needs of children and young people in a community, the following steps are taken: first, phenomena are identified which occur in relation to children and young people (from media reports, individual or group discussions with children, young people and the so-called important adults). Causes of such phenomena are derived from them because a phenomenon alone is only an expression of something deeper, usually a basic need which has not been satisfied. After the needs have been identified, efficient strategies must be found which will specify how to intervene in the lives of children and young people in order to satisfy their needs and thus to eliminate or minimize negative phenomena. For illustration, we are including the outcomes of mapping new needs of children in Slovakia in 2009 (Piovarčiová et al., 2010 and Piovarčiová – Halašová, 2014, p. 11):

1. "little or no involvement of parents;
2. increase in aggression;
3. opportunities and threats of information-communication
4. technologies (ICT) and impact of media;
5. obsolete, inappropriate forms of teaching and learning;
6. opportunities and threats of spending children 's free time;
7. pressure on performance and success of children;
8. consequences of the current lifestyle for children 's health."

The above-stated topics were the most frequent ones among all respondents and they were a result of a repeated examination of needs of children in 2014 (more information in Lenčo 2015). They are an important framework which gives us support in thinking about satisfying the needs of children and young people in communities in which we live but they only represent a framework - needs of children and young people in every community are unique in its way, and so are the strategies and measures leading to their satisfaction which are based on preferences of the children and young people as well as on possibilities of the community and on abilities of all parties involved. The following part of our contribution which introduces a concept of collective impact speaks about how to strategically grasp the identified needs and how to set interventions in the community leading to their satisfaction.

Collective impact

The most frequently used strategy for dealing with social problems is a competition among individual organizations who try to present their solution as the best one to a potential donor who will choose and support several projects. Kania and Kramer (2011) call such approach an "*isolated impact*". Although they admit that one-solution approach is sufficient to solve certain *technical problems* (e.g. ensuring wheelchair access to buildings in the community), other issues represent *adaptive problems* (e.g. increase in obesity of the community population) which require a comprehensive approach of several parties involved with a broader range of solutions, not only an isolated intervention of representatives of an organization implementing one specific project. Such approach is called *collective impact* and they define it as a "long-term obligation of a group of important actors from different areas to a common programme for dealing with specific social problems (Kania – Kramer 2011, p. 39). However, such approach is not only a kind of method which may be used to enhance the effect of intervention in a community, it is an overall systemic change of the approach to dealing with problems in a community which requires a change of the mindset and of cooperation management.

The North-American model of *collective impact*, which has spread around the world in the meantime, is built on five pillars - conditions of successful cooperation which also include performance of measures which have a real impact in the community:

- *Common agenda* - All participants share a vision for change that includes a common understanding of the problem and a joint approach to solving the problem through agreed-upon actions.
- *Shared measurement system* - All participating organizations agree on the ways success will be measured and reported, with a short list of common indicators identified and used for learning and improvement.
- *Mutually reinforcing activities* - A diverse set of stakeholders, typically across sectors, coordinate a set of differentiated activities through a mutually reinforcing plan of action.
- *Continuous communication* - All players engage in frequent and structured open communication to build trust, assure mutual objectives, and create common motivation.
- *Backbone support* - An independent, funded staff dedicated to the initiative provides ongoing support by guiding the initiative's vision and strategy, supporting aligned activities, establishing shared measurement practices, building public will, advancing policy, and mobilizing resources." (Kania – Hanleybrown – Splansky Juster 2014, p. 2)

Since its introduction in 2011, the collective impact model has been undergoing gradual development. For a collective impact to be successful, it is necessary to change the mindset in the approach to dealing with social problems

and in setting of the entire intervention process. Kania – Hanleybrown – Splansky Juster (ibid) specify the following three basic conditions for a shift in the mindset which enables performance of the collective impact approach:

Who is involved in dealing with the problem: The goal is to get all the right eyes on the problem. Complex problems cannot be solved by any single organization/institution of sector alone. All organizations/institutions and sectors affected by the particular problem in any way should be involved in dealing with the problem (the so-called cross-sector cooperation). E.g. in order to tackle juvenile criminality in New York, judges started to use alternative forms of punishment of young people more; organizations offered youth programmes which helped young people reintegrate themselves in the community after they have served their sentence and improve their education and skills in order to be able to live an independent life; companies were prepared and targeted those young people offering them employment, etc. An important aspect is also to have people around who have their own experience with the problem which is being addressed and who can offer their own experience with different types of interventions and support activities with the newly proposed ones or point out to those which are missing.

How the system of cooperation is set: When applying collective impact, the relational level is equally important as rational arguments why a particular solution is needed and effective and why it is necessary to perform it. The importance of the relational level of collective impact is justified by the fact that the process of cooperation, intervention and change which we are striving to achieve is built on people, so it is a social process. Trust among people, personal recommendation, interaction and involvement which support cooperation and subsequent application of steps which have been defined based on a rational reflection play an important role here. In collective impact, structure is equally important as the strategy itself - in the most frequent models of cooperation individual key players come together, agree on an action plan and then "everybody is doing their job". In collective impact, regular meeting, "collective viewing, learning and activity" is important - i.e. a constant process of defining, redefining and a subsequent (common) action as a process and outcome of a "learning organization" also with regard to the fact that solutions are not always known and they are a result of common thinking about the problem and of an effort to solve it which need not fully work in practice and it is necessary to rethink it, or other variables appear which were not counted with before or which are a result of previous activities and measures. At the same time, it is important to share common success, not only take credit as an organization which has performed its part of work (which organizations are often forced to do by donors in order to prove their isolated contribution and thus to document either the need for support or its efficient use).

How progress happens: Collective impact is performed through adaptive work, not only through technical solutions. It means that it is a process of constant learning for which room should be reserved throughout the entire length of the partnership of organizations and their participation in dealing with jointly defined problems.

It involves not only a constant search for better and more efficient interventions based on identified and emerged variables, but also a constant search for resources (human, time, financial, organizational, etc.) which may help reach the common goal in an agreed manner. Another important mindset shift in application of collective impact is abandoning the idea that there is one magic fruit with lots of vitamins and realizing that a basket full of fruit of which individual kinds have different vitamins is important for a balanced intake of vitamins. In this respect, organizations and institutions must learn to perceive their activities in a total broader range of a mosaic in which they contribute to the bigger picture with their activities. At the same time, politicians and grant providers must understand that it is important to abandon the approach of investing in individual (isolated) solutions and to "invest in processes and relations which enable several organizations to work together" (ibid, p. 5).

Particular examples of application of collective impact in dealing with various social problems may be found on the Collective Impact Forum web page – www.collectiveimpactforum.org.

Conclusion

The *Children & Youth Friendly Communities* project makes it possible for political declarations about participation of children and young people in the life of the community in which they grow up and about participation in decisions which affect them to become reality. At the same time, it is a way which enables children and young people to be not only heard, but really listened to and to participate as partners in articulating their needs as well as in proposing necessary measures, their performing and assessing. Experience with performance of the project with model communities, various local governments, active organizations as well as a study stay in Switzerland have taught us that great ideas need time, experience and support.

If a community should be really children and youth- friendly, it must apply various principles which include (Chlebničánová – Lenčo, 2015):

- *Comprehensiveness* which is demonstrated in grasping the topic which the community wants to deal with, in inviting various community members which participate in dealing with the problem, and defining time milestones of cooperation and progress.
- *Regular mapping of needs* based on which efficient intervention strategies may be looked for and constantly reviewed, since the time, changing world and society, conditions, upcoming generations, performed activities, etc. bring new challenges and the need to look for new forms of responding to them for the community, children, young people and adults living in it.
- *Real participation* is a demonstration of a respecting partner approach to children and young people in which they may grow up to become active and responsible adults. It is important to apply it in a family, school, community, not only in isolation as a part of individual projects.

It is supported by different structures such as student councils at schools, student parliament, community youth boards, youth parliaments, etc.

- *Systematic approach and consistent implementation* help come from words to actions, what is most frequently materialized in a community action plan. However, it is not definitive; it is rather a compass and a list of gradual steps which are subject to continuous evaluation and they may change if the situation requires it. Having created an action plan, a lot of communities slow down or satisfy themselves with the created plan; but the plan is only an assumption of a real change which needs to be implemented.
- *Networking and cooperation* are an important condition of success. The community or the local government should act as a coordinator or appoint a coordinator in the community who, however, is not expected to solve all problems but to be an active mover of all parties involved and processes leading to creation, performance an assessment of the action plan.
- *Resource sharing* is a way how a community may fully use its potential, particularly when individual actors alone do not have sufficient human, time, financial, mental (know-how) and other resources. This includes also a transparent subsidy policy which promotes cooperation and minimizes competing for limited (financial) resources in the community.
- *Setting the processes* and their permanent reviewing is a necessary condition for an efficient operation in constantly changing conditions. There are no two equal communities in which children and young people would have the same needs which are satisfied in the same ways, using the same resources and procedures. This is the reason why each community must set its own processes which will help it succeed. Their bases may have similar features, but they will always be unique for every community.

Creating *Children & Youth Friendly Communities* is built on a participative approach which forms its important base. However, it is an overall comprehensive approach to creation, performance and assessment of a community (local-government) children and youth policy. However, the approach should always bear in mind the children and young people and we should build the policy so that they feel accepted and safe in it. Because for children and young people, a children and youth friendly community is mainly a place where "it doesn't matter how they look but how they feel in there. They should feel understood, they should feel that they are really important for adults (George, 20, participant in a focus group). We would like to complement the quotation: "It doesn't matter how children and young people look but rather how they feel in the community together with adults. Children and young people feel that they are really important for adults and adults feel that children and young people are equally important community members." (Chlebničánová – Lenčo, 2015, p. 21).

More information and materials to support participative children and youth policy creation may be found on the project web page www.codetipotrebuj.sk.

REFERENCES

Collective Impact Forum: www.collectiveimpactforum.org.

Čo deti potrebujú: www.codetipotrebuju.sk

Dohovor o právach dieťaťa.

CHLEBNIČANOVÁ, A. – LENČO, P. 2015. *Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom*. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2015. 27 s. ISBN 978-80-89403-08-0.

KANIA, J. – KRAMER, M. 2011. Collective Impact. In: *Stanford Social Innovation Review*, roč. 9, 2011, č. 4, s. 36 – 41.

KANIA, J. – HANLEYBROWN, F. – SPLANSKY JUSTER, J. 2014. Essential Mindset Shifts for Collective Impact. In: *Stanford Social Innovation Review – Supplement : Collective Insights on Collective Impact*, roč. 12, 2014, č.3, s. 2 – 5.

KOM (2009) 200: Stratégia EÚ pre mládež – investovanie a posilnenie postavenia mládeže.

LENČO, P. 2015. Komunity priateľské deťom a mladým ľuďom. In ADAMÍK ŠIMEGOVÁ, M. – BIZOVÁ, N. – BRESTOVANSKÝ, M. *Školská psychológia a kvalita života v edukácii*. Trnava: Universitas Tyrnaviensis. 2015. s. 328 – 339. ISBN 978-80-8082-837-0.

PIOVARČIOVÁ, T. a kol. 2010. *Novo vynárajúce sa potreby detí na Slovensku : Prieskumná štúdia*. Bratislava : Iuventa, 2010. 61 s. ISBN 978-80-8072-102-2.

PIOVARČIOVÁ, T. – HALAŠOVÁ, D. (eds.) 2014. *Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi: Súbor nástrojov na identifikáciu a reagovanie na novo vynárajúce sa potreby detí*. 2. upravené vyd. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska, 2014. 48 s. ISBN 978-80-89403-06-6. Revidovaná Európska charta o participácii mladých ľudí na miestnom a regionálnom živote.

Stratégia Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020.

Zákon č. 282/2008 Z. z. o podpore práce s mládežou.

Contact to authors:

Mgr. Aneta Chlebničánová

Nadácia pre deti Slovenska

Heydukova 3, 811 08 Bratislava

e-mail: aneta@nds.sk

Mgr. Peter Lenčo, PhD.

IUVENTA - Slovenský inštitút mládeže

Karľoveská 64, 842 58 Bratislava

e-mail: peter.lenco@iuventa.sk

Mgr. Rastislav Očenáš

Nadácia pre deti Slovenska

Heydukova 3, 811 08 Bratislava

e-mail: rasto@nds.sk

PROTECTION OF YOUNG PEOPLE AGAINST UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF CRITICAL SOCIAL WORK

Peter JUSKO

Abstract: In our contribution we will deal with selected contexts of youth unemployment, protective characteristic features of the young unemployed and external factors which may protect the young people against unemployment. Youth unemployment as a multidisciplinary problem must be seen in several contexts and this the reason why also social workers should be familiar with these wider social connections. In spite of that, we cannot ignore the importance of changes in individual characteristic features of the young unemployed or of the youth threatened by unemployment. Consistent action of all actors participating in dealing with the problem is necessary to achieve a measurable output, i.e. to decrease youth unemployment but also to protect young people against unemployment.

Key words: Unemployment. Youth. Critical social work. System of education. Labour market. Authorization of a client. Employment services. Volunteering of the unemployed.

Introduction

The aim of the "Outlooks in protection of children and youth in the context social work in Slovakia, Norway and in other countries" conference is to point out to the current situation in this area, think about tasks of social work in it and formulate recommendations for selected areas of protection of children and youth. Such areas include also youth unemployment which we will analyse in the context of critical social work.

The current young people live in the society called "postmodern", "post-industrial" or "reflexive" modernity. Such "fluid modernity" (Bauman, 1995) brings, among other things, a loss of traditional securities, e.g. also job "security" for young university graduates. Fragmentation of human life in the postmodern society is also demonstrated in lives of young people entering the labour market. The insecurity if they succeed in the labour market is related to atomisation of activities of young people performed in the period before and shortly after entering the labour market. In the Europe 2020 strategy, helping young people enter the labour market and remain there is considered to be the main priority of the European Union in relation to achieving growth and generating jobs.

Active critical research which is focused on identification of the present social changes and their society-wide consequences should find out what these processes mean and what their society-wide connections and consequences are. According to Janebová (2014), such type of research is based on the principles of participation, authorization, focusing on practice and change. All these attributes are needed also in a structural analysis of the issue of youth unemployment.

It is not possible to deal with serious social issues such as youth unemployment without understanding the basis of social problems and their society-wide

connections. The capacity of social workers to act in practice in order to foster the necessary social changes is determined already by their pre-gradual preparation and its contextual and didactically-methodological application in conditions of university studies. For social workers, the effort to understand and subsequently to deal with social problems should be closely connected with their theoretical education and expert practical preparation.

According to the Communication of the European Union "Working together for Europe's young people. A call to action on youth unemployment", young people have the key to future dynamics and prosperity of Europe. Their talent, energy and creativity will help Europe achieve growth and increase competitiveness and overcome consequences of the present crises.

In our contribution we will deal with selected contexts of youth unemployment, protective characteristic features of the young unemployed and external factors which may protect the young people against unemployment. Youth unemployment as a multidisciplinary problem must be seen in several contexts and this is reason why also social workers should be familiar with these wider social connections. In spite of that, we cannot ignore the importance of changes in individual characteristic features of the young unemployed or of the youth threatened by unemployment. Consistent action of all actors participating in dealing with the problem is necessary to achieve a measurable output, i.e. to decrease youth unemployment but also to protect young people against unemployment.

1 Contexts of youth unemployment

As a multidisciplinary issue, youth unemployment needs to be perceived in several contexts. If social workers succumb to the pressure of political elites, excessive managerism of their work or excessive administrative element of the performed activities, their help provided to the young unemployed may turn into a mere instrumental part of social work consisting in mitigating the existing problems but not in solving them. If the social system directly contributes to creating or deepening the youth unemployment, social workers as employees of this system may only correct the consequences or defects of this system which come back again and again, mainly in summer months, in the form of cyclic graduate unemployment. In its Recommendation on establishing a youth guarantee, the Council of the European Union points out to the need to address the risk of such non-activity cycles.

An obvious necessity of social workers to have a high-quality general view has been seriously damaged in the last decades as a result of not only the "quality" of our system of education, but also of the required selectiveness of knowledge and qualification expectations for occupying working positions in employment services. The first context is the post-modernism mentioned already in the Introduction or the post-modern perspective which, according to Fook (2000), is not related to general but rather contextual knowledge. The transition from practice to theory is acceptably usable in optimisation of measures to deal

with youth unemployment since the diffusiveness of youth unemployment directly requires permanent reflection of social practice.

Another, from the point of view of social work, reducing context of youth unemployment is its economic or even financial context. Janebová (2014, p.14) understands economisation of social work as "adopting such market mechanisms in the area of social work which should contribute to reducing the services considered as inefficient and exuberant". In line with relevant EU documents, we feel that mainly investments in skills and elimination of disharmony between the offered and the required skills is efficient. It includes e.g. supporting practical entrepreneurial experience and its connection with real business environment through start-ups.

In addition to the economic (financial) context of protection of young people against consequences of unemployment, it is important to focus also on their real life situation. The so-called P-C-S analysis, through which unemployment of a young person is assessed in a personal, cultural and structural context, is one of potential techniques enabling high-quality assessment of a client's life situation. Davies (1997) points out to the fact that social workers should consider all these contexts of a client's life situation and respect the uniqueness of each person.

The effort of critical, or in this understanding even radical, social work to foster basic structural changes related to increasing protection of young people against unemployment involves a risk of occurrence of anomia of that part of social area which it should functionally maintain in accordance with the understanding of social and political elites. Such "disobedience" of social work could have adverse consequences for its development.

2 Protective characteristics of the young unemployed

The multidimensional nature of not only causes but also of other characteristic features of youth unemployment emphasizes the need and the importance of performing structural changes in several areas of social life. In spite of that, we cannot ignore the importance of changes in individual characteristic features of the young unemployed or of the youth threatened by unemployment. E.g. Payne (1997) is pointing out to this problem. He says that it is not good to forget about individual problems of people and to focus only on structural social changes. In Slovakia, we can feel the absence of this dimension of the Slovak social policy and employment policy also at present. In 2013, the European Commission adopted recommendations for individual Member States related to youth unemployment. The Slovak Republic was recommended to:

- intensify the effort to deal with its high youth unemployment, e.g. through a system of youth guarantees;
- adopt measures aimed at attracting young people to the teacher's profession and improve the outcomes of education in this area;
- strengthen provision of practical instruction directly in companies as a part of expert education and preparation;
- create bachelor's university programmes focused more on finding jobs in the labour market.

The role of social work in activation of the young unemployed is both to increase the abilities of clients, which is common for the "standard" social work, and to authorize clients, fostering approaches in critical social work. According to Janebová (2014, p.67), the difference between them consists in the fact that while increasing the abilities means that social work enables people to create strategies to cope with conditions of their lives, authorization means not only to adapt but also to learn to take control over one's own life and life conditions. In our opinion, this individual characteristic feature of young people should function either as protection against unemployment or against its negative consequences.

The Act on Employment Services considers school graduates to be one of disadvantaged groups in the labour market. Their disadvantage creates room for establishment of social advocacy, i.e. advocating the rights of this group of clients towards policy makers but also towards general public. According to Staub-Bernasconi (2009), it is necessary to foster the rights of the entire disadvantaged groups when authorization of clients is impossible due to their age or other disadvantage. In the area of supporting youth employment and employability, the adopted ministerial support measures of SR for years 2014-2012 contain also a measure aimed at applying a special approach in cases of young people from marginalized Roma communities, people threatened by poverty and social exclusion and young people with disablement with residual functional capacity who are exposed to multiple disadvantage.

In spite of the existing disadvantages of young people in the labour market, or perhaps thanks to them, social workers working in employment services must apply the principle of equal treatment when working with this target group because young people are not only an object of integration in the labour market, but they are also fully-fledged subjects of this process who have their socially integrative, participative, creative, value or civic potential which should be demonstrated in the process of their entering in the labour market.

3 External protection factors in the issue of youth unemployment

Early consistent action of all actors participating in dealing with the problem is necessary to achieve a measurable output, i.e. to decrease youth unemployment rate but also to protect young people against unemployment. Crucial actors in the issue of youth unemployment include family, the system of education, state administration authorities in the area of employment services, help in material need and social insurance, NGOs as well as natural persons and legal entities providing employment intermediation, consultancy services or other activities in the area of employment policy. A deconstruction method could help us reveal any potential inconsistency among them (In: Pease – Fook, 1999). It is a method of radical political analysis which provides arguments enabling to reveal any internal inconsistency of system-forming elements. Such inconsistent elements may include e.g. a long-term and unresolved or unsolvable (?) disharmony between the system of education and the labour market. With regard

to implementation of a youth guarantee in the Slovak Republic, cooperation between the Ministry of Education, Science, Research and Sport and the Ministry of Labour, Social Affairs and Family in the area of protection of young people against unemployment takes place in two basic stages:

1. Preventive stage, performed mainly in the area of education, contains activities focused e.g. on preparing for employment, obtaining new qualifications, acquiring competencies for practice. At this stage, individual measures are focused on ensuring reintegration of young adults in the labour market through activation measures and targeted employment services, the so-called second chance for education, and short-term expert education and implementation of the system of recognition of results of higher education.
2. Corrective stage, performed mainly in the area of labour, includes e.g. individual action planning for school graduates, ensuring sustainable employment for the young unemployed or acquiring practical experience in their own or in a different industry. Several measures are performed in the corrective stage aimed at supporting youth employment and employability as well as supporting disadvantaged young people e.g. after finishing foster care or after serving their sentence.

Young people themselves create or form a part of territorial but also other types of communities. This is the reason why we would identify also community work as a protective factor in relation to youth unemployment. Out of its different models, we would emphasize mainly the importance of those which promote emancipation of young community members and participation of its other members in identification of sources of help for the young unemployed. We think that community planning, community organizing, community development and community education may be included in the models.

One of the reasons why we have chosen protection of young people against unemployment as the topic of our contribution is the fact that the focus of social work on "putting out the fires", i.e. on already existing problems, and only at the level of basic curative activities, is one of its dominant discourses (In: Musil, 2010). This approach does not include the entire continuum of causes, course and consequences of unemployment in the lives of young people and this is one of the reasons why it is inefficient from the point of view of protection of young people against unemployment.

It may be stigmatizing for young people to be a part of a disadvantaged group of job-seekers. How to protect them against the stigma of unemployment? Firstly, we want to emphasize that it is an acquired or attributed status which most young people are not identified with and its tolerance is related "only" to obligatory acceptance of such legal situation. In our opinion, protection against this stigma lies in professional performance of social work an integral part of which should be a humanistic concept of a man, respecting his free decisions and non-discriminatory and anti-oppressive approaches in their everyday work with young clients.

Conclusion

The aim of critical social work is mainly to change social environment and not adapt to the existing social system. Similarly, the objective of our contribution was to initiate changes in this system not only at the legislative and institutional level, but also in the approach of all relevant actors. We realize that it is a complicated task to make changes in the trans-disciplinary area of work with the youth which is made even more difficult by acute society-wide expectations of increasing youth employment. The key EU document aimed at increasing youth employment - Youth Guarantee - is focused on the following areas:

- developing approaches based on partnership;
- ensuring timely intervention and activation; adoption
- of support measures which will enable integration in the labour market;
- use of EU funds;
- assessment and continuous employment of the youth guarantee system and its accelerated performance.

The aim of the measures is to prevent early school leaving, promote employability and eliminate practical barriers in youth employment.

When projecting the extent and severity of planned changes, social workers could be divided into two groups (elaborated according to Fook, 2003 and Mullaly, 2007):

1. The first "moderate" group of social workers would strive for changes in the area of the existing status of conventional social work, i.e. in legislative regulations of employment services, in harmonizing the system of education and the labour market or in using the existing possibilities for young people in the global labour market.
2. The second "more radical" group of social workers would support the opinion that the existing system cannot be reformed so either a new employment services system must be created or protection of young people against unemployment must be provided (also) beyond the system.

We believe that in order to improve protection of young people against unemployment, it is necessary to support the existing and efficient measures as well as to permanently optimize those the efficiency of which is questioned, but also to create alternative options for dealing with this problem "beyond the system". An example of optimisation of employment services in SR is a measure named "from training to employment" in which employers who will create a job for a job-seeker aged <29 may ask for a financial contribution for mentored on-the-job-training.

Before a young person enters the labour market, he/she is a part of the system of education, mainly at secondary schools and universities. With regard to the topic of our contribution, critical thinking and critical literacy should be a part of secondary-school as well as university studies. Its application to dealing with the youth unemployment problem both at an individual level of a student or a graduate, as well as at a society-wide level represented by representatives of helping professions, particularly social work, enables acquisition of such competencies which

will help a young person but also a helping professional make flexible, independent, competent and sustainable decisions which will protect the society against unsustainable consequences of youth unemployment. Since 2014, the Erasmus plus mobility programme has been gradually implemented at secondary schools and universities. It opens cross-border opportunities in the area of education and expert preparation, i.e. by mobilities, but also practical internships for students but also by exchanges of pedagogic, scientific-research and also administrative employees it contributes to creating a more integrated labour market.

REFERENCES

- BAUMAN, Z.: Úvahy o postmedrní době. Praha: SLON. 2002, 166s. ISBN 80-86429-11-3
- DAVIES, M. (eds.): The Blackwell Companion to Social Work. Oxford: Balckwell Publisher, 2013. ISBN 978-1-118-45172-4
- FOOK, J.: Critical Social Work. The Current Issues. In: Qualitative Social Work, 2003, Vol. 2, No. 2, s.123-130. DOI 10.1177/1473325003002002001
- HORHEIMER, M.: Critical Theory. Selected Essays. New York: The Continuum Publishing Company, 2002, 285s. ISBN 0-8264-0083-3
- CHYTIL, O.: Důsledky modernizace pro sociální práci. In: Sociální práce / Sociálna práca, 2007, č.4, s.64 -71. ISSN 1213-6204
- Informácia o príprave a prijatí Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike. Bratislava: MPSVaR SR, 2014.
- JANEBOVÁ, R.: Kritická sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 109s. ISBN 978-80-7435-413-7
- JUSKO, P. – HALÁSKOVÁ, R.: Politika zamestnanosti. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2012. 164 s. ISBN 978-80-557-0339-8
- MULLALY, B.: The New Structural Social Work. Don Mills: Oxford University Press, 2007, 398s. ISBN 978-01-954-1906-1
- MUSIL, L.: Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In: Rizika sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s.11-25. ISBN 978-80-7435-086-3
- Odporúčanie Rady EÚ 2013/C/120/1 o zavedení záruky pre mladých ľudí. Bratislava: Úradný vestník Európskej únie, 2013.
- Oznámenie Európskej komisie 447/2013 Spoločne pre mladých ľudí Európy. Výzva na prijatie opatrení proti nezamestnanosti mládeže. Brusel: Európska komisia, 2013.
- Payne, M.: *Modern social work theory*. Chicago: Lyceum Books, 1997, 366 s. ISBN 9780925065155
- PAESE, B. – FOOK, J. (eds.): *Transforming Social Work Practise. Postmodern Critical Perspective*. London: Routledge, 1999.
- Staub-Bernasconi, S.: *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis - Ein Lehrbuch*. Bern: Haupt Verlag, 2007, 544s. ISBN: 978-3-8252-2786-9

Contact to author:

doc.PaedDr. Peter Jusko, PhD.

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Slovenská republika

e-mail: peter.jusko@umb.sk

PROTECTION OF CHILDREN AND YOUTH IN VIRTUAL SPACE

Katarína KURČÍKOVÁ

Abstract: The issue of risks related to digital media, including the Internet, is very extensive. One of the most risky threats for children and youth at the moment is cyberbullying which has been increasing lately and it has more and more brutal forms. The contribution deals with protection of children and youth in virtual space and presents the most serious findings of research carried out as a part of the VEGA1/1062/11 task "Social-pedagogic aspects of cyberbullying at elementary and secondary schools" in 2012/2013.

Key words: Cyberbullying, protection of children and youth, virtual space, prevention.

Introduction

The issue of cyberbullying is related to aggression and aggressive behaviour of an individual or of several individuals. It is a social-patologic phenomenon which is becoming a serious pedagogic, psychological and social problem in Slovakia as well as in other countries at the moment. Cyberbullying is influenced mainly by a changing offer in the market with communication equipment. Internet, mobile phones, on-line games, e-mails, chat rooms, social network, skype, youtube, user programmes and applications provide room for communication, acquisition of information, self-expression, creativity, competitiveness but also opportunities for maltreatment and activities of aggressors. This is the reason why it is necessary to pay appropriate attention to the above-mentioned problem and to tackle it at its origins already.

Prevention of cyberbullying and protection of children in virtual space

Children and youth are one of the most jeopardized groups in the virtual world, but at the same time they are the most frequent users of new information technologies. Adults, parents, pedagogues and other workers and youth experts would mainly like to know answers to the question: "How to mitigate and eliminate cyberbullying among children and youth?" It is necessary to realize the fact that there is absolutely no defensive against cyberbullying which would completely eliminate this phenomenon. Even so, it is desired to implement partially efficient preventive measures. We may speak e.g. about raising society-wide awareness of threats and devastating consequences of cyberbullying for the victims, implementation of projects, programmes and methodological materials which may help combat this serious phenomenon.

The current situation regarding negative phenomena related to children and youth reassures us about the need for efficient prevention. Prevention in the area of bullying and cyberbullying includes a number of activities and measures at various levels. Some of them are related directly to bullying, other generally help increase the quality of the school climate. Řičan a Janošová (2010)

divide prevention in the area of bullying as follows:

- prevention at the level of the school as a whole (mutual solidarity of pedagogues, organization and frequency of supervision, school board, ethics education, open communication and awareness of both pupils and parents of the issue of bullying)
- prevention at the level of individual classes (anonymous questionnaire about experience with bullying, class charter, pedagogic community, relaxation-experience trips)
- prevention at the level of individuals (individual watching of potential victims, regular individual discussions with all pupils)

The progressive number of cases of cyberbullying confirms the urgency of the issue - not only parents, pedagogues and scientific workers, but also politicians should be involved in preventive measures against this aggressive behaviour (Patchin, Hinduja, 2006).

Prevention should be in the interest of parents, school and the state. It is crucial to act preventively, i.e. to avoid occurrence of problems related to cyberbullying.

Prevention of bullying an cyberbullying in school environment

When speaking about the tasks of schools in dealing with and preventing cyberbullying, we should turn our attention to the role of pedagogues first. Their responsibility formally covers defining of clear rules, expert assessment of pupils (students), maintaining safe school education, installing software monitoring and filtering, introducing and assessing formal programmes preventing cyberbullying and instructing parents. (Hinduja, Patchin, 2009).

According to E. Vaňkátová (2010), prevention of cyberbullying at schools leads to:

- acquiring basic rules of safe Internet use;
- creating prevention strategies and plans (Vaňkátová, 2010).

School should be perceived as an environment in which cyberbullying cannot be supported; it must take a preventive position against such phenomenon. Preventive activities, which should be performed regularly, may be of significant importance. We find it necessary to perform preventive programmes which should be primarily intended to fight against school bullying. Foreign research in the above-stated area clearly confirms that a preventive intervention programme focused on decreasing school bullying can decrease also occurrence of cyberbullying (Hinduja, Patchin, 2009).

According to the "*Concept of media education in the Slovak Republic*, with regard to lifelong learning, media education at elementary schools should teach pupils to better understand the rules of media operation, to be able to assess the messages being disseminated by the media, to discover only what is valuable and also to learn to assess negative impacts and be able to eliminate them. (Concept of media education in the Slovak Republic)

As a part of prevention of cyberbullying and bullying, it is necessary to focus our attention also on the *Methodological Guideline No. 7/2006 - R* regarding prevention and dealing with bullying of pupils at schools and school establishments which follows the principle - "We are a school where bullying is not tolerated in any form!" (Methodological Guideline No. 7/2006).

School is an important place for performing primary and secondary prevention. Prevention must be long-term, constant and performed professionally in order to prevent occurrence of cyberbullying in the future. From the point of view of prevention, it is important that children and adolescents are informed about the fact that Internet is a specific environment in which people behave differently than in an off-line environment, i.e. in the real world. With its anonymity, cyberspace enables aggressive behaviour of an individual or joining the aggressor or a becoming a witness of cyberbullying. As a part of cyberbullying prevention, children and adolescents should be made familiar with circumstances which may negatively affect their behaviour in the cyberspace.

At elementary and secondary schools, preventive activities are performed by pedagogues as well as by other experts in helping professions, such as a psychologist, social pedagogue or social worker. Schools cooperate with centres of pedagogical-psychological consultancy and prevention, with the police of SR and NGOs.

Prevention of cyberbullying in families

Cyberbullying prevention is not only performed by schools; it should mainly be performed by families where children learn social competencies. Family is the most important group in the life of an individual. In our opinion, family as the strongest and the most important element in the case of access to technologies and when dealing with problems related to cyberbullying.

Prevention in a family should start at the moment when a child starts using a mobile phone or the Internet for the first time.

Kavalír (2009) states that when preparing our children to be able to cope with threats of the real world, we must teach them to overcome problems which they may encounter in the virtual world.

Hollá (2010) lists several pieces of advice for parents. Parents should support creation of positive values and formation of good relationships of their children. At the same time, they should protect their children against negative impacts of the Internet and make them familiar with potential risks. They should protect their children against any inappropriate content, use parent locker, control the time spent on the computer. A great emphasis is laid on correct, suitable and available location of the computer in the room and on setting the protection and restrictions. She can see great importance also in media education of parents (Hollá, 2010).

In this regard, it is necessary to realize that although a restrictive approach leads to restriction of the risk of cyberbullying, what several authors point out to (Livingstone et al., 2011, Carrier, 2008 and others), children and adoles-

cents are losing advantages which these technologies undoubtedly provide. One of the downsides of restrictive measures is the fact that restricting the access to electronic media may deepen social exclusion or cause exclusion of an individual from a peer group. Parents should therefore carefully consider both advantages and disadvantages of restricting the Internet. In spite of that, they should have information about how to teach children to safely use the Internet and other electronic equipment.

In addition to restrictive measures, there are also other mediation strategies which have an impact on the use of the Internet by children and youth:

- active parent mediation: sharing on-line activities which the child performs, speaking about the child's experience with the on-line world, checking how the child understands the world
- passive parent mediation: intermediating information about safe use of the Internet, how to face and prevent risks, how to cope with them, how to behave to unknown people from the on-line environment
- monitoring on-line activities: checking the computer after the child has left it and tracing what pages the child has visited
- technically focused regulation: use of technological applications which enable regulation of the time spent on the Internet, software for filtering and blocking unwanted contents (Livingstone et al., 2011, in. Černá, et al., 2013, p. 128).

Although even application of several strategies is not a guarantee of decreasing the risk of cyberbullying, it is important that parents communicate with their children about what they are doing on the Internet, what they are experiencing and what problems they are encountering. Thanks to such communication, children will speak to their parents if they have encountered cyberbullying.

It is important that parents keep all evidence about cyberbullying. If the problem is examined or investigated, it is namely the main source of evidence which will help accuse the aggressor and prove his/her activities.

The need for efficient prevention is also emphasized by Žiaková, Halachová (2013) who deal with the possibilities of intervention in the case of cyberbullying. They say that several authors coincide in three main points of intervention. Finishing the communication, blocking and reporting. The above-stated authors claim that if the first level has been managed correctly, other steps are not necessary.

VEGA 1/1062/11 research "Social-pedagogic aspects of cyberbullying at elementary and secondary schools" carried out in 2012/2013

The Internet and excessive use of digital technologies is related to several negative consequences which are demonstrated by worse concentration of users of digital media, their inability to show empathy and absence of pro-social behaviour (Spitzer, 2013). The anonymity of the Internet and of social networks lures to such kinds of behaviour which cannot be accepted. From pretending

to have a different identity to forms of aggressive behaviour in the form of cyberbullying.

Gradation and increasing brutality among children and youth represented an impetus for examining cyberbullying at elementary and secondary schools in the region of Banská Bystrica. The starting base for the research was a theoretical analysis of both national and foreign literature dealing with this issue. Even though the above-mentioned research was quite extensive (691 respondents), we are aware of the fact that it covered only a small segment of Slovak population. Our results cannot therefore be generalized and applied also to other age groups. However, the advantage is that includes at least a part of individuals (children and youth attending schools) who know virtual environment very well. The research also warned about certain new risks related to cyberbullying. Based on the findings, it is necessary to realize the fact that bullying in any form needs to be examined in detail and based on the presented results it is necessary to choose means how to eliminate the negative effect of such phenomenon at least partially.

The research has brought the following findings: (Hudecová, Kurčíková, 2014):

- it confirmed the fact that cyberbullying is closely related to traditional bullying
- almost a half of respondents, students of secondary schools (48.3%), are exposed to any form of cyberbullying, which also corresponds to results of foreign research
- the most frequent forms of cyberbullying at the secondary schools covered by the research included sexual remarks and proposals (48.3%), vulgarisms and insults of respondents (35.5%)
- it turned out that awareness of the phenomenon of cyberbullying is sufficient; awareness of safe usage of information technologies is problematic, as proved by the results
- 48% of respondents confirmed that they had personal experience with cyberbullying, which corresponds to results of research carried out by the Research Institute for Child Psychology and Patopsychology in 2010
- the most frequent form of cyberbullying was cyberbullying on social networks
- it was confirmed that a higher frequency of cyberbullying was determined by anonymity of the virtual environment
- it turned out that cyberbullying prevention was not sufficient at elementary and secondary schools

Since the research sample consisted of 691 respondents of elementary and secondary schools of the Banská Bystrica region, the findings have regional validity and they cannot be generalized for the entire Slovakia.

However, research results pointed out to risks connected to cyberbully-

ing which cannot be overlooked. It is necessary to realize the fact that bullying in any form is risky behaviour and it is important to make a relevant effort to eliminate this phenomenon.

Bullying and cyberbullying has also serious social consequences which relevant attention could not be paid to with regard to the extent and difficulty of the research activity. This is also a challenge for other continuous research. The consequences and the rising tendency of cyberbullying and bullying need to be addressed. Based on the research finding, we have therefore recommended:

For schools

- focus on a more careful, targeted and regular prevention of cyberbullying;
- use possibilities of cooperation with centres of pedagogical-psychological consultancy and prevention, police, the third sector and other actors;
- perform preventive activities, projects aimed at cyberbullying;
- enhance computer literacy of children and introduce media education as a part of prevention;
- raise awareness of children about the issue of cyberbullying, addiction to the Internet and its negative aspects;
- improve relations among children by joint events using the model of western countries (we propose the Big Brother project when an older student takes care of a younger student);
- improve communication between pedagogues and students; create room for trust;
- in the case of suspected cyberbullying act without any undue delay and deal with the problem

For parents

- raise awareness of cyberbullying and its prevention;
- more control of children's activities on computers;
- communication and cooperation with school and other institutions

We may state that cyberbullying belongs to the category of risk behaviour which has a rising tendency at the moment. It does not occur only in the educative environment but also in families, work environment and in other social environments. Its danger is emphasized by the fact that compared to traditional bullying, it has much stronger, not only physical, mental but also social consequences for an individual and for the society.

Conclusion

Information-communication technologies are an important part of our lives. They are used in our jobs, at school as well as in our free time. They serve for communication and acquisition of information of a different nature. At the moment they are available for almost all groups of population of different ages. But in addition to advantages, they also have their disadvantages. In connection to certain

negative human qualities, aggression, harassment, manipulation and threatening occur in technical environment. At the moment, bullying and cyberbullying are discussed more and more in relation to the new technologies. Cyberbullying is quite a new term and, similarly to bullying, it is not manifested only in child but also in adult population. It differs from bullying mainly due to its hidden nature, greater anonymity and form, contrary to bullying which takes place "face-to-face". Cyberbullying is also more serious because it is continuous. Using the above-mentioned facts, in our contribution we have focused on protection of children and youth in virtual space and we have tried to point out to main problems in this area and to propose certain preventive solutions.

REFERENCES

- ČERNÁ, A. et al. 2013. *Kyberšikana Pruvodce novým fenoménom*: Praha: Grada, 2013. 152 s. ISBN 978-80-247-4577-0
- HINDUJA, S., & PATCHIN, J. W. (2009). *Bullying Beyondthe Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thou sand Oaks, CA: Sage Publications (Corwin Press).
- HOLLÁ, K. 2010. *Elektornické šikanovanie – nová forma agresie*. Bratislava: Iris, 2010. 92 s. ISBN 978-80-89256-58-7.
- HUDECOVÁ, A. – KURČÍKOVÁ, K.: 2014. *Kyberšikanovanie ako rizikové správanie*. Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0745-7
- KAVALÍR, A. (Eds.) *Kyberšikana a jejíprevence – příručka proučitele*. Plzeň: Člověk v tís-
nio.p.s. 2009.
- Koncepcia mediálnej výchovy v SR*. Dostupné na internete: http://www.zodpovedne.sk/download/koncepcia_medialnej_vychovy_v_SR.pdf.
- Metodické usmernenie č. 7/2006-R*. Dostupné na internete: <http://www.previnciasikanovania.sk/?mod=odbornici--legislativa-sk-sk--metodicke-usrnernenie-c-7-2006-r-sk&PHPSESSID=d1c2a24ac63a0b2a641077123ba757e8>.
- PATCHIN, J.W., & HINDUJA, S. (2006). *Bulliesmove beyondthe schol yard: A preliminary look at cyberbullying*. YouthViolence and JuvenileJustice, 4(2), 148-169.
- Projekt Zodpovedne.sk*. Dostupné na internete: <http://www.zodpovedne.sk/>.
- ROGERS, V. 2011. *Kyberšikana*. Praha : Portál, 104 s. ISBN 978-80-7367-984-2.
- RÍČAN, P. - JÁNOŠOVÁ, P. 2001: *Jak na šikanu*. Praha. ISBN 978-80-247-2991-6
- VAŇKÁTOVÁ, E. 2010. *Kyberšikanovanie ako jedno z rizík elektronickej komunikácie*. In: *Sociálna prevencia*. ISSN 1336-9679, 2010, č. 1, s. 6-9.

Contact to author:

PhDr. Katarína Kučíková, PhD.

Katedra sociálnej práce

PF UMB

Ružová 13

Banská Bystrica

Slovensko

e-mail: katarina.kurcikova@umb.sk

DEVELOPMENT OF SCHOOL SOCIAL WORK IN SR - CURRENT SITUATION AND OUTLOOKS

Tatiana Matulayová

Abstract: In spite of many social challenges in the area of education and social-legal protection of children, there is almost no discussion in the Slovak expert community about the possibility of establishing the working position of a school social worker. The scope of work of social workers in the school system is related to administrative activities rather than to professionally provided interventions. The aim of the contribution is to offer selected empirical experience and knowledge as a basis of argumentation in order to initiate expert discussion in the pedagogic community and at the same time as a stimulus for extending the scope of activities of social workers by development of such applied social work.

Key words: School social work. Social worker at school. Social pedagogue.

Social work as an agent of social changes and at the same time as a profession the crucial professional value of which is social justice, is a "quiet profession" in the school system (Zita, 2008). The scope of work of social workers (employed in certain school advisory centres, boarding schools, re-educational homes, etc.) is connected to administrative activities rather than to professionally provided interventions. In spite of many social challenges in the area of education and social-legal protection of children, there is almost no discussion in the Slovak expert community about the possibility of establishing the working position of a school social worker. One of the opportunities how to point out to benefits of school social work are also expert events. The aim of the contribution is to offer selected empirical experience and knowledge as a basis of argumentation in order to initiate expert discussion in the pedagogic community and at the same time as a stimulus for extending the scope of activities of social workers by development of such applied social work^[60]. Firstly, we will delimit school social work in expert literature and in the Slovak school legislation, then we will describe the latest experience with implementation of the working position of a school social pedagogue in a national project; we will detail selected research findings and, at the end, we will briefly mention topics of the discourse and possibilities and barriers in the development of social work at Slovak schools.

Delimitation of school social work in expert literature

In expert literature we can find a number of different definitions of school social work. For the purposes of the present contribution, we are referring to the Czech Encyclopaedia of Social Work^[61]: *"School social workers provide social services to schools as institutions where they play an important integration role*

60 The contribution contains information published by the author in other articles which are contained in the Literature list.

61 since there is no Slovak encyclopaedia, and the above-mentioned Czech one is a suitable source also for the Slovak expert community with regard to the common history as well as the current close cooperation

in the area of social prevention, intervention and in stimulating positive changes for the benefit of pupils, their families and communities. School social worker helps school perform its basic functions by intermediating and coordinating social services of all entities (school, family, community, social-legal protection authorities, etc.) involved in social development of children and youth. The following work areas represent the core of the modern school social work: consultancy and case work, socially-educationally oriented group work and projects, networking and focus on community, free-time activities, school development and innovation, work with parents, prevention of violence, accompanying students when leaving school and entering the labour market, etc.

School social work is performed by qualified social workers who make contact between families of pupils and school, cooperate with teachers, parents, educators and other expert school workers. Their mission is to help cope with personal and family problems and with the development of personality potential of pupils and students." (Tokárová – Matulayová, 2013, p. 470).

Delimitation of school social work in school legislation

Although the Act No. 245/2008 No. on Upbringing and Education includes social activity among activities provided as a part of consultancy activities (e.g. provision of social advisory or socio-therapy), but the Act No. 317/2009 Coll. on Pedagogical and Professional Employees does not delimit the position of a social worker. Social activity is performed by pedagogic and professional staff who do not include social workers according to the current legislation. Slovak educational community is not speaking about a change in this legislation.

Latest experience from Slovakia

In their everyday work, current teachers must cope with the so-called traditional problems of children (developmental disorders, neurotic problems, aggression, learning disorders) as well as with an increasing number of the so-called non-standard pedagogic situations (e.g. Lazarová, 2005). In the last decades, the educational community has been intensively proposing strategies contributing to efficient education of children and youth in the current social conditions. In the last decade, several leading Slovak pedagogues proposed the institute of the so-called school pedagogue whose "work should have a preventive, corrective and compensatory function for those cases and entities, students and teachers, who are seeking support in situations which they are not prepared for and do not know how to respond, mainly regarding phenomena occurring at school and in relation to school" (Černotová, 2004, pp 360 – 369). Delimitation of activities which should form the scope of work of school pedagogues shows their focus on provision of information, instrumental and emotional support to students, teachers or parents.

Since then, the expert discussion has shifted and currently the profession of a social pedagogue is more likely to win recognition in the school environment, mainly thanks to best practice from the INclusive EDucation PProject (hereinaf-

ter referred to as INEDPR). The Methodological-Pedagogic Centre was a beneficiary of a financial contribution amounting to EUR 15,773,883.50. It lasted from 1 April 2014 to 30 November 2015 (20 months) and it was performed in all regions of SR (NUTS III) with the exception of the Bratislava region.

The strategic aim of the project was to "model an inclusive school through a change in the Slovak school system towards inclusive education" (Detailed description of the project, p. 14). The INEDPR project consisted of three main activities:

- activity 1 Promoting inclusive environment;
- activity 2 Promoting day-long educational-upbringing system (hereinafter referred to as DEUS) at elementary schools and promoting closer cooperation with families and with the community of Roma children and pupils;
- activity 3 Didactic and technical support of elementary schools and kindergartens - didactic packages.
- The main activities were designed to be mutually interconnected and to create comprehensive conditions for modelling an inclusive school.
- Altogether 604 jobs were newly created thanks to INEDPR:
- 354 newly-created jobs for professional employees in accordance with the Act No. 317/2009 Coll. on Pedagogical and Professional Employees (also partial jobs);
- 250 newly-created jobs for pedagogic employees in accordance with the Act No. 317/2009 Coll. on Pedagogical and Professional Employees.

The INEDPR national project was really appreciated by directors, teachers, professional employees as well as members of the group main inclusion experts. The results of evaluation prove improved attendance, behaviour and achievements of students of schools involved in the project.

According to teachers, the benefit of professional employees for students consists mainly in their individual attitude. They appreciated direct intervention mainly in cases of students from socially disadvantaged environment and with learning and behaviour disorders as well as expert advisory which professional employees provided to them. Activities of professional employees in relation to families of students were seen very positively. Teachers appreciate improvement in school achievements and attendance of students and strengthening their self-consciousness and their motivation. Creating of a relation of trust as well as help provided to students with school tasks were seen as beneficial as well.

In the last 10 years, social workers have worked individually at schools in several towns in SR, mainly thanks to projects or awareness of local governments (Trnava, Ilava, Považská Bystrica, Ružomberok).

From this point of view, the below-stated national project is a milestone since it enabled to verify cooperation of professional and pedagogic staff (in the so-called inclusive teams) in a much greater extent for the first time, but it also enabled

to verify the scope of work of social pedagogues at elementary schools for the first time. Please note that graduates from the "social work" university fields were often hired for the position.

Selected research findings

Results of research findings should represent a major part of argumentation in favour of establishing the working position of a school social worker. In SR we now only have results of researches carried out by students as a part of their final and dissertation theses.

Therefore, with regard to the size of the research group, in this contribution we are presenting selected research findings acquired in the SGS FP project No. 58013 of the Technical University in Liberec called "Potential school social work in the Czech school system"^[62]. The same methodology was used in the research as in the research of M. Skyba (2014). The results of both researches are very similar in spite of differences in the location of the research and the structure and the size of research groups.

The intention of the presented research mapping opinions of pedagogic, consultancy and social workers about possibilities and barriers of establishing a working position of a school social worker which does not exist at the moment was to obtain first data and first research records. Quantitative methodology was used. Data was collected by students participating in the research. The tailor-made questionnaire was verified in pre-research. It consisted of 21 questions (out of that 7 identification questions). Individual questions were worded as closed questions. They focused on 6 areas: roles of social workers at school; dealing with problems which also school social workers should participate in; activities performed by school social workers which would help increase school achievements of students; target groups which school social workers should cooperate with; obstacles and conditions of establishing the working position of a school social worker.

The research group consisted of 648 respondents working in the area of education in the Liberec and Ústí regions who wished to participate in the research. In statistics of the Ministry of Education, the Liberec and Ústí regions belong to regions with the highest risk of social exclusion of students.

The proportionality of representation of professions in the research corresponds to the real situation. 70% of respondents represented pedagogical staff (teachers, special pedagogues, prevention methodologists, educational consultants, headmasters and school representatives). 16% of respondents represented consultancy staff working in consultancy centres and 14% of respondents were social workers.

Recognition of a specific problem of school social work

Most respondents (regardless of their profession) believed that it would be good if school social workers helped solve problems of students with learning

62 The results were published in contributions of Matulayová, Pešatová (2013a, 2013b).

resulting from a different language, culturally or socially disadvantaged environment of students' families, irregular attendance, truancy, behavioural disorders, bullying, or create a good social climate at school.

Recognition of a specific way of dealing with the problem

Respondents in all three professions (pedagogic, consultancy and social work) considered the following activities of school social workers to be beneficial for increasing school achievements of students: early diagnosing of a threat of a student, search activities (screening), crisis intervention, corrective activities, social consultancy, creating equal opportunities, work with parents, school and family mediation, cooperation with selected institutions when dealing with individual cases of students, obtaining resources, communication with media and with other organizations.

Competencies of school social workers

Most pedagogic and consultancy staff thought that a special pedagogue should assess family environments of students in the case of any problems; this corresponds to the current practice at Czech elementary schools.

On the contrary, over one half of respondents agreed that **social workers should organize preventive activities at school**. Most respondents think that school social workers should provide consultancy in social issues.

Cooperation with families of students, family & children care authorities and other organizations should be performed by teachers as well as social workers according to respondents.

Conditions for establishing the working position of school social workers.

Respondents identified the following conditions as "very important" and "quite important":

- It is necessary to earmark funds to ensure wages of school social workers.
- It is necessary to ensure cooperation between ministries of education and of social affairs.
- It is necessary to change the school legislation.

The lowest number of respondents expressed their agreement with the condition related to performing representative researches which would prove the need for social work at schools in SR.

Obstacles preventing establishment of the working position of school social workers

According to respondents, obstacles which most prevent establishment of a working position of school social workers include a "lack of financial resources for wages", "missing experience of multidisciplinary cooperation in dealing with problems of students" and a "lack of social workers qualified to work in the school system".

Social work versus social pedagogy?

Social work has been developing in Slovakia as a scientific discipline and a university field of study since 1991 as a response to a public demand. Influence of the American "social work" and concepts of social pedagogy may be identified in its development at the theoretical level. Discussion about relation of social work and social pedagogy is still topical, even though lately it has not been mentioned so frequently in the Slovak expert literature. The view of Anna Tokárová (2003, pp 56-57) is still a suitable support for argumentation in favour of establishing school social work: *"The paradigm emphasizing educologisation of social work is based on opinions that social work activities are basically focused on education and upbringing. ... Social work and traditional and modern pedagogy (educology) are multilaterally interrelated, they are close to each other:*

- *from the point o view of history - their evolution was simultaneous (in both theory and practice);*
- *many targets of social work are achieved thanks to education and upbringing;*
- *education and upbringing are a core of many social work activities;*
- *jointly, but in specific ways, they ensure qualified intervention in the process of socialisation and re-socialisation of people."*

Although social pedagogues seemingly have a higher chance to win recognition in the school system, the request to at least speak about the possibility of recognition of social workers is legitimate.

Other possibilities of development of the discussion about the necessity of school social work

The issue of school social work must be theoretically elaborated for school social work to develop. In our opinion, it is also important to popularise the benefits of school social work in the expert pedagogic community which, according to our survey findings, does not have even basic knowledge about the mission, goals, functions and methods of social work as a profession or as practical activity.

We believe that high-quality expert periodicals are important for development of school social work - at the moment Slovak experts publish their academic articles in the Czech-Slovak magazine "Social Work". A mono-thematic issue 2, published in 2013 and focused on school social work, was an important milestone.

At the moment we can see certain conditions for preparation of future social workers who, after acquiring relevant education, could perform the job of a school social worker. Courses focused on school social work appear at various universities as a part of their Social Work study programmes. Successful diploma, rigorous and dissertation theses dealing with this issue have appeared lately at several universities Michaela Skyba (2014) published the first Slovak monograph about this topic.

Conclusion

Currently we can see the possibilities of development of school social work in Slovakia more at a theoretical level than in the school practice. We are saying that in spite of the above-mentioned progress achieved in this area in school practice.

Our arguments are barriers which we have divided into:

- **barriers related to the current status of social work as a scientific discipline** (e.g. undeveloped theoretical starting points of school social work, absence of experts - theoreticians focused on this area of social work in their scientific-research activities);
- **barriers related to the current status of social work as a profession** (not even social workers dealing with issues of social-legal protection are aware of school social work, they do not initiate discussion, they are not involved in social or expert discussion about issues of the school system.
- **barriers in the school system** (current and prepared legislation which does not define school social work, lack of awareness of principals and pedagogical staff about social work, shortage of funds in the school system or economic problems of local governments as founders, the idea that school is a domain of pedagogical staff).

It has turned out that establishment of the working position of a social pedagogue is more realistic. If such working position could be occupied also by qualified social workers, it would be an option for development of this applied social work. This is one of the reasons why it is important to initiate discussion of social workers with the pedagogic community.

REFERENCES

- ČERNOTOVÁ, M. 2004. Pedagóg školy – nová funkcia u nás? Profesionálne funkcie a prieskum jeho potreby. In *Pedagogická revue*, 2004, roč.56, č. 4, s. 360 – 369.
- Kolektív autorov. 2015. *Evalvačná správa z projektu PRINED – Projekt INkluzívnej Edukácie: záverečná evalvačná správa*. Bratislava: Metodicko – pedagogické centrum, 2015. ISBN 978-80-565-1415-3.
- LAZAROVÁ, B. 2005. *Netradiční role učitele. O situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi*. Brno : PAIDO, 2005. ISBN 80-7315-115-4.
- MATULAYOVÁ, T., PEŠATOVÁ, I., HRUŠKOVÁ, R. 2013. Development of school social work in Slovakia and Czech Republic: Current Issues. In *Ljetopis Socijalnog rada*, 2013, vol. 2, no. 20. s. 319 – 329. ISSN 1846-5412.
- MATULAYOVÁ, T., PEŠATOVÁ, I. 2013a. Social Workers in Schools. In *Sociální práce/ Sociálna práca*, 5, 2013. Special English Issues 2013, p. 64-72.
- PEŠATOVÁ, I., MATULAYOVÁ, T. 2013b. Kompetence školních speciálních pedagogů a školních sociálních pracovníků v inkluzivním školství v České republice. In *ACC Journal*, 2013, vol. XIX, no. 3, issue C. s. 112–121. ISSN 1803-9782.
- SKYBA, M. 2014. *Školská sociálna práca*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

v Prešove, 2014. ISBN 978-80-555-1153-5.

Školská sociální práce, Sociální práce/Sociálna práca, č. 2, 2013.

TOKÁROVÁ, A. Sociálna práca ako vedná disciplína. In Tokárová, A. a kol. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov : Akcent Print – Pavol Šidelský, 2003. s. 45 – 79. ISBN 80-968367-5-7.

TOKÁROVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. 2013. Školní sociální pracovník. In *MATOUŠEK, Oldřich a kol. : Encyklopedie sociální práce*. Praha : Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7. s. 470- 472.

Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon NR SR č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

ZITA, J. 2008. Binární imaginace sociální práce. Sociální práce jako „tichá profesie“ nebo morfogenetická společenská instituce? In *Sociální práce/Sociálna práca*, 2008, č. 2, s. 80-89.

Contact to author:

doc. PaedDr. Tatiana MATULAYOVÁ, PhD.

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce
Univerzitní 22
771 11 Olomouc, Česká republika
e-mail: tatiana.matulayova@upol.cz

CHILDREN AS VICTIMS AND PERPETRATORS OF VIOLENCE - IDENTIFICATION OF ELEMENTS OF VIOLENCE IN BEHAVIOUR OF CHILDREN THROUGH THEIR SENSITIVITY TO SELECTED SOCIAL ROLES IN THEIR SCHOOL CLASSES

Eva MYDLÍKOVÁ – Martina ČIERNA – Ladislav VASKA

Abstract: The aim of the contribution is to present results of research carried out in 2015 in cooperation of a non-profit organization and university workplaces. The aim of the research was to identify sensitivity of children to individual social roles in a school class with regard to their age. 533 children from 4 elementary schools in the Nitra town and its surroundings were involved in the research. The size of the sample does not enable us to generalize the results, but certain outputs of the research indicate a certain form of efficient "timing" of launching preventive programmes against violence for children at elementary schools.

Key words: Sensitivity. Social role. School class. Violence. Preventive programme. Research.

We have carried out the research based on a request from practice. Centrum Slniečko, n.o. Nitra has long been dealing with the issue of mainly domestic violence. Its staff would like to use their long-term experience for the benefit of preventive programmes. We supposed that there was an approximate physical age at which children become more sensitive to what is going on around them. We presented the sensitivity to "reading" and perceiving expressions of violence to pupils in the third to ninth classes of elementary schools so that we could identify their ability to distinguish expressions of violence and match them to the source using eight social roles in the class. The results of the research should be used in other project activities of Centrum Slniečko so that preventive programmes for pupils of elementary schools are optimally launched at the time when pupils are only starting to perceive aggressive elements of behaviour in the class. Topics increasing their sensitivity should represent another benefit of the research.

In the research we mainly worked with terms such as identity, social role and aggression.

The name of the project within which the research was carried out was: Slniečko Intervention Centre, an educational, preventive and intervention centre which helps child victims of violence. The project was carried out by Centrum Slniečko, Bottova 32, 949 01 Nitra. The main goal of the project was to create an efficient children protection systems through:

research carried out by employees of the Trnava University in Trnava and the Comenius University in Bratislava.

The aim of the research was to *identify sensitivity of children to individual social roles in a school class with regard to their age.*

Methods of data collection and processing:

1. We used a questionnaire called "Guess who..." to **collect data**. It contained 18 questions and 6 sub-questions. The questionnaire is a modified version of a questionnaire published by Michal Kolář in his monograph "The pain of bullying" (Prague, 2001). It was modified for the needs of Centrum Slniečko by its employee, Ladislav Maczko. Each question is connected to a social role played by certain persons in the class. The 8 following social roles appear in the questionnaire which we will list gradually in the charts: (1) funnyman, (2) fighter and aggressor, (3) wise and reasonable, (4) highly-principled, courageous, leader, (5) excluded, (6) victim, (7) popular, (8) telltale.
2. The acquired data was **processed** by standard statistical-mathematical methods. In the first stage descriptive statistics was used to describe and assess the identified facts in detail - percentage expression of the measured sensitivity for individual social roles as well as determination of extents of a central tendency depending on adherence of pupils to a certain age group (class).

In the second stage - in order to confirm the research hypothesis - we used Spearman coefficient of rank-order correlation with regard to the ordinal measurement scale; for its evaluation we used the SPSS statistical software.

The target research group consisted of pupils of third to ninth classes of 4 elementary schools in Nitra, altogether 533, in the following numbers according to classes: 3rd class/39, 4th class/38, 5th class/87, 6th class/87, 7th class/95, 8th class/99, 9th class/88.

Data collection: lasted in the period February-March 2015; pupils were selected randomly in contact schools and since the questionnaires were collected personally, 100% of them returned.

Hypothesis:

H_0 The increasing age has no impact on the ability to distinguish certain social roles of pupils in the school environment.

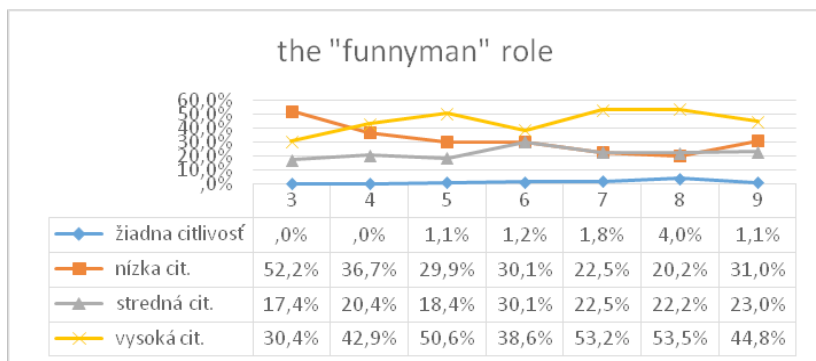
H_1 The sensitivity of children to distinguish certain social roles of children in the school environment grows with the increasing age.

Research report

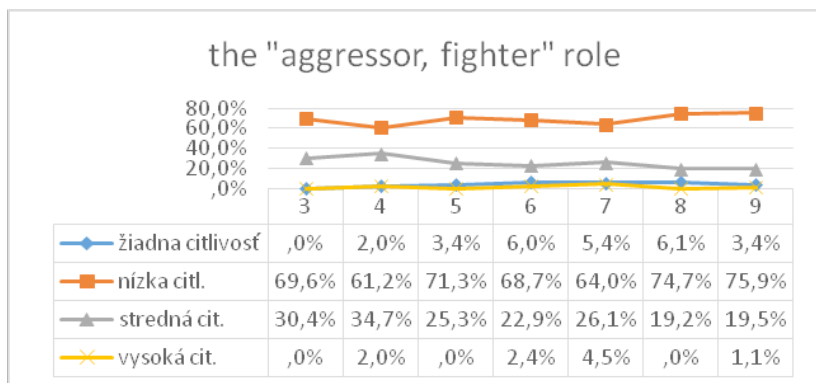
We will interpret the results according to the determined 8 social roles which children in perceive in the class. Each role is assessed individually. The horizontal axis shows the age of children given by individual school classes (from the third class to the ninth class).

The vertical axis shows percentages characterizing the level of sensitiveness to the particular role. Due to the limited space we will present shortened versions of results of roles and 3 roles will be presented fully in the context of aggression.

1) The funnyman role

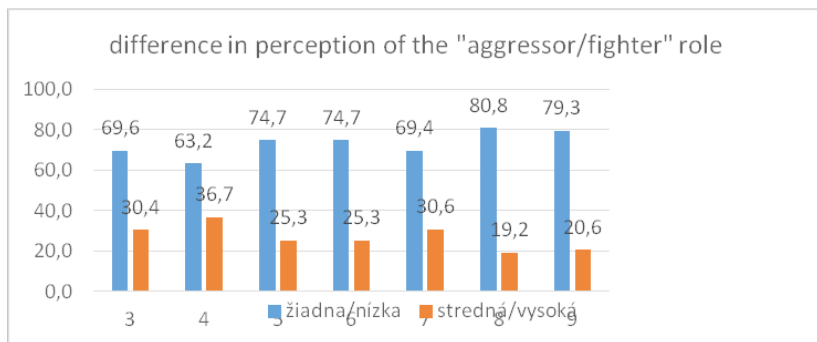
2) The aggressor, fighter role

In the third class, as many as 69.9% of pupils are little sensitive to the aggressor role, what is significantly proved also by the "0" value in the case of no and high sensitivity. 30.4% pupils are medium sensitive to the aggressor role. The low sensitivity is slightly decreasing in the fourth class to 60%; the medium level is rising slightly and none and high levels of sensitivity are growing very little as well (to 2%).

In the fifth class, the low sensitivity is rising again to 71.3%, no sensitivity to 3.4%; the medium sensitivity is also falling to 25.3% and high sensitivity to 0%. In the sixth class the trend of a slight drop in sensitivity continues: no sensitivity to aggressors is felt by 6% pupils, low by 68.7%, medium by 22.9% and high sensitivity is reaching almost the level of the fourth class (2.4%). In the seventh class the trend of the previous class is maintained with small deviations at the level of no sensitivity - 5.4%, low sensitivity - 64%, medium sensitivity - 26.1% and high sensitivity - 4.5%. In the eighth class the "0" value appears again in the case of high sensitivity and in the case of no sensitivity the percentage rises to 6.1; low sensitivity is increasing to almost 75% and medium sensitivity drops to 19.2%. In the ninth

class, no sensitivity is around 3.4%; low sensitivity increases to almost 76%; medium sensitivity drops quite significantly compared to lower classes and only 1.1% of pupils are experiencing high sensitivity.

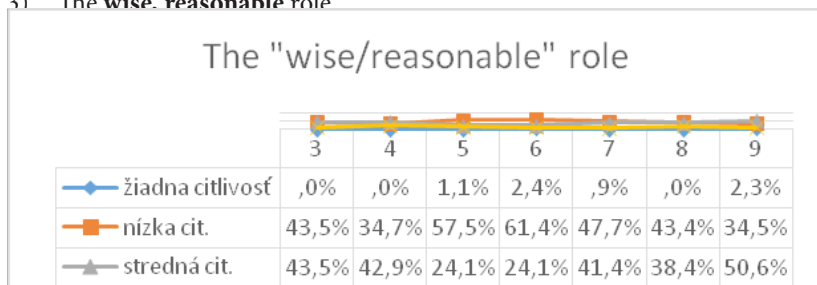

When merging 4 levels to two: 1) no and low sensitivity and 2) medium and high sensitivity, we noticed that biggest differences in answers were seen in the eighth and ninth classes in which aggression is perceived very little. Pupils in the third class are rather "too young" to identify the aggressor role; their sensitivity is increasing in the fourth class and in the fifth and sixth classes they are "more reluctant".

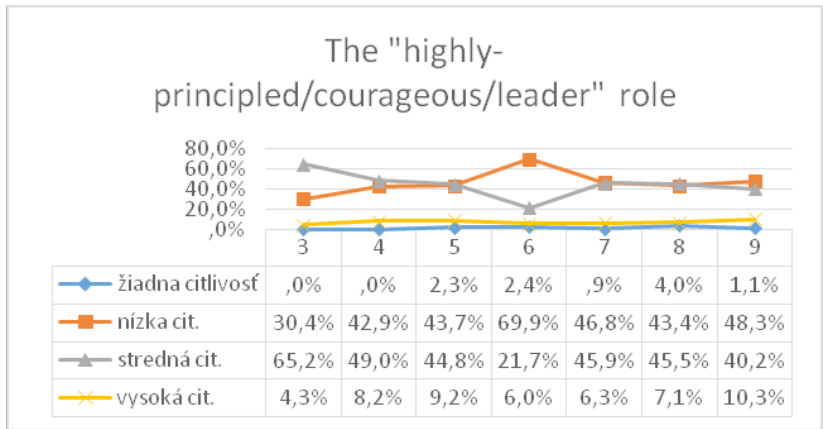

The medium value of answers of pupils of all classes to their sensitivity to the aggressor role is at the level of low sensitivity.

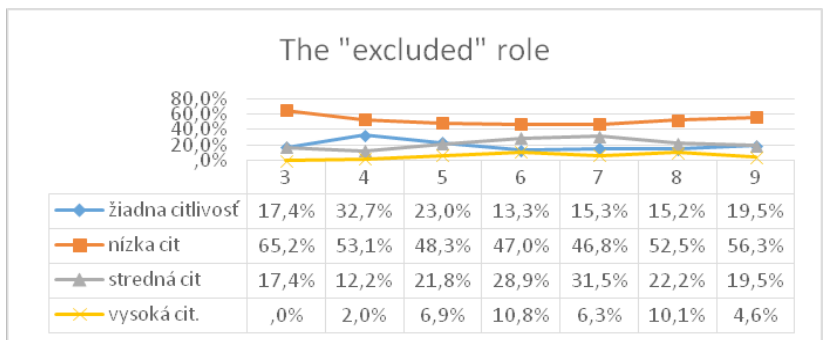
3) The wise, reasonable role

4) The highly-principled, courageous, leader role

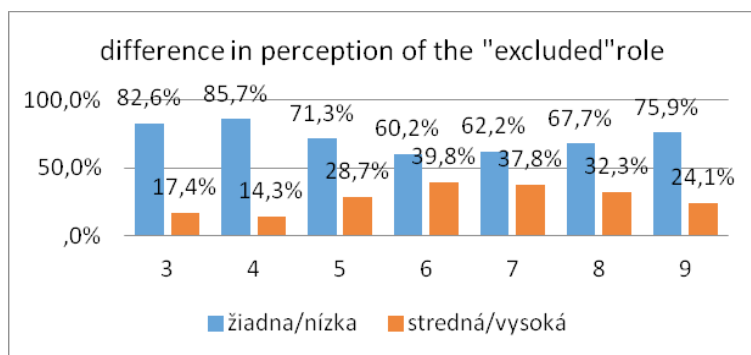

5) The excluded role

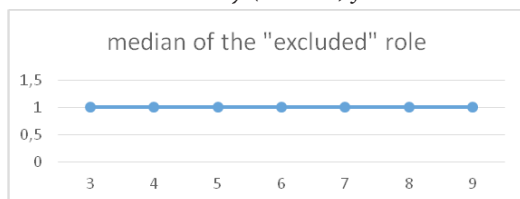
Another role which we will interpret is the *excluded* role. Compared to others, this role brings more interesting and more significant results in the "no and low role sensitivity" category compared to other roles. In the third class of elementary school, 17.4% of children feel no role sensitivity. Low sensitivity to the *excluded* role is the highest in this class and it amounts to 65.2%. Medium sensitivity is identified with 17.4% children and high sensitivity amounts to "0" in this class as in the only class for this role. In the fourth class "no sensitivity" is quite high as well when after the third class it achieves the second highest value compared to other classes, namely 32.7%. Low role sensitivity appears with 53.1% children, medium sensitivity reaches 12.2% and high sensitivity amounts to 2%, what is the second lowest level compared to other classes. In the fifth class of elementary school "no role sensitivity" amounts to 23%, no sensitivity to 48.3%, medium sensitivity to almost 22% and high sensitivity was seen in the case of 6.9% of children of the fifth class of elementary school.

In the sixth class "no sensitivity" amounts to 13.3% and low sensitivity to 47% (both cases, together with the seventh class, represent the lowest value in these sensitivity categories compared to other classes). Medium sensitivity is the highest (together with the seventh class) compared to other classes, amounting to almost 30%, and high sensitivity amounts to 10.8%. In the seventh class of elementary school there are 15.3% children who have very low (no) sensitivity and almost 47% children who have low sensitivity to the *excluded* role. 31.5% children respond to the role with medium sensitivity and high sensitivity amounts to 6.3%, which are the highest values in these categories, together with the sixth class, compared to other monitored classes. In the eighth class, "no role sensitivity" is demonstrated with 15.2% children, low sensitivity with 52.5%, medium with 38.4% and high with 4.6% children. In the ninth class "no role sensitivity" amounts to 19.5%, low sensitivity amounts to 56.3%, medium sensitivity to 19.5% and high sensitivity appears in the case of 4.6% of children in the ninth class.

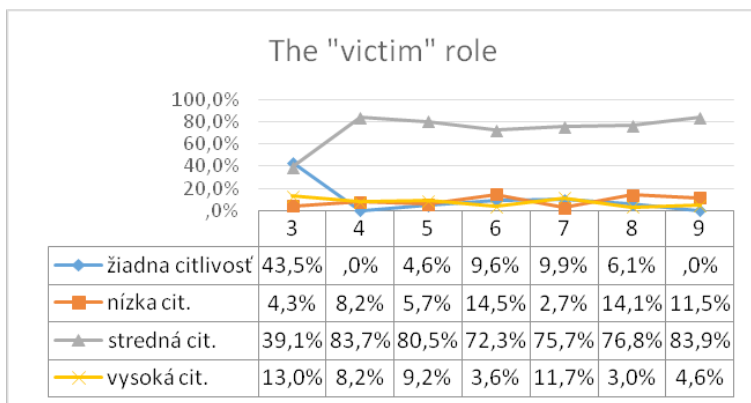
We can see interesting results when merging sensitivity levels: no and low sensitivity compared to the medium and high one, since they are more significant e.g. compared to the "leader" and "wise" roles, and at the same time it is one of roles which demonstrates the lowest role sensitivity compared to others thanks to merging of levels. Theoretically speaking, both a potential victim and a potential aggressor may be found among the excluded ones. Most significant differences in this role appear thus in the third and fourth classes; the differences gradually shrink and they are smallest mainly in the sixth and seventh classes and approximately the same in the fifth and ninth classes. Interestingly, in the last two years of the study the role sensitivity gradually diminishes (it reaches the highest value, when merging the levels, in the sixth and seventh classes).

Chart 5.3 Central tendency (median) for the "excluded" role

The medium value also confirms the previous data processing when it demonstrates low sensitivity to the *excluded* role in all classes.

6) The **victim** role

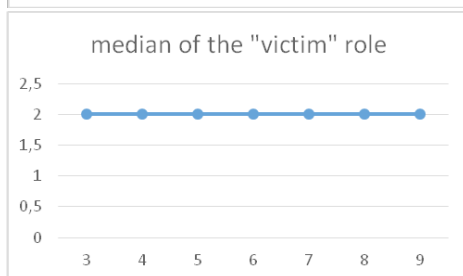
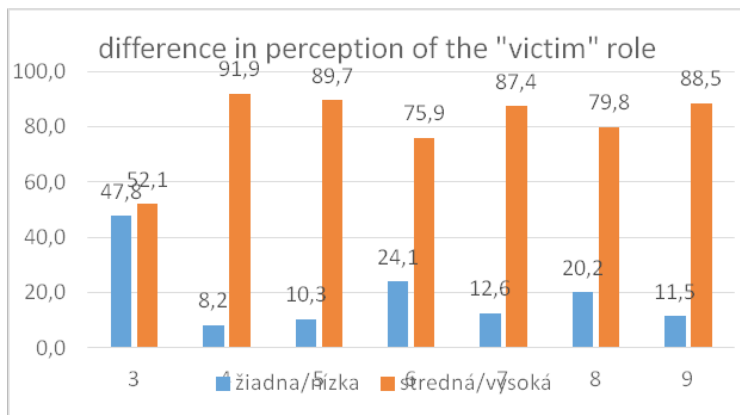

In the third class of elementary school, even 43% of children do not demonstrate any sensitivity to the victim role. 39% third-class students have medium sensitivity, 13% demonstrate high sensitivity and only 4% low sensitivity. In the fourth class more than 83% of children demonstrate medium sensitivity to the victim role, 8% demonstrate both low and high sensitivity, and "no sensitivity" is not demonstrated. In the fifth class of elementary school, the medium sensitivity is still over 80%, high sensitivity is around 9% and no and low sensitivity have 5% each. In the sixth class medium sensitivity amounts to about 72%, low to over 14%, no to 9.6% and high only to 3.6%. In the seventh class medium sensitivity has still the highest values (75.7%), no and high sensitivity amounted to around 10% and low sensitivity to 2.7%. In the eighth class medium sensitivity amounted to 76.8%, low sensitivity slightly increased to 14.1%, no sensitivity to 6.1% and high sensitivity to 3%. In the ninth class the medium sensitivity is almost 84%, low sensitivity is 11.5% and high sensitivity is 4.6%.

No or low sensitivity to the victim role is demonstrated by 47.8% of third-class students, 8.2% of fourth-class students, 10.3% of fifth-class students, 24.1% of sixth-class students, 12.6% of seventh-class students, 20.2% of eighth-class students and 11.5% of ninth-class students. Medium and high sensitivity is demonstrated by 52.1% of third-class students, 91.9% of fourth-class students, 89.7% of fifth-class students, 75.9% of sixth-class students, 87.4% of seventh-class students, 79.8% of eighth-class students and 87.5% of ninth-class students.

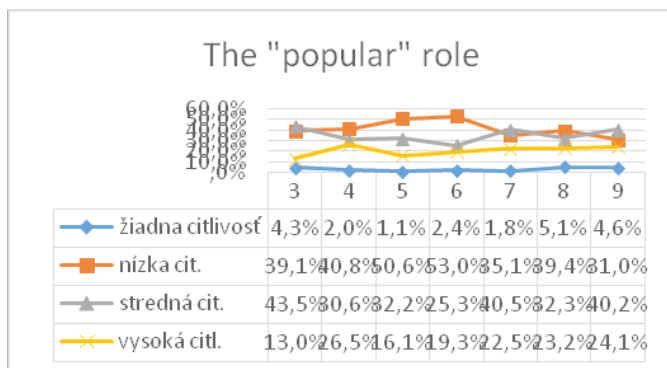
As we can see in the chart below, third-class students are most confused in perceiving the victim role. The percentage representation of a zero or very low level and a medium and high level of sensitivity to the role are almost equal. Sensitivity starts to differ significantly in the next, fourth class, when it is increasing to achieve the highest level. Then it slightly drops and in the sixth class insensitivity slightly increases. In the ninth class the difference between insensitivity and sensitivity increases again.

So we can see that mainly the third class of elementary school is a critical period: half of the children cannot perceive the role of a victim at all or only very slightly. Another critical period is the sixth class when children get a kind of reluctant to the victim role and zero and low sensitivity starts to grow.

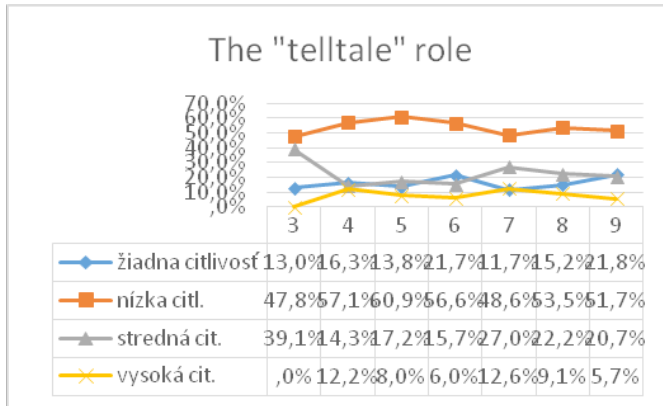

Median denotes a medium value in the range of individual answers. As we can see in the chart, medium sensitivity was the median value in the middle of the frequency of answers in all classes.

7) The popular role

8) The **telltale** role

Verification of the hypothesis:

Table 1 Coefficients representing a mutual relation of age and children's sensitivity to individual social roles of pupils in the school environment - **Spearman Correlation**

	Value	Significance
funnyman	.060	.161
fighter/aggressor	-.087	.042
wise/reasonable	.051	.235
highly-principled/courageous/leader	-.013	.757
excluded	.063	.145
victim	.007	.874
popular	.068	.116
telltale	-.004	.921

A mutual relation of an increasing age and children's sensitivity to individual social roles in the school environment was not confirmed based on the measured values of the Spearman correlation coefficient in any single case, since all values are below 0.5 - this is a level which represents the border needed to refute the H_0 zero hypothesis and adopt the H_1 alternative hypothesis according to the Cohen classification. The measured values of statistical significance are not significant (> 0.05) with the exception of one role - "fighter/aggressor", what eventually proves that no relation between the two defined variables has been demonstrated; it denies existence of a mutual relation between an increasing age and perception of social roles of pupils in the school environment.

Based on the above-stated, we may say that there is no evidence for refuting the zero hypothesis in favour of the alternative hypothesis and that there is no statistically significant relation between the two selected variables.

Abstracted interpretation of research results

The usual age of **third-class pupils** is 8-9. It is a period in which children perceive the role of a funnyman in the class in a quite polarized manner. When processing the results, we are most interested in roles related to violence and aggression of children, namely: 2 Aggressor, 5 Excluded, 6 Victim and partly also 8 Telltale.

Prevailing majority of children at this age still have difficulties to distinguish the role of an aggressor, but also the role of a victim and a telltale in the class. Third-class students perceive all these roles with confusion and with a poor ability to distinguish the differences. In this period, the "excluded" role is perceived similarly to other roles related to violence/aggression of children when higher sensitivity to it was demonstrated only very little.

In the **fourth class** (9-10 years), most pupils can identify aggression in the behaviour of their classmates at a low medium level in the position of an aggressor, but 91% of respondents can already identify the victim role very clearly and very well. Telltale and excluded are roles which they distinguish in very different manners, but they are still not very sensitive to it, and in the case of the "excluded" role, merging the levels of no and low sensitivity brings the highest result of all classes in this role (almost 86%).

In the **fifth class** (age 10-11), pupils perceive the "aggressor" and "fighter" role still quite vaguely and rather less than not at all. This is in contradiction to perception of the victim role which fifth-class students perceive quite clearly and unambiguously. Telltales and excluded in the class are probably not paid much attention to since their identification by others has a rather lower level, what is also proved by the medium sensitivity value.

In the **sixth class** (age 11-12), pupils perceive aggressors similarly to fifth-class pupils and thus no significant sensitivity is visible, but neither is insensitivity to aggression. The same is true for perceiving the victims of aggression, namely that sixth-class students are relatively quite sensitive to victims of violence and can identify them. The same is true for the "excluded" role when sensitivity to this role is the highest compared to other classes (almost 40%). Sixth-class students perceive the "telltale" role least from among all classes.

In the **seventh class** (age 12-13), pupils respond to the aggressor role with rather low sensitivity and only one third of them with higher sensitivity. The opposite is true for the victim role where only one third shows low or no sensitivity and two thirds respond with medium or high sensitivity. Telltale in the class is perceived by almost 60% at a low level. The "excluded" role is starting to rise again (similarly to the third and fourth classes) towards insensitivity to the role, when it rises up to the last class from 62.2% to almost 76% when comparing no/low with medium/high sensitivity.

In the **eight class**, when children are about 13-14 years-old, they do not perceive the aggressor role very sensitively (usually at a low level); there is even no one with high sensitivity in the eight classes. However, in these classes there is still the trend that children are much more sensitive to the victim role than to the perpetrator role; almost 4/5 of respondents can identify a victim. Children do not respond too sensitively to the telltale role either - the average level reaches rather low values. Interestingly, the "excluded" role is perceived with very low sensitivity in the eight class, what is a significant result compared to the victim role, mainly in comparison to sensitivity to the aggressor/fighter (they are almost equal).

Ninth-class pupils are usually 14-15 years-old. In this class, insensitivity to aggressors reaches the highest level exactly in the eighth and ninth classes of elementary schools. On the contrary, sensitivity to the victim role is higher. The telltale role does not play a significant role in this class and it is rather low. From among pupils of classes 5-9, sensitivity to the "excluded" role is the lowest when it is similar to the sensitivity of pupils of the third and fourth classes. Insensitivity to this role is similar to the insensitivity to an aggressor.

With regard to age, sensitivity to the **funnyman role** develops in such manner that from the third class, positive sensitivity is gradually rising. Only in the third class could we say that this role does not have much significance for pupils. However, from the fourth class its significance is gradually rising and culminating in the seventh and eight classes.

Compared to other roles, the **wise** role and the sensitivity to it brings relatively balanced values, mainly in the context of comparing merged levels (no/low vs. medium/high). A more significant difference and result among classes is the fact that mainly pupils of the fifth, sixth and also seventh classes show low to no sensitivity to the role compared to other classes where pupils respond to the wise role more sensitively or they can identify it.

Leader/highly-principled - similarly to the previous role, it may be stated that there is a quite balanced "score" in relation to its perception by pupils in all classes. But it is necessary to point out to the fact that sensitivity to the role in the context of differences (no/low vs. medium/high) has a falling tendency up to the fifth class (insensitivity is increasing); in the sixth class there is a sharp "drop" (low to no sensitivity is demonstrated with almost 73% of pupils) and then it "jumps" back to the level of the fourth class and sensitivity in both merged compared levels remains approximately at the same level until the last year of studies. Interestingly, third-class students are most sensitive to the leader role, and the sixth-class students are the least sensitive. The leader role has the same medium value in all classes.

With regard to age, sensitivity to the **popular** role is gradually rising towards positive sensitivity and then falling with students of the fifth and sixth classes. However, in other classes (seventh and above) there is a more significant shift (and return) to the increasing trend of positive sensitivity to the role. Pupils of the seventh and ninth classes are most sensitive to the role.

Perception of **aggressive** behaviour in the class, fixed with particular persons committing violence, is rather low. Pupils of the fourth class are relatively most sensitive and pupils of the eighth and ninth classes are most sensitive.

It is a little different with the **victim** role. As if third-class pupils could not distinguish victims of violence very much, while it changes dramatically in the fourth class. The high level of sensitivity to victims remains up to the ninth class and it has a quite balanced and high level.

Third-class students perceive the **telltale** role indifferently; it changes in the fourth class and remains at a rather low perception level. Pupils in the sixth but also in the fourth, fifth and ninth classes have the lowest abilities to identify roles.

The **excluded** role is perceived quite clearly by all classes - pupils demonstrate significant insensitivity to this role; only the "insensitivity" is slightly falling, i.e. the sensitivity to this role, which is harder to be recognized, is rising. This role may also be interpreted as a role where both an aggressor and a victim may be excluded, particularly with pupils of the sixth, seventh and partly also eight classes.

Conclusion

Statistical significance between age and increase in sensitivity to individual monitored roles was not confirmed, probably due to the small sample of individual classes. However, medians indicated a certain differentiation. When analysing results according to classes and roles in detail, we found out that third-class pupils cannot differentiate social roles in the class sensitively. This changes significantly in the fourth class. In all classes, pupils can identify aggressors only very poorly but they are more sensitive to the victim role. The "excluded" role is not clear-cut so it is perceived differently in all classes. In this case the fact that both an aggressor and a victim may be excluded plays certainly a role.

We believe that the period at the end of the third class is the time when a preventive programme against violence should be launched. It is demonstrated that children are much more sensitive to the role of a victim than of an aggressor. Launching preventive programmes focused on self-perception of a potential victim and excluded are probably the way which would eventually lead also to shaping an attitude to perpetrators of violence as well as to activation of pro-social behaviour of children.

REFERENCES

- KOLÁŘ, M. 2001. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7178- 513-X
NÁKONEČNÝ, M. 2000. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2000. 287 s. ISBN 80-200-0690-7
VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308

Contact to authors:

doc. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Univerzitné nám. 1
918 43 Trnava
e-mail: eva.mydlikova@truni.sk,

doc. PhDr. Ladislav Vaska, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Račianska 59
813 34 Bratislava
e-mail: vaska@fedu.uniba.sk

PhDr. Martina Čierna, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Račianska 59
813 34 Bratislava
e-mail: martina.cierna@uniba.sk

Elena Ondrušková

Abstract: In this paper, we are focusing on the possibilities of protecting and supporting children in case of a divorce of their parents' marriage. I am analysing factors affecting the tools of protection and procedures, methods used to support these children. Besides the system of social and legal protection, we also consider the interpretation of divorce as a social phenomenon and social position of a child in the society to be significant social contextual factors. We speculate how the current legislation and institutional system creates space for intervention and procedures enabling to focus on the prevention of risks endangering the health of children, their needs and interests. In case of detecting a more significant threat, measures of social and legal protection can be applied. They include some procedures to improve relations and communication between parents and/or children. More frequently, this is done in cooperation with accredited entities realising short-term or long-term interventions in order to minimise these risks. I point out the need to expand the area for the use of procedures and methods of supporting children in a divorce situation when high risk of health danger is not identified.

Key words: Social and legal protection of children. Divorce. Methods. Methodologies. Risk prevention.

A divorce of parents' marriage affecting the rights and interests of minor children is considered as a risk life situation for a child by relevant state institutions, professionals and mostly also by the players of the divorce themselves. The government through its institutes and institutions has developed/established a system of tools automatically functioning in line with relevant laws and in each situation when the rights and interests of children might be endangered or colliding with the interests of their parents. In case of divorce, this institute is in line with the concept of social and legal protection of children represented by the function of a collision custodian overseeing that all decisions and procedures are realised in the best interest of the minor child. In line with this position, the custodian makes sure that after the divorce, the most suitable upbringing of the child is ensured, optimal conditions for the child's development are created, the child's developmental needs are satisfied in the best possible way and that the child's interests are being protected. If a divorce situation is evaluated as risky, the body of social and legal protection may use appropriate measures of social and legal protection. The paper considers possibilities of protecting and mainly methods of supporting children in divorce situations considering the evaluated level of risk to children's health, their needs and interests.

63 The paper originated thanks to the support of the grant: VEGA č. 1/0462/14 titled: Delinquency of youth in the Slovak Republic in the context of selected specific factors – national self-report research study

Protecting and supporting children in the context of interpreting divorce and position of children

The specific form of protecting and supporting children in a divorce situation is affected apart from relevant acts and functioning of responsible institutions also by theories and approaches to interpreting divorce as a social phenomenon (Ondrušková, 2013a) and the perception and interpretation of childhood (or position of children in the society). In the modern history of research and interpretation of divorce, three key paradigms can be identified that had and have a significant impact on the perception and use of interventions in a divorce situation. These are following: Social and pathological paradigm interpreting divorce as a social and pathological phenomenon and thus also approaching its evaluation and choice of interventions in this way. Matoušek (2008) points out the risks of transferring the social and pathological view when approaching divorce to the field of social work. He perceives it problematically mainly because it restricts the possibilities how to approach clients of social work. Another paradigm that was still applied in the approach to divorce is the counselling and therapeutic paradigm. In line with this paradigm, a divorce is considered to be a certain healing measure that is to prevent a continuation of conflicts between spouses and to protect children against neglect and abuse. It is mainly necessary to deal (in terms of counselling or therapy) with problematic or non-functioning relationships in a family and the family may be a healing measure. A divorce is from this point of view perceived as a discontinuing change or event, or a critical event. The last paradigm is transformational paradigm (Ftenakis, 1999) that currently dominates the Anglo-Saxon and American professional literature and counselling praxis. In line with this, a divorce and mainly the divorce process is defined as a process of family transformation in order to preserve or support continued parenting. A post-divorce family can be defined in line with this paradigm as a network of changed family relations with mainly redefined relations between spouses. Parenting is preserved, ideally based on an agreement between parents, and can take various forms after a divorce. The best interest of children is decisive in the post-divorce arrangement of care.

The transformation of the social position of children in the society has been reflected in recent decades in sociological as well as psychological studies noticing a shift in perceiving children as beings unable and unreasonable to actively intervene with the organisation of their life situations towards beings whose opinions are considered and who have the right to comment on facts related to their rights and interests (Kečkéšová, Ondrušková, 2013). This change has also been reflected in the area of protecting the rights and interests of children (see Convention on the Rights of the Child) and the rights of the child as the subject of law has been strengthened in the legislative system. It means that children can participate as participants at proceedings significantly affecting their rights and interests or can and ought to provide their position to facts affecting them even though they are not direct participants of court proceedings. The legislation

differentiates between the ability of the child to be a participant to the proceedings, what is referred to as the 'procedural identity' and the ability of a minor to independently act in court, what is referred to as the 'procedural capacity' (Gešková, 2008).

The Convention on the Rights of the Child (1991) is a significant legal international document representing an integrated and holistic approach to the rights of the child. When it comes to a divorce situation of parents and identifying the opinion of the child, Article 12 of the Convention is explicitly related to this act. The first paragraph states that contracting parties must ensure that a child capable of creating his or her own opinion has the right to express freely in all affairs affecting him or her, while assigning adequate weight to the child's opinions depending on his or her age and maturity. Paragraph 2 states that for this purpose, the child must be most of all given the possibility to be heard in any court or administrative proceedings affecting the child either directly or through a representative or relevant person in a manner compatible with procedural rules of domestic law. The rights of the child are in Slovakia guaranteed by several laws. The rights of the child are most of all guaranteed by the Constitution of the Slovak Republic, mainly Article 46 (1) that guarantees the right of the child for protection of his or her rights and interests protected by law. A minor person is in a certain way privileged through the principle of increased or special protection of children and youth (Article 41 of the Constitution of the Slovak Republic). The rights of the child are then defined in further substantive legal as well as procedural legislative regulations in order to ensure their protection as well as application in specific life situations. From among the substantive legal regulations, with regards to the issue that this paper deals with, the most significant is the Act on Family (No. 36/2005) dealing in the relevant paragraphs with the definition of circumstances when the opinion of the child needs to be identified.

Strengthening of an active role of the child in difficult life situations has been discussed in recent years in the professional literature dealing with methods of helping and supporting the child of a divorce. Several authors working with a divorce family point out the need to work directly with the child as a subject of a divorce situation and to support the child's active role in managing the divorce and adapting to a new situation in the family (Emery et al., 1999; Krýslová, 2000). Children need to understand what is happening in the family they live in, their feelings and emotions and need to receive adequate information about the form of their future life. Apart from the love of their parents, they need acceptance and positive social relations in their environment that can provide them with a sense of self-assurance and self-confidence. In our conditions, mainly interventions in terms of individual psychological counselling are mainly used in a divorce situation and as a rule these are initiated by parents of collision custodians and in certain cases also family judges.

Divorce risks and the need to protect and support children

In the situation of divorce of the marriage of parents, tools of social and legal protection, the institute of collision custodianship as well as various types and forms of professional interventions available to social work are used in a standard way to protect and support children. These are sometimes supplemented also with psychological counselling or other methods that are “inter-disciplinary”: e.g. divorce mediation. Social and legal protection is a system of measures used by the government to guarantee each child and family protection, assistance and support, mainly in cases when parents due to various reasons are unable or unwilling to ensure proper care for the child. The Act (on Social Protection and Social Guardianship No. 305 of 2005) in the relevant Section (Section 11 (2)) defines measures of social and legal protection of children for the situation of a divorce of a marriage and stipulates that “if parents are being divorced, it is necessary a) to provide or intermediate social counselling to the child and parents; b) to recommend psychological help to parents of the child in the interest of restoring marriage coexistence and in the interest of preventing adverse effects of the divorce on the child; c) to provide or ensure the necessary psychological help for the child even after the divorce.” Greater space is thus left for the “psychological help” and clause a) contains one defined method which is social counselling not specified in a greater detail. Adequate tools are applied when examining the situation concerning a divorce family, mainly relationships in it and conditions of care and upbringing. If a court in the proceedings concerning the divorce of a marriage and mainly the arrangement of care for a child after the divorce concludes that it is important to also identify the opinion of the child, it shall ask for cooperation based on a resolution with the body of Social and Legal Protection and Social Guardianship (SLPSG) authorised to perform collision custody of the minor. As part of performing collision custody and protection of the child’s interests, the body of SLPSG can inquire based on a court’s request the child’s opinion on the fact concerning his or her current relationships as well as his or her ideas about the form of future life and preferences of parental care.

There are children who can adapt to a divorce situation and changed conditions of life without greater long-term difficulties and children who manage it worse or who develop more long-lasting psychological and social problems. Realised longitudinal research of divorce children (e.g. Wallerstein, Lewis, 2004; Dunovský, 1986) oriented at psychological and social indicators of the child’s health brought findings on negative consequences of divorce on the child’s health, but it is difficult to assess based on them the occurrence of difficulties in the current population of divorce children in Slovakia. In this regard, the last realised (or published) research on a relatively small sample was presented by Harineková (2011) who found out that divorce children showed higher level of difficulties in the monitored psychological indicators and lower level of indicators of social adaptability. Findings of representative multi-factor research (Amato, 1993; Amato, Booth, 2001) realized abroad on large samples

show that the majority of children, as many as three fourths, however can adapt to the divorce of their parents' marriage and in the course of their development show an approximately the same structure of difficulties as children from non-divorce families. Responses of children to a divorce situation are usually similar than responses to other burden situations: emotional responses of various types and problems in behaviour. The majority of them gradually disappear when the adaptation process is completed or relate to new situations occurring in the life of the child. As confirmed by research of resilience which is understood as a dynamic process (Rutter, 1987, Šolcová, 2009), resistance of the child against risks and burdens can be increased by social and emotional support from various sources. These can be found within the family itself or outside of it, through family and amicable relations, as well as through professional interventions.

Several researches focused their attention on identifying interventions aim of which was to reduce divorce risks through preventive intervention (Farmer, Galaris, 1993; Geasler, Blaisure, 1998) or to mitigate risks that have already originated. Results of these researches showed that several factors participate in minimising of risks endangering healthy social and psychological development of a child in the process of divorce of parents' marriage and in supporting the child's adaptation to post-divorce situation. In general, we can talk of two groups of factors. On one hand, there are variables of the child's environment while the most important ones are related with the behaviour of parents and their emotional support of the child. On the other hand, there are variables related with the characteristics and resources of the child itself. These resources can be supported and developed through appropriate procedures and methods used in counselling and therapeutic processes.

One part of handling a divorce and the adaptation process is the process of grieving, sadness (Wallerstein, 1983; Margolin, 1996 et al.). The process of sadness in case of a divorce part of which is often also limited contact and reduced intensity of relationship with one of the parents is in significant moments of similar characteristics than the process of sadness when losing a parent or other loved one. It takes time until the child adapts to the new situation. Changes themselves do not need to necessarily lead to negative consequences, but especially in case of children, these can be the changes that they cannot imagine and cannot prepare for. Preparation for changes related with a divorce situation is one of the tasks that the child needs to manage as part of a successful adaptation. The American author who has been dealing with the research of divorce children, Judith S. Wallerstein (1983) summed up the psychological tasks handling of which is important for the psychologically appropriate adaptation of the child to the divorce of his or her parents. At least one of the divorce tasks is directly connected with processing of related emotions (managing of anger and self-blame and separating from the parental conflict and distress). Managing these tasks is difficult and depends on the age of the child and its psychological resistance, difficulty of the family situation (level of parental conflict or the level of violence etc.) and lasts a certain time.

Evaluation of risk and choice of intervention, methods of work

The starting point for selection of intervention use of which is not given as standard by law is related with the assessment of a specific situation of the child in a divorce family. The level of risk to the child's health, his or her needs and interests in the situation when these are colliding with the interests of parents is evaluated. In a divorce situation, the application of professional interventions and procedures are considered in a situation when physical, psychological and social needs of the child (especially a minor) are endangered or when the child is endangered by actions and behaviour of divorcing parents (or of one parent). The need to intervene is as a rule identified as part of collision custody when it is overseen that decisions are made in the best interest of the child and when the quality of relations between parents and children, as well as between parents themselves are also examined. SLPB or a court can order a measure in a case when the situation in the divorce family is evaluated as a threat to the psychological (or social or physical) health of the child. In such case, the social worker decides for a relevant social-law measure (Section 11 of the Act No. 305 on Social and Legal Protection and on Social Guardianship, 2005, hereinafter referred to as the Act on SLPSG) that is to limit or eliminate negative effects endangering the psychological, physical or social development of the child. For instance, psychological assistance, i.e. psychological counselling or therapy for the child or parent is ordered or a program or activity of accredited entities licensed to perform relevant measures of social protections are used for the realisation of the measure.

As part of standard tools of social-law protection there are fewer possibilities for supporting a divorce child when the risk is not perceived as high. The Act on SPSG defines measures of preventing the origin of crisis situations in a family in the Section 10 of which those stated in clause a) correspond with the programs which we are considering, namely the organisation or mediation of participation in programs, trainings and activities focused on supporting the fulfilment of parental duties, family functions, creation and strengthening of relations between parents and children of development of abilities to deal with problem situation and adaptation to new situations. Performance and effectiveness of measures depends to a certain extent on the scope and quality of professional activities realised by institutions and entities with agreements or cooperation in this field of activities. As a rule, programs and methodologically directed activities requested as part of the realisation of measures are developed more, to prevent the origin of risk situations in a family (or as part of changing family relations) and to restrict negative effects endangering psychological or social development of the child. As part of standard tools of social-law protection there are fewer possibilities for supporting a divorce child when the risk is not perceived as high. This is a great area (the question is if this is supposed to be part of the system of social-law protection) for what is referred to adaptation programs, counselling interventions aimed at supporting and having the potential to prevent against

potential problems and developmental risks of the divorce child. These programs have the potential to support the child's resilience making it easier for the child to handle this difficult life situation and supporting his or her further healthy psychological and social development.

Interventions can be focused on working with a parent, parents, when it is anticipated that these will have a positive effect on managing divorce and divorce adaptation of the child. These interventions focus on the development of parental competencies in the context of a divorce situation (how to communicate with the ex-partner and the other parent so that the child's needs are not endangered, how to organise post-divorce arrangement of care and how to best ensure the child's upbringing, how to manage one's own emotions and frustrations and not to endanger the child's needs etc., supporting the damaged parent-child relationship etc.). Further interventions may focus primarily on the child in order to deal with divorce tasks and to support the divorce adaptation or manage difficulties, frustrations and divorce traumas and solve problems related with risky social development of the child. These interventions can use various methods of work: Social counselling, education programs, psychological counselling, social rehabilitation, social therapy, psychological therapy etc. The majority of them use individual work with the parent or child, some are based on working with the whole family together or some may also involve groups.

Education and counselling programs for children from divorce families

Group education and counselling programs having a strong tradition in the United States of America and some European countries have a great potential in case of divorce adaptation of children. Results of research of the effectiveness of counselling and educational programs for children affected by the divorce of parents' marriage show that interventions of this kind can help the adaptation of the child to a divorce situation, reduction of the risk of not managing negative emotions and support the child's resilience (e.g. McConnell, Sim, 2000). There is a whole range of programs focusing on the prevention of risks of endangering the child's health in a divorce situation. They vary in length, number of meetings and applied methods. They all focus on managing divorce tasks, this on understanding the divorce situation, understanding and managing one's emotions related with the divorce situation and strengthening the child's resilience. Emery et al. (1999) based on the result of a longitudinal research state that these programs can help to understand the divorce and position of the child in a divorce family.

Group programs for children of divorcing parents represent rather short-term models of interventions focused on the goal involving five to ten meetings (Farmer, Galaris, 1993; van der Merwe, 1994; Margolin, 1996; et al.). They contain activities focusing on the contents and related with divorce tasks that the child should manage: understand the divorce situation and facts related with the divorce and problems affecting children themselves. These are also activities focused more on the processes that are to support the child in his or her experience, to provide social support and develop the child's resilience. For example group counselling

program created by the American social worker Silvia Margolin (1996) is focused on supporting managing mechanisms of the child, reflecting changes accompanying the divorce and supporting adaptation. Effective tools of group work used to achieve counselling aims are: sharing a similar life situation, safe social environment (children with similar experience will be less prejudiced), the possibility of social learning – getting to know and trying new ways of dealing with social situations related with divorce, opportunity to talk about ideas and experience that are not usually discussed by peers and acquiring emotional and social support in the process of divorce changes.

Methods and forms of work used in these and other groups counselling programs for children are somewhat similar to those used when working with adults, such as discussion in group, modelling and role activities. An important difference is the emphasis on specific nature and use of one's own experience. Introspection and insight is not primarily worked with, as is the case for instance in dynamically oriented groups of adolescents and adults. Discussion method is also often connected with a specific activity: game by drawing, modelling. As part of the given topic, children talk about their imaginations, opinions and experience. For working with the topic of the individual meeting, mainly games, drawing and other activities are used – working with a book, pictures as well as physical activities. In general, we can classify tasks related with individual divorce topics as those that are to bring a thematic insight in the issue of the divorce (there are rather information concerning general information as well as attitudes related to marriage, divorce, life changes as well as formal processes connected with the process of the divorce etc.) and those supporting the management and processing of emotions connected with the divorce situation or the situation in the family in general.

Education and counselling programs for divorce parents

The quality of parenting after a divorce is related with the quality of partner relations prior to the divorce, the need of pre-divorce parenting as well as other factors related with divorce circumstances (causes of the divorce, level of conflicts between partners etc.). It is also significantly affected by the process of adaptation to the divorce and management of divorce emotions. In the context of the psychological divorce, Plaňava (1994) and similarly also other authors formulate psychological divorce tasks for parents, spouses as follows: distance from marriage and detach from the partner, separate marriage from parenting, protect children, respect their needs and interests while respecting the fact of the changed situation, create post-divorce perspectives, reconstruct the lifestyle and build a new personal identity. From the aspect of the child's needs, the primary task of parents is to separate the marital split from parenting. The majority of research (Neff, Ford, Piergallini, 2000;) examining the relationship between the adaptation of parents to the post-divorce situation and the adaptation of the child confirmed a positive correlation. Parents by not managing or not completing the psychological divorce and by continued partner conflict complicate children their adaptation and facing of the parents' divorce.

A divorce parenting is mainly parenting as such, i.e. it includes activities and tasks related to ensuring the needs of children through a long-term and loving relationship. It is also parenting with its specific features. The specific form depends on the form of entrusting, on relations between parents and many other factors. When it comes to meeting the needs of the child/children after a divorce, especially in case of standard relationships between spouses, parenting is continuing and mainly cooperative after divorce (Neff, Ford, Piergallini, 2000; Ondrušková, 2013b, 2014). Neff, Ford, Piergallini (2000) in the program to support cooperative parenting after a divorce state that the basis of a continuing parenting is the transformation of an intimate relationship to a relationship similar to a work relationship. An intimate relationship is characteristic of other expectations and emotions, closeness and share intimacy. A work relationship contains expectations worded in advance as well as formalised contacts, structured interactions and meetings for a specific purpose. Specific aims are related with the needs of children and maintaining their relationship to both parents. From the aspect of interactions, such relationship is characterised by cooperation in the upbringing of children and constructive communication.

The majority of research as well as counselling praxis points out that managing of divorce changes and difficulties of children after a divorce depend on how parents themselves deal with the divorce. When evaluating the effectiveness of counselling services for children McConnell and Sim (2000) found out that the effect of children's therapy was greater when parents themselves managed to successfully deal with the divorce and considered the intervention for children useful and meaningful. This is also the basic starting point for the development of parental programs to manage the divorce, because better adaptation of parents to the divorce situation supports the child's adaptation too. Results of the research by Sandler and colleagues (Sandler et al., 2000, p. 116) showed that "management affects the internalisation of problems of the child in a divorce situation, thus strengthening their conviction (belief) that they are able to handle stressors in their lives. More specifically, results show that active management leads to higher effectiveness of believes". Parents can better understand the thoughts and emotions of their children when they realised their own experience and try to understand it. When parents realise and understand what is happening during the process of separating from a partner, they can better understand their children and support them.

Some of these programs are more educational and accessible also on-line (often in this form ordered by court, mainly in some states of the U.S.A.). Programs analysed by the stated authors apply to the territory of the United States and vary considering legislation that can be specific in every state. The tradition and praxis of on-line education programs is long and the offer is broad. It is surely related to the fact that courts condition some proceedings for a divorce of marriage or separation related with the rights and interests of the child by participating in preparatory programs. There are also offered programs based on the cooperation with a professional and individual tasks and programs are gradually consulted through counselling (Neff, Ford,

Piergallini, 2000). Orientation, programs can also serve as a starting point for short-term therapy, in case when one of parents faces difficulties that cannot be dealt with by a counselling process. The ability of parents to create a relatively harmonic parenting relations after a divorce is an important predictor of a long-term healthy development of the child/children. An important goal, task of parents in the process of a divorce is to emotionally and socially separate the ex-partner and marriage from parenting (Matějček, Dytrych, 2002; Plaňava, 1994). This aim is difficult to achieve, but is significant so that relations with the partner change and adjust. Managing of conflicts is usually positively reflected also on the form of constructive post-divorce situation and the aim of interventions by professionals working with divorce parents is to support this approach (Pružinská, 2013).

Based on experience from abroad, results of effectiveness of programs for divorce parents (ordered or voluntary), as well as evaluating needs of praxis based on experience of counselling psychologists, a pilot program was developed to be used also in our praxis. It was developed (Hambálek et al., 2014) as a framework for counselling that can be applied as a preventive tool to reduce the risks of a divorce to psychological and social health of the child through parental preparation. It is based on the already mentioned assumption that a successful adaptation and emotional management by parents is a significant factor of managing divorce risks by children. The program is theoretically similar to the majority of education programs based on the "task-oriented" approach. Methods used in the program are in line with the theoretical starting point aimed at "meeting tasks" as well as reflecting experience. The proposed activities are varied and represent a whole range of approached from role playing to more structured education activities in order to be used adequately considering the needs of clients. The content of the program consists of three thematic areas: Managing the divorce by the parent and his or her emotional separation from the partner, child and his or her experience of the divorce and cooperation with the other parent after the divorce.

Conclusions

When it comes to protecting and supporting the child in a divorce, there are tools of social and legal protection that by law protect the child's rights and interests protected by law when they are or can be at risk. Measures are used more in terms of secondary or tertiary prevention when risks are already evident and the need to intervene inevitable in order to protect the psychological and social health of the child. In case of the divorce process, as shown by research of risks and consequences of a divorce, it is necessary to intervene on time, or at the right time and to support the divorce adaptation. It means to reduce the risk of later difficulties. In the praxis of social work in our circumstances, more organisations deal with secondary and tertiary intervention in case of a divorce situation when "reduction" of more significant psychological or social difficulties, or damaged relationships between parents or parents and children is involved. It can be subject to further discussion if the proceedings concerning the divorce of spouses with minor children

(in case of identifying also lower threat of the child) should not be connected with the duty to participate in an education counselling program for parents (in minimal scope and optional form: e.g. also on-line). In praxis, standardised programs that may support the adaptation of the child to the divorce have so far been used less also in a situation when a high level of threat to the child is not identified. In cases when risks to the child's health are confirmed through professional evaluation, the child or his or her parents are recommended (or ordered) specialised counselling or participation in a certain specialised program. In these cases, individual psychological or specialised social counselling is in these cases most used. Since there are ready-to-be-used methodologies of educational adaptation programs for children as well as parents of the divorce (at least in foreign praxis), it would be good to use them more also in the system and activity of SLPCH bodies.

REFERENCES

- AMATO, P. R. 1993. Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, vol. 55, p. 23-38.
- AMATO, P. R. - BOOTH, A. 2001. The Legacy of Parent's Marital Discord: Consequences for Children's Marital Quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 81, no. 4, p. 627-638.
- Dohovor o právach dieťaťa , oznámený pod č. 104/ 1991 Zb. z.
- DUNOVSKÝ, J. 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 140 s. ISBN 08-040-86.
- EMERY, R. E. - WALDRON, M. - KITZMANN, K. M. - AARON, J. 1999. Delinquent Behavior, Future Divorce or Nonmarital Childbearing, and Externalizing Behavior Among Offspring: A 14-Year Prospective Study. *Journal of Family Psychology*, vol. 13, no. 4, p. 568-579.
- FARMER, S. - GALARIS, D. 1993. Support groups for children of divorce. *The American Journal of Family Therapy*, vol. 21, no. 1, p. 40-50.
- FTENAKIS, W. E. 1999. Rozvod ako premena rodiny. Zborník z konferencie „Poradenstvo pre deti a mládež na prahu 3. tisícročia“. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GEŠKOVÁ, K. 2008. Výsluch maloletého. In: FICOVÁ, S. a kol. *Ochrana práv maloletých v civilnom procese*. Bratislava: EUROUNDION s.r.o., 2008, s.201- 214. ISBN 978-80-89374-04-5.
- GEASLER, M. J. - BLAISURE, K. R. 1998. A Review of Divorce Education Program Materials. *Family Relations*, vol. 47, no. 2, p. 167-174.
- HARINEKOVÁ, M. 2013. Syndróm psychickej deprivácie u detí v rozvodovom a porozvodovom procese rodičov. [online], príspevok z konferencie “Pastorácia rozvedených”, **Centrum** pomoci pre rodinu v Trnave, 5.4.2011 v Ivanke pri Dunaji. Dostupné na: <http://www.striedavka.sk/index.php/odborne-informacie/2779-syndrom-psychickej-deprivacie-u-deti-v-rozvodovom-procese-rodicov.html>. [citované, 25.09.2013].
- HAMBÁLEK, V. - SKALSKÁ, L. - ČERNÍČKOVÁ, E. - ONDRUŠKOVÁ, E. 2014. *Rodičia a rozvod: poradenský program pre rodičov*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Odbor poradensko-psychologických služieb.
- KEČKÉŠOVÁ, M. - ONDRUŠKOVÁ, E. Pozícia dieťaťa v spoločnosti, rodine a ochrana jeho práv. In: TRUHLÁŘOVÁ, Z. – LEVICKÁ, K. *Profesionalita, perspektívy a rozvoj sociálnej práce = Professionalism, perspectives and the development of social work*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2014. S. 469-480. - ISBN 978-80-7435-359-8.
- KRÝSLOVÁ, M. 2000. Adaptácia dieťaťa na stratu rodiča rozvodom. *Psychológia*
- MARGOLIN, S. 1996. *Complete group counselling program for children of divorce*. West Nyack,

- New York: The Centre for applied research in education, ISBN 0- 87628-124-2.
- MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce (Social Work Dictionary)*. 2. vyd. 2008, Praha: Portál; 271 s. ISBN 978-80-7376-368-0.
- McCONNELL, R. A. - SIM, A. J. 2000. Evaluating an innovative counselling service for children of divorce. *British Journal of Guidance & Counselling*, vol. 28, no. 1, p. 75-84.
- MERWE van der, M. 1994. A social work model for short term intervention with young children of divorce. *Maatskaplikewerk Praktyk / Social Work Practice*, no. 2, p. 10-15.
- NEFF, R. - FORD, V. - PIERGALLINI, J. 2000. *Forever Ours. A Handbook For Divorcing And Other Parents*. Apart. Conciliation Services, Maricopa County: Family Court Department Superior Court of Arizona.
- ONDRUŠKOVÁ, E. 2013a. *Critical issues of child protection in the context of post-divorce custody*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ONDRUŠKOVÁ, E. 2013b. The support of cooperative parenting at divorce. *Socialinis ugdymas / Social education*, vol. 35, no. 3, p. 166-178.
- ONDRUŠKOVÁ, E. 2014. Analýza rizík ohrozenia psychického vývinu dieťaťa v situácii rozvodu rodičov a možnosti jeho sociálnoprávnej ochrany. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 48, 2014, č. 3-4, s. 19-30.
- PLAŇAVA, I. 1994. *Jak se nerozvádět*. Praha: Grada, 118 s. ISBN 80-7169-129-1.
- PRUŽIŇSKÁ, J. 2013. *Person-Centred Approach in Social Work*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 978-83-01-17595-5.
- RUTTER, M. 1987. Psychosocial Resilience and Protective Mechanism. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 57, no. 3, p. 316-331.
- SANDLER, I. N., TEIN, J.Y., MEHTA, P, WOLCHIK, S. A., AYERS, T. S. Coping efficacy and psychological problems of children of divorce. *Child Development*, 2000, 71, p. 1099-1118.
- ŠOLCOVÁ, I. 2009. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 102 s. ISBN 978-80-247-2947-3.
- WALLERSTEIN, J. S. 1983. Children of divorce: The psychological Tasks of the Child. *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 53, p. 230-243.
- WALLERSTEIN, J. S. - LEWIS, J. M. 2004. The Unexpected Legacy of Divorce: A 25 Year Landmark Study. *Psychoanalytic Psychology*, vol. 21, no. 3, p. 353-370.
- Zákon o rodine č. 36 z r. 2005 Z. z. v znení neskorších predpisov
- Zákon o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele č. 305 z r. 2005 v znení neskorších predpisov
- Ústava Slovenskej republiky, Zbierka zákonov č. 460/1992

Contact to author:

doc. PhDr. Elena Ondrušková, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave

Pedagogická fakulta

Katedra sociálnej práce

Račianska 59

813 34 Bratislava

elena.ondruskova@uniba.sk

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC – THE VIEW OF PARENTS AND WORKERS^[64]

Hana PAZLAROVÁ – Oldřich MATOUŠEK

Abstract: The system of social and legal protection of children went through significant changes in the Czech Republic, putting increased demands on workers of the municipal departments of social and legal protection. This paper aims at pointing out those forms of social work of ASLPCH (Authority of Social and Legal Protection of Children) that may be in current Slovak conditions considered to be examples of "good practice". The aim of the research was to describe the ways of work, methodologies and procedures applied by Social and Legal Protection of Children Bodies (hereinafter referred to as "SLPCHB") workers that can be labelled as examples of good practice. Our aim was to examine strategies applied by workers and mainly to also study

the views of families that are the target of interventions. The research involved qualitative research strategy using semi-structured interviews. 30 social workers and 31 families of clients participated in the research.

Research results suggest that recent changes in the system of social and legal protection of children are also gradually implemented in praxis. They expand the possibilities of workers to support endangered families, support introduction of new methods and forms of work as well as consequent services for endangered families. Parents partially reflect these changes, can appreciate them in many cases. On the other hand, some key competencies (e.g. the ability to create a relationship with the client, communication etc.) of workers remain unchanged and are perceived as fundamental/absolutely essential by both parents and social workers themselves.

Key words: Social and legal protection of children. Good practice. Social work with family.

In the past, the Czech Republic repeatedly faced objections from international institutions (e.g. Committee on the Rights of the Child and the European Court for Human Rights) that its system of social and legal protection of children was not functional enough, it did not support families in difficult situations adequately, did not promote foster care and that it resulted in too many children in institutional care. The strong tradition of institutional care originated already at the times of the Austro-Hungarian Empire when institutions were providers of the best professional care available. This tradition was further strengthened at the time of the communist regime that further promoted collective forms of upbringing without parental care. After the restoration of democracy in 1989, the topic of social and legal protection of children was on the edge of political interest, because institutional care was perceived by the public as acceptable. The first attempt for a change was recorded only in form of a new legis-

64 The text originated as part of the program of Supporting Scientific Areas at Charles University No. P07, sub-program Families at Risk in the Czech Republic – effective strategies of support

lation towards the end of the millennium (Act on Social and Legal Protection of Children, 1999), but truly significant changes were brought about by/in legislation only in 2013. It brings a clear preference of family forms of care, emphasises the priority to support biological family to placing children outside its care and significantly supports the development of new forms of foster care. How are these changes reflected on the praxis of social and legal protection of children? How is the situation perceived by parents and workers? The following part tries to search for answers to these questions based on a research study.

Organisation of social and legal protection of children

Social and legal protection of children in the Slovak Republic is ensured by the state through 205 local offices and their social workers. The role of a social and legal protection worker of the local office in the Czech Republic connects the role of a client evaluator, defender, counsellor, agent of other services, direct aid provider, mediator, administrator, evaluator of one's work quality, defender as well as explainer of one's work within one's own office, coordinator of activities helping others of intervening entities, planned of social service development. Sometimes this is also the role of the reporter of a violation of law to authorities active in criminal proceedings which leads to relevant consequences for the clients. A social worker seeks balance between aid and control while these two aspects of his/her work can change from time to time while working on one case.

The effect of work of SLPCHB social worker is not evaluated and appreciated by anyone from the outside. Such appreciation, if worded clearly positively, works in other professions as a feedback motivating to good work performance. A source of workers' frustration may also be that some needs of clients cannot be satisfied thanks to lacking resources (e.g. lacking services, lacking social housing). Therefore, actual solutions of the clients' situation are sometimes far from optimal solutions. Almost all recent Czech researches contain complaints about excessive usual agenda, the volume of which is further increased by legislative amendments concerning social and legal protection of children as well as administrative burden.

This paper aims at pointing out those forms of social work of SLPCHB that may be in current Slovak conditions considered to be examples of a "good practice".

Social and legal protection focuses mainly on children parents of whom died, fail to meet obligations arising from parental duty, not realising or abusing rights arising from parental duty. Moreover, it also focuses on children entrusted to another person responsible for their upbringing. Also on children living a lazy or immoral life, children repeatedly running away from parents, children-victims of crimes, children placed in facilities of constant care, children at risk of violence between parents or other persons responsible for the child's upbringing, children applying for international protection, asylum seekers and children with additional protection. It also applies to children with risky behaviour.

During the calendar year 2013, SLPCHB in Czech Republic had a total of 259,992 live cases in the register of internal cases, and 9,952 in the register

of external cases (Statistical Yearbook of the Ministry of Labour and Social Affairs, 2014). The number of SLPCHB employees was in 2013, according to the same statistical yearbook 2013, a total of 2,108 persons. This, however, does not always involve full-time employees.

SLPCHB are usually in townships with extended powers included in the department of social affairs and healthcare as independent departments. SLPCHB staff is usually divided into workers of child care (somewhere they also include specialists for foster family care) and social prevention workers, or guardians. In some municipal offices, guardians are recorded as an individual profession outside of SLPCHB.

The SLPCHB workplace is funded from 70 % from the state budget and the rest of resources are acquired from the municipal budget as well as grants and projects.

The amendment of the Act on Social and Legal Protection of Children from 2012 (Act No. 401/2012 Coll.) states that the first aspect of social and legal protection is the interest and wellbeing of the child, protection of parenting and family and the mutual right of children and parents to parental upbringing and care. At the same time, a wider social environment of the child is considered. When performing social and legal protection, measures ensuring the upbringing of the child in his or her family environment take priority and if that is impossible in substitute family environment. (Thus not the traditional placement of children in institutional facilities.) The amendment introduced a new duty of SLPCHB to develop an individual plan of child's protection (hereinafter sometimes referred to only as the "IP") within one month after the placement of the child in the register and to update this plan, especially when imposing educational measure, ordered institutional care, protection care, entrusting of the child in a facility for children requiring immediate aid, foster care or substitute care. The amendment also requires the organisation of case conferences to solve specific situations of children at risk and their families. Both these new obligations present a big burden on staffing capacities and time of SLPCHB workers. The amendment changed and adjusted conditions of providing foster care and adoptions of children.

Authorities of social and legal protection as well as other entities providing this protection are obliged by the amendment to follow standards of quality of social and legal protection.

Aims of our research

The general aim of the research was to describe the ways of work, methods and procedures applied by SLPCHB staff that can be labelled as examples of good practice. We asked the following basic research questions:

1. What methods and procedures are applied and considered to be effective by workers?
2. What methods and procedures are considered to be effective by parents – clients of SLPCHB?
3. To what extent do the view of workers and parents overlap?

Research strategy

Since our aim was to examine strategies applied by staff workers and at the same time to examine the views of families that are the target of interventions, the qualitative research strategy was chosen for the research. This strategy using semi-structured interviews enabled us to process the statements of respondents flexibly enough.

The area of our interest is to identify and describe working procedures and methods used by SLPCHB workers, when working with families, that seem to be effective based on the opinion of workers and families. In the area of our interest we asked several research questions. What methods and procedures are used by workers? Which of them are considered effective? What do families think is helping them? To what extent do the views of workers and families overlap? Based on these questions, we defined data we need to gather. We wanted to acquire not only the description of working procedures and methods, but also to subjectively evaluate their effectiveness from both sides of the process – workers and parents. The final procedure of data analysis was based on the principles of the grounded theory method. Open coding – labelling and data categorisation was performed. The acquired categories were regrouped into main categories using the axial coding and consequently interpreted.

Research group

The research group consists of 30 social workers of SLPCHB, 31 families - clients of SLPCHB and 43 cases of client families of SLPCHB.

In the research, we wanted to capitalise on the experience of workers who do their work well. Since there is no general definition of a "good SLPCHB worker", we chose the strategy of referencing. We first approached all superior regional offices with a request for a reference of workers they considered engaged, able and competent. We wanted contacts for workers who do their work in the best possible manner. Out of all regions, we received reference for 47 workers of whom 19 were willing to participate in the examination. In order to expand the research group, we asked in the second round for references of workers in the Probation and Mediation Service, Agency for Social Integration and several non-governmental non-profit organisations working long in the field of work with families at risk. Based on their reference, the group was supplemented to a total of 30 workers.

Each of the workers involved in the research was asked for a contact for two families. There were two criteria for the selection of families:

1. The worker considers the manner of dealing with the family situation to be an example of good practice
2. The family is willing to participate and provide an interview with the researcher

Families received remuneration for the interview. The interview was usually made with the mother. Only in two cases, when the family lacked the mother, the interview was administered with the father.

The workers developed case studies on the selected families depicting the procedure of working with the family and dealing with the situation. The total number of case studies does not correspond with the planned number, because not all workers wanted/could choose two families. The number of interviews with families does not equal the number of reported cases. Not all families that promised participation eventually provided the interview. The coordination of interviews with families was rather difficult in terms of organisation.

Interviews and their processing

The following thematic areas were prepared for the interviews with workers and families:

- What procedures available to SLPCHB when dealing with the situation of children at risk do you consider to be the most effective?
- What barriers are there in the application of such procedures?
- Which parents do you consider to be highly risky and not able to be influenced in terms of their functioning with children?
- What represents the measure of successfulness when supporting a family for you?
- Which organisations do you have long-term cooperation with?
- How do you decide on the manner of taking the child from parents and according to what criteria?
- In what cases is alternating personal care of children after parents' divorce suitable?
- Why do you consider it to be good to respect difference of Roma families from families from the majority society?
- How do you understand the term "the best interest of the child"?

Areas for interviews with parents were following:

- How did the worker negotiated cooperation with your family?
- Do you consider the procedure of the worker to be adequate in terms of your family's needs?
- Do you consider the procedure of the worker to be adequate in terms of your child's/children's needs?
- What specifically seemed to be most beneficial in the procedure of the worker?
- Was there anything in the procedures of the worker that you considered to be unacceptable or harmful? If yes, what was it?
- If there was training for social workers organised, what would you emphasise in it?

During interviews with parents, individual topics were presented according to their abilities and needs or the content was additionally explained or reworded. The interviewers recorded the interviews or took notes and consequently the transcripts were used for further analysis described above.

Comparison of the view of the parents and SLPCHB workers

In this text, we shall continue to deal with that part of examination that compares the view of the parents and workers. The view of parents is considered to be a valuable feedback for workers.

The comparison of both sides' views focuses on the following areas:

What do parents and workers consider important? What barriers of cooperation are perceived by both parties? How are the views of workers and parents different? Only those thematic areas were used for comparison that had material on both sides – on the part of workers as well as on the part of families. Two general categories were formulated that could include the responses of workers as well as parents:

- Good practice in the work of social and legal protection of children workers
- Bad practice in the work of social and legal protection of children workers
- Good practice in the work of social and legal protection of children workers
- Responses of parents on the following topics were included in the comparison:
- Do you consider the procedure of the worker to be adequate in terms of your family's needs?
- Do you consider the procedure of the worker to be adequate in terms of your child's/children's needs?
- What specifically seemed to be most beneficial in the procedure of the worker?
- What do parents consider to be important in the work of a worker?

On the part of the workers, responses to the following questions were considered:

- Which do you consider to be the most effective procedures available to social and legal protection of children workers when dealing with the situation of children at risk?
- What is for you the measure of successfulness when supporting a family?

The comparison of workers' and parents' responses shows that a series of criteria are in common, i.e. both groups consider them to be important and effective. We can label them as criteria of good practice.

- Approach and attitudes of a worker
- Relationship of the worker and family
- Procedures and methods of work

Approach and attitudes of a worker

The following table presents an overview of statements used by parents and workers to characterise the desirable approach and attitudes of a worker.

Table 1. What is considered to be important by parents and workers in the approach and attitudes of a worker

Equal statements of parents and workers	
<ul style="list-style-type: none"> • Human approach • Empathy and helpfulness • Interest of the worker in the client • Support and understanding of the client's situation • Respect for time possibilities of the client 	
Specific statements of parents	Specific statements of workers
<ul style="list-style-type: none"> • Taking up responsibility for a decision difficult for the client • Strengthening client's motivation • Providing an insight for the client • Professional presentation and behaviour with regards to the client 	<ul style="list-style-type: none"> • Speediness of the solution • Including the family in planning • Including the child in planning • Flexibility when choosing the methods and procedures of listening

As suggested by the table, parents and workers agree on basic characteristics of the desirable approach and attitudes of a worker to families. Both sides agree that human approach of the worker is crucial and this is the higher term covering the majority of other named characteristics. This includes the real interest in solving the client's situation, empathy, helpfulness, support and understanding of the client's situation. Both consider the flexibility of workers important, especially time flexibility as well as flexibility when selecting methods, procedures and searching for solutions.

Parents also appreciate the approach of the worker who is focused on supporting them in the process of cooperation. They need to constantly strengthen motivation for change and continuation in cooperation and get a realistic view from the worker of their own situation and possible solutions. Some families can appreciate also the ability of the worker to take up momentarily responsibility for dealing with a situation which is too difficult for the family at the given moment (e.g. temporary placement of the child outside of the family). It is important for parents when the worker can keep a professional approach also in situations when the behaviour of the family with regards to the worker is inappropriate or inadequate under the influence of the momentary situation.

Workers focused in their statements on an approach enabling flexible dealing with the situation. They emphasise flexibility, speedy solution and involvement of the whole family in solving the situation.

Relationship of the worker and family

Parents and workers agree that the condition of a successful cooperation is the building of mutual trust. They reflect the fact that trust must be bilateral and that it is not automatic. It is a long-term process at the beginning of which natural distrust of the family to the worker must be overcome. Overcoming of the distrust is seen by the family as a role of the worker and the worker's sensibility to the needs of the family helps in this regard. As an indicator of establishing a good relationship with the family is according to workers the ability to lead natural communication also after work with the family ends on non-formal occasions. Some parents stated that they contact the worker also about affairs outside of the professional scope, because they have a good relationship and trust.

Procedures and methods of work

The following table offers an overview of the parents' and workers' statements concerning suitable and effective procedures and methods of work.

Table 2. Methods and procedures considered to be effective by parents and workers

Equal statements of parents and workers	
<ul style="list-style-type: none"> • Complex evaluation of the family's and child's situation • Development of an individual plan of child's protection (IPCHP) • Counselling concerning the care and upbringing of the child • Support and accompanying of the family • Cooperation of the worker with extended family • Support of the family in the contact with further entities • Linking the family with further services • Material help for the family • Help for the family when arranging practical issues • Communication with parents and the child 	
Specific statements of parents	Specific statements of workers
<ul style="list-style-type: none"> • Strengthening the client's motivation for change • Adequate control of parents by the worker 	<ul style="list-style-type: none"> • Direct work with the family in its natural environment • Case-study conference • Multi-disciplinary cooperation • Case management

Agreement on effective procedures and methods visible in the table is highly surprising. Workers and parents agree that it is necessary to carefully evaluate the family's and child's situation and to develop an individual plan of child's protection only on the basis of this evaluation. It is probable that agreement on this has been influenced by the selection of the group of examined families. Families

that would be dissatisfied with the cooperation with SLPCHB would probably be more sceptical also in terms of possibilities of workers to correctly evaluate the situation and plan further procedure. On the other hand, this finding suggests that if cooperation is generally satisfactory, mutual trust can be established and the worker communicates well with the family, families also accept procedures that are more difficult for them.

Communication is generally a topic emphasised by both sides. Parents state explicitly the support for communication inside the family, between parents or between a child placed outside of the family and parents.

Parents and workers agree that effective methods of working with families mean to support, accompany and counsel. Both sides acknowledge the need for practical and material assistance. The worker can function well as a link between the family and external environment – extended family, school, services, offices etc.

Parents also welcome the help of the worker when strengthening parents' motivation for change and adequate control. Workers emphasise the importance of direct work with families in their natural environment and multi-disciplinary approach when working with families as well as the cooperation with other organisations and professionals. They appreciate case-study conferences as an example of a possible platform for cooperation. They see the SLPCHB role as the coordination of work with the family, and they mention case management.

Bad practice in the work of SLPCHB

Responses to the following questions were used to compare criteria of bad practice on the part of parents:

- Was there anything in the procedures of the worker that you considered to be unacceptable or harmful? If yes, what was it?

Responses to the following questions were included for workers:

- Describe a case when you could have proceeded in another way and increase the hope for an effective help to the family.
- Are there any barriers of applying the most effective procedures available to SLPCHB when dealing with the situation of children at risk?

Workers and parents agreed that the following factors contributed to bad practice:

- Unsuitable approach of the worker
- Improperly chosen methods and procedures
- Negative effect of third parties
- External conditions of work performance

Workers also add systematic barriers and barriers on the part of families.

Unsuitable approach of the worker

Table 3. Factors which are according to parents and workers negatively influencing the work with family

Equal statements of parents and workers	
<ul style="list-style-type: none"> • Distrust in the parent and his/her abilities • Insufficient support of the part on the part of the worker 	
Specific statements of parents	Specific statements of workers
<ul style="list-style-type: none"> • Labelling • Unequal approach • Not dealing with the situation • Ignoring the impulses of clients • Not dealing with complaints 	<ul style="list-style-type: none"> • Too directive approach to the client • Insufficient setting of limits for the workers • Inability of self-reflection of the worker • Risk of burnout syndrome

On the part of parents and workers, one of the biggest difficulties of cooperation stated was the distrust of the worker in the parent, in his/her abilities, his/her possibility to take up responsibility for dealing with the situation and overall underestimation of the possibility of change. This attitude can be a sign of long-term overload without the possibility of supervision or other form of self-reflection or a burnout syndrome. Both sides also agreed that there are situations when the family does not get sufficient support in order to be able to manage its situation. External influences may play a role here such as the unavailability of the necessary services.

Further statements of parents and workers differ. Parents point out the risk of labelling that they experienced on the part of workers in our research group, especially parents with an addiction and those who had previously failed in their personal history. The labelling is related with the risk of unequal approach that the worker may resort to. Parents repeatedly point out various forms of SLPCHB inactivity. It can involve unsolved situations, complaints of clients or motions of third parties.

Workers acknowledge self-critically the risk of excessively directive approach to families and incorrect setting of limits when working with clients.

Improperly chosen methods and procedures

Parents and workers agree that establishing cooperation is of key importance. If effective communication with the family cannot be established and mutual trust cannot be built, the effect on the effectiveness of help is inevitable.

Parents complain about insufficient information or its handover in a form which is unclear to them. The consequence is deteriorated cooperation. Unannounced visits are also negatively perceived by them.

Workers see the risk in a later start of intervention in the family. Information often gets to them late or incomplete. It can be that based on a flawed interpretation of the situation or facts, an unsuitable form of intervention is chosen, unsuitable service or unsuitable procedure of solution offered etc. Workers call for clearer criteria of successfulness of working with the family. Considering the protection of rights and interests of children, they feel the need of more exact definition of the length of such help so that negative consequences on the development of children are not inadequately deepened.

Negative effect of third parties

Parents and workers see as a significant problem an insufficient cooperation of the organisations around the family or their inactiveness. Parents describe this experience more generally, workers go into greater details. They describe flaws in handing information over and small information awareness of school and healthcare facilities that inform about the family situation either insufficiently or only when the situation is very serious.

Both parties also see flaws in the activity of courts, mainly in two areas. The first of them are delays in proceedings and the generally known slowness of the court system. The long time of decision-making in court disputes is a general problem, but in the case of affairs concerning families and children living in them, these delays may have fatal consequences for further life of children. Especially workers perceive gaps in the erudition of judges dealing with family cases. They do not question their competence in the field of law, but knowledge in the social and psychological area as well as the actual knowledge of the environment and life of families, destinies of which they decide on.

External conditions of work performance

Though it might seem that the conditions of work realisation will be a rather distant topic for parents, they surprisingly worded a series of interesting points based on their observation of work conditions of SLPCHB workers. They agree with workers that SLPCHB has so far carried a great work and case burden that may be a barrier in work realisation. Both sides point out also gaps in the methodological leadership of workers. Parents call for standardisation of work procedures and clear setting of decision-making processes in the SLPCHB agenda that are obviously not clear for parents. Workers follow a more general wish for a better methodological leadership.

In the area of material, technical and financial assurance, workers call more for improved availability of vehicles for field work or premises for better work with the client. Parents surprisingly point out insufficient financial remuneration of workers. Both sides see gaps in terms of availability and quality of services for families.

According to expectations, workers more often pointed out the necessary changes in the legislation, while parents demonstrated the existing flaws on specific examples. Workers also better reflected recent changes in the field

of social and legal protection of children. They would welcome some changes in the definition of SLPCHB powers. They consider the status of SLPCHB within municipal offices to be unsatisfactory. Workers also logically suffer from prejudice of the public opinion on the work of SLPCHB.

Conclusion

Recent changes in the system of social and legal protection of children are gradually reflected on the praxis. They expand the possibilities of workers to support endangered families, support the introduction of new methods and forms of work as well as consequent services for endangered families. Parents partially reflect these changes, they can appreciate them in many cases. On the other hand, there are some key competencies (e.g. the ability to create a relationship with the client, communication etc.) of workers. This message of parents should be heard not only by workers, but also by educators in the field of social work and employers planning further education of workers.

Contact to author:

PhDr.Hana Pazlarová, PhD.

doc.PhDr.Oldřich Matoušek

Katedra sociální práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

U křížce 8, Praha 5, 150 00

e-mail: hana.pazlarova@ff.cuni.cz

THE METHOD OF ART-TRAINING OF REGULATING AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF CHILDREN AND YOUTH

Robert SABO – Jana ŠOLCOVÁ

Abstract: The paper deals with the ART method (Aggression Replacement Training) implemented in Norway in 2014. Authors present the theoretical rationale and aim of this method used when working with children and youth with risky behaviour. The paper describes the importance of the method and links improved moral reasoning. The paper also focuses on explaining multi-modal nature of the ART method and bringing the content of its individual components closer. Apart from theoretical analysis and possibility of its application in Slovakia, the paper provides partial results of the ART method benefit in Slovakia.

Key words: ART method. Aggressiveness. Training. Theory of social learning.

Introduction

The positive contribution of cognitive-behavioural and **multi-modal** programs in the improvement of anti-social behaviour of children and youth is based on increasing number of theoretical and research grounds. The ART method (Aggression Replacement Training) comes originally from the U.S.A., when it has been developed for 15 years by professor Arnold P. Goldstein. The method is an effective tool of working with children and youth. Its aim is to reduce problematic behaviour and support pro-social behaviour. In some countries, the method is applied when working with other target groups with the risk of problematic behaviour related with interpersonal as well as intrapersonal problem situations. In Norway, the ART method is approved as the tool to prevent and correct behavioural problems at school and in home environment for children and youth. The Ministry of Children and Family Affairs in Norway decided in 2005 to appoint five new institutions with introduced ART method (one in each region) providing services for children and youth with behavioural flaws.

The aim of this paper is to introduce the objective and importance of this method and to explain its multimodal nature as well as possibilities of its application in Slovakia. In the conditions of the Slovak Republic, the ART method is recommended to be used in all types and degrees of schools, facilities and organisations realising measures of social and legal protection of children, in facilities of social services for children and youth, people with mental handicap, in institutions working with children, youth and families as well as institutes for serving sentences in prisons. It has got positive effects mainly on young people and children with frequent impulsive to aggressive, unexpected, easily manipulated, unable to manage their emotions as well as for shy children, evading contacts with others. The ART method is usually applied in Norwegian conditions also in the process of working with children gifted and talented (Fudaly 2015, www.navrat.sk).

Rationale of the ART method and its objective

The ART method has got its roots in the cognitive and behavioural theory, in the theory of social learning and cognitive therapy. The method belongs to multimodal programs, which means that it consists of several components focusing on behaviour and actions, thinking and emotions. Basic rationale of the ART method can be found apart from others, mainly in the theory of social learning according to Bandura and the theoretical concept of moral development stages according to Kohlberg. Bandura expanded the theory of learning with two basic statements (Hall, Lindzey 1997, p. 428):

1. People can think and regulate their behaviour.
2. Many aspects of personality functioning include person's interaction with other people.

The key rationale of his theory is the idea that we create our standards of behaviour not only when acting, but also based on observing models of behaviours of others, e.g. parents, teachers, peers, complete strangers. Our own thinking and behaviour changes in the never-ending circle of these interactions. The ART method is based on the knowledge that training consisting of observation as well as one's own active replay of situations using social competence enables internalisation of adequate responses and has got a significant potential to change responses of our surrounding. Coaches pay attention to positive elements, appreciate and emphasise mature expressions and ask participants of the training to provide positive feedback. Part of the training is self-reflection focusing also on successes, on what I can use in the future etc. All key principles or rationales developed by the Bandura concept are thoroughly applied in the training. Self-evaluation and feedback from others (trainers and participants of training) are focused on appreciating adequate expressions and responses. They help to transfer social competences to the "real" world.

The concept of moral studies according to Kohlberg is another significant theoretical construct that the ART method is based on. Based on long-term observations, he developed the model of three levels of moral development, each including two specific stages: pre-conventional level, conventional level, post-conventional level (Vacek 2008). Important is to know that the transition through individual stages has got its rules, speed and the final "result" differs depending on the individual. Sometimes, stages overlap and in specific situations an individual may even reason and act based on lower levels of moral development (Vacek 2008). The ART method however uses a slightly simplified model of moral development stages according to Gibbs with 4 stages defined and "the first two labelled as immature and superficial reasoning, while the third and fourth considered to be mature and deep reasoning" Gundersen, Finne, Olsen, 2008, p. 106).

The aim of the ART method is to support participants of training in pro-social behaviour and namely by supporting and developing social skills and moral reasoning, thus eliminating or replacing inadequate expressions of behaviour.

If suitable circumstances are created in the process of the training, behaviour will be formed based on experience with punishments and strengthening stimuli following after the action (Hollin, 2004). When applying social skills in interpersonal and intrapersonal interactions, one's own and partner's basic rights, culture and standards of the society as well as acknowledged rules of behaviour are maintained. This application of social skills can eventually lead to building and acquiring positive reputation among others (Gundersen, Finne, Olsen, 2008).

Social work and education reflect issues of social skills and morals. In developed countries, the so-called moral education is assigned significant importance related to effective solution of social problems. The importance of moral education is also declared by the Slovak system of education. Moral education is one of priorities of the Slovak educational curriculum. Apart from key, so-called social and personal and communication competence defined by the State Education Program, this fact is, at least on the declarative level, reflected in the existence of an individual subject of ethical education, which is elaborated in the state curriculum of the Slovak Republic on three levels: for primary, lower secondary and upper secondary education (Valica, Fridrichová, Kaliský et al. 2011). It is also included in the so-called cross-sectional topics, mainly in "Personal and Social Development" and "Multicultural Education" (Valida, Fridrichová, Kaliský et al. 2011). In the field of social work with children and youth, national priorities reflect the fact that one of effective ways of dealing with the issue of undesired and problematic behaviour is to focus on the development of social skills of children and youth. The primary prevention itself focuses on preventing the origin of the undesirable phenomenon, mainly by supporting the creation of healthy attitudes, creating advantageous conditions for the development of social skills and their strengthening. Also through the ART method, children and youth with various types of social problems can get access to the development of social skills needed for the solution of a social problem (Matoušek, 2005).

Multimodal nature of the ART method

The training using the ART method consists of 30 training hours. Each component includes 10 meetings of the group lasting 1 hour per week. The training takes place in groups of 4-8 participants, but the size can differ depending on the prerequisites of participants. The training is led by two trainers (the main trainer and co-trainer). The main trainer leads the training, while the co-trainer engages in the group and is responsible for selected parts of the training. Other participants represent the average in terms of problematic behaviour. It is thus good to have in the group not only children with problematic behaviour, but also children who have a smaller or no problem with this kind of behaviour. This way, we will ensure social learning from more positive forms of behaviour. Guests can be a part of the group. Guests are actively engaged in the life of the group and take up the role of a participant (Gundersen, Finne, Olsen, 2008). It is an advantage to always use the same room with posters and ART aids needed for the training.

The ART method consists of three consequent multimodal components:

1. Training of social skills – it is a specific training focusing on strengthening positive behaviour.
2. Training of anger management – the aim of the training is to focus on emotions.
3. Moral reasoning, decision-making – it is about increasing responsible decision-making in terms of perceiving the perspective of the other and moral values.

Component: Training of social skills

It has been proven that persons with aggressive behaviour have reduced ability of social cognition, which is consequently reflected in the ability to choose an adequate reaction to an originated situation. The author Hollin (2004) as part of many interpretations of research findings points out that crime offenders showed less socially competent responses than those who did not act criminally. The component of social skills is characterised by/specific for playful, interactive and practical development of social and communication skills of children, thus increasing their ability of pro-social behaviour. This consequently brings positive changes in the reactions of the environment on their personality. Such positive response on the personality of the child or a young person leads consequently to strengthening and generalising of suitable and socially acceptable behaviour.

The core of the social skills training is 10 selected social skills (McGinnis and Goldstein, 1984) that are chosen out of 40 social skills (for kindergarten), 60 social skills (for lower level of primary schools) and 50 social skills (for upper level, secondary schools, and adults). Prior to the training, trainers map the skills of participants. Participants evaluate for themselves through the form of scaling skills offered to them and/or usually used by them. The evaluation of these skills takes place also on the part of their parents and teachers/other helping professionals. This mapping serves the decision-making about which skill to choose for the training (Gundersen, Moyahan, 2006).

The purpose of this component is the training and repeating of a social skill through various exercises in role situations. The task of participants is to try these skills also in a natural environment. By acquiring the skills, they provide participants with several alternative behaviours and actions (Gundersen, Finne, Olsen, 2008).

Component: Training of anger regulation

The component of anger regulation is based on the fact that children and youth described as hyperactive, impulsive, with bad self-control, aggressive, risky etc. have a reduced ability of self-control and self-reflection. The aim is to help children learn to feel when they incorrectly interpret various situations. We help participants stop, look, listen, think and practice another way of responding to an originated situation. This component focuses on the ability of participants to control and thus regulate their anger. Anger is considered to be a natural emotion that is not consid-

ered to be something negative. When anger reaches the level of aggressiveness, thus prevents us to take normal conclusions on the current situation and leads to deliberate harming of others, it is of negative and dysfunctional nature.

This component also consists of 10 trainings and unlike the training of social skills, the individual meetings are led thematically and with a previously determined procedure and contents of meetings. Every training session of anger management builds on prior training of social skills that were trained. Individual topics of trainings are based on the Anger Management Cycle originally developed by Goldstein (1998). As part of the training, we help participants identify external and internal triggers of anger, their own signals of anger and suppressors effectively affecting the anger suppression. Through restructuring, participants are helped to identify irrational thinking and to replace it with reflected form of behaviour (Gundersen, Finne, Olsen, 2008).

Component: Moral reasoning

The aim of this component is to stimulate participants to increase responsible decisions in the perspective of moral values applied in the society. Morality includes understanding and thinking about what is correct and what is incorrect. This component, however, also reflects the fact that how we think affects how we act. **Moral decision-making is to a large degree intuitive and often subconscious process that can however be influenced by positive experience (Hollin, 2004).** Training of moral reasoning takes place as a discussion group where participants practice argumentation of various opinions and listening to the opinion of others. **In many reactions to originated situations, we use automatic emotional reactions, cognitive conversion of truth, various thought errors (underplaying, blaming of others etc.) that are automated r strongly fixed in our sub-science.** (Gundersen, Finne, Olsen, 2008). The trainings also reflect the real stage of moral reasoning of a participant. The basis is that it is not important to just know to repeat what is right and what is wrong, but also to understand and be able to justify the choice of our behaviour. Several studies indicate that many young people with problematic behaviour have immature to late development of the ability to make moral decisions (Barringa, Morrison, 2000).

Application of the ART method in Slovakia

In 2014, Návrat Civic Association in cooperation with Diakonhjemmet University College in Norwegian Sandnes implemented the ART method in Slovakia. With the help of Návrat staff and their external partners, a manual for trainers was translated. The course was led by lecturers from Norway and 21 trainers were trained working with children and youth, either in non-profit organisations, schools, children's homes, or organisations with extracurricular activities in various parts of Slovakia.

It is necessary to have an adequate education and to pass the ART trainer course in order to lead a training using the ART method. The condition of acquiring a certificate of the ART trainer, one must also complete a training group with

the selected target group apart from participating in the course. One of meetings will take place with a supervisor (certified ART trainer) present.

The implementation of the ART method was related with the direct work of ART trainers with children and groups of training participants. In 2015, eight children's groups were trained members of which were also children at risk of danger. The trained ART trainers implemented the method during 2015 in schools and other organisations (e.g. low-threshold and crisis centres) in various regions of Slovakia.

In Prešov, ART was piloted at a primary school from March through June 2014. The ART group consisted of seven students of the 6th grade. They met twice a week during the 1st lesson. Through discussions and practice of simulated situations they practiced the following:

- How to start a conversation with others, how to introduce oneself, how to make a compliment, how to ask for help, how to be able to listen to others and realised one's feelings, how to apologise and reward oneself;
- How to know what makes us angry and what happens in our body during anger, how others know we are angry, how we can manage our anger and win time to act more prudently and not aggressively etc. Prior to leaving for summer holidays, the members of the ART group as well as their educators were asked about their overall impressions from program realisation and its benefit for student functioning in normal situations. Teachers of involved students stated that *"some students saw positive changes for instance in the area of communication (can express their opinion, take a stand) and when it comes to peer relations (responds to other classmates better, is less impulsive, does not start fights)*. They also think *"it would be good to realise this program exactly for students with observed problems in behaviour"*.

Several members of the group agreed that "thanks to ART trainings, they learned to control their anger and thus better manage more difficult situations, especially in peer and classmate relationships". They evaluated the atmosphere at the meetings very positively, as well as playing games, the usefulness of these meetings for their life and several types of activities (role plays, solving moral dilemmas (Peter Fudaly, www.navrat.sk).

As part of Slovakia, there were several other training groups in which we reflected several benefits. ART trainers from the Primary School Narnia in Banská Bystrica engaged in their training groups also children with Asperger syndrome. They wrote to us: "... It seems (also based on the feedback of parents and children) that it had a very positive impact on some of them" (Z. Brhlíková, J. Macková, Primary School Narnia, Banská Bystrica). In Prešov, 2 groups with adult women from the Half Way House ("Domov na ceste") were led. Participants appreciated that someone dealt with their problems and that they could look at things also differently. The facility is currently very interested in having another training course (A. Molčanová, P. Fudaly, Návrat Civic Association, Prešov).

The successfulness of trainings was seen also when working with children living in children's homes. Trainers reflected that even after completion, children keep several social skills or acquired moral values fixed. O. Martinková: *"Children played on a playground. Our two siblings who often stir conflicts surprised me very much. When Klára made Peter trip over during football, I knew it would lead to screaming and fight. When Peter was getting up from the ground he looked at me and I figured I would remind him of the ART snapping (symbolising one of the steps in the training). Peter nodded in agreement, snapped fingers and surprisingly came to Klára and told her: Klára, I want to forgive you and not to argue with you..."* In this group, we observed several other successes related with moral decision-making of children and youth about how to handle various situations (theft, lie, etc.).

Several trainings manager to be realised also during the period of years 2014-2016 at universities. Trainers led several groups of students from various study fields. Several students not only developed their social skills, but also made a progress in the degree of moral reasoning. Currently, the acquired data prior to and after the test of questionnaires is being evaluated (R. Sabo, J. Šolcová, Matej Bel University, Banská Bystrica).

In Slovakia, other qualitatively acquired information was collected on the benefits of the ART method for training participants as well as people who are a normal part of the life of training participants. We believe these benefits and positive findings will continue to be presented to professional as well as general public.

Conclusion

While supporting sustainability and development of the ART method, Slovakia, various activities are currently underway with educational, research and standardising nature. The holder of the know-how of the ART method Slovakia is the Návrat Civic Association. The guarantor of the ART method on national level is Mgr. Alena Molčanová (Návrat Civic Education, Prešov). In Norway, there are several scientific studies reflecting the effectiveness and benefits of the ART method. Slovak ART trainers thus follow up mainly on results from Norway when presenting the benefits of the ART method. Currently, there are partial results concerning the evaluation of local training groups. To evaluate the effectiveness of the ART method, trainers are provided questionnaires processed by A.P. Goldstein based on several research tools (Likert scales, Questionnaire of disturbing behaviour of children and adolescents - Burns, Taylor and Rusby, 2001 et al.) As part of developing implementation, the process of accreditation of ART trainer education in Slovakia is underway.

REFERENCES

- BARRINGA A., MORRISON E., GIBBS, J. (2000) Moral cognition: Explain the gender difference in antisocial behavior. Merril-Palmer Quartely, 2000.
- BERTRAND Y. (1998) Soudobé teorie vzdělávání. Praha, Portál. ISBN 80-7178-216-5.
- GOLDSTEIN A. P., GLICK B., GIBBS J. C. (1998) Agression replacement trainig. A comprehensive intervention for aggressive youth. Champaign, Ill. Resaarch Press, 1998.
- GUNDERSEN, K. FINNE, J., OLSEN, T. M. (2008) ART metóda pre tréning sociálnych kompetencií. Sandnes: Diakonhjemmet Høgskole Rogaland. Séria č. 5, revidované vydanie. ISBN 82-91046-07-7.
- GUNDERSEN K., MOYNAHAN L. (2005) Nettverk og Sosial Kompetanse. Oslo: Gyldendal Akademisk. 2005.
- HALL C.S., LINDZEY G. (1997) Psychológia osobnosti. Bratislava, MEDIA TRADE spol. s r. o., Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-08-00994-2.
- HOLLIN, C.R. (2004) The cognitive-behavioral context. In: new Perspectives on aggression replacement training. Chichester: John Wiley and Sons, 2004.
- MATOUŠEK, O. (2005) Sociální práce v praxi. Praha, Portál. ISBN 807367002X.
- ORAVCOVÁ, J. (2010) Vývinová psychológia. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-8083-937-6.
- ŠVEC Š. (2008) Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky. Bratislava, IRIS. ISBN 978-80-89256-21-1.
- VACEK P. (2008) Rozvoj morálního vědomí žáků. Praha, Portál. ISBN 978-80-7367-386-4.
- YALOM I.D. (1999) Teorie a praxe skupinové psychoterapie. Hradec Králové, KONFRONTACE. ISBN 80-86088-05-7.

Contact to author:

Mgr. Robert SABO, PhD.

Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, Ružová ulica 13,
974 01 Banská Bystrica

robert.sabo@umb.sk

Mgr. Jana ŠOLCOVÁ, PhD.

Katedra sociálnej práce

Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici, Ružová ulica 13,
974 01 Banská Bystrica

jana.solcova@umb.sk

CONSEQUENCES OF THE PROCESS OF STANDARDISATION IN THE FIELD OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC

Lucie SMUTKOVÁ

Abstract: Processes of standardisation in the course of the time affect an increasing number of activities in the context of social work realisation. The aim of the paper is to present changes that occur in recent years in the area of social and legal protection of children in the Czech Republic and their consequences on direct social work with the family. One of the most significant changes affecting the quality of work with children and their families is the implementation of quality standards in this area.

Key words: Social and legal protection of children. Standardisation. Evaluation of needs. Individual plan of protection.

Introduction

Processes of standardisation in the course of the time affect an increasing number of activities in the context of social work realisation. Standards of quality in the field of social services have existed in the Czech Republic for several years. The area of social and legal protection of children is thus another area directly connected with standardisation.

The aim of the paper is to present changes that occurred in recent years in the area of social and legal protection of children in the Czech Republic and their consequences on direct social work with the family. One of the most significant changes affecting the quality of work with children and their families is the implementation of quality standards in this area. The officially declared aims of the standardisation processes is the unification of procedures of workers of social and legal protection of children (hereinafter referred to as SLPCH) and increased quality of social work with the family.

The paper focuses on the stated topic considering two perspectives. On the one hand, it deals with how from the aspect of workers of bodies of social and legal protection of children (hereinafter referred to as SLPCH) quality standards for SLPCH bodies are introduced and how their role is perceived and on the other hand with what are the impacts of implementing these standards for direct work with clients from the aspect of workers of SPOD bodies – namely in the area of evaluating the needs of the child and his/her family and work with individual plans of child's protection (IPCHP).

The paper is one of the outcomes of the projects involving a specific research supported by the University of Hradec Králové which included the realisation of a research among workers of the bodies of social and legal protection of children with the aim to describe *the approached of workers of bodies of social and legal protection of children towards working with families in the context of legislative changes. One of partials aims was to determine the view of workers on the course and process*

of implementing quality standards for bodies of social and legal protection of children and their perception of the meaning of these activities. Another of the partial aims was to determine how workers approach working with a child and his/her family in the context of implemented duties to process the evaluation of the child's needs and the needs of his/her family as well as individual plans of the child's protection. The following chapters of the text focus on these parts of the realised research study.

The research study that took place in the spring and summer of 2015 applied the qualitative research strategy and technique of semi-structured interview with freely associated questions. This enabled a relatively large flexibility while making the interview on the one hand, and kept it within an organised framework, on the other. It was thus possible to achieve keeping of the thematic focus of the interview but at the same time allow the interviewer apply his/her own perspectives and experience (Hendl, 2005). The respondents of the research study were the workers of several departments of social and legal protection of children in the Banská Bystrica region. There were involved both men and women and the length of their praxis spanned from 1 year to 37 years. Outcomes of the realised interviews were processed using the method of open coding and consequently interpreted. The research study was conducted only in the territory of Banská Bystrica region and it is thus possible that outcomes of interviews with workers of bodies of social and legal protection in other regions would lead to other findings.

The status and powers of bodies of social and legal protection of children in the Czech Republic

The body of social and legal protection of children is defined by the Act No. 359/1999 Coll. on Social and Legal Protection of Children, as amended, while basic areas of work are the protection of the child's right to an advantageous development and proper upbringing, protection of the eligible interests of the child and work leading to restoration of disturbed functions of the family. SLPCHB is a state body within the scope of powers of municipalities with expanded powers of regional offices, the Office for International Legal Protection of Children and the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic (Kuchařová, 2010).

The basic principles of SLPCH realisation are considered to be mainly respect to the client's individual needs, support for the client's independence, thorough following of human rights and basic freedoms and informing the client about the procedures when realising SLPCH. (Ministry of Labour and Social Affairs, 2014).

This involves supporting prevention, protection against violence, protection of a healthy development of the child, non-discriminatory approach to all children regardless of their race, religion and mainly emphasising their wellbeing. All activities of SLPCHB are realised free of charge.

These principles are applied through preventive search of children with potential risk to upbringing and health. SLPCHB has got at the same time the possibility and obligation to affect parents to fulfil their duties arising from their parental rights and duties, discuss with them flaws in the upbringing and discuss with the child flaws in his/her behaviour (Kuchařová, 2010).

Processes of standardisation of public services

Activities performed by bodies of SLPCH can be understood in the most general meaning as a public service. The public service according to Ochrana (2003 in Halásková, 2014) represents a type of service aim of which is to meet public needs while the producer, organiser, guarantor or regulator of this service is a public administration institution. Public service should have the following features according to him: Criteria of the purpose of service provision is the so-called public interest and funding from public resources, from the aspect of time the given service has got a so-called continual nature, from the aspect of the scope of service provision it is of general nature (thus universal), it is guaranteed in terms of quantity and quality in form of standards and regulation systems are created in order to ensure it.

Two basic approaches to setting standards and standardisation are stated by Nemeč (2003, Ibidem). In his view, these are decentralised standards – standards based on voluntary definition of set indicators characterising the provision of the relevant service that an entity undertakes to follow and centralised standards - standards as centrally stipulated standards defining some parameters (qualitative or quantitative) of providing the relevant service. In case of SLPCHB activity, we speak of central standards – they are defined by the Decree of the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic (hereinafter referred to as the MLSA) and are binding for all SLPCHB under its control.

Public service provided in form of a certain standard according to Ochrana (2003: 17 In Halásková, 2014, p. 21) "ensures (qualitative, quantitative or qualitatively quantitative mix) equality of the provided type of service within a given territory. The adopted standard of the relevant public service then expresses qualitatively or quantitatively (or both) requirements of the given service in prior set qualitative level and quantitative range".

MLSA as part of developing a concept of care for children at risk has been working since 2006 on a legislative base for the Convention on the Rights of the Child and international agreements as part of implementing legislative changes. These changes are brought about by the amendment of the Act on SLPCH emphasising the possibly speediest and most effective return of the child into the family using the tool of evaluation, individual plans of child's protection, multi-disciplinary cooperation and work according to standards. (Ministry of Labour and Social Affairs, 2013).

Průšová (2010) mentions the way of standardisation of social work on SLPCHB as a transparent direction in applying legitimacy of workers' procedures.

In line with the amendment of the Act No. 359/1999 Coll., as amended, on social and legal protection of children, SLPCHB is obliged to follow standards of quality in realising social and legal protection. These are defined by the Decree No. 473/2012 Coll. on the realisation of some provisions of the Act on Social and Legal Protection of Children. The aim of standardisation is to truly increase

the quality of performance of social and legal protection considering local and specific focus of the realisation, unification of approaches, methods of work, terminology, not only formal fulfilment of statutory obligations (Ministry of Labour and Social Affairs, 2014).

The obligation of standardisation is bound not only to SLPCHB, but also to all entities appointed to perform SPOD and social services (MLSA, 2013). It is supposed to be a process which will be live and not stagnating. Thus standards should always be current and adjusted to current specific features of SLPCHB. Moreover, apart from increasing the quality of work with the child and his/her family, in some cases they can also serve to “watch the back” Of workers when meetings of the worker can be based on a standardised procedure of its handling and realisation.

Quality standards for bodies of SLPCH

Quality standards for bodies of SLPCH concern the following two areas: local and time availability, environment and conditions, information awareness of social and legal protection realisation, personnel arrangement of social and legal protection realisation, hiring and training, professional development of staff, prevention, receipt of notification and evaluation of urgency and assigning a case, meetings, evaluation and individual plan of child’s protection, inspection of the case, risky and emergency situations, documentation of the realisation o social and legal protection of a child, arranging and filing complaints and consequent realisation of social and legal protection by other entities.

The aim of standards is to implement individual procedures, ensure comparable quality of work and professionalism in keeping agenda at individual departments of SLPCHB. The guarantor of the legal protection of children is the government and through transferred powers other public administration bodies.

Examining impacts of implementing standards on direct work with clients in this text focuses only on some selected standards – mainly those concerning the realisation of social and legal protection itself and its content. Other areas - such as for instance ensuring environment and conditions or ensuring personnel for the realisation of social and legal protection or professional development of employees are left aside. Attention is however paid also to the process of implementing standards at individual workplaces of SLPCHB from the perspective of social workers.

Development and introduction of quality standards for SLPCH bodies

Individual departments of SLPCH create over time their own quality standards for the realisation of SLPCH under their local conditions – they specify and define areas set by the decree by MLSA so that they respected specific conditions of their workplace. It is interesting to follow the course of developing and introducing standards on the local level and how workers of SLPCH bodies understand their meaning.

Processing of quality standards for the realisation of SLPCH

The realised semi-structured interviews with SLPCHB workers at the given time suggest that some workplaces did not have the process of developing the quality standards for SLPCH realisation completed at the time of the interviews. "So I admit that we are still only developing the standards, it is still underway". At other workplaces, standards have already been developed.

Workers of several various workplaces state that the implementation of quality standards was delegated on an "external entity" that took over responsibility of their development. They usually justify this procedure with limited time of workers as well as the management of the workplace. "Due to time and personnel reasons, it was simply not possible for someone from SLPCHB, thus us, to do it". Respondents, however, state that even if the development of quality standards is delegated on another entity, this development is in cooperation with the management of the workplace. This is illustrated for instance on the statement of one of the managing staff member "...so we used the fact that an external body developing these standards, but of course in cooperation with me, could be also paid from the subsidy. So I have to deal with it for some time anyway." Many ordinary staff members also point out the necessity of cooperating or "completing" standards developed by an external entity: "... standards were developed by that external body and now we have a roundtable planned where we will all from SLPCHB sit down and fine-tune it." We can state that respondents across individual departments of SLPCH also in case of an external body's involvement understand the significance of the share by professionals from their workplace in completing the final form of standards.

In other workplaces, standards are developed according to reports of respondents, mainly by the heads of the workplaces or some other authorised employees responsible always for the development of some specific standards. "The head of the department is developing them and she led the team developing them." In the majority of cases, the head of SLPCHB has got the main position when developing and implementing standards.

Furthermore, involvement of broader management in the process of standard development was mentioned. The involvement of heads of departments as well as other heads on the level of the town office was mentioned.

"The head of the department for sure, who will also certainly sign it and then naturally the secretary and council of the town." As far as fulfilling specific contents of standards, some other respondents talk about the development being a result of cooperation among a greater work team that does not need to necessarily involve all staff of the given department. "I think many things happened directly in the team that developed them, and then we sometimes learned about something, for example at a meeting when some of the issues were worked on in a greater team." Some ordinary staff members were not directly involved in the process of development and implementing standards. "A team was set up that developed standards in writing, I received them and I studied them and I try to work according to them." In the majority of cases however, the workers declare at

least a partial possibility to comment on the topic of standards. This is supported also by the statement of another respondent: "From my point of view, all workers of our department had the opportunity to comment on them in a certain form."

Only in case of one workplace, respondents report that standards were developed by the head of the workplace and their content was delivered to all the other workers just for their information. "It somehow went past me, the whole process." Some workers even declare personally not even being interested in directly participating in the development of standards. "I can comment, but I must admit I do not get engaged in it too much."

As far as the final form of standards and its publication is concerned, the majority of respondents responded that it was made available to all workers and clients can view it on the website of the town office or directly at the management of SLPCHB. As stated for instance by one head staff member: "They will be available on the Internet and for viewing at the office of the head of the department and me."

The importance of implementing the quality standards for SLPCH realisation

As far as understanding the meaning of quality standard implementation, respondents state several various points of view.

Some respondents see the importance of these processes only in their practical and material outcome – the list of developed quality standards for SLPCH realisation at the given workplace. "I understand it so that the outcome was the formal development of these specific standards in the written form." This part of respondents sees the process of standards implementation only strictly as formal and without any possible impacts on the practical performance of their procession. The outcome of the whole process is just the list of standards developed in one workplace without any greater actual impacts on the performed praxis.

Other workers do not have a clear view on the topic of standards. "I perceive it neutrally. So far, it does not restrict me in any way, but I cannot say that it would bring any benefit either."

Some respondents see the importance of standards implementation mainly in terms of improved material equipment of the workplace and facilities for the performance of their work. "I think so, I think it has got some benefits. For example when it comes to the needs of workers, equipment of offices."

A big issue in this context for respondents is the topic of limiting the maximum number of clients per one worker. They state that positive impacts of implementing standards could be "needed when it comes to the number of cases per worker." This topic is mentioned by respondents relatively often.

In terms of the relationship with clients, respondents see the benefit of implementing standards in their expanded information about the possibilities and conditions of performing the activities of SLPCH bodies. Some of the respondents, however, understand this possibility only as "theoretical" and state that actually the possibility to get more information on the part of clients will not be used. "... So greater information awareness is incorporated, for sure. But as I say, for my

clients (clients mostly from the Roma community – comment of the author) it does not have any benefits.

Some respondents comment on the topic of implementing standards by saying that they can see a certain positive potential in it. They, however, emphasise mainly the topic of following contemporary trends rather than a specific positive impact on the quality of their work. “I think it is a good thing, it has got benefits.” “It is needed for sure, this is the current trend, there are some positive sides in it for sure. But I cannot evaluate it now.”

Other respondents perceive the meaning of the implementation of standards on the level of affecting the unification of work procedures at various workplaces. “I understand it as a certain measure so that all SLPCHBs around the country worked on one wave, so that the procedures and possibilities were simply the same for us all.” At the same time however, this unification is again not understood automatically as something positive in terms of the quality of cooperating with clients. “It is meaningful so that procedures are unified, for sure. But what the effectiveness will be, that we will see.”

Respondents also point out the problematic nature of unifying procedures in the context of performing their profession. “The processing of these processes in our field is hard to be quantified. Because it is case by base, the needs of every family are different, so it is not possible to generalise.”

Many workers understand the meaning of implementing standards on the level of some kind of “protection” for the SLPCH workers. “I understand it strongly so that it should protect the workers very much against being bossed around.” Others see the benefit in that the standards can be a certain instruction for workers making decisions in difficult situations. “So that they (workers of SLPCH – note of the author) had a certain instruction, for instance how to deal with certain situations. Or on the basis of what to principles to to approach them.”

According to the gathered information, a relatively significant group of workers perceive the situation on the level of implementing standards as “open” with the possibility of other changes in the course of time. “Moreover I think the standards are an open issue and as cases or structure of our work changes, they will also adjust so that they are helpful.”

Evaluating the needs of the child and his/her family, individual plans of child’s protection

One of the above-named basic areas dealt with by standards for SLPCH realisation is the topic of evaluating the needs of the child and his/her family and the individual plan of child’s protection. SLPCHB is obliged by the Act No. 359/1991 Coll. on Social and Legal Protection of Children to regularly evaluate the needs of the child and develop an individual plan of child’s protection for a child considered at risk. Processes of evaluating the needs of the child and his/her family and the development of an individual plan of child’s protection are processes that are interconnected and mutually dependant.

The crucial topic in performing SLPCH is the topic of evaluating the needs of the child and his/her family. The need can be defined in social work according to Hollisová (1970 In Matoušek, 2013) as a conflict between the client and other persons or resources enabling normal social functioning. The client does not reach due to this conflict “a reasonable degree of relaxation and satisfaction”. The evaluation of needs in the understanding of the mentioned author lies in the identification of links between all factors contributing to not meeting the needs.

Evaluation of the child’s situation is considered to be one of the basic methods of social work at SLPCHB, when the aim should be to evaluate the level of risk to a child as objectively as possible and to determine capacities and resources of the family as well as their environment. This should not be a one-time evaluation, but a process (Hilšerová, Frýdková, 2013).

Macela (2012) too states the process of evaluating the child’s situation as a process that must be regularly updated, evaluated and provide positive feedback to the child, family, cooperating institutions when fulfilling the aims. It should thus be a motivating process.

The starting point for planning work with the client should be, if possible, the needs perceived by the client. The role of the worker should, however, not lie in uncritical acceptance of client’s wishes - the plan of work and its aims should be specified through a dialogue with the client or by using other sources of information, also critically reflected (Matoušek, Pazlarová, 2010).

Research by Hilšerová and Frýdková (2013) suggests that the approach of social workers towards using this method is substantially negativistic and evaluated as delaying, administrative burden with any effect on the work with the client.

Evaluating the needs of the child and his/her family is directly connected with the development of an individual plan of child’s protection. IPCHP defines the causes of the child’s danger, sets measures to ensure the child’s protection, to provide help to the family of the endangered child and strengthen functions of the family, setting a schedule for the realisation of these measures. It is developed in cooperation with parents or another person responsible for the upbringing, with the child as well as experts participating in dealing with the problems of the child and his/her family.

The individual plan of child’s protection focuses on taking measures enabling the child to remain in the care of parents or other persons responsible for the upbringing of the child. IPCHP is regularly updated, mainly in situations, when institutional care, protective care is ordered or when a child is placed in an institution for children requiring immediate help, in foster care of other substitute care.

The work on IPCHP thus includes the evaluation of the life situation of the child and his/her family, the evaluation of the child’s situation and the development of the plan and its evaluation as part of the agenda of social and legal protection of children.

Among recommended principles of planning the work with the child and family according to Matoušek and Pazlarová (2010) are: the principle of normalisation (for the child, conditions are to be created that are as close to the conditions of the child's life in a functioning family as possible), the principle of active participation of the child and its close ones in the development of the plan, the principle of cooperation (applies to all that may affect the situation of the client or family with a clear definition of tasks and obligations), the principle of supporting the inner potential of the child, the principle of effectiveness, the principle of using non-professional language.

Approach of workers of bodies of social and legal protection of children towards working with the family – evaluating the needs of the child and his/her family and IPCHP

Based on realised semi-structured interviews with SLPCHB workers, several existing approaches were identified that are used by workers in response to the introduced changes (the introduction of the obligation to perform the evaluation of the needs of the child and his/her family and to develop individual plans of child's protection).

Approaches of workers of social and legal protection when working with evaluation and IPCHP reflect the "obligation" to use them on several levels and are expressed in adopting various strategies. These can be labelled as the so-called "Individual survival strategies" (compare e.g. Freidson, 1986 In Leight, 2014) express the reaction of workers to external pressures concerning the performance of their work.

Unlike the mentioned outcomes (see Hilšerová, Frýdková, 2013), our research study discovered other possible strategies and approaches of workers. Types of strategies used by workers that were identified as part of the research study can be divided based on the response to newly implemented obligations generally into two categories: strategies accepting these changes and strategies refusing these changes.

Among the so-called "*accepting strategies*" include the utilitarian strategy and the professional strategy.

The utilitarian strategy can be described as a strategy focusing mainly on the benefit within keeping the case agenda. Introduced activities are perceived as an obligation that need to be respected as such and outcomes of which can be considered in some regards to be "useful". "There is nothing to discuss there, it is simply an obligation, it is a need to work with it and must also be updated." This usefulness is most often expressed as a possibility to have processed in one place the most important information on the case, speedier orientation in the file, better orientation and getting to know the case in a situation of handing over the case to another worker etc. "For instance, if I left or something happened to me, I was at home for a long time, then anyone who would come and read it ... really has it all in one- the most important things about the family." Another level of usefulness is

seen by workers in terms of clients. The fact of signing documents on the part the clients is considered to be a step towards clients being more willing to cooperate. "They realise after all that they undertook something, that it is more important now." "They follow them then better." These evaluations, however, remain more or less on the instrumental level.

The professional strategy can be defined as a strategy focused on the quality of working with the family. Workers choosing this approach see the stated tools as a real chance to increase the quality of work with the family and namely this increase in the quality of work is also declared in interviews. "The evaluation occurred in every case anyway. But now this worker realises all of this. I think this is for sure good. Otherwise the worker could not do this work." Workers realise the fact that the work with newly implemented tools develops and that it is necessary to start working on it deliberately. "It is not a bad tool, I think, I still learn to work with it." They believe that using tools to evaluate the situation of the child and the family and developing IPCHP can actually lead to increased quality of working with the family. "... It has got some evaluating value which may tell us how to proceed in a specific case." The importance of working with the evaluation of the needs of the child and family and IPCHP is seen mainly in working with motivated clients. "It is good in case of motivated clients."

Among the so-called "*refusing strategies*" is the negativistic strategy and autonomous strategy.

REFERENCES

- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HILŠEROVÁ, Eva, FRÝDKOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky náhradní rodinné péče: Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí od 1.1.2013: první zkušenosti a poznatky veřejného ochránce práv*. Brno: Triáda, 2013. ISBN 978-80-260-5449-8.
- HALÁSKOVÁ, Renáta. Možnosti standardizace sociálních služeb v České republice. *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*. 2014, roč. 8, č. 1. ISSN 17804-9095.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. *Zhodnocení a optimalizace řízení systému sociálně-právní ochrany (ohrožených) dětí a rodin ve vybraných regionech*. Praha: VÚPS, 2010.
- LEIGH, Jadwiga Teresa. *The process of professionalisation: Exploring the identities of child protection social workers*. Journal of Social Work, 2014, Vol. 14(6), 625-644. ISSN 14680173.
- Matoušek, Oldřich. Potřeby a jejich hodnocení. In Matoušek, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. s. 221-222. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MACELA, Miloslav. *Informace k vybraným ustanovením zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 401/2012 Sb. k 21.12.2012*. Praha: MPSV, 2012.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana.: *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MPSV. *Implementace změn a jejich dopady v souvislosti s novelou zákona č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*. Praha: neuvevedeno, 2013.
- MPSV. *Manuál implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany*. Praha: neuvevedeno, 2014.
- PRŮŠOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: Deset let zákona*

o sociálně právní ochraně dětí - jeho možnosti a meze z pohledu praxe sociálního pracovníka.
Brno: Triáda poradenské centrum, 2010.

ČR. Zákon č. 401 ze dne 5. září 2012, o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů ČR*. 1963, částka 147, s. 5090–1544. Dostupné také z: http://www.msmt.cz/uploads/legislativa/2012_401.pdf

ČR. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999, o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111, s. 7662. Dostupné také z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/download?idBiblio=48272&nr=359~2F1999~20Sb.&ft=pdf>

Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně – právní ochraně dětí. Dostupné také z: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/vyhlas-ka-ze-dne-17-prosince-2012-o-provedeni-nekterych-ustanoveni-zakona-o-socialne-pravni-ochrane-deti-19318.html>

Contact to author:

Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové

Víta Nejedlého 573, Hradec Králové

e-mail: Lucie.Smutkova@uhk.cz

Publikácia bola vydaná v rámci projektu SK06-IV-02-014
Sociálne služby vo vzdelávaní sociálnych pracovníkov na Slovensku a v Nórsku.

Tento projekt je spolufinancovaný z Grantov EHP
a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky
prostredníctvom Štipendijného programu EHP Slovensko.

The publication was published within the project SK06-IV-02-014
Social services in education of social workers in Slovakia and Norway.

This project is co-funded by the EEA Grants
and the state budget of the Slovak Republic
from the EEA Scholarship Program Slovakia.

Partneri projektu:

V publikácii sú uvedené názory autorov a prijímateľa grantu.
Poskytovatelia grantu nenesú zodpovednosť za akékoľvek informácie
obsiahnuté v dokumente.

The publication presents views of the authors and recipient of the grant.
Providers are not liable for any information contained in the document.

Názov / Title:

Perspektívy v ochrane detí a mládeže v kontexte sociálnej práce na Slovensku, v Nórsku a iných krajinách (Zborník pozvaných prednášok z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 13. – 14. apríla 2016 v Banskej Bystrici)
/Perspectives in the protection of children and youth in the context of social work in Slovakia, Norway and other countries (Collection of invited conference papers from the international scientific conference organized 13th – 14th of April 2016 in Banská Bystrica)

Editori/Editors: PhDr. Peter Papšo, PhD.

associate professor Frank Jarle Bruun, PhD.

Recenzenti / Reviewers: doc. PhDr. Zlata Vašašová, PhD.

Associate professor Bjarne Øvreliid Ph.D

Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Edícia: Pedagogická fakulta

Počet výtlačkov: 100

Rozsah: 340 strán

Formát: A5

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2016

ISBN 978-80-557-1141-6

